

KONGL.
VITTERHETS
HISTORIE
OCH
ANTIQUITETS
ACADEMIENS
HANDLINGAR.

FJERDE DELEN.

STOCKHOLM,
TRYCKTE HOS JOHAN C. HOLMBERG,
MDCCXCV.

INNEHÅLL.

Anmärkningar, rörande Finska Folkets lde och tillstånd vid den tiden, när det först lades under Svenska Kronans vissa och varaktiga vålde, af Herr HENR. GABR. PORTHAN — — — Pag. 1.

*Undersökning om de Nationer, hörande till Finska Folkstammen, hvilka i den äldre Nordiske Historien omtalas, af Herr HENR. GABR. PORTHAN, Första Stycket pag. 36.
om Lapparne.*

Historiska Anmärkningar om Stockholm, näst förr och under sista Danska Regeringen i Sverige, af Herr JOH. MURBERG pag. 52.

Uplifvadt Minne af framfarne Äldrars vittre Landsmän, med deras Vitterhets-yrken, af Herr JAC. VON ENGSTRÖM — pag. 121.

Utdrag af Kongl. Vitterhets, Historie och Antiquitets Academiens Dagbok, den 20 Martii 1789 — — pag. 189.

Inträdes-Tal om de vackra Vetenskapernas öde hos de Romare, af Herr JOH. HARTM. EBERHARDT — — — pag. 191.

*Lefvernes-Beskrifning öfver Hof-Marskalken Friherre CHRISTOPHER MANDERSTRÖM, af Herr JOACH. WILH. LILJESTRÅLE — — — pag. 267.
Histo.*

*Historiska Anmärkningar om Brännvinets ålder
i Sverige, af Herr JOHAN MURBERG pag. 308.*

*Anmärkningar om Krutets ålder och bruk i
allmänhet, och i synnerhet i Sverige, af Hr
JOH. MURBERG — — pag. 316.*

*Lefvernes - Beskrifning öfver Cantzli - Rådet
SVEN LAGERBRING, af Herr JAC. von
ENGSTRÖM — — pag. 341.*

*Förslag till Inscriptioner och Minnespenningar,
hvilka af Kongl. Akademien blifvit uppgifne
åren 1789 och 1790 — — pag. 384.*

*Förslag till Inscriptioner och Minnespenningar,
hvilka af Kongl. Akademien blifvit gillade
och jämkade åren 1789 och 1790 pag. 394.*

Anmärkingar

Rörande

*Finska Folkets läge och tilstånd vid den tiden
när det först lades under Svenska Kro-
nans vissa och varaktiga vålde,*

Framlagde vid inträdet i

*Kongl. Witterhets Historie och Antiquitets Akademien
den 30 Julii 1788*

Af

HENR. GABR. PORTHAN

Eloquentiæ Professor vid Kongl. Akademien i Åbo.

MINE HERRAR!

Så oförsedd som den hedern för mig var, at blif-
va af et så lysande Samfund kallad til medar-
betare; så billig bekymmersamhet måste hos mig
upkomma, vid åtanken af de plikter som Kongl.
Akademien däremot har rätt at åska, och min oför-
mogenhet at dem upfylla. Skild ifrån många hjel-
pemedel, hvilka i tynnerhet til Fornhåfdernes sorg-
fälliga undersökning tarfvas, och ålagd genom min
syfta at mera vara omtänkt huru kunskapernes gam-
la inågor måga hållas i ständigt bruk, än huru de
genom nya upodlingar skola utvidgas; har jag lika
så inskränkt lågenhet som svaga krafter at, medelst
arbeten värdige så uplyste Domares granskning, å-
daga lägga den tacksamhet hvar til Kongl. Akademi-

ens ynnest mig förpliktar. Men om en oafstælig vördnad och högaktning, nit at ådlyda Kongl. Academiens befallningar, och hog at vinna förkofran af så vidttrågdade Måns ljus och insigter, få gälla, fast icke til någon förtjenst, dock til tåckelle för mina brister; så smickrar jag mig med det hopp, at åfven framdeles få rōna Kongl. Academiens bevågenhet, hvilken kraftigt skall upmuntra mig, at i den mån uti min förmåga står, åtminstone genom flit, söka bidraga til de lärdoms-grenars odling, som Kongl. Akademien med sin vārd omfattar.)

Det första bevis af min hōrsamhet emot Kongl. Akademien, får jag i dag den åran at aflemna, då mig tillåtes at i Edert vōrdade och vittra Samfund, mine Herrar, taga sate. Mig åligger nåmligen vid et sådant tilfälle, at i et kort Tal afhandla något ämne, hōrande til de kunskaps-delar hvilka Kongl. Akademien i synnerhet upmuntrar. Och som min ställning föranlåt mig at inskränka min bōjelse för Historiska undersökningar, förnåmligast til samlande och granskande af min hembygd Finlands hāfder; så anhåller jag om gunstigt tilstånd, at utur dem, ehuru fattige och fåga lysande, få hāmta ämnet til min Athandling, och för Kongl. Akademien framlägga några *Åmārkningar rörande Fin-ska folkets lāge och tilstånd, vid den tiden når det först lades under Sveriges Kronans vīssa och varaktiga våide.*

At denna erōfring skedde i det Tolfte och Trettonde århundradet, genom trenne fārskildta Hår-tåg af trenne de stōrste och berōmdaste Sveriges Regenter, neml. Konung ERIK den Helige, BIRGER Månjon Jarl, och Rikstōreståndaren THORKEL

KNUTS-

KNUTSSON, är allmänt bekant och erkändt. Finlands fullkomliga undertvingande har således upptagit en tid af vid påfs halftannat hundra år: men huru mycket längre tid har icke sedan til denna vigtiga eröfrings stadgande, vederbörliga inrättande, och någorlunda hyfsning, tarvats?

J låren förlåta mig, mine Herrar, at jag med stillatigande förbigår de Härfärder som i långt äldre tider, och djupt in i Hedendomen, af åtskillige Sveriges Konungar sågas skedd til Finland, och då redan skola haft til föremål och påföljd detta Lands underkufvande a). At nu icke omnämna, huru osäkra och ofullständiga dessa esterrättelser äro, huru snart detta öfvervålde hvarje gång finnes hafva åter uphört, huru omöjligt det var, at under hastiga sjötåg, och i de tider, eröfra et vidsträckt land, sådant som Finland, föga bebodt, genom strömmar och sjöar afbrutet, med berg, skogar och kärr beträckt; så röja sjelfva de gamla berättelserne nog samt, at tankan mindre varit stald på varaktiga landvinningar, än på oförmodade plundringar, hånande infall, och utpräflande af en brandskatt, hvar til ingen förbindelse kvarblef så snart röfware-farcygen affeglat b). Ingen anstalt finnes blifvit gjord til något beständigt herravålde stadgande, inga Slott

A 2

eller

a) Sådane Härfärder skola t. ex. blifvit gjorde af Konungarne Agne, Erik Emundsson och Erik Segerfäll. Se SNORRE STURLESONS Tngl. Saga C. XXII, och K. Olof Haraldssons (den Heliges) Saga C. LXXXI. Jfr. LAGERBRINGS *Svea Rikes Hist.* I D. 3 C. 14 §. samt 5 C. 16 och 19 §. §.

b) Af hurudan beskaffenhet desse til östra stränderne som tidast anstälde Sjö-tåg varit, synes nog samt däraf, at de

eller Fåsten upbygde, inga Befälhafvare tillfatre, inga besättningar kvarlemnade c). Sednare Författare, som tilågnat sine tankefått och nyare tidens seder åt föga hyfsade barbarer, med hvilkas lynne ingen

så ofta plägade förnyas. Fiender, hvilkas magt invånarne af förra besök lärt frukta, erhöillo lättare af desse en brandskatt, ibland större, och ibland mindre: däri bestod förmodeligen beta öfverväldet. Om K. *Erik Emundsson* berättar därför Lagman *Thorgnyr* i sit bekanta Tal (hos *STURLESON*, på sist anf. ställe), at *hann hafdi hvert sumar leidangr uti* (hvarje sommar var ute på slike lärfärder); det var hans fått at bibehålla väldet öfver sine så kallade Skattländer. Den gamla Lifsändska Krönikan som *GRUBER* utgifvit (*Origines Livonice &c.*) beskriver et senare dylikt de Sveriges tåg til Estland (år 1196), hvaraf man synes kunna göra sig et tämmeligen sannolikt begrep om tillången äfven vid de förra; undantagandes at om religionen icke var någon fråga. Orden lyda sålunda: *Jam tunc idem Episcopus* (här menas *Meinhard*, Liflands förste Biskop) *cum Duce Sveciæ, Teutonicis & Gothis, Cirones bello adierat. Sed tempestate depulsi, Vironiam Estoniæ provinciam applicant, et tiiduo terram vastant. Sed dum Virones de fide recipienda tractarent, Dux, accepto potius tributo ab eis, vela sustollens divertit, in molestiam Teutonicorum.* Ty skarne voro nämligen mera nitiske at omvända Esterne, och — göra til sine slafvar.

- c) Lagman *Thorgnyr*, på anf. ställe, omtalar väl *Jarðborgir oc önnor storvirki thau er hann gerdi* (Jordborgar och andra stora minnesvärdar som K. *Erik Emundsson* i Östra Länderne upreste), hvilka ännu i *Thorgnyrs* tid där kunde ses: men de voro förmodeligen bygde endast til försvar under det han vistades på stället, eller ock biott til åminnelse af hans besök. At besättningar blifvit i dem kvarlem-

gen ting mindre instämde än långa uträkningar och afseende på framtida fördelar; desse Författare hafva ofta riktat den äldsta Historien med storverk, som forntidens råhet eller enfald ej ens kunnat pårånka: och ibland sådane, fruktar jag man lårer få räkna de vidsträckt Monarchier, som åtskillige Nordens Konungar redan så ganska tidigt skola hafva uprättat d). Men jag går tillbaka til mit egenreliga ämne.

De underrättelser vi om Finlands skick och tillstånd i dessa aflågsna tider äge, kunna ej annat än vara mycket ofullständiga. Nationen sjelf hade icke begrep om någon skrifkonst, och har således

A 3

inga

nade, omtalas ingenstädes. Troligt är, at dessa Härfärder ej så mycket anställdes til Finland, som til de mera öpne, mera upodlade och rikare Preussiske, Kurländske, Lif- och Estländske, samt Ingermanländske kusterne. Någre hafva väl gissat, at en del af de Svenske inbyggare, som nu bebo Finska skären och Nyland, alt ifrån så gamla tider där haft sine hemvist; men det är icke sannolikt. Om de innan Christna tiden sig här nedfatt, när hafva de då blifvit omvände? K. Erik den Helige hade blott med Finnar at göra. Om Svenskar och Christne redan hade varit bosatte i Skärgården och längs med sjökanten; så hade en sådan barriere förmodeligen hindrat Finnarnes ströfverier och anfall på Svenska kusterne, hvaröfver i de tider klagades. At desse Svenske inbyggare ännu i fjortonde seklet här hette *Helsingar*, och betalte sina afgifter til Prästerskapet efter samma sed som i Helsingland var öfelig, såsom gamle Handlingar intyga; utmärker nogsam at de voro nykomlingar, och redan innan sin ankomst hade antagit den Christna läran, m. m.

d) Såsom *Iwar Widfadme*, *Sigurd Ring*, *Ragnar Lodbrok*, m. fl.

inga skriftliga minnesmärken kunnat lemna oss. Dets fornlögner hafva snart af tidens ström blifvit bortförde, och försvunnit. Af dets gamla Qväden är fåga ljus at hämta; de äldste som kommit til oss, tvifvelsutan mycket stympade och förändrade, innehålla endast mystiske dikter och en yrande vidskeppelses drömmar. Af Historiska Sånger vet jag inga vara i behåll, när en enda obetydlig öfver Sinct Henrik undantages, som gå up til Påfviska tiden; och af de märkvärdigaste af de öfriga, äge vi ej annat än fragmenter e).

Under de första åren efter Landets intagande och Christendomens införande, lärar ej mycket, hvarken af de nys ankomne Svenske Lärare, som med helt andra göromål voro sysselsatte, eller af de genom dem omvände och underviste Finnar, hafva blifvit skriftligen författadt. Men om de något upteknat, som kunnat gifva efterverlden ljus om de tiders utseende och händelser; så har det undergått lika öde med nästan alla öfriga Finska Handlingar, som dels af barbariska fiender, dels genom andre olyckshändelser, blifvit upbrände och förstörde f).

Hvad

e) Sådane finnas öfver det så kallade *Klubbe-Kriget* i Finland, öfver Hertig *Carls* (sedermåra K. Carl IX:s) Finska Krigståg emot K. *Sigismunds* medhållare därstädes, o. s. v.

f) At förbigå de många andra eldsvådor och fiendtliga plundringar, igenom hvilka våre äldre Städer, och i synnerhet Åbo, ofta blifvit ödelagde, och förmodligen Landets äldste Handlingar tillika förstörde; så anmärka våre gamle Häfdeteknare sjelfve, i synnerhet tvänne tilfällen, såsom för vår Historia olycklige; nämligen Kustö Slotts förstöring år 1318 af

Hvad vi af närtida Svenske Författare, som ännu finnas i behåll, kunne samla, rörande Finlands omständigheter innan det kom under Sveriges lyd-
nad, och i den närmaste tiden därefter; utgör ej heller mycket rikare förråd. Ty hvad är det som desse Författare lemnat oss? Ulla Legender öfver tidens Helgon, några magra rim och korta förteckningar på händelser, som i synnerhet synas Kloster-folket märkvärdige. Sammanhängande och efter-tänksamma berättelser, eller anmärkningar öfver folkslagens tillstånd, öfver deras framsteg i samhälls-lefnad, i upfostran och seder, får man af dem ej vänta.

Deffa äro likväl nästan de enda källor, utom några få Påfve-Bref rörande Finska Församlingens första tider *a*), ur hvilka vår kunskap om detta folks äldsta belågenhet måste hämtas: hvilken kunskaps ofullkomlighet häraf kan nogsam (könjas *b*). Men så kunna dock ännu tvänne hjälpemedel nyt-

A 4

tjas,

Rvssarne, då *alla Åbo Domkyrkas Privilegier och Klenodier* tillika lades i aska; och samma Domkyrkas plundring år 1509 af Danskarne, då äfven dess *Klenodier och Böcker*, jämte hela Staden, blefvo sköflade och brände.

g) Desse upräknar VON CELSE i sin *Apparat. ad Hist. Suegoth.* S. I, p. 35 följ. Til hvilken förteckning dock ur *Åbo Domkyrkas gamla Copie - Bok*, som uti Kongl. Bibliotheket i Stockholm förvaras, samt ur Herr Ceremonie-Mästaren och Ridd. FREDENHEIMS ifrån Påfvelige Archiveerne i Rom erhållna ansefliga samling af härtils hos oss okända Bullor, åtskilliga kunna tilläggas.

h) Til utländske Häfdetecknare hade, om så aflägsna och ohyflade folkslag, föga någon kunskap hunnit

tjas, som ehuru väl en sammanfattning af föga betydligt, likväl i förening med hvarandra och de nyss förut omnämnde, ej utan fördel stå at tillita. Jag menar förut Finska Språket, som upmärksamt och med granlagenhet redfördt, gifver en någorlunda tillförlitelig bild på folkets forna tankefärd, plågseder, och den grad af odling hvar till Nationen under sin själfständighets tid, och innan sin närmare bekantskap med grannarne, hade hunnit. Sedan tjenar ock jämtörelsen med de gamle Finnars närmaste släktingar och vänner *Esterne*, ogement at uplysa de förres låge, bruk och inrättningar i); ågande vi om Esterne's forna tillstånd ganska brukbare, och för en forskare af Finlands fornhälder i flere afseenden märkvärdige underrättelser, uti den gamla

Krö-

tränga sig. Ryska Historien är ännu icke nog känd eller uparbetad; så at vi ej med säkerhet kunne veta, hvad hjälp til våre häfders uplysning ifrån den siden må vara at vänta: hvad härtills blifvit bekant, gifver ej stort hopp.

- i) Jag erfar väl icke för sannolikt, hvad någre berömlige män synas trodt, at den Finska Nationen ifrån Estländska siden til sine nuvarande boningsorter anlät; gränsköpet med Ryska Karelen i öster, och flere Finska folkslags urgamla hemvist i syd-östra och nord-östra Ryskland, utvisar nogsam, hvarifrån Finland erhölet sine invånare: men så gör dock belägenheten jämväl troligt, at de gamle Finnarne, färdes de som bodde nära til Finska Hafsviden, haft mycken gemenskap med Esterne, och kanske med nybyggarna at disse sednare fordom blifvit förflätkte; hvilket dock ej ensamt är tillräckligt at förklara den nära likhet som är emellan bägges språk och seder, och som utan tvifvel ifrån deras gemensamma stambygd sig härleder.

Krönika öfver Liflands och Estlands underkufvande och omvändande til Christna Låran, hvilken en samtida onämnd Författare på Latin sammanfkrifvit, och först af GRUBER, uti innevarande århundra, i tryck blifvit utgifven j).

Undren icke, mine Herrar, at jag uppehållit Eder med de torftiga hjelpredors upräknande, som til Finske Fornhåfdernes uplysning åro at tilgå; jag har därigenom måst bereda en ursåkt för de anmärkningars fattigdom som jag om mine Landsmans tillstånd och öden, ännu i så nya tider, som det Tolfte och Trettonde århundradet, har at anföra.

Vi åge väl några Författare som icke tyckts känna en sådan brist. De hafva skänkt oss långder, vidlöftige nog, på Konungar som skola styrt Finland innan det kom under främmande vålde, med bifogade underrättelser om deras bedrifter, slagter och Konunga-fåten k). Men det är skada,

A 5

at

j) *Origines Livoniæ Sacrae & Civilis &c.* recensuit, illustravit &c. Jo. Dan. Gruber, Francof. et Lips. 1740, folio; hvaraf Joh. Gottfr. Arndt utgifvit en Tyisk öfversättning (förfedd med anmärkningar och fortsättning) tryckt i Halle 1747 och 1753, 2 Delar, i folio.

k) Utom MESSENII *Finlands Rimkrönika*, (hvilken, sedan den länge i handskrift af våre Fornälskare blifvit nyttjad, utkom af trycket i Åbo år 1774, 8:o), och X:de Boken af hans *Scandia illustrata*, hörer hit i synnerhet det *Chronicon Finlandiæ, incerto auctore*, hos NETTELBLADT, hvarom rätt nu skall talas, och hvilket somlige, gifsningsvis, äfven velat tillägga MESSENIUS, med hvars meningar det nära öfverensflämmer, så at det åtminstone blifvit antingen af honom fölgdt, eller ur hans skrifter sammanrafadt.

at alla dessa underrättelser, sammanfatte i det sist förflutne århundradet, icke stödjade sig på några kända bevis eller minnesmärken; at deras upphofsman ej utan i mycket allmänna ordalag uppgifvit sina källor; och at desamma, närmare betraktade, röja för mycken osannolikhet, at kunna antagas och gillas. De uppgifne Konunga-längderne finnas merändels innehålla Svenska namn, til en del omöjliga för en ren Finne at utläsa, utplockade ur *Isländarnes Sægor*, *Saxo Grammaticus* och *Johannes Magnus*, samt på höft sammanstälde *l*); ibland hvilka et och annat Finskt ord blifvit inflickadt, för at gifva alt-sammans et likligare utseende *m*): af sådan beskaffenhet är den ömkeliga Krönika om Finlands fordnas Konungar, hvilken NETTELBLADT i sit *Schwedische Bibliothek* infört *n*), och som ingalunda förtjent at ur sit mörker framdragas. Auctoren är obekant; och han må väl förblifva det. Alla anledningar och skäl bestyrka fast mera deras tanka, som tro at Finska Nationen, långt ifrån at undersklers förlopp hafva stått under et gemensamt hufvud, vid de Svenskes ankomst ännu var stadt i Hus-

l) Sådane äro *Snär* eller *Sniö* med sin dotter *Drifva*, *Froste* med sin dotter *Skialf* (i hvilka namn icke är svårt at igenkänna en blott allegorisk dikt), *Forniothi* (Chaos), *Gris*, *Amund*, *Jokul*, *Motte*, *Sumble* (med sin dotter *Signe*), och *Dumber*. Det är bekant, at Finnarne hafva svårt at utläsa de ord som med tvänne consonanter begynnas, och at bokstäfverne B, D, F, G, hos dem äro främmande.

m) T. ex. *Ucko* (Gubbe), hvars Drottning hette *Acka* (Gumma). Jag vet icke om man häraf kan sluta at Auctoren varit Finne?

n) 1 *Stück*, s. 96 — 115.

i Husfaders-tillståndet, eller sin naturliga frihet; utan någon Furste eller Regent, utan Samhålls-lagar, eller egentelig Borgerlig styrelse o).

Hade

-) At Ryssarne, innan Svenskarnes ankomst, skulle öfver Finland ägt något öfvervälde, är en ogrundad gissning af några Svenske Författare: Ryska Historien framvisar intet spår därtill. Hvarken emot K. *Erik* eller *Birger* Jarl, vet man at Finnarne begärt eller erhållit undsättning ifrån Ryssland; än mindre at Ryssarne ansett sig genom dessa Härfärder hafva blifvit förolämpade. Icke en gång hela *Karelen*, åtminstone icke dess västra och södra del, synas ännu mot slutet af trettonde seklet (omkring år 1270) hafva blifvit räknadt ibland Nowgorodske Rikets besittningar; hvarföre ock Nowgorodske Fursten *Dmitri Alexandrowitsch* år 1278 berättas hafva gjort et härjande infall i detta land: se *MÜLLERS Saml. Ryskischer Geschichte*, V B. s. 417, 418, 419. Men öfver norra Karelen, som stöter til Ishafvet och Norriska Lappland eller Finmarken, hade Ryssarne redan midt i samma århundrade at befalla; såsom man kan se af deras gränse-stridigheter med Norrmännen vid samma tid: *TORFÆUS Hist. Norweg.* P. IV, C. 40, p. 265 seq. När *Thorkel Knutson* intog södra och västra Karelen, hade han i början ingen strid därom med Ryssarne; med hvilka sedermera, då de af fruktan för det nya gränskapet, och af sin vanliga Politik, understödde Karelerne, krig upkom. Af K. *BIRGERS* Bref til Hansestäderna år 1295, som Herr *LAGERBRING* (II D. s. 670 och 673) omnämner, ses tydeligen, at Karelerne, som han låtit underkufva, icke varit Ryske underfätare, ehuru de med dem stått i vänskap. Stora *Rimkrönikan* nämner väl, men såsom en blott gissning, at *Tawastland* som *Birger* Jarl intog, torde förut hafva lydt under Ryskt välde: *Jak tror* (säger Författaren) *thet Ryska Konunger mislit*, p. 23. Man hade nämligen i hans tid om gränserna i Finland beständig tvist med

Hade Finska folket vid K. *Eriks*, *Birger Jarls* och *Thorkel Knutsons* anfall, haft någon Konung eller allmän Anförare, så är icke troligt at de gamle Svenske, ehuru magre, *Legender*, *Rim* och *Anteckningar*, skulle förbigått at dårom nämna, eller glömt en omständighet så skickelig at förhöja deras Hjeltars åra och gifva större anseende åt deras bedrifter. Morståndet hade ock då tvifvelsutan blifvit kar-

Ryffarne; därföré lærer han trodt, at man ock fordom tagit ifrån dem alt hvad i Finland var eröfradt. För öfrigt anför han inga skäl til sin gifsnings bestrykande. Sådane hafva ej heller hvarken *MESSENIUS* (*Finl. Rimkr.* f. 13) eller Auctoren til *Chron. Finl.* hos *NETTELBLADT* (p. 97), som bifalla samma mening, upgifvit. Kanske de fallit på denna tanka i anledning af de gamla Isländska Sagornas berättelser om *Holmgårdska* Rikets fordna magt, hvarmed tvifvelsutan *Nowgorodska* Staten bör förstås, men hvars gränser man utsträckt vidare än med säkra bevis kan fulltygas; äfven som icke alt hvad derom, och om dess förhållande til Svenska Monarchien för öfrigt berättas, kan för påliteligt anses: jfr. *VON DALINS Svea Rikes Hist.* I D. 13 C. 10 och II §. samt 18 C. At de Finnar som bodde närmast til Finska viken, och särdeles *Karelerne* och *Esterne*, för längre tid tillbaka varit i bekantskap med sine Rytke grannar, at de gjort dem sällskap på sjötag och röfware-färder i Östersjön, samt at den mäktigare Nationen vid sådane tillfällen ägt något slags företråde och kanske befäl, synes icke otroligt: men däraf följer icke, at man erkänt deras verkliga och beständiga öfverherrskap, åtminstone icke i de aflägsnare orterne. Sedan Svenskarnes vapen och våldsamma omvändelse-sätt retat de hedniske Finnarne til häftig fiendskap, förmådde sådant dem utan tvifvel at närmare förena sig med sine östre grannar, och

starkare, ordentligare och långvarigare. Men nu möttes Svenske Håren endast af sammanflockade skarar, som af intet befäl eller krigsaga visste, och därför snart blefvo skingrade och underkufvade p). Man finner intet spår, at någre Fästningar blifvit intagne, eller någre Städer sköfde. Sjelfva det Finska språket, som aldeles inga ord åger, förutan dem hvilka det lånt ur Svenskan, at beteckna *Konung*, *Drott* eller *Fursle*, *Höfdinge*, *Domare*, och så

gemensamt med desse hemsöka så väl de Svenske hvilka sig i Finland hade nedfatt, som sine til Christendomen öfvergångne Landsmän, hvilka de för afställningar anfågo. Detta bevisa nogsamtt åtskilliga Påfvebref, hvilka klaga så väl öfver hedningarnes raseri, som Ryssarnes verksamhet at dem upreta och understödjå: hvarom kunna beses mine anmärkningar til JUUSTENS *Chron. Episcopor. Finlandens*. p. 100, 101 och 102. Ryssarne iakttago därjämte den politiken, at icke allenast sjelfve afhålla sig ifrån våld til Christendomens fortplantning, utan ock lemna sina grannar biträde emot Latinska Kyrkans ifver i denna väg. Nowgoroderne voro en handlande Nation; de sågo fördenskull mera på sin vinst, än på religionens utbredande; på samma sätt som sedermera Holländarna i Ostindien, &c. Den oftanämnde gamla Lifländska Krönikan säger: *Est enim consuetudo Regum Ruthenorum, quancunque gentem expugnaverint, non fidei Christianæ subicere, sed ad solvendum sibi tributum et pecuniam subjugare, &c.*, p. 85: jfr. p. 166, n. 4.

p) Se ISRAEL ERLANDI *de vita S. Eriici*, p. 7 seq. Den förre *Rimkrönikan* (HADORPHS Upl.) f. 22 följ. och f. 56. ERICUS OLAI Hist. Svec. p. 83 (Ed. LOCCENI). Allsammans gifva nogsamtt utkänna, at de Svenske ej funno något betydligt motstånd.

få vidare, gifver detta påstående en ny styrka q). Däraf hämtas ock et ojäfaktigt bevis, at ingen annan skilnad på *Stånd*, än emellan: *Frie* och *Trdlar*, *Husbönder* och *Tjenare*, hos Nationen varit känd r). *Stad*, *Torg*, *Gata*, *Marknad*, en stor del af Slögder och Handtverk, nämna Finnarne med Svenska namn s); til et bevis, at bekantskapen med dem, förnämligast ifrån de Svenske sig hänleder. Men i alt hvad til *Landtmanna Syslor* och *Neringar* hörer, icke allenast hvad som angår *Fäkt* och *Fiske*, utan jämväl *Boskaps skötsel* och *Åkerbruk*, har däremot

Språ-

q) Til Exempel *Kuningas*, *Duomari* (*Tuomari*), *Valldakunda* Rike, *Esi-valda* Öfverhet (af *våld*, *vælde*). *Ruhtinas* Furste, är på samma sätt brutet af *Drott* (*Truhtin*) som *Kuningas* af *Konung*: Finnarne som ej kunde utläsa *Tr*, hafva utelemnat den förra bokstafven, och ökat til en stafvelse i slutet. De enda ord som synas utmärka, at någon slags Öfverhetsmakt blifvit utöfvad, (kanske endast af Husbönder emot sine underhafvande, eller af hela Nationen emot visse enskilde personer), äro *Wero* Skatt, och *Sakko* plikt, böter.

r) *Wapa* fri, *Orja* träl; *Isändä* och *Emändä* husbonde och matmoder (af *Isä* fader, och *Emä* moder); *Palvelja* tjenare. Trälarnes öde, med hvilka förnämligast krig och röfware-tåg lära förfedt Nationen, synes ej varit mycket olyckligare, än det fria husfolkets.

s) Til Ex. *Kaupungi* Stad (Köping), *Tori* torg (hvar af ock *Turku*, Åbo Stad, fått sitt namn), *Katu* gata, *Markkina* marknad. Likaledes *Kruatari* Skräddare, *Sorwari*, Svarfvare, *Maalari* Målare, m. fl. En del af desse och nägre flere Handtverk, kunna väl ock nu med renare Finska namn betecknas; men man ser tillika lätt, at sådana ord äro nygjorde. *Suutari* Skomakare, lärer genom de Andeliges biträde

Språket et rikt förråd af egna och inhemska ord t'. Med dem har alltså Nationen varit af ålder bekant; emedan folket i annat fall tillika med kunskapen om de til dessa nåingsfång erforderliga verktyg och

blifvit lånt ifrån Latinen. Däremot synas *Kangurē* väfware (af *Kangas* väf), och *Seppä*, egenteligen Smed, men ock i gemen uti sammanfatte ord Mäflare, förfärdigare (t. ex. *Puu-Seppä* Snickare, af *Puu* träd), vara urgamla ord, samt intyga at dessa handtverk af ålder varit hos Nationen öflige; hvarföre ock de til dem hörande verktyg hafva Finska namn: t. ex. *Vasara* hammare, *Palja* slägga, *Pihti* smedstång (hvarifrån *Hohdin*, plur. *Hohtimet* hofstång, åtskiljes), *Palkus* och *Alaisin* städ, *Ahjo* äfja, *Paja* smedja; *Kaide* (*Kaite*) och *Pirta* väffked, *Niisi* skaft, *Sukkula* väffpole, hvari nyffspolen, *Käämi*, instickes, *Sohlo* väffstol, *Suhakko* bom, *Loimi* upränning, *Kude* inslag, *Luoda* refva en väf (*Luonnos* refning), *Vihti* härfva, *Kerä* nyftan, *Värttänä* slända, *Lum-bio* (Lumme) sland, *Lape* tott, m. fl.

- t) At undvika vidlöftighet, förbigår jag de många slags verktyg, redskap och anstalter, hörande til *Jagt* och *Fiske*, som med ursprungliga Finska namn betecknas. Likaledes den mängd af ord som angå *Boskapskötseln*, och bruket af Svedjor, deras åtskilliga slag och skick, med därtill hörande arbeten, o. s. v. Det lärer göra tilfyllest, at jag här nämner *Wainio* åkerfält, hemåker, *Moisio* utåker, *Sarka* teg, *Vako* åker- eller plog-fåra, *Piertano* åkerren, *Aita* gårdesgård, *Niittu* äng; *Aara* (*Aura*, *atra*) plog, som synes vara slägt med Svenska ordet *Årder*, *Sahra* gaffel-plog, *Wannas* plogbil, *Wiuhtha* plog-knif, *Äs* (*Äs*), *Hara*, *Karhi* harf, *Jyres*, *Junga* (*Junkka*), *Unkka*, *Rahmus* eller *Rahno* vält, *Sirppi* skära, *Vikañde* (*Vikatet* eller *Viikate*) lic, *Varta*, (*Varsta*) slaga, *Pohdin* (*Puodin*) vanna, *Kyndääl* piöja, *Puida* tröska; *Ohra* (*Otra*) bjugg, *Nisu* (*Veh-ua*) vete, *Nauris* refva, m. fl.

och förrättningar, ofelbart skulle lånt deras Svenska namn, eller lårt sig beteckna dem med ord och talesätt som efter detta språk blifvit brutne och härmade *u*). Märkeligt är ock, at icke långt efter landers intagande och invånarnes tvingande at bekänna den Christna Låran, dem blef ålagt at betala sina utskylder til Biskopen och Prälterskapet i Spannemål; när däremot de Svenske inbyggare i Nyland och Finska skå en, som merändels voro Helsingar, och efter sin hembygds plågsed förnåmligast syntes hafva vinnlagt sig om Botkaps- och kårspel, erlade dessa utgifter i Smör *v*). Tvifvelsutan bestod väl det åkerbruk som Finnarne i de tider idkade, måstedels i fvedjande. Men alla redan omförmålde omständigheter sammantagne, jämte bekantskapen med *Metaller* och deras bruk *x*) nyttjandet af väfnader, och vanan vid åtskilliga beqvämligheter, utvisa

- u*) För sådane kan man misstänka *Ruis*, hos Esterne *Ruggis* råg (på Tyska *Roggen*), *Kaura* hafra, *Peldo* åker, (fält, hos Tyskarne *Feld*), m. fl.
- v*) Härom kan ses Årke-B. *Birgers* bref af d. 8 Okt. 1369 (i Åbo Domkyrkas gamla Copie-Bok, fol. 3), hvori han åberopar sig *gammal sed*. Af K. *Magni Erikssons* Bref, gifne åren 1329, 1331 och 1334, bestrykes detsamma. Om denna sak kan vidare jämföras *Bih.* til de af et Sällskap i Åbo utg. *Tidningar* för år 1785, s. 118 — 125.
- x*) Til ex. *Rauta* järn, *Teräs* stat, *Vaski* koppar, *Hopja* silfver. På Guld, Tenn och Bly, finnas däremot icke inhemska Finska namn. At Finnarne ifrån urminnes tider tilverkat järn, (förmodetligen af sin Sjö- och Myr-Malm, hvilket ämne, innan det ännu blifvit smält och renadt, af dem kallats *Holmä*), bestrykes ock af åtskilliga deras vidskedliga Sånger, hvaruti konsten at omgås med denna Metall hänledes

utvifva tydeligen, at Nationen redan något framskridit på hyfsnings-vägen, och icke mera var stadd i den yttersta råhet *y*).

Detta skönjes vidare af den tilgång på inhem-ska ord som Språket äger at beteckna ej allenast *Hus* af flere slag, samt hvarjehanda *Bohags-ting*, utan ock *Gårdar*, *Byar*, och et slags *Hårader* eller

B

för-

ifrån deras forna Gudar: Språket har desutom in-hemska ord, som beteckna ej allenast finida *Takoa*, utan ock slag *Kuona*, tackjärn *Liehtaus*, tackjärns-gös *Harkko*, m. fl.

- y) Sådant bestrykes af Nationens inhemiska namn på åtskilliga tyger och väfnader, såsom *Sarka* vadmal, *Werka* kläde, *Kosti* (*Hursti*) säckväf och blaggarn, *Piikko* enträdt (groft) lärft, *Varti* tvåskäftadt lärft, (*Palttina* finare tvåskäft, är förmodeligen lånt af Ryslarnes *Polotna*), *Tskäinen* (nämligen *Kangas*) fyrskäft, *Toimikas* groft fyrskäft, *Aivina* fint fyrskäft, m. fl. Jag förbigår namn på hvarjehanda klädes-plagg, och nämner endast af *Bohags-ting*: *Pöytä* rå bord, *Rahi* långbänk, *Wuode* bädd, *Pata* gryta, *Kasari* kettil, *Malja* skål, *Sammio* kar, *Sango* ämbar, *Rainda* mjölkstäfva, *Hanho* örstop, *Huhmar* en träd-mortel at stampa säden uti, *Kuurna* brygg-rosta, *Münde* kärnstaf, *Rasia* ask, *Lipas* vacke, *Reki* släda, *Korja* refesläda, *Saani* kappsläda, *Onales* en klämma at ihopfoga bräderna vid båt-byggnad, *Weitzi* knif, *Kirwes* yxa, *Taskin* gröpyxa, *Ora* sved-järn, *Kairi* (*Napakaira*) borrh, *Jämsi* skafjärn, *Kehritimet* får-sax, *Tahko* slipsten, *Torro* (*Suppilo*) qvarntratt, *Kaha* (*Kahna*) qvarnflaka, *Silda* (*Silta*) bro, *Porras* spång, *Laituri* strandbrygga, m. fl. At man til körflor och resor nyttjat så väl oxar som hästar, tyckas namnen på ök *Ies*, ok-rem eller roma *Rahje*, vagns- och släd-tistel *Wehmaro*, skaakel- eller fimmelfång *Aisa*, töm *Ohja*, betfel *Suitzi*, m. fl. kunna intyga.

föreningar emellan flere Byalag: likaledes *Ting* eller folkets allmänna sammankomster z). Dessa namn finnas merendels vara gemensamma med Finnarnes slågtingar på andra sidan om Finska Hafsviden, nämligen *Esterne*; så at de förmodeligen varit i bruk redan innan bägge Nationerne blefvo årskilde. At *Esterne* lefde i sin naturliga frihet, men likväl hade förbundit sig i större eller mindre fylken, till gemenligt försvar; at de samlades till allmänna möten, vid hvilka Nationens Äldste ägde det största anseendet och måst verkade; at de vid sadane tilfällen förenade sig at göra härftåg eller röf-vare-tåg till lands eller sjös emot sina fiender, då den tiltagaste, starkaste, ärfvaraste eller måst aktrade, århöll et slags öfverbefäl, ehuru ganska ~~in~~ *inskränkt*: allt detta, som med andre halfvilda folkslags seder sammanstämmer, inhämtas af den tilföre berömda gamla Liffländska *Kronikan*. Och denna bild af deras Borgerliga författning, om den så förtjenar at nämnas, träffar jämväl i det närmaste in på de gamle Finnarne.

I sine hemsföder finner man at bägge Nationerne liknat andra halfvilda folkslag. Hårdhet i tankefättet, trumpenhet och troghet i lynnet, aa) råhet

z) *T. Ex. Piha* inhägnad gård, *Huone* hus, *Pirtti* porste, röktuga, *Sauna* badstuga, *Kota* kök, värmehus, *koja*, *Maja* hydda, *Aitta* viqhus, *Riikki* ria, *Navetta* (*Ometto*, *Pihatto*, *Läävä*) fähus, *Tarha* täppa, fägård, *Talo* gård, *Kylä* by, *Kihlakunta* härad, *Käräjä* ting. Hos *Esterne* uttalas desse ord: *Pihha*, *Hone*, *Saun*, *Kodda*, *Maja*, *Ait*, *Rehhi*, *Tarra*, *Tall*. *Kylla*, *Kihhelkunt*.

aa) *Dans*, hvartil Nationens öfre grannar, Ryssarne, hafva så mycken böjelse, har ej en gång namn på

het i omgånget, hvarifrån de ingalunda kunna frikallas, hafva likväl ej mera varit deras än andra ohyflade Nationers lyten. Det vackra Kõnet, som hos alla barbarer måtte årfara et oblidt öde, emedan den vilda stykan af inga ömma kånsflor råmjes, har ock af Finlands gamla inbyggare med föga aktning och skoningsluset blifvit bemött. Fadren, som i sit hus ågde högsta magten, (eller efter hans fränfalle Sönerne) fälde sina döttrar eller systrar åt deras ålikare, för et visst öfverenskommit pris; och at *bortgifta* Flickor, hette med et gammalt Finskt talesätt, at *fälja* dem *bb*). Utom Giftoman-

B 2

nen,

Finska, och är ännu i öfre orten, där Svenska seder haft mindre insteg, aldeles obrukelig. Detsamma gäller om sådane lekar i hvilka ungdom af bägge könen deltaga. I nedre orterne synas dock några dylika, (såsom den lå kallade *Hiippa*, ute på marken om sommaren), redan för längre tid tillbaka, hafva blifvit vedertagne. At invånarne i öfre delen af landet, såsom glesare bebodt, och för sin närmare belägenhet til gränsen, oftare af fiendteliga ströfverier hemfökt, behållit et trumpnare lynne, kan icke synas underligt: de äro fördenskull ock mera böjde til mistänksamhet, fåtaligare, långsamare både i sit uttal och hela sit väfande; som alt, af deras läge och utståndna öden, &c., icke är svårt at förklara.

bb) *Tyttäriä myöskennellä*, eller *myydä, myyskennellä*. I et gammalt qvåde säges om en Fader som höll på at bortgifta sina döttrar: *Neitojahan myöxenteli, Impijähän kaupotteli* (Han fälde sina Flickor, Han förhandlade sina Möer). Bruden, som därunder var trånvarande, i vall med Boskapen, frågar af Friaren som kommit i skogen at upöka henne, och som för henne berättat huru han besökt hennes Fader, och funnit honom med en sådan handel sysselsatt: *Kellen myötihi minua* (Til hvem blef då jag bortfäld)?

nen, borde ock andre Brudens närmasse anhöriga (hvilkas bifall således äfven torde behöft inhämtas) med skänker ihogkommas; så at kostnaden var nog betydlig. Detta var kanske en af orsakerne, hvarföre man hos detta folk ej finner spår til egentligt månggifte cc). När Hustrun kom i huset, lär hon föga annorlunda än en Träl blifvit ansedd

Han svarar: *Sinä myötihi minulle, Kana kaunis kaupattihin* (Du blef förfäld åt mig, min vackra hönä, du vardt åt mig förhandlad). Hvarpå hon underrättar sig om Brud-priset; hvilket Friaren berättar hafva varit rätt anseeligt, nämligen en Stridshäst åt Fadren, en Ko åt Modren, et par Oxar åt Brodren, en Tacka åt Systrén, et stort spärne åt Sonhustrun. Men alt detta tycker Bruden hafva varit för litet, och af förtrytelse at hon för så ringa pris blifvit bortgifven, förklarar honom det hon ingalunda ville blifva hans hustru. Hon yttrar sig: *Vähämbäs hyvästä annoit, Pikkuruusen kauniista; En huoli minä sinusta* (Föga gaf du för den goda, ganska litet för den vackra; Dig sköter jag icke om). En märkvärdig vändning af den mänskliga egenkärleken! I andra dylika Qväden, utfättas andra priser. I äldsta tiderne lærer ock på Brudens bifall föga hafva ankommit. Uti en gammal Sång berättas jämväl, huru en Flicka, som för anseeligt pris blifvit til sin Friare förfäld, därefter af en Ryfs bortröfvades; då hvarken Fader, Moder, Broder eller Syster ville, emot ärläggande af det ärhållne Brud-priset, lösa henne ifrån fiendens våld: men en främmande Ungkarl drog ej i betänkande at för henne i lösen betala 100 Riksdaler, då hon anropade honom om hjälp, emot det hon lofvade blifva *Hans evärdeliga trälinna, Och hans beslündiga maka*, o. s. v.

cc) Efterne finnas dock hafva haft flera Hustrur; hvarföre det ej heller är om Finnarne ofannolikt, hälft när de genom sina härfärder hade tillfälle at röfva

sedd *dd*): förutan andra besvärliga fyflor, blef det hennes skyldighet, at jämte Trålarne och det öfriga Husfolket af Qvinnokönet, stampa eller mala all den såd som til uppehålle rarfvades; af hvilken sed i Savolax och Karelen, där Vatten- och Våder-qvarnar äro en tåmmeligen ny inrättning, lämnin-gar ännu finnas *ec*).

Deras annars vidskeppeliga Guda-låra, røjde större enfald, än man träffar i mera hyffade folk-flags Religions-anstalter. Sin dyrkan delte de emellan flere Gudar, som förmentes hvar och en

B 3

innom

många främmande qvinnor. Jfr. GRUBER anf. st. p. 155 och 178. Men Esterne hade ock Guda-bilder, och brukade blodiga offer, hvartil inga spår hos Finnarne träffas: så at bägge Nationernes seder icke i alt torde varit fullkomligen like. Därfammaft. p. 149, p. 76 och 88.

dd) Detta var en naturlig följd af den seden at hon skulle köpas. Ännu i 14:de seklet, fann K. *Birger* nödigt at genom särkildt bref, dat. *Tninge* den 1 Okt. 1316, taga Qvinnokönet i det då nyligen är-öfrade Karelen uti sit Konungsliga hägn, och tillägga dem, så väl gifta som ogifta, både til deras personer och egendom, lika frid och säkerhet som köret i Sverige åtnjöt. Se LAGERBRING anf. st. III D. f. 89. Såsom en lämning af fordna seder bör det ock anses, at i öfra Landet Qvinnorna ej heller ännu sätta sig til bords med Karlarne, utan äta för sig sjelfva, merendels efteråt, hvar i sin vrå. Man igenkänner härutinnan nog samt en märkelig likhet med flere andre mindre hyffade folkflags seder.

ee) De mindre förmögne, särdeles Torpare och Inhyfeshjon, nödgas mångenstädes på handqvarn mala hela sit års-behof: hvilket är Qvinnornas skyldighet, som icke en gång Vårdinnan, när på yngre hjon i huset ej är tilgång, får sig undandraga.

innom sin nog inskränkt krets, styra världen *ff)* men de tyckas ej hafva förestått deras egenskaper under vissa bilder: voro oförmögne at upresa dem några Tempel, invigde dem inga Altaren, och utvalde til deras tjänst inga särskilda Präster *gg)*: hvar och en Husfader lærer sjelf hafva förestått Guds

ff) Så hade til ex. *Ilmarinen* at befalla öfver Lusten (*Ilma*), samt Blixt och Åska: *Tapio* öfver Skogen och Vildjaren, o. s. v. Huruvida någon allmän Öfver-Gud blifvit erkänd, är svårt at med säkerhet utreda; em ej denna heder til äfventyrs vederfarits *W. Lemmönien*, som åtminstone stod i besynnerligt anseende. Et ondt och fiendtligt väsende, som fick namn af *Perkele*, *Piru*, *Hiihi* m. m. synas de ock hafva fruktat. Men at rågorlunda utreda alt detta trassel, skulle fordras mycken möda.

gg) På alt detta fattas egentliga Finska och inhemska namn. Tempel och särskilda Präster, förekomma ej heller hos de gamla Esterner. Vilda Nationers seder i gemen, och i synnerhet de flere folkslags som höra til den fordom vidsträckt Finska stammen, af hvilka ännu öfverlevor på åtskilliga ställen i Rycka Riket sig bibehållit, tjäna mycket at upplysa alla dessa omständigheter: hvarvid likväl hvarderas särskilda läge tillika bör ihogkommas. Med *Präst* r, hvilka ej behöfvas innan flere familier trädt i samsund och gemenfamt underhålla en offentlig Gudstjänst, böra *Spåmän*, *Teknetydare*, *Quacksalvare* och *Trollkarlar* ej förblandas; på hvilka slags bedragare eller dårar, hos barbariska folkslag ej plägar vara brist: sådane *Tietäjät*, *Indomiehät*, *Noidat*, *Welhot*, &c. saknades ej heller hos de gamle Finnarne, om hvilkas fordna religion, eller afguda tjänst och vidskeppelser, för öfrigt kunna jämföras Hr. Mag. *Christian Lencquists* år 1782 i Åbo utgifna tvänne Disputationer *de superstitione veterum Fennorum Theoretica & Practica*.

Gudstjänsten, som i synnerhet uti vissa heliga Lunder *hh*), vördade för Gudarnes osynliga närvaro, på et ofs nu icke nog bekant sätt förrättades.

Ibland et sådant folk, okunnigt om *skrift*, afskildt ifrån den uplystare världens bekantkap, bör man icke föka spår til Vetenskaper *ii*). Men det ägde dock, likafom många andra för öfrigt oblyf-fade Nationer, en egen *Skalderkunst*. Dets Sångere, mera okonstlade än Isländarenas Skaldskap, få med Grekernes vålljudande, höga och snillrika qviden icke jämföras; men öfverträffa mycket de platta rim som en lång tid vanhedrade det nyare Europas

B 4

smak.

hh) Sådana til afguda-tjänsten helgade Lunder, (hvilka hos alla hedniska folkslag förekomma) hade Biskop *Thomas*, af de nys underkufvade och til Christendomens antagande tyungne Finnarne, såsom en skärk under sin Biskops-stol ärhållit; och fick därpå Påfven Gregorii IX:s stadfästelse-bref, hvilket finnes infördt i *Skriftel. Brevs til SPEGELS Biskops-Krönikan* s. 150, och *Akt Upsal.* för år 1725, p. 62. Jfr. VON CELSE p. 62, n. 6. De uti samma Påfve-bref omnämde *Delubra* böra icke anses för *Tempel*, som hos Finnarne ej funnos, utan voro blott infängda och til Gudstjänsten helgade platser, sådana som åtskilliga i Ryfka Riket boende Nationer af Finska Folk-stammen (*Tscheremiser, Mordwiner* m. fl.) ännu hafva, och kalla *Keremet*. Esternes heliga Lunder omtalas hos GRUBER a. fl. p. 133 och 180.

ii) Til dem kunna ej de torftiga kunskaper om vissa enkla Läkemedel, vissa Stjernebilder, o. s. v. med skäl räknas, som Nationen ägde. Stora och lilla Björnen *Otava* och *Wendjün Otava* (Ryfka Karlvagnen), Sjuftjernorna *Seulainen* (tilla Sållet), och Orion *Wäinämöisen Wikahde* (Wäinämöinens lie), äro de Constellationer som hafva egna och argamla Finska namn.

smak. Med sådane Sångere årade Finlands gamle inbyggare sina Gudar: uti deras förborgade kraft mente de sig åga et mågtigt medel, til nåstan hela Naturens bevingande *jj)*; med dem besöngo de sine Fäders, Hjeltars och egne bedrifter, hämnade sig på sina ovänner *kk)*, och roade sig vid sine ~~sam-~~ sammankomster *ll)*. En trumpen och fåtalig Nation,

jj) Om dessa deras vidskepeliga Verser handlas omständeligare uti det arbete *de Poësi Fennica*, som jag i Disputationer börjat utgifva, p. 86 följ. Hvar med och Herr *Lencquists* nysberörde Disputationer kunna jämföras.

kk) Sådane Hämde - qväden, pasquiller och satyrer, sammanfattas ännu någon gång af Finska Allmogen i öfre orterne; men som de stundom för dem blifvit lagförde och pliktfälde: så har denna farliga gren af deras Skaldekonst, kommit mera och mera ur bruk; äfven som deras vidskepeliga så kallade *Lugut*, verser eller läfningar, genom Prästerskapets nit och en större uplysnings utbredande, merendels hafva förlorat sitt anseende. Men denna vinst, och en allmän skicklighet at läsa i bok, har tillika haft den följd, at Allmogen småningom blifvit afvänd ifrån sine förfäders vackra Skaldekonst, som efterhand aldeles försvinner. Esternes fånger hafva med Finnarnes mycken likhet. Men det är mig obekant, huruvida det samma må gälla om *Tscheremisserne*, *Mordwinerne*, *Wotjackerne* &c.; hvilka Nationer i åtskillige andre mål synas närmare komma öfverens med Lapparne än med Finnarne. Lapparnes qväden äro mycket skilde ifrån Finnarnes.

ll) Såsom ännu iker i öfre orterne, där förfädernes seder blifvit läroft bibehållne. Vid sådane tillfällen uprepas icke allenast tilförene diktade qväden, utan ock nya sammanfattas *ex tempore*, af dem som äro mästare i konsten: detta lättas mycket af den ifrån ålder antagne seden, at Poeten eller Mästaren (*Pää*,

tion, som utom vissa kroppsöfningar, och sådane lekar som förnåmligast utviste styrka och hårdighet, inga nöjen och tidsfördrif kände; fann uti dylika sina national sånger få mycket större behag, som de på en gång tjänte at fylla det toma i desfs samqväm, at skåpa sinnet, och däruti intrycka lärdomar, hvilkas fortplantning man höll för vigtig och angelågen *mm*). Med dessa sånger, som alla hade samma ton, enkel och alfvarsam såsom Nationen sjelf, hvilka ock, när lägenheten så tillåt, med en slags Harpa beledsagades *nn*), låttade jämväl Qvinnorna tyngden af sitt besvärliga malnings-arbete:

B 5

och

mies Hufvudmannen, eller *Laulaja* Sångaren) altid biträdades af en Medhjelpare (*Puoltaja* eller *Säistüjä*), som med en något förändrad ton upprepar hvarje vers, hvarunder Mästaren får et litet rådrum at emedlertid påminna sig eller upfinna den följande. Bägge de sjungande sitta och hålla hvarandra i hand; omkring dem samla sig åhörarena, och merendels stående låna dem sin upmärksamhet: på hvilket sätt dylika sånger utspidas och fortplantas, ibland et folk som sällan lär sig at skriva. På sådant sätt roade sig ej allenast hemma vid sine gillen, utan ock på sina långa stadsrefor om vintern, då ofta ansefliga Karavaner til samma nattqvarter stöta tilhopa. Nu har denna sed mycket aftagit; och bränvinet uppfyller andra nöjens ställe.

mm) Nationens fläste ordspråk, som på et sinrikt sätt uttrycka hvarjehanda moraliska och oekonomiska lärdomar, äro fläde i vers: af dem finnas samlingar genom trycket utgifna.

nn) Heter på Finska *Kandele*, och har 5 mässingssträngar; förmodeligen voro de fordom af senor. Af Blås-instrumenter äga Finnarne namn på *Pilli* Pipa, och *Torwi* Vallhorn; men känna icke Säckpipan, som både hos Esterne och många andre af deras slägt-

och af några prof som ännu äro i behåll, finner man, at de känslor som hos hyfsade folkslag utgöra ämnet för Kónets ömmafte bekymmer, icke varit dem obekanta oo).

Någon egentelig *Krigskonst*, kan hos sjelffrådige barbarer nåppeligen hafva ägt rum. Men de visste dock at nyttja årtskilliga slags vapen til både anfall och försvar, så väl emot vilddjur, som fiender: däribland höra *Stridsklubba*, *Svärđ*, *Sjjut* och *Båga* ff). De som bodde vid Hafsstranden, i synnerhet

tingar i inre Ryfsländ, är så mycket älskad. Hvarken Finnar eller Ester hafva inhemskt namn på *Trumma*; mycket mindre har någon så kallad *Spå-trumma*, (på Lapska *Kåbda*, hvilken hos Lapparne, så väl som många vilda och halfvilda Nationer innom Ryfska Riket, til deras föregifna Trollkonster är så oumbärlig), hos dem varit brukelig.

oo) Prof på deras Kärecks-qväden finnes i ofvannämde *Disputation de Poësi Fennica* p. 81 följ. De som för sin Skaldekonst äro berömde (*Runo-niekat*), njuta därför öktning; ibland dem finnas ock några af Qvinnökönet, som dock ej gerna låta förmå sig at offenteligen sjunga sina Qväden.

pp) *Nojji*, *Äli-kkä*, *Keihäs*, *Jourzi*. Til sin Båge voro de försedde med större och mindre pilar, (*Wafama* och *Nuoli*); lära förmodeligen äfven nyttjat Sköld, *Kilpi*, hvormed ock Esterne finnas hafva betäckt sig, äfven som de se visste nyttja Rytteri: se GRUBER a. st. p. 137, 76 följ. Icke allenast bekantskapen med Esterne, utan ock det egne Finska namn hvarmed en Stridsbäst *Ratzu*, skiljes ifrån en annan Häst *Hypo*, *Hervoinen*, gör det troligt, at jämväl Finnarne förstätt strida til häst. Deras förnämsta tilflykt vid fiendtliga anfall, som de icke trodde sig i stånd at möta, voro väl deras djupa och vilda skogar; dock lära de äfven nyttjat til värn och med

nerhet vid Finska Viken, lärde sig ock tidigt at idka Sjörofsveri; hvarföre Esterne och Karelarne fordom voro särdeles beryckrade. Desse vikingar ofredade ej allenast de närmaste farvatten, utan stälde jämväl sina Hårfärder alt til Dannemark, til Svenska Skären, och in i Mälaren 97). Sådant utvisar, at de måste ägt någon färdighet i sjöväsendet; hvilket ock af Språkets förråd på dithörande ord och talesätt bestyrkes 111). Sannolikt är, at den betydliga Handel, som redan i äldre tider drefs emel-

några anstalter ytterligare bestätt vissa af naturen otiltågeliga berg: hvilka slags Fästningar det Finska ordet *Linna* fordom lærer egenteligen betecknat. Esterne Fästning *Odampe* (på Finska *Ohdonpää*, Björnhufvud, såsom ock den gamla Krönikan det sjelf uttolkar), var et Berg: GRUBER p. 57 och 110. Deras öfrige Fästningar voro bygde af träd, eller af stenar som icke med murbruk voro fästade: därj. p. 97, 130 följ. jfr. p. 4. Märkeligt är, at en af Esterne Fästningar hette *Somelinde* (*Suomen Linna*, Finneborg) därj. p. 82; så at de i äldre tider lära kallat sit Land *Suomi*, äfven som våre Finnar. Ester och Estland är tydeligen et främmande och Germaniskt namn.

99) Jfr. GRUBER a. st. p. 23 följ. och p. 178. Esterne utrustade talrika Flottor (därj. p. 25, 76 följ. 99, 102, 104). At Finnarnes ströfverier på Svenska kusterne varit en orsak til K. Erik den Heliges krigståg emot dem, intyga flere gamle Författare: se BENZELII *Monum. Vet. Eccl. Sueog.* p. 34; jfr. ISRAEL ERLANDI p. 7 och SCHEFFERI anm. därvid p. 64 f. Om Karelarne intygas det samma af *Stora Rimkrönikan* p. 32 f. och ERICUS OLAI p. 55 och 62.

111) Såsom *Lihti*, *Alus*, *Laiva*, *Purfi*, *Haaxi*, alt sårskilda namn på Fartyg; *Purje* segel, *Hahdenham-*

emellan Nowgorod och Tyska stränderne, särdeles Schleswig och Julin eller Wineta, i hvars ställe Wisby sedan lärer trätt, retat dessa barbarers begärelse, och gifvit dem båda anledning och förmögenhet at alt längre utsträcka sin fart, och utvidga detta ohyggeliga näringsfång ss). Men lika som Norrmännernes ströfverier och grymma framfart i det södra Europa, gäfvu anledning til den Germaniske Nordens omvändelse och hyfsning; så föranlåt ock de Finska Nationernas röfware-färder förnåmligast deras underkufvande, och Christna Lärans utbredande til Baltiska Hafvets östra stränder. Nästan

mas, Hahdenpieli, Hahdenkürki, ankare, mast, spröt, m. m. Några gamla vidskepliga verser, i hvilka Nationens gamla Gudar prisas, omtala ock sjöröfveriet såsom et lösligt närings-medel.

- ss) Historien om denna Handel förtjänar, efter de anledningar som våre Nordiske Häfder kunna gifva, at med flit och förskildt utredas. STURLESON i *Olof Tryggvasons Saga* C. 5, och i *Olof den Heliges Saga* Cap. 64, samt på flere ställen, visar nogsamfamt at den redan i X och XI seklerne var i full gång; hvarmed Tyske och Wendiske Städernes Östersjö-handel bör jämföras. Den mängd af Vikingar hvar af Östersjön hvimlade, utmärker äfven, at handelsarten icke måste varit obetydlig. De flere Påfvelige Bullor, utgifna i början af XIII seklet, hvarigenom Köpmännen i Wisby, Lybeck och Riga förbödos at understödja Ryssar, Karelare och andre Christendoms-fiender, med vapen, hästar, fartyg, trädvirke, järn, matvaror m. m. och i gemen, at ej genom sin handel öka deras magt, tjäna likaledes til uplysning: jfr. K. *Birgers* Bref til Hansestäderna af år 1295, hos DREYER, *Specim. Juris Publici Lubecensis* p. 174, och LAGERBRING a. fl. II D. §. 9 och 10.

stan alla dessa Länder hafva genom korståg eller så kallade Heliga Härfårder, kommit under främmande våld; och de Andeligas nit fann Verldsliga magten så mycket benågnare till biträde, som därigenom tillika en såker utväg till dessa oroliga Vikingars råmjande öppnades. Folket fick tillfälle att förnöja sin gamla hog för krigsfårder, förskaffa sig byte, och inlägga åra; samt tillika uppfylla en religions-plikt, försona sina synder, och vinna förtjänster hos Gud. Förmånligare villkor kunde icke begåras. Hvarföre ock ej felades tillopp af Krigsmän, som voro färdige att biträda så heliga affigter. Men Liflands och Estlands öde blef mycket olik de nordligare Finnarnes: de förre blefvo till sine personer och sin egendom ett byte för några Tyske äfventyrares enskildta rofgrighet, som med föreburit nit för Christna Lårans utbredande bemantlades *tt*); Finland däremot eröfrades af Regenter, hvilke i sine nye underfåares hågnande sågo ett medel att lyckligen öka sitt Rikes styrka. Efter krigståget var företaget att omvända förblindade och ofålla Hedningar; så fann man billigt och tillika sammanstämmande med affigten, att skona och skydda alla dem som nedlade vapnen, blefvo hörsamme, och låto sig döpa; de singo, jämte

tt) Bevis lämnar nogsammt den ofta omrörde Krönikan; hos GRUBER, där man ej utan ryfning (t. ex. p. 97, 100 — 102, 107 &c.) kan läsa om den grymhet och omänklighet, som emot dessa olyckliga barbarer utöfvades. Man underlät dock aldrig, efter sådane Irokefiske bedrifter, att tacka Gud för hans hjälp och Församlingens förmering.

jämte lifvet behålla både frihet och egendom *uu*). Endast de slagnes och bortflyktades gods blef ibland segervinnarne utdeladt. Finnarne förlorade väl således sin själfständighet; men utan at lida någon verkelig förlust. Tvårtom erhöillo de därigenom efterhand mera hyfsning, större uplysning, och alla de förmåner som af en mera fullbordad samhälls-inrättning härflyta.

Det har varit et gemenamt öde för nästan alla de mångfaldiga grenar som höra til den vidlöftiga Finska folk-stammen, at på den stora Verlds-Theatern icke hafva spelt sårdeles lysande roller, at tidigt hafva råkat under främmande herrskap, och at nu förtiden inga sjelfständiga Stater ibland sig kunna upvisa. Detta slags öde, som denna folkstam nu delar med många fordom blomstrande och herrskande Nationers efterkommande; bevisar ingalunda at större delen af de enskilda människor som til densamma höra, varit eller äro mera olyckliga,

uu) Det intyga våre gamle Häfdateknare uttryckeligen: se ISRAEL ERLANDI p. 9, *Stora Rimkrönikan* s. 22, ERICUS OLAI p. 58. Fördenikuli träffar man i Finland, sedan Svenska tiden, hvarken spår til lifegenskap, eller *servitus glebæ*, eller andra dylika förtryckets påfund. Nationen har icke blifvit tvungen at öfvergifva sine förfäders oskyldiga seder, eller aflägga sit fädernes-språk, hvarpå den tvärtom erhållit undervisning i sin Christendom, och fått vid Domstolarne utföra sine ärender. Dets medlemmar hafva ifrån inga Samhälls-förmåner, genom några förödmjukande författningar blifvit uteslängde. Därföre har den ock i trohet och en gemenfam Samhälls-anda icke återgifvit sina öfriga Medborgare, eller någon sin känt någon retelse at vilja sig ifrån dem skilja.

liga, än de Nationers medlemmar som dem undervungit, Men det förtjänar likväl undersökas, hvad allmän orsak, eller sammanstötande händelser, måga åstadkommit en verkan, hvilken til mindre fördelaktiga omdömen kunde mistydas.

Finska folkstammen, i vissa sina grenar ostridigt den äldsta, åtminstone i vår yttersta och östra Nord, var genom sine bonings- orters belågenhet längre afskild ifrån skymten och varman af det ljus, som til dess födrare grannar, ifrån Grekland och Rom småningom, och i början oförmårkt, sig framträngde. Dessa sednares strödda fylken, dessutom gynnade af et mildare luftstrek, sammanväxte fördenskull tidigare til större statskroppar, och blefvo genom närmare samhälls-band förbundne: de hade hunnit blifva mågrike nog, ej allenast at försvara sig emot fienders anfall, utan ock at underkufva svagare Nationer, då ännu de Finske folkslagen antingen voro kvar i sin råhet, eller hade gjordt blott de förste stegen på hyfsnings-vågen. En Religion, i flere afscenden välgörande emot människosläktet, och som af sin natur krafrigt arbetar emot vildhet och barbari, samt älskar ljus och hyfsning; hade hunnit, ehuru då redan mycket bortskämd och med främmande tilfater vanstild, stadga sit vålde i den öfriga Norden, samt påskynda dess fortskridande ur vildhets-tillståndet; når til den vrå som Finnarne innehade, knapt någon stråle ännu framhunnit. Hvad under, at dessles spridda flockar, af mågtiga Monarchier, som sig i deras granskap bildade, skulle småningom upsvållas? Den *Germaniska* folkstammen (hvar til Svenskar,

skar, Norrmän, Danskar och Tyfkar hörde), utbreddes sitt våld ifrån västra sidan, af Romerska Hierarchien upmuntrad och understödd. De *Slaviske* Nationerna trängde in ifrån södra och östra sidan, och efterhand til betydliga Stater ihopbragta, fårdeles under den väldiga Ryska magten, af Grekerne med någon uplysning förfedde, af Scandinaviske äfventyrare biträdde, underlade sig småningom, med våld eller lock, de närmaste Finska folkslagen *xx*). Således blefvo alla dessa kufvade, innan de ännu lärt känna och nyttja sin styrka. Men de hafva dock, såsom en egen folksam, under så mångfaldiga skiften sig bibehållit: och merendels sedan varit så hörsamme och trogne undersåtare, som förut oroliga och besvärliga grannar. När lägenhet gifvits, hafva de i sitt nya tillstånd nog samt å daga lagt, at dem fattats hvarken mod och hårdighet, eller drift och snille. Den betydliga del af dem, som under olika namn lyder under Sveriges Krona, och varit lycklig nog at icke tryckas såsom slafvar, utan hågnas såsom Medborgare, har i synnerhet, i alla tider, med sin nit och trohet bevisat at folket känner sin lycka. Med sine Svenske undersåtare hafva de delat blida och oblida öden, och under dessa sednare ingalunda brustit i ståndaktighet. Ehuru med olika språk, tolka de samma känslor emot Konung och Fädernesland. Vetskapernes och Konsternes Beskyddare, sine Under-

xx) Af hvilka en del redan förut genom den förfärliga Mongoliska och Tartariska Monarchien blifvit krossade och underkufvade; hvarifrån den ansefliga inblandning af Tartarernes språk och seder, som hos dessa träffas, har sitt ursprung.

derfåtares värn, sit folks Fader, af hvilkens vård och huldhet de rönt flere vedermålen än under något annat tidehvarf, åtföljes af deras önskingar lika troget frånvarande och närvarande. Med hvilken glädje skulle de icke se så många af sine bröder, hvilka et svårare öde träffat, åter med sig förenade til lika förmåner och en gemensam sällhet!

Secreterarens Svar.

MIN HERRE!

Sedan edert Tal förskaffadt Eder så många bifall och beredt Eder så många loford, som Ni haft Åhörare och får Läsare, vore det öfverflödigt at omnämna de insigter, den forskning och granskning, den redighet, tankstyrka och behaglighet, hvarmed detta Tal är författadt. Akademien hade förväntat sig allt detta. Men tillåt mig at å hennes vågnar förklara, det hon äfven hade förutsetdt ämnet, och at då hon kallade Eder til Medlem, har hon ej endast sökt det biträde, som Snille och Kunskaper alltid lofva, utan i synnerhet en nytta den ingen annan än J kunde tillskynda vår Historia. Långt nog hafva våre Häfdatecknare sväfvat i okunnighet och villfarelse om det folks äldsta öden, hvilket sedermera införlifvadt och sammanfållt med det Svenska, i en oafbruten följd delat vår lycka och olycka, våra bedrifter och vår åra. Det fordrades för at skingra mörkrer, at, som J min Herre, känna och granska Språket, bese alla fornåldrens lemningar, genomgå, jämföra och til sit värde bestämma handlingar och berättelser, tränga til första uphufvet af de måst vördade historiska meningar, våga draga allt i tvifvelsmål, för at urskilja det sanna; det fordrades at se med omtanka och skarpsinnighet, at döma utan fördom, med rättvisa och säkerhet. Om edre undersökningar frändömma edre Landsmän en del af den inbillade förmon, at i ålder rålla med de långst bekanta folkslag, så behöfves ju för dem ingen större åra, än at ifrån de-
ras

ras första inträde i Samhålls-lefnaden alltid hafva stridt mot inhemskt och utländskt våld, hafva varit sine Konungar trogna och under GUSTAVERNES och CARLARNES fanor hafva blifvit fiendens skräck och Europas beundran, at med Krigets hafva för-
 enat Snillens och Kunskapernes ryktbarhet. On
 eder Afhandling återför i minnet en tid, då Sverige och Finland icke voro et och samma Land, icke
 hyfte et och samma folk, så visar den tillika at
 deras förening är lika gammal med Finlands Poli-
 tiska varelse, des borgerliga feder, des tro och
 des uplysning. Därmedelst visar den ock, at ej
 svårhet, ej våldet, ej et hotande och tryckande
 Öfverherrskap, utan gemensamma Lagar, gemen-
 samma rättigheter och skyldigheter äro de, som be-
 fästat denna förening. Intet ämne kunde vara tjän-
 ligare, intet angenämare, i närvarande stund, då
 Svear, Göther och Finnar under en vördad Konung
 försvara en gemensam gräns. Återvänd min Her-
 re til eder födelseort, at under krigets buller med
 fredens säkerhet och lugn fortfara med edre vår-
 dige föremål, fortfara at dana nyttige och duglige
 Medborgare, fortfara at kringspida uplysning,
 fortfara at rikta Fäderneslandets Historia och öka
 edert eget samt denna Academiens anseende. Med-
 dela oss edre upräckter, och gifven Akademien så
 ofta som möjligt är det nöjet at återse Eder. I
 kunnen vara försäkrad, at frånvarande af henne
 saknas och närvarande med fågnad och vänskap
 blifva emottagen.

Underfökning

Om de Nationer, hörande til Finska Folkstammen, hvilka i den äldre Nordiska Historien omtalas.

AF

HENRIC GABRIEL PORTHAN.

Eloq. Prof. vid Kongl. Akademien i Åbo.

Första Stycket.

Uti den äldre Nordiska Historien förekomma åtskilliga Folkslag, som efter våre Häfde-tecknares enhålliga omdöme, icke höra til den *Germaniske* (eller såsom man hos oss äfven plågar säga, *Göthiske*) Folkstammen. Desse Folkslag, af hvilka någre med skäl råknes ibland vår Nords äldste inbyggare, och med hvilka det Svenska, Norriska och Danska folket fordom haft mycket at skaffa, anses merendels för grenar af en gemensam stam, som af dess bekantaste och måst hyflade del begynt kallas den *Finska*. Därtill böra förnåmligast råknes *Lappar, Bjarmer, Ester, Kurer*, egentelige *Finnar, Karelare, Ingerer* och *Wotlindare*.

Om alla dessa folkslag meddela väl våre Nordiske fornhäfder ganska ofullkomliga underrättelser; men dessa underrättellers samlande, prötvande, jämförande och sammanställande, torde likväl öfver vår äldre Historia utbreda något ljus: hvarföre jag trodt, at et sådant bemödande icke vore aldeles o-

nyttigt, och underställer nu detta mit försök Kongl. Academiens uplysta granskning.

Årskilliga i Ryfsland kringfpridda Nationer, som likaledes anses höra til denna samma hufvudstam, men om hvilka vi icke förr än i nyare tider erhållit någon kunskap, går jag af sådan grund förbi. *Liverne*, af hvilka Liffland egenteligen fått sit namn, tyckas våre äldre Håfverecknare hafva bortblandat med Ester eller Kurer. *Quenerne* vågar jag ej antaga för en gren af den Finska Folkstammen; hvaraf icke heller de ui Nordiska Sagorna omtalta *Joter* låra urgjort någon särskild del. Om bägge dessa sednare folkslag skola likväl framdeles några anmärkningar bifogas. Nu skrider jag i ordning först at betrakta

L A P P A R N E .

Om detta folk är redan så mycket och så omständeligen handlat; des s språk, seder och hushållnings-sätt hafva blifvit med sådan sorgfällighet underförte och beskrefne, samt jämväl des öden, efter möjligheten, af Svenske och Danske allmänt kände Författare uplysta, at söga behöfver tilläggas. Jag inkränker mig fördenkull endast inom några få anmärkningar.

At *Lopparne* höra til vår Nords äldsta invånare, lærer nu mera för aldeles ostridigt kunna antagas a). Deras tanka, som trodt at denna Na-

C 3

tions

a) Utom de skäl som framdeles skola förekomma, kunna härom rådöras IHRE i *Glossar. Sviogoth.* föret. sid. XXXIX, och Art. *Lapp*, LAGERBRING

rions ålder ej sträcker sig högre än til Christendomens införande i Finland, och at Lapparne då först skilt sig ifrån Finnarne; är så stridande emot all sannolikhet och hela vår äldre Historias uttryckeliga virmesbörd, at til en sådan gifsnings vederläggande ingen tid behöfver spillas. Men grunden til detta misstag, så väl som til många flera, genom hvilka denna delen af vår äldre Historia blifvit förvirrad, lärer förnåmligast böra sökas i det namns tvetydiga bruk, hvarunder denna Nation i våra gamla häfder plågar förekomma. Man har nämligen inbillat sig, at så ofta i de gamla Norriska och Isländska berättelser, eller ännu äldre Qvåden, *Finner* omtalas, därmed skulle förstås de nu egentligen så kallade *Finnar*; til hvilka man alltså, utan vidare pröfning, lämpat alt hvad om de förre säges. Lappska folket har man däremot knapt ansedt för äldre än detta dels sednare namn; hvar-til man åtminstone icke förr än i slutet af det Tolfte århundradet finner några spår *b*). Men förutan

Svea Rikes Hist. I D. I C. 12-15 §. Enligt Nordiska Sagorna funnos redan i äldste tiderne på bergen och i skogarne *Finnar* (d. ä. *Lappar*), hvaremot flätterne och stränderne af Norrmän och Svenskar voro intagne. Spår efter Lappar träffas ock ännu i nog flera tider, ej allenast i Finland, utan äfven i det södra Norrige: se *SCHÖNINGS Försög til de Nordiske Landes Gamle Geographie*, §. 3, f. 6.

b) Se *SCHEFFERI Lappon. C. VI p. 51.* Han anmärker rätteligen, at namnet *Lapp* ännu icke hos *Sturleson* förekommer, som altid kallar detta folk *Finnar*. Om inga andra skäl skulle intyga, at den bekanta Sagan kallad *Fundin Noregs* är en nyare

tan det, at *Finne* ännu i dag hos de Norrſke (ifrån hvilka detta namn ofelbart har ſit urſprung *c*) och ſedan vidare blifvit utſpridt) bemärker en *Lapp*, och icke en af våre Finnar, hvadan ock Norrſke Lappland egenteligen kallas och af ålder blifvit kalladt *Finnmarken*; ſå viſa många andra ſkäl, at de gamla Nordiſka Sagornas Finnar aldrig böra hållas för annat än Lappar. Väre nu ſå kallade *Finnar*, ſynas, när *Karelarne* undantagas, af Norrmännerne fordom varit föga kände. Det folk, ſom i K. AELFREDs bekanta berättelſe om Nordmannen *Othere* märkvärdiga reſa, i Nionde århundradet, kallas *Finnar*, bodde i Norrſka Finnmarken, hvilken ock ännu af Lappar bebos; de födde ſig med jagt om vintern och med fiſke om ſommaren, höllo Renar, och viſtades til ringa antal här och där på de öde fjällarne *d*). Väre Finnar ſynas

C 4

där-

eller åtminſtone mycket interpolerad Dikt; ſå vore den ſkilnad där göres emellan Lappar och Finnar tilräckeligt bevis. I de tider hvilkas händelſer Författaren vil anſes at bekrifva, kunna ännu inga egenteliga Finnar hafva varit i vår Nord.

c) Ordets ſam och förſta betydelse, hvaröfver jag icke känner någon ſannolik förklaring, lemnas til deras utredande, ſom i de gamla Nordiſka ſpråken äga vidſträcktare inſikt. At Latiner och Greker (*Tacitus*, *Ptolemäus* &c.) fått ſin kunſkap om *Finnarne* (Lapparne) ifrån Tyſkarne, och deſſe ifrån Norrmännerne, tyckes blotta namnet, Finnar, ſom oſtridigt är lånt ifrån deſſe Lapparnes grannar, beſtyrka.

d) Se *Periplus Otherei* hos LANGEBEK *Scriptor. Rer Danicar. Medii ævi* T. II, p. 108 - 112. Ingen är ſom icke i hans beſkrifning lätt igenkänner Lapparnes förfäder.

dåremot, ifrån sin första ankomst til sine nuvarande hemvister, hafva idkat Landbruk *e*); och i den mån som de, för at kunna sköta och utvidga denna sin näring, behöft utsträcka sina besittningar, finner man at de utträngt och undan sig bortdrifvit Lapparne.

At bägge Nationerna höra til samma hufvudstam, och at emellan deras språk är någon förvandskap, bör af en opartisk granskare icke nekas. Men af uppenbart förhållande här man beskrifvit denna släktkap såsom långt större och närmare, än den vid sorgfälligare pröfning befinnes vara. Det är ock obegripligt, huru någon ~~som~~ som sedt et antal människor af bägge folkslagen, kunnat tycka at de i växt och kropps-gestalt nära likna hvarandra *f*); hvilken inbillning Herr LINDHEIM så tydeligen veder-

e) Våra äldsta säkra underrättelser om Finnarne leda oss til denna tanka. At Esterne, deras närmaste släktingar, redan i urgamla tider drifvit åkerbruk, läter ej kunna dragas i tvifveismål; och med dem hafva våre Finnar de fleste åkerbruks-ord gemensamma. Jfr. hvad jag härom anmärkt i mit för Kongl. Academiens hålne Inträdes-Tal. Ryske Finnarne öfver om Finska Hafsviden, ifrån hvilka så väl Esterne som våre Finnar utvandrat, synas ock af ålder hafva varit Åker- eller Svedjebrukare.

f) Se SCHEFFERUS anf. st. p. 43, hvars omdöme af andre blifvit troligen afskrifvit. Nyligen hafva ock så väl LEVESQUE (*Hist. des differents peuples soumis à la domination des Russes*, T. I sect. VIII, Ch. I, p. 473, not.) som Författaren (GEORGI) til *Beschreib. aller Nationen des Russischen Reichs*, s. 6, med mycken driftighet försäkrat detsamma.

vederlagt *g*), at den icke mera synes böra ifrån den ena boken til den andra fortplantas. I anseende til Lappska språkets mycket skiljaktiga Dialekter (som ännu icke blifvit fullteligen utredda eller jämnförda), och i synnerhet den sållsamt olika orthographie som förekommer hos dem, hvilka skrifvit om detta språk; är des fullständiga och såkra jämnförande med Finskan icke lätt at verkställa. Härtil kommer den stora mängd af ord och talesätt, hvarmed Lappsken utur både Finskan och Svenskan (samt Norrskan) i sednare tider blifvit rikad eller upspädd; och hvartil orsaken, i Lapparnes dels politiska dels religiösa förbindelser med dessa Nationer, lätt igenfinnes. Men när den tilökning som flutit ifrån dessa källor, och som i anseende til Finskan, ofta är svår at noga bestämma, ifrån Lappska språkets egna förråd, så vida ske kan, bortskiljes; blir des slägtkap med Finskan, så väl hvad särskilda ord som hvad deras böjelser och sammanfogning angår, ingalunda sådan at de för endast särskilda dialekter af samma tungomål så antagas *h*). Det är omöjligt för en ren Lapp at utan tolk förstå en Finnes tal, och tvärtom *i*). I många de-

C 5

lar

g) Se *Nova Acta R. Societat. Scientiar. Upsalienfis*, Vol. II p. 23 seq.

h) Utan at leka med ord, kan väl icke sägas det Latinen är blott en dialekt af Grekiskan: men slägtkapen emellan bägge dessa språk är likväl uppenbar, och åtminstone så nära som emellan Finskan och Lappsken.

i) Med så mycket större förundran har jag läst följande ord i Högströms annars prisvärda *Beskrifn. öfver de til Sveriges Krona lydande Lappmarker*,

lar synes ock Lappskan med åtskilliga af de i Ryssland boende och til Finska Folkstammen räknade Nationers språk (ja med Ungerskan) hafva en närmare öfverensstämmelse än med Finskan j). Vissa rötter och stammar til en hop Finska ord igenfinnas likväl i Lappskan, och tvärtom; äfven som i deras Grammaticalska lynne en märkvärdig likhet uti åtskilliga stycken förekommer.

Så

C. 2, §. 5: "Så snart en Lapp, på de ställen jag varit, begynt som Nybyggare bruka jorden (hvilket i somliga Lappmarker som oftast sker), *så blir han ock straxt Finne*, bygger sig straxt hus, *tar*, kläder sig och lefver *som en Finne*, ändock hans fyskon och släktingar bo i Tjäll, tala Lappiska, kläda sig och lefva i allt annat som Lappar." Tvifvelsutan ligger här något misstag til grund. Förmodeligen lära sådana Lappske Nybyggare, (om de verkligen varit Lappar) hafva vistats i granskap med Finske Nybyggare, tagit sig Finskt tjänstefolk, gift sig med en Finsk Hustru, o. s. v. samt därigenom efterhand lärt sig Finska språket, och således blifvit Finnar; likasom de hvilka omgifvas af Svenske Nybyggare, på lika sätt kunna blifva Svenskar. Annars låter det lika underligt, som om någon berättade, at så snart en *Tysk Herde*, ifrån de höga Alperne. åt Italienska sidan nedstiger, och börjar idka åkerbruk, så förvandlas han straxt til en *Italienare* och (utan all föregående undervisning) talar Italienska, m. m.

- j) Så heter t. ex. *Tio* på Finska *Kymmenen*, men på Lappska *Lokke*, på Tscheremissiska och Woguliska *Lu*; *Öra* heter på Finska *Korwa*, men på Lappska *Pelje*, på Tscheremissiska *Pillisch*, på Mordwanska *Pila*, på Woguliska, Wotiska, Permiska &c. *Pel*, på Ungerska *Ful*. Lapparne och Ungrarne hafva *Numerus Dualis*, som Finnarne icke känna, o. s. v. Sådant tyckes visa, at hvarken Lapparne härstamma

Så litet det är sannolikt, at Lapparne hafva sit ursprung ifrån våre Finnar *k*), som efter alt utseende äro en här i Norden mycket yngre Nation; så otroligt bör det äfven synas, at Finnarne, efter någre lärde Måns föregifvande, äro en afkomma af Lapparne. At förbigå så väl hvad Lapparnes och Finnarnes sammanstämiga Traditioner intyga om de förres fördrifvande ifrån Finland af de sednare, som den obenågenhet Lappen hyler at öfvergifva sit lefnadsfätt och blifva Svedje- eller Åkerbrukare, hvartil han då nödvändigt måste århålla andras handledning och biträde; så äger man utvåg, at på et så lätt och sannolikt fätt hänleda dem bägge ifrån en gemensam stam, at ingen orsak återstår at göra deras släktkap större eller nyare, än ofvanberörde anledningar medgifva. De i Ryska Riket ännu befinteliga qvarlefvor af Finska folkstammen, utvisa nogsamf igenom sina ehuru strödda bonings orters belågenhet, at man bör söka dess första gemensamma hemvist i Caspiska Hafvers gränskap, hvarifrån densamma i färskilda flockar småningom nalkats Norden; ibland hvilka Lapparne, som hunnit til de måst afågne trakter, måste varit bland de första, som af de sednare och med

mera

ifrån Finnarne, eller Finnarne ifrån Lapparne, utan at de endast hafva, med de öfrige omförmälde Nationer, en gemensam stam.

k) De Lappska Traditioner som SCHEFFERUS sig (på anf. st.) återopar, säga väl at Lapparne fordom innehafte Finland, och blifvit därifrån fördrefne; men icke at de *härstamma* af sine förföljare Finnarne. Det förra bestyrka ock Finnarnes Traditioner, som aldeles emotsäga den senare meningen.

mera odling försedda, blifvit efterhand undanträngde. På detta sätt igenfinnes denne urgamle Folkstams första tilhåll icke långt ifrån den höga trakt i Medel - Asien, hvarest många skarpsinnige lärde Män sökt hela Människo-slågtets gemensamma vagga; utan at man, emot all sannolikhet, behöfver förblanda Lapparnes och Finnarnes Förfäder med *Humer*, *Mongoler*, *Tatarer*, samt flere andra i äldre och nyare tider namnkunniga Folkslag, som ifrån denna del af Asien frambrutit, och uti den Södra och Västra Verlden åttadkommit så mycken förstöring och så mångfaldiga hvålfningar.

Det är bekant, at Lapparne kalla sig sjelfve *Sabmelatz* och sit Land *Sabme* eller *Same* (*Same dd-nam*); på samma sätt som en Finne kallar sig *Suomalainen* och sit Land *Suomi* eller *Suomen maa*. Ingen är som icke mellan dessa ord finner en tydelig släktkap; så at de mycket väl kunnat spara sin möda och finthet, som velat hänleda Finlands inhemiska namn antingen af *Suomus* (fiskfjäll), eller *Suoma* (ynnest), eller *Suo maa* (kärmland), med flere dylike, aldeles emot språkets art stridande gissningar 1). Antingen *Slaverne* fått detta ord af *Finnarne*, eller tvärtom desse af de förra, eller ock bägge behållit det samma ifrån sit första ursprung; så tyckes det vara ostridigt, at det af dem blifvit ge-

men-

1) Finnarne kalla icke sit Land *Suomus* (*Suomus-maa*), *Suoma* (*Suoma-maa*), eller *Suoma* (*Suo-maa*), utan *Suomi* eller *Suomen - maa*; hvaraf en Finne sedan nämnes *Suomalainen*, på samma sätt som af *Ruotzi* (Sverige) en Svensk kallas *Ruotzalainen*, och af *Lappi* (eller *Lapin-maa*, Lappland) en Lappländare heter *Lappalainen*.

men samt nytjadt, och betydt *Land* i allmänhet, hvilket *Letterne* uttala *Sem*, *Seme* eller *Semme* (hos de gamle Preussare *Semme*,) Ryssarne *Semlja*, Polackarne *Ziemia*, &c. m). Likasom Esterne ännu icke hafva på sit Land annat namn än *meie ma* (vårt Land), och at bemärka en Estländare säga *han dr en ifrån vårt Land* (en Landsman); så synes i äldste rident, då kunskapen om främmande folkslag var ganska inskränkt, flere af deras slågtingar hafva hulpt sig med en lika enfaldig sed. Hvar af sedan, när samma ord genom särskilda dialekter blifvit olika förändradt, särskilda Nations - namn upkommit.

En tillfällig likhet i ljudet emellan *Same* (och *Suomi*) samt *Samojed*, hvilket sednare ord likväl har et helt annat ursprung och aldeles olika betydelse n), har gifvit åtskilliga Håfdateknare anledning at jämväl emellan *Lapparne* (samt *Finnarne*) och *Samojederna* dikta en slågtskap, som ej mindre genom bägge språkens jämnförande än flere andre skäl, tydeli-

- m) Hvaraf *Wid - Semme* (Lettland), *Kreewa - Semme* (Ryssland på Lettska), *Ön Novaja Semlia* (Ny-land), *Samland* eller *Semland* i Preussen, *Semgallen* hörande til Curland, *Slowenska Zeme* (en del af Croatien) m. fl. hafva fått namn.
- n) *Samojed*, et namn som detta folk ingalunda sjelf vidkännes, har nämligen i nyare tider genom Ryssarne upkommit, i hvilkas språk det betyder *Sjelf-ätare* (människo-ätare), och af förhastande oskäligen blifvit detta folk tillagdt, emedan man såg dem äta sin fisk och sit Renkött rått. Se SCHLÖZER *Allgem. Nordische Geschichte* C. 2, §. 15, s. 294 f. LINDHEIM a. fl. p. 25.

deligen vederlägges o). At bågge Nationerne idka Renskötseln, hvartil climatets beskaffenhet dem för-
anlätit, bevisar lika litet deras förvandtskap, som
det kan rimligen påstås, at de Mongoliska och Ta-
tariska Nationer, som i öfre Asiens vidsträckta ök-
nar föra et nomadiskt lefnadslätt, därför höra alla
til samma folkstam. Jag påminner detta, på det
sådane ogrundade gifsningar måga ur Historien
bortrenas, hvilka annars lätteligen leda forskares
sitt på afvägar, och dymedelt hindra dem at med
framgång upå sitt föresatta mål.

Ursprunget och betydelsen af ordet *Lapp*, hvar-
med detta folk i sednare tider, af Svenskar, Fin-
nar och Ryssar blifvit nämndt, är svårt at med
någon sannolikhet upgifva. Sant är väl, at *Lappi*
nu för tiden hos Finnarne betyder en *Trollkarl*,
och at Lapparne af alla sina grannar blifvit hållne
för stora måltare i denna inbillade konst p); men
just

o) Jfr. VON KLINGSTEDT *Memoires sur les Samojedes et les Lapons* p. 20, 45 seq. 48-51. SCHLÖ-
ZER och LINDHEIM på anf. st.

p) När Finnarne vilja beskrifva en fullkomlig och ge-
nomdrefven Trollkarl, pläga de säga: *se on koko Lappi* (han är en hel Lapp). De vidskeppeligaste
ibland dem, erkänna Lapparne ej allenaft för öfver-
män, utan ock för sina Läromättare i konsten; ja de
som sträfva efter en större fullkomlighet, sky under-
stundom icke den mödan at sjelfve vandra up til
Lappland, för at där upöka sig en fullkommen
mättare, och omedelbart ur sjelfva källan hämta sin
vishet: äfven som en eller annan dåre väl kan före-
taga sig samma resa, för at ofelbart af Lappar-
nes Trollkarlar erhålla den hjälp emot sjukdomar m.
m. hvilken han ej annars tror sig kunna vinna. Spår

just af samma grund har ock kunnat hända, at det namn som i början betecknade sjelfva folkslaget, sedan blifvit nytjadt at utmärka dets förmenta, och ömsom beundrade, ömsom fruktade trolldoms-skick-
lig-

til lika dårskaper äro ej heller i de gamla Nordiska Sagorna fällsynte. Det är väl icke troligt, at Finnarne vid sin ankomst til Norden, mera än andre ohyffade folkslag, varit utan sine Spåmän och Trollkarlar, hvilka hos dem idkat sådana gycklerier, som af flere i Norra Asien boende barbariska Nationers Schamaner ännu öfvas; men så är ej heller osannolikt, at Lapparne såsom mera aflägsne, och än mindre hyffade än Finnarne, varit på dessa dårskaper mera begifne, och således både snart tilvunnit sig för sin konst större namnkunnighet, och för densamma jämväl ökt sine nye grannars hog och tilförlit. Hvarken sinner man i de Svenskes Legender våre Finnars trollkonst särdeles anmärkt, eller i den af GRUBER utgifna gamla Lisländska Chrönikan Esterne för någon besynnerlig färdighet därutinnan eller tilgifvenhet för densamma beskylde, som på något sätt kunde komma i jämförelse med Norrmännarnes och Isländarnes berättelser om Lapparne. Spå-Trummans bruk omnämnes icke m. m. Ofstridigt är ock, at de vidskeppelser på hvilka Finnarne i sednare tider varit begifne (hvilka nu, i mon af uplysningens tilväxt aftagit och försvunnit), blifvit under Påfvedomstiden riktade med ansenlig tilökning af det födra Europas dårskaper i denna väg: som af jämförelsen dem emellan ljulligen skönjes.

För öfrigt lærer ingen kunna tvifla, at hvad Isländska Sagornas berättelser om Lapparnes trollkonst vidkommer, de til större delen böra anses för et slags poetiska prydnader, hvarmed Författarena velat förnöja sine Åhörare och Läsare, och hvilka fördenskul hvar och en efter sin phantasi öfverdrifvit och sammandiktadt: detta slags förunderliga anslags nämligen,

lighet. Dessutom förekommer i Finska språket intet sådant ord, hvarifrån det beqvåmligen kunde härledas *q*); hvaremot Herr IHRE ur Germanniska språken upgifver en icke oliklig afstamning *r*); ehuru det likväl synes sannolikt, at Finnarne, redan långt innan de Svenskes ankomst, måste hafva urskilt Lapparne, med hvilka de hade så nära bekantskap, genom något eget namn *s*); och icke fört lånt det af en Nation, som därintills föga med dessa aflågsne Nomader lär hafva haft att skaffa. Det ryckes ock, at de Svenske förut icke bordt känna dem under annat namn än det genom Norrmännen allmänt blefne, nämligen *Finnar*; hvilket man dock nu lämpade på vårt Finlands inbyggare, och dåremot vid samma tid begynte utmärka dessas Nordligare grannar med et därintills i Germaniska Norden okänt namn, och kalla dem *Lappar*. Men det är ej mödan värdt, at uppehålla sig vid alla dessa ofruktbara gissningar.

At

efter tidens smak, (ej mindre än Gudarnes deltagande i händelserne fordom hos Grekelands och Roms Hjelte - Sångare) för en väsendtlig del af deras vitterhet.

q) *Leppotet* i Lappska, hvarifrån WACHTER (*Glossar. Art. Zaubern*) gissar at Lapparnes namn kunde härstamma (jfr. IHRE *Gloss. Art. Lapp*) betyder egentligen icke *Trolla*, såsom han förmenar, utan *blidka* (liksom *Lepyttä* i Finska,) så at det endast i figurlig bemärkelse kan brukas at beteckna deras så kallade Trollkarlars föregifna välde öfver vilddjuren, hvilka de påstå sig efter behag kunna spåka och befalla, m. m.

r) Af *Lopp*, *Lupp*, trolldom, svartkonst, &c. Jfr. *Glossar. Sveogoth. Art. Lapp* och *Löfjare*.

s) Namnets ålder hos de Finska Nationerna bestyrkes ock däraf, at vid Tyskarnas ankomst til Liffland, i

At Lapparne fordom icke blott inom sine fjäll varit inskränkte, utan jåmväl innehaft hela Finland, innan de af des nuvarande invånare därifrån blifvit fördrefne, intygas af så många sammanstående skål, at föga rum för något tvifvelsmål synes öfrigt. At förtiga så väl Lapparnes som Finarnes härutinnan enhålliga traditioner; så bestyrkes desamma af de många i alla delar af Finland förekommande sjöar, vikar, fund, åsar, m. m. hvilka nämnas efter Lapparne *t*); hvarförutan flera tydliga spår vitna, at de ännu i nog nya tider sig i öfra landet uppehållit *u*). Man torde ock kunna sluta af et Pålven *Gregorii IX:s* Bref, som Herr

IV DEL.

D

VON

slutet af 12:te och början af 13:de Seclet, en trakt af Estland hette *Lappegunda* (af *Lappi*, en Lapp, och *Kunda*, som vid ordens slut tillägges, och betecknar en trakt, et samfund, i någon likhet med det Svenska ordet *döme* uti *Höfdingedöme*, *Herradöme* &c.): se GRUBER *Orig. Livon. Sacræ & Civil.* p. 148, §. 5. Samma namns bruk hos Ryssarne, hvilka likaledes kalla Lapparne *Lopari* och deras Land *Leporie*, synes ock utvisa, at des ursprung ej bör fökas i de Germaniska språken.

t) *Lappajärvi*, *Lapinlaaxi*, *Lapinsalmi*, *Lapinkangas*, *Lapinlinna* (Lappsjö, Lappvik, Lappfund, Lapp-ås, Lappborg) m. fl. förekomma öfveralt i Finland; likaledes, i de Svenske Soknarne, *Lappträsk*, *Lappfjärd*, *Lappvik*, *Lappdal* m. fl.

u) Så berättat invånarena i det så kallade Rautalambi Härad, huru deras förfäder (icke långt för Reformations-tiden) därifrån bortdrifvit Lapparne; huru de på vissa ställen, hvilka utvisas och däraf ännu bära namn, (såsom en Holme kallad *Ambuma-Saari*, Skott-Holmen), med sina bågar nedskutit dem som ej i godtyg vikit undan, o. s. v. De besynnerlige

VON CELSE omnalar v), at någon del af dem ännu i 13:de seclers början vistats i gränskap af Fin-
ska

stenhögar, som öfver hela Finland, på holmar, ud-
dar, sjöstränder och älar traffas, och tydeligen ses
vara genom människo-fot bygde och hop'agde, an-
ses af invånarna för Lapparres efterlemningar, och
kallas derföre *Lapin-kodot*, *Lapin rauniot*, *Lapin-
haudat* (Lapphyddor, Lapp-röfen, Lapp-grafvar &c.)
At i synnerhet Österbotlens öfre del, samt norra de-
len af Savolax, så väl som visse Skogs-trakter af
Björneborgs Län och Tavastland, länge tjänt Lap-
parne til hemvist och tillflykt, sedan de ifrån hafs-
kanten blifvit förjagade, ja ock ännu sedan nedra
landet kommit under Sveriges höghet, är onkeligt.
Til bevis åberopar jag mig endast et Gåfvo-bref af
Magnus Kazi (eller *Kaese*), *Fogothé i Tavasteland*,
utfärdadt år 1390, hvarmedelst han gifver til
Åbo Dom-Kyrka, för framl. Riks-Drotfen *Boo
Jonssons* själ, på hans arfvingars vägnar, Kandala
Gård i Tavastland, med alla sina tillägor, undanta-
gandes de *Jkomaskoga och fiskvatn som ligger noor
i Bothnen, ok seua the Lappa som under then gar-
dhen varit hafstver*. Brevet finnes i afskrift uti Å-
bo Domkyrkas gamla Copie-bok, (som i Kongl. Bi-
bliotheket i Stockholm förvaras) fol. 150. Man ser
däraf, hvilket ock af flere documenter bestrykes, at
ägarena til åtskilliga Gods i Tavastland hade lagt
under sig stora skogstrakter och förmånlige fiskvatten
i den aflägsnare och ännu föga bebodde delen af
landet (såsom Österbotten, Ruovesi och Keuru Sock-
nar i Björneborgs Län, med hela Kautalambi orten),
hvarjämte de tillägnade sin et slägs herravälde öfver
de i grannskapet sig uppehållande *Lappar*, af hvilka
de uttvungo en årlig skatt. Och kan man af förbe-
mälte Bref sluta, at dessa förmåner icke lära varit o-
betydliga, efter man fann för godt at undantaga och
behålla dem, när Godsets öfriga tillhörigheter bort-
tkänktes.

v) *Apparat. ad Hist. Svec-Goth. Sect. I, p. 63, n. 7.*

fka eller åtminstone Borniska Hafsviden; Finland
 lmnade, innan dess stora Skogar hunnit nedhug-
 gas och upbrännas, tñnligt tilhåll och föda för de-
 ras Ren-hjordar, och rikt tilfälle til Jagt; dess
 många och fiskrika sjöar, tilbödo et ymnigt Fiske.
 En förmånligare bonings-ort kunde förden skull Lap-
 parne ej begåra x).

D 2

Histo-

Påfven befaller deruti, at hindra alla Christne, det
 de ej måtte förse Hedningarne i Karelen, Inger-
 manland, *Lappland* och Watland, med jern, vapen
 eller trån (*ligna*, förmodeligen *skeppsvirke*), på det
 deras grymhet emot de Svenske därigenom måtte fö-
 rekommas, och bemålte barbarer kunna tvingas til
 Christendomens antagande. Brefvet syftade förnäm-
 ligast på Wisby-boernes och Tyskarnes sjöhandel med
 desse Hedningar. Såsom Påfven tvifvelsutän erhållit
 sina underrättelser, om dessa i födre Europa okända
 Nationer, härifrån Norden; så är alt skäl at förmo-
 da, det *Lappia*, som han omnämner, låg i granskap
 med de andre upräknade och til Finska viken stö-
 tande Länder: åtminstone får det icke förkas i den
 nu egenteligen så kallade Lappmarken. Kanske af-
 seende hafves på den delen af Estland som hette
Lappegunda (emellan sjön Peipus och Finska Hafs-
 viken), där en flock Lappar torde stadnat qvar, (och
 (efterhand ombytt lefnadsfätr, sedan de öfrige bort-
 flyttat), samt därigenom gifvit denna orten sit namn?
 x) Det är bekant, at ansefliga hjordar af Vill-Renar
 ännu uppehålla sig och finna sin föda i vissa skog-
 rika trakter af öfra Landet; ehuru de årligen alt
 mer och mer förminskas och utödas.

*Gab. Artopolitani Dissertatio Acad. de Origine ac Religione
 noronum. 1728.
 Råd Gref Gust. Wondes försör att finna Finska Nationens
 språkets hedomot, Kgr. Willhelms Acad. Handl. 1. Del 1755.
 Undersökning om de nationer i Estniska och Finska Föls slagets
 språk, se Professor Arv. Holles Beskrifning öfver Est och Lise
 and, 1755.*

Historiska Anmärkningar

Om

STOCKHOLM,

Nåst förr och under sista Danska Regeringen i Sverige.

Af

JOHAN MURBERG,

Lector.

Sedan Konung *Christiern* a) den Andre, med de
Egenskaper, han som Kron-Prins, under sit
Ståthållarskap i Norrige, ådagalagt, upstigit på
Danska Thronen, borde man snart vänta af ho-
nom et kraftigt anspråk på Svenska Kronan. Vissa
inländska Herrars tilgifvenhet för Danska Hofvet:
den nya Årke-Biskopens sinnelag och upförande:
Sten Christersjõns bekännelse, Danska tilræstningarna,
och det uppenbara fredsbrøttet på Travemunde redd, b)
voro

a) HANS GRAM har i en *Afhandling* ibland *Köben-
haunske Selskabets Skrifter* för 1747. 3. deel, bevi-
sat, at denne Konungs namn bör skrivas, ej CHRIS-
TIAN utan CHRISTIERN, emedan detta etter
Nordiska folkets uttal är rättare, och det förra förr
och i hans tid var obrukligt; emedan Konungen al-
drig sjelf hvarken i bref, eller annars skref sit namn
annorlunda, och det äfven så finnes på alla hans
Mynt och Sigill, emedan han så kallas i alla de
bref, som til honom skrefs af Kejsaren, Konun-
gar, Förlar och Underförlar m. m.

b) Det *Sturens Skepp* som borttogs, drog 120 läster,
var lastadt med Salt, Kläde, Harnesk och Ammuni-
tion. Hvite. D. Krön. pag. 1116-1124.

voro nog såkra förebed til et innan kort förestående krig; och detta utbloflade ändteligen 1517 genom bandlysningen ifrån Lund, Konungens bref til Svenska Allmånheten och Danska landstigningen, samt träffningen vid Dufnås c). Det var således högst angelåget för Riksföreståndaren *Sten Sture*, at taga alla möjliga mått och steg til sit och Rikets försvar, i en så hotande fara; och deribland blef Hufvudstadens försäkrande emot alla fiendtliga försök icke det minst hufvudsakeliga.

Stockholm d) var ej då likt, hvad det nu för tiden är. Ifrån början hade denne Staden varit innesluten inom två ringmurar, som, följande inra sidan af *östra och vestra Långgatorna*, i norr och söder gingo tilhopa i tu torn, det ena vid *Mynttorget*, det andra på högden, strax ofvanför *Järntorget*. Då folkmängden sedermera ökades, fordrades större utrymme än Stadens första *Planta* medgaf; och nya hus, gator och gränder anlades på tre sidor utom murarna, hvilke, således onödige, borttogos, eller med hus öfverbygdes. Af samma skäl blef ock det *södra tornet* nedbruter, redan i Konung *Magnus Eriks* tid, och dess sten och regel använde til det Dominicaner-Klosters byggnad, som han vid sin kröning utlofvat, och ej långt ifrån Tornplatsen lät uppföra e). Med tiden

D 3

ut-

c) v. DALIN S. R. Hist. 2 Del. 20 Cap. 12 och följ. §.

d) Om namnets ursprung och betydelse äro många gissningar. I *Lappiska* Språket betyder *Stock* et *Sund*, och i *Wendiska* Språket et *flytande vatten*.

e) v. DALIN S. R. Hist. 2 Del. 11 Cap. 18 §.

utvidgades tillbyggnaden *utom muren* så mycket, at den indelades i tre stora *Quarter*, hvilka af belägenheten i anseende til det äldsta af Staden, fingo namn af det *östra*, *södra* och *vestra*, som de ännu behålla. I Sturarnes tid hade de blifvit så bebyggda, at hvardera i det närmaste ögde en lika folkmängd med det äldsta, som kallades *Quarteret innan muren*, och bestod af hela gamla Stadens rymd. Slottet eller Fästningen, försedd med flera Torn, efter tidens bygnads-sätt, var med mur, och en djup graf på den ena sidan skild ifrån Staden, och på den andra omgifvet af Strömen och Salt-sjön. Norra Stadsporten var i *norra Tornet*; och därifrån gick et *Plank* eller *Skidgärå* åt *Riddarhus-platsen*, hvarest äfven var et litet *Torn* f). Södra Stadsporten, som i äldsta tiderna varit i gamla *Tornet* ofvanför *Jerntorget*, stod nu vid brädden af Qvarnströmmen, och et stycke därutom det *inra Södertornet*, hvarigenom vägen gick öfver vindbron til det *yttra* mellan *Slussen* och *Jernvägen*. Så på östra som vestra sidan om gamla Staden, voro husen byggda ända intil, och oftast på pålar öfver vattnet; och där utanföre var rundt omkring hela Staden, et i dubbla rader med hammarband sammanknutet *Pålverk* g), som hindrade fartygen, at
lågga

f) Til äfventyrs det i Handlingarna stundom nämnda *Herr BENCTS Torn*. Utom de redan nämnda Torn, omtalas i medeltidens Handlingar *Lejontornet* vid *Norre Port*, *Draka-Tornet* söder om *Gråmunkebron*, *Nya-tornet* vid *Slottsbacken*, *Fiskastrandstornet* vid *Skepsbron*, med flera.

g) På detta *Pålverk*, som kallades *Kransen*, voro flera öppningar så på östra som västra sidan, hvilka kal-

lägga in til hus och bodar, innan de erlagt sin *Pålagd h)* eller *bro-* och *hampenningar*. Inom detta pålverk var hamnen för båtar, skutor och mindre fartyg, hvilka der sades ligga *inom bomen*; och inneslöt det på västra sidan äfven *Gråmunkeholmen*, som tilhörde Franciscaner - Klostret. Denne holme eller berghåll hade på västra ändan et gammalt *Torn*, och var omgifven med en mur, som på sidan åt Staden, til en del utgjordes af de Klostret tilhöriga hus. Med Staden var han förbunden genom en *brygga*, som svarade emot *Stora Gråmunkegränd*, och til Brödernas fåkerhet var på östra ändan med et litet fyrkantigt *Torn* förvarad. *Helge Andsholmen* hade sammanhang med Staden medelst en *Vindbrygga*, som ifrån *Norrport* gick öfver *södra*, och med *Norrmalm*, genom en dylik, öfver *norra strömgrenen i)*. Den sednare af dessa

D 4

Broar

lades *Bomar*, emedan de med svängbomar och lås tilstängdes. Sådane *bomar* voro vid *Koggehamn*, *Fiskastrand*, *Kornhamn*, *Drakatornet*, *Lejontornet* o. s. v. Och voro antingen *större* för fartyg, eller *mindre* för båtar och skutor. Vid hvarje bom var merendels et *Torn* anlagdt, til dess försvar, och årligen tilfattes visse *Bomslutare* af de bäste Borgare i Staden, som förvarade nycklarna til hvar sin Bom och Torn. I Stadens Archiv finnes ännu en förteckning på de Borgersmän, som varit *Bomslutare* alt ifrån 1419 til mot slutet af 16:de århundradet. Utom *Bomen* fick intet Gods handlas eller utlastas utur Fartygen

h) *Pålagd* var en afgift, som 1454 ålagd, til *Bomens* och *Brons* underhållande, skänktes Staden 1456 af K. Carl Knutsson. *Stockholms Stads Privileg.* af s. år.

i) Huru i forntiden Städerne kring Mälaren, *Arboga*,

Broar försvarades af et Fästningsverk med *tre Torn*. Genom det medlersta gick vågen åt Malmen, och ifrån de andra var på ömse sidor en mur updragen omkring Holmen. *Malmarne* voro ganska litet bebyggde; Invånarne i Staden hade der sina *Kål-töppor* och *Trdgårdar*, til hvilkas vårdande några Tråhus blifvit upfatta. På Norrmalm voro St. Claras Kloster och den gamla St. Jacobs Kyrka, samt St. Örjans eller Jörans Capell och *Spukhus*; på Södermalm det gamla Mariä Magdalenä, och det nyare *Sture Capellet* k). Särslant var ungefärligen Stockholms utseende, så vida det af gamla handlingar och ritningar kunnat inhämtas; och folk-mängden svarade däremot. Inom broarna i Staden bodde omkring 1100 Hushåll. På Riddarholmen hade Munkarne hos sig inrymt 20, större delen förmodeligen Handverkare, dem de til sina förnödenheter's förfärdigande behöfde. Helge Andsholmen, så kallad af det där belägna *Helge Andshuset*, et slags *Hospital*; hvarest dels vandrande Munkar och Kyrko personer herbergerades och några dagar fritt förplågades, dels ålderstegne, bräcklige och sjuke Lekmän inköptes, hade omtrent lika många bosatta Hushåll. På Norra Malmen, som til största delen hörde under Klofret, bodde vid påfs 30 Familjer, som betalade Stadens *fiot* eller *utskylter*; och på Södermalm omkring hälften så många. He-
la

Westerås, Upsala, Enköping, Sigtuna och Strömdals skulle med Stockholm deltaga i brobygnaden öfver *Norr- och Söder Strömmen*, ses af *Stadslagen*, B. B. 23 Cap.

k) Beläget i den nägden, där nu Catharinä Kyrka står.

la Stockholms skattdragande folkhop var således denna tiden inemot 1200 Hushåll ¹⁾; hvartil, utom främmande Köpsvenner, komma Slotts- och Krigsfolk, Adel, Präster, Munkar och Djåk-nar, med flera, som utan borgerlig nåring, förmodligen ingen skatt til Staden årlade.

Denne Stad och folkhop var likväl kärnan och likfom hjertat i Svenska Rikskroppen. Både föregående och påföljande händelser och hvalfnin-gar intyga nogsam, at ingen, hvarken utländsk eller inhemsk Herre kunde säga sig vara i besittning af Riket, innan han blifvit måltare af Huf-vudstaden; och ehuru svagt des försvarsverk var, i jämförelse med vår tids Fästningar, kunde dock Stockholm aldrig, utan en föregången lång beställning, och genom uthungrande intagas m). Des förvarande var därföre högst nödigt; ock nu i synnerhet, då från Danska tidan et håftigt oväder hotade både Riket och Riksföreståndaren. Efter Ståndernas så modiga, som enhålliga beslut på Riksdagen i Arboga 1517, at *heldre dö med vridjan i knuden*,

D 5

den,

1) 1785 var folkmängden i Stockholm 72,444 personer, och *Hushållens* antal 11,169. Förändrade seder, lefnadssätt och yppighet tillåta dock icke, at man häraf gör någon pålitelig uträkning öfver de skattskyldiga personernas antal i Stockholm vid den ofvannämnde tiden.

m) Holmiam si quis obsidione cingere, viribusque superare præsumserit, nunquam proficiet, etiamsi pertinax perseverare possit in omnimoda ejus obsidione — nec obsideri poterit nisi tribus fortissimis exercitibus, in insulis, solida terra et aqua distinctis. Probet qui velit, et inveniet terribiliora. OL. MAGN. Hist. G. S. L. 9. C. 36.

den, än underkasta sig Danska Konungens våld, blef ock, detta och de tu följande åren, inter efter-satt, som kunde bidraga til Hufvudstadens trygghet. De gamla försvarsverken förbättrades, nya anlades, och Staden samt Slottet försågs med alla slags beväring, genom Herr *Sten* och Magistratens vakfamma omsorg och nitiska bedrifvande *n*).

Vid yttra Norrport på H. Andsholmen, och den platsen, som *Sten Sture* den äldre och Magistraten år 1490 för batte utrymme skull, tilbytte sig af Eskilstuna Klosterbröder *o*), gjordes mycken *nybyggnad*, hvartil köptes en mängd *tegel, kalk, jern* och flera hundra timmer *p*). På bron där utan-före bygdes en *sielning* för *Byssor*, en *Vippe-skärm* anlades, vindbryggorna, så för den *inra* som *yttra* Norrport sattes i fullgodt stånd, och portarne försågos med *förindörrar*, samt nya *lås* och *nycklar*. Något murarbete användes på *Hr. Benéts Torn*; och

n) Stads-Skrifvaren *Anders Anderssons räkenskaper* för dessa år uti Stadens Archiv. Dessa *Räkningar, Rådhus-Protocollen*, och en *Copie-bok* af Magistratens *Bref* för 1521 och följ. år ligga til grund för detta stycke af Stockholms Stads *Historia*.

o) Stockholms Stads *Jordbok* för samma år, fol. 100.

p) *Tegel* köptes ifrån Tegelbruken på *Clara gårde*, vid *Stäket, Upsala, Köping, Arboga*, men i största myckenhet ifrån Biskopsbordet i Strengnäs, hvarifrån i *frakt* för 1000 *Tegel* betalades 10 til 12 ören, ifrån Upsala 10 och et halft o. s. v. För 6050 *Tegel* ifrån Köping betalades i *inköp* och *frakt* 26 mark. *Timmer* köptes från Sandemar, Huddinge, Salem &c. För en 40 alnars Stock gafs 4 öre, för en *Syllbj lke* 2 och et halft öre. *Kalk* hämtades från Åland och Gothland för 5 och 6 öre lästen.

och öfver Norrström lades, så *öfvan* som *våfvan* til nya *flottbomar* af maltrån, försedde med starka *lås* och *Kedjor*. På Gråmunkholmen upfördes en *skärm*; och delsurom *skärmades* med *bräder* på bron mellan Holmen och Staden, äfvensom *skärmar* anlades på flera ställen vid *fiskastrand* eller Skepsbro sidan. Men i synnerhet skedde mycken bygnad vid *Södra Strömen*, hvarest *Stadsporten*, bron och tornen blefvo dels ombygda, dels förbättrade och med nya tilfäster, eller så kallade *vingar*, *skansar* och *skärmar* förstärkta. Denna bygnad blef ej färdig förr än 1520 om våren, och hade Staden använt vackra summor därpå, så til arbetslöner, som byggningsåmnena. Upsigten daröfver hade Rådmanen *L. • bert Mattsson* haft, hvilken ock, då allt var slutat, feck utur Stadscassan 13 mark til *skänkning* för *fitomat*. Utom flottbomar, blef *Söder Ström* äfven försäkrad med en öfverspänd grof *Jernkedja q)*. Til Stadens ytterligare värnande på Saltjö - sidan utrustades och bemannades tu bestyckade Fartyg och några *Pråmar*, som fattes under en Rådman *Ingenmunds* befäl r). Ifrån Målaren var mindre fara för anfall af någon fiendtlig Flotta.

Bogar, *Stålbogar* och *Armbröst s)* voro ännu de allmännaste handgevår, och således blef Staden för-

q) Endast i arbetslön för densamma feck *Lasse Grof-smed* 7 och en half mark.

r) *Pråmars* utseende och bruk beskrifves af RÖDING *Vitt. Acad. Handl. I Del. p. 230*. Därpå fattes *Byssor* och *Blidor*. Se O. L. MAGN. *Hist. Gent. Sept. L. 9. C. 28. L. 20. C. 4*.

s) Talem: vim habet Ballistarum (*Arcuum chalybeorum et corneorum*) vigore emissa ferrea sagitta, ut virum

förledd med en myckenhet *Pil*, som dels köptes färdigsmidd i *tolfter* eller *fattals t*), dels förfärdigades af Smeder i Staden, och sedan af *Pilstickare* vidare tilreddes. En sådan *Pilstickare* feck 1517 på en gång betalning för 800, en annan gång för 1000 *tolfter*; och på lika sätt fortfor man de följande åren, så at därpå säkert ingen brist var vid belågringens början.

Herr RÖDING har väl på et ställe i denna Kongl. Academiens *Handlingar u)* förmodat, at *Krut* ej blifvit inom Riket tilverkad förrän i K. *Gustaf I.* tid, af det skäl, at *OLAUS MAGNUS* ej talat därom; men det är sedermera updagadt, at sådant skedde, åtminstone i Stockholm, långt förrut v). Nu hade Staden en *Pulvermakare*, Mr. *Balzar*, hvilken för årlig lön förestod *Pulverhuset*, och hade under sig flera *Pulvermakardrängar*. Årligen

lorica ac duplici thorace munitum, velut mollem ceram penetrare confuevit. *OLAI MAGNI Historia Septentrion*, L. 7. C. 2. L. 8. C. 23.

- t) En *tolft Pil* kostade 4 til 5 örtug. Et *fat* från 5 til 10 mark. För et *fat jern*, som smiddes til *pil*, gafs 5 mark i arbetslön.
- u) I. Del. p. 175. Af samma tanke var ock C. R. LAGERBRING *Sammandr. af S. R. H.* 3 D. p. 11.
- v) Af Stadens äldsta *Liber memorialis* eller *Protocoll* i Stads-Archivet finnes, at *Anders Pulvermakare* blifvit tagen i Stadens tjenst 1478 på et halft år, mot 24 mark och *fri kost*. 1488 hade Stadens *Pulvermakare Michel* i lön 30 m. pgr. och 10 alnar *Leyft* samt fria husrum. 1498 fick *Cort Flasckedragare* frihet, at ensam i Staden bränna och sälja *Brännvin*, emot det han skulle däraf lämna så mycket til Stadens *Pulverhus*, som behof gjordes, o. s. v.

ligen inköptes de för tilverkningen nödiga ämnen, *Salpeter, lytttrad och olytttrad, skeppundtals, Lindved, Kar, Kopparbäcken, Sikt, Säckar, Fjerdingsar och Åttingar*, hvaruti Krutet inpackades, *Paper m. m. x)*. 1518 lärer någon olycka häadt i *Pulverhuset*, ty *Mr. Balzar* hade blifvit illa bränd, och teck därför af Staden en *Tunna Öl til skänks*, men dödde dock innan årets slut; och på en ny *Pulverquarn* arbetades följande året med mycken drift, under en *Lars Larssons* inseende. I medlerid hade ifrån Lübeck, förmodeligen på kallelse, inkommit två *Pulvermakare*, *Mr. Henrik* och *Mr. Jacob*, med hvilka Magistraten, *Onsdagen efter Gregorii dag* (14 Mars) 1520 gjorde öfverenskommele, at de ifrån den dagen til nästa Michelsmässä skulle få 100 mark i lön, och *fri kost* til Påsk, men den öfriga tiden förja för sig sjelfva, samt om de voro flitige i arbetet, *framdeles hafva et stycke godt*

x) För et *skeppund Salpeter* betalades 1519, 80 m. för et skålp. 2 ören, för 5 pund *lytttrad Salpeter* gafs 19 m., för 4 famnar *Lindved* betalades, åkarlönen inräknad, 9 ören, för 4 böcker *Paper åt Pulvermakaren*, 5 ören o. s. v. Krutets verkan har länge varit bekant i Europa; och lärer första upfinningsflället vara uti Indien. Se *Föreläset til Code des Loix des Gentoux* p. 39. ROGER BACO, som dödde 1284, talar redan därom, och om dets verkan, at *ödelägga Städer och Arméer*, jfr. LAGERBRING S. R. H. 4 D. p. 564. År 1360, eller kort efter *Krutets* första tilverkning i Europa, gjordes *Krut* i Lübeck. GRAM dissert. de *Inventione pulv. pyr. et bombard.* in *Actis Hauniens.* T. I. och man kan då förmoda, at det ej länge blifvit obekant i Sverige, hvarest *Krut*, och *Byffor* eller Canoner och Mörfare, förmodeligen äro af lika ålder.

godt til klåder hvardera, men annars ick. Urom det Krut, som i Staden tilverkades, köptes Älven, så ofta tillfälle gafs, hvad däraf kunde vara til salu. 1518 uphandlades på en gång 6 *Fjårdingar* eller 450 skålp. för 8 örtugar skålpundet, och 1520 betalades til *Gunnar Galle* 58 m. för en *tunna Pulver*, at ej nämna flera uphandlingar.

Skytt kallades denna tiden *Artillerier*, och *Byssor* alla gröfre Krutgevår, som efter storlek och skopnad, samt andra tillfälligheter hade fått sina särskilda namn *y*). De hade nu länge varit brukliga i Riket *z*), och Stockholm ågde Älven sin egen *Bysse*-

y) Se härom *Vitterh. Acad. Handl. I. D. p. 68* följ. C. R. BERCH *Afhandl. om forna Svenska Stridsvapen*, i Företalet til 2. Del. af S. GAHNS *Milit. Verk*. Får man tro *Ol. Magnus*, som denna tiden vistades här hemma, var Artilleriet arsenligt: Hans beskrifning därpå 9. Bok. 8 Cap. är denna. Sunt autem bombardæ in plerisque civitatibus et arcibus Sveciæ et Gothiæ tantæ magnitudinis, ut vas ligneum *Barile Romanum* latitudine et longitudine superans, ferreo globo et ferreis crustis instar pugilli manus librorum De et amplius repletum pulvere, et igne excitatum vehementissimo impetu emittitur. - - - Sunt et mediocres et longissimæ bombardæ, ferreos globos evomentes. Præterea *Petrariæ*, quæ lapides sublimiori ictu casuros emittunt &c. Med *Petrariæ* menar han *Blidor*, se C. 10, och med de förflämde Bombardæ, utan tvifvel *Mörsfare*.

z) De nyttjades i *Engelbrechts* tid 1435 vid Stockh. Slotts belägring både af de Danska och Svenska, *Rimkr.* p. 226; och göres där ingen anmärkning om deras nyhet. I Ryssland infördes Artilleriets bruk i senare hälften af samma århundrad, genom en Italiener ifrån Bologna; se *COXES Refa* p. 29. Sverige måste då haft det långt förut.

Bysssegjutare, Mr Tönjes a), som 1510 den 7 Juli mottog af Slottsfogden *Erik Kuse*, på Fru *Christinas* vågnar, 25 *Skeppund Danaarfs - Koppar til de Byssor han gjorde*. Detsutan förskaffades ständigt flera från andra orter. Då Ståkes Slott nedbröts, blef alt det *Skytt* där fanns fördt til Stockholm, och som det ikedde på Stadens kostnad b), låmnades det ock utan tvifvel til dess försvar. Samma år köptes til samma ändamål 2 *Stenbyssor* och 3 *Skerpentiner* för 24 mark, och 1518 låmnades ifrån *Per Månssons Skepp* en *Stenbyssa* med en *Bysskammer*. 1519 förskaffades et ansefligare förråd där-af; utom det, at Staden feck af Herr *Sten* två *Sköna Stenbyssor*, den ena med två, den andra med en *kammare*, och två *Fernslangor*, hvardera med två *kamrar*, köptes ock på en gång 5 *Stenbyssor* med dubbla *kamrar* för 200 mark, och prisets olikhet med deras, som nyss nämndes, gifver tilkänna, at de varit af anseflig storlek. I synnerhet hämtades utur *Hans Skräddares* och andra *Skepp*, en myckenhet *Byssor* och *Lod*. Om dessa endast tjent til Skeppens bevaring, eller enkom varit införskrifna, som troligare synes, vet man ej; men at antalet var stort, ses där-af, at deras upförfel ifrån Fartygen kostade til Stadens *Åkare* 10 mark och 2 ören, som gör något öfver 5 Riksdaler nu för tiden.

Då här nämnas *Byssor* med en och två *kamrar*, erinrar man sig ikapnaden och beskaffenheten af

a) *Tönje*, *Tönjes* är *Antonius*, och icke som den lärde GRAM menar, *Thomas*.

b) Staden betalade i frakt för *Skyttet* 5 mark.

af denna tidens grofva *Skytt*, som ännu var långt ifrån den fullkomlighet det nu åger. Kammrummet var då icke inuti *Sjelfva Canonen*, som var öppen i båda ändar, utan i en lös låda eller så kallad *kammare*, hvilken med sin öfning inpassades i *Canonpipan* vid drufvan och med en järnprint fastreglades uti en fyrkantig urgröpning, mellan tvänne vid *Canonen* fastgjutna armar, som bakom denna låda gingo tilhopa i en lång svans, hvarmed *Strycket* vid riktningen lyftades. Kulan med sin förladdning lades antingen i *Sjelfva Canonen* eller i *Byfskammarens* hals; och då skottet var gjort, måste *kammaren* uttagas, å nyo fyllas med krut, och åter insättras och förreglas. Som därtill fordrades tid, nyttjade man 2 sådana kamrar, at den ene kunde fyld och färdig insättras, så snart den andre var uttagen, hvilken imedlertid kunde svalas, rånfas och fyllas *c)*. Man intager detta lårtast af den här i Kongl. Academiens förvar befintliga *Serpentin* eller *Strycke*; och man finner huru det tilgått, då *Rimkrönikan* säger, det *kammaren af Byfsone sprang* då *Byffemästaren Rodenburg sköt* efter *Riksmarsken Carl Krattsson* vid *Stegeborgs belägring d)*. En sådan *byffekammare* tyckes varit väl betalad, då *Staden 1518* gaf för honom 30 mark penningar, eller omkring 16 Riksdaler sp.

Deffa

c) En sådan *Byffekammare* är förmodeligen den lilla *Jerncanon*, som blifvit funnen vid utgräfningen i *Norrström*, och nu förvaras ibland *Academiens* samlingar.

d) *Rimkr.* p. 338. Efter C. R. *BERCHS* mening är den i *Academien* förvarade *Canon*, densamme, som varit på *Vitköfle* i *Skåne*, och hvarmed *Godsets ägarinna*, *Danke Riks-Rådet Päder Axelsson Brahes*

Deſſa *Byſſor* laddades dels med *Byſſeſtenar* eller rundada ſtenkulor, ſådana, ſom at årtkillig ſtorlek nyligen vid gråfningen funnits i Norrſtröm, dels med *lod* af jern, dels med *ſkrot* eller *jern* fonderhugget i *tårningar*. Med alla deſſa ſlag blef Staden väl förſedd. 1517 köptes på en gång 44 *Byſſeſtenar* för 6 mark; och, ſom man redan nämnt, fördes 1520 ifrån Skeppen både *Byſſor* och *Lod*. Om de 3 eller 4 ſkeppund *Bly*, ſom Staden årligen inköpte, användes til kulor, vet man icke, hållit det ej år mer, än hvad eljeſt kunde behöfvas til den myckna nybyggnaden på Stadens Fäſtningsverk e); villare år, at årligen, och i ſynnerhet 1519 och 1520 flera *fat Jern* af *Lasse Grofſmed*, *Jöns Funbo* och andra *Smeder* arbetades til *Byſſetårningar*; och at åfven många *fat Tårningar* köptes af andra *Handlande*, til Stadens behof.

Til *Byſſeverke* fåldes alla deſſa åren timmer i Skårgården, närmäſt omkring Stockholm, hvaraf Stadens *Timmermän* tillagade *Byſſeſtockar* eller hop-timrade ſtållningar, hvarpå *Skyttet* upſtåldes. För en *Byſſeſtock* feck *Timmermannen* et öre i arbetslön; och ſom 14 m. finnas utbetalada deſſa åren för ſådana nygjorda *Stockar*, finner man huru mycket Stadens gamla *Artilleri* blifvit ökad.

Artilleriſterne, ſom handhade deſſa *Stycken*, kallades *Byſſeſmåſtare* och *Byſſeſkytter*. I fredstider lär Staden icke hållit mer än en ſådan på ſtat,

IV DEL.

E

och

Fru *Brita Bondesdotter Thott*, ſkjutit efter Kon. *Carl Knutſon* 1452. Se deſs nämnde *Afhändling* hos S. GAHM; jfr *Vitt. Acad. Handl. I D. p. 168.*
e) För 1 ſkeppund *Bly* betalades denna tiden 11 til 12 mark.

och som utan tvifvel hade handlangare och man-
 skap til biträde, när der tåfvades, emedan de för-
 sta åren ej flere nämnas i råkenenskaperna, än *Matts*
Stadfins Bysseskytta, som årligen hade i lön 20 m.
 och 6 aln. *Leidskt* klåde, samt 1 m. i *sfkpen-*
ningar. Men som vid en besarad belågring, skjut-
 ningen på så många ställen i Staden ej kunde af
 en allena behörigen bestyras, blefvo flere antagne;
 och nämnas, näst för fiendens ankomst, *Örjan*,
Hans Nilsson, *Lars* och *Jacob*, såsom *Stadens Bys-*
seskyttare. Utom dels gjordes 1520 den 9 Febr.
 beting med 2 Tyskar, *Henrik Meyenberg* och *Cleys*
van der Sunden, hvilke, som antagne *Stadens Bys-*
seskytter, förbundo sig inför Magistraten, til tro,
huldskap och lydaktighet samt ansvar för *Byssor*,
Skytter och *Pulvermakare* til nästa *Michelsmäss*,
 hvar hållt Staden ville nyttja deras tjenst. På Slot-
 tet stodo Fru *Christinas* Tyske *Bysseskytter* under
 sin egen *Capitenere Balzar*.

Sedan man sett, hvad anstalter gjordes til Stock-
 holms försvar, vid et förmodadt anfall och belå-
 gring af en utländsk fiende, får man nu, med u-
 telemnande af alt, som allmänna Rikshistorien be-
 rättar om K. *Christiern* II:s korrra och aldrig för-
 gåtliga regering i Sverige, omröra hvad som en-
 skildt i Hufvudstaden tilldragit sig, och hvad del
 han haft i Rikets öde under samma olyckliga tid.

För det nederlag Danske Tropparne, som år-
 nade undslätra Årke-Biskopens Slott *Ståket*, lidit
 vid Dufnås, ville K. *Christiern* sjelf utkräfvå hämnd;
 och kom derföre i Pingsthelgen 1518 med sin krigs-
 magt sjöledes in i Stockholms skären, landsteg och
 slog sit läger på Södermalm. Han började strax
 med

med Cartover *f*) beskjuta *Södra Tornet*, och gjorde flera stormar på dervarande *Skermar* och utanverk; men blef alltid med förlust afslagen, och förlorade mycket folk. I medlertid kom Riksföreståndaren med *Svenska Håren* genom *Södermanland*, då Konungen nödgades uphåfva belågringen och vända sig emot honom med hela sin styrka, hvarpå följde Slaget vid *Bränkyrka* den 22 Julii. Utgången deraf är bekant: Konungen var glad, at kunna komma med återstoden af sin Armée tillbaka til sit Läger; och *Sturen* gick med sit folk segrande in i *Stockholm*, der honom mötte en ny förstärkning af Troppar, som under hans frånvaro nedkommit från *Bergslagen*, och sedan qvarblefvo på *Stadens* kostnad til hösten *g*). Mot *Staden* kunde nu intet vidare företagas, hvaremot Lågret derifrån af tåta utfall så oroades, at Konungen snart nödgades draga sig derutur och til sina skepp; men då han ville gå om bord, blef han af Riksföreståndaren öfverrumplad, hvilken nedgjorde en del af hans folk, jagade en del i sjön och tog öfver 300 fångar, dem Konungen sedan med penningar utlöste *h*). *Danska Flottan* blef länge liggande bordsfast i *Skären*; och folket, som led brist på lifsmedel, ströfvade och plundrade på landet deromkring, hvar de kunde åtkomma. Riksföreståndaren hade väl låtit upbåda Allmogen til landsortens försvar, göra stora förhugningar och bråtar i skogar och öfver vågarna, samt besätta dem med manskap; men ge-

E 2

nom

f) Kongl. Vitt. Ac. Handl. I D. p. 170.

g) De lågo inhyfte på *Gillestugan*, och deras underhåll kostade *Staden* 190 mark.

h) OLAF PETRI *Krön*. Hvitfeld D. Kr. p. 1131.

nom några infödda förrådares biträde blef hela anstalten fruktlös, och en fiendilig tropp smög sig genom bivågar ända til Upsala, plundrade i hast Staden, och kom med sit rof oskadd tillbaka til Flotran.

I synnerhet utmärkte sig härvid en *Sturens* egne Skeppare *Jöns Mattsson*, som hade fört det tu år förut vid Travemünde borttagna Fartyget, derpå gifvit sig i Konungens tjenst, och var nu en des s måst nitiska anhängare i). Denne for omkring i Skårgården och förförde Allmogen genom penningar, salt och löften om gyllende tider, så snart Konungen komme til Svenska Kronan. Sjelf löfte *Christiern* å sin sida, genom listiga underhandlingar, dels hålla de Svenska i en syssellös stillhet, emedan han med sit folk, modfäld och förfvagad af sin olycka och brist på lifsmedel, fann sig i yttersta förlågenhet, dels så Riksföreståndaren i sina händer, den han med skäl anslåg salom det största hinder at vinna sit ändamål. Det förra lyckades honom öfver förmodan; det sednare hade ock gått an, om icke Borgmästarne och Rådet så alfvarligt fatt sig deremot, och på Rådstugan förestålt honom, at så snart han gosse sig på vägen til Konungen, ville de, med de ndrvarande Riks - Råden, välja sig en annan Herra, efter de visste, at han aldrig skulle derifrån komma tillbaka k). Deras å-ning förvandlade sig snart i visshet, då Konungen strax derpå affeglade.

Någon

i) Han räknas af Hvitfeld p. 1161 bland Rådgifvarna til Blodbadet; förordnades den 11 Nov. 1520 til Ståthållare på Tavasthus, ibid. p. 1162.

k) OL. PATRI *Krön.*

Någon tid derefter, eller Fredagen efter St. Martini, (den 19 Nov) seck Stockholm besök af Påfviska Legaten *J. A. Arcimbold*. Han kom genom Sirengnås til Staden, tog sit herberge hos Gråmunkarna, och hvilade hela Lördagen efter re-fan. Söndags morgonen kommo de förnämste i Staden, samt alle Prestter och Munkar, til honom i Klostrer, betygade honom *flor heder och vyrdning*, och förde honom *i procession med kors och fanor up i Bykyrkan*. Sedan han der bivistat Hög-måssan, blef han på samma sätt åter ledsagad til sina rum; och var Fru *Christina* sjelf med uti detta återtog; men Riksföreståndaren var ej närvarande *l*). I Stockholm samlade Legaten, genom *Sturens* tillställning och invånarnes beredvillighet at göra honom til viljes, vackra summor, dels i penningar, dels i redbara skänker. Hvar och en offrade viligt efter sin yttersta förmåga at Prelatens girighet, och alla *Skrån* och *Gillen* låto honom stadfästa sina stadgar *m*). Han bekräftade Stockholms Privilegier både *på Latin och Svenska*, och seck för sin möda en *Silfverkanna* af något öfver 200 lods vigt *n*), hvarjämte hans betjening icke eller blef förgåten *o*). Men Legatens vistande i Stockholm

blef

E 3

l) Se Stockholms Stads *Protocoll* 1518, uti Stadens Archiv.

m) Se *Afh. om H. Lekama Gille, Vitt. H. o. A. Ac. Handl.* 2. D. p. 306. Och vet man nu således hvad Diplom Legaten då utfärdade.

n) Silfrat kostade 183 m., *gerningsslönen* 3 och en half m. och Guldsmedens Drängar singo en half mark til öls.

o) Legatens Skrifvare seck för Privilegiernes stadfästelse 6 m. och en annan hans betjent 2 m. Af *Sturen*

blef denne gängen icke långvarigt. Han reste med Riksföreståndaren til den utlysta Riksdagen i Arboga; och dit sändes äfven, på Stadens vågnar, Borgmästaren *Anders Henriksson* med flera goda män. Denne seck vid afresan, til *tdrepenningar*, utur Stads-Cassan 20 m. och kom efter 14 dagars bortovarelse tillbaka Julafon, med en fordran hos Staden af 32 m., dem han af egna medel uti *Herrredagen* utlagt. Jag vet icke, om då redan var i bruk, at Stockholms Riksdagsmän höllo bord under Ståndernas sammanvaro; men denne gång seck *Bryngel i Gråmunkegränden* 2 m. för det han varit *Kökemästare* vid öfverståndna *Herramöte*.

Imedlertid blef hela hösten och vintern, sedan Konungen med Flottan afseglat, oafbrutet arbetadt på Stadens befästande. Den skada fiendens Cartover gjordt på Södra Tornet, blef icke allenast berad, utan derpå bygdes äfven en *Skans* af timmer. Söderport gjordes ny: den sönderskutna Skermen bygdes om: Byssorna lagades på Södermalm: under Broarna pålades med 40 alnars bjelkar, och på de nya vingarna vid Söder Torn arbetades med all skyndsamhet. I Skären höggs verke til *Prämar*, *Byssstockar* m. m. I Krutqvärnen arbetades outhörligen, och allehanda Krigsredskap anskaffades i myckenhet. Man hade til denna driftighet så mycket mera skäl, som Konungen efter sin plötsliga afvisning, rustade sig med all magt til et nytt och kraftigare förloök. Detta väntades vid första öppet vatten om våren 1519, och därför förfat-
tes

tes de började arbeten med fördublad ifver *p*). De nybygde Prämarne och 2 Fartyg bestyckades och besattes med manskap: hyffor, lod, krut, pil och andra förnödenheter förskaffades, och intet lemnades obeförgdt, som kunde tjena til ett tappert fiendens motande.

Riksföreståndaren, som måste värja sig och Riket, ej blott mot utländska, utan äfven mot inhemska fiender, företog nu en rådsl med dem, som sommaren förut under Konungens vittande i Skärgården, visat sig vara förrådare mot sitt fosterland och medborgare. Måndagen för Pingst, (d. 6 Junii) sattes på Rådslugan en *Riksnämnd*, deruti han sjelf var Ordförande, och hade til Bisittare R. R. *Erik Johansson*, med 12 andra Friborna Män, *Meniga Rådet* i Stockholm, och tolf Bönder, en ifrån hvart, af de i Upland, Roslagen och Södermanland närmast belägna Hirden, utom några och 40 så kallade *Skelsbönder*, som stodo midt på golfvet, samt Stads-Skrifvaren i Uppsala. För denna Domstol anklagades och med vitnen öfvertygades: *John i Vaxtuna, Per Jönsson i Suede i Frötuna Socken, och Nils Persson i Espends*, "at de farit "och rott til Konungens Flotta, och först stämplat "Jagterna och fienderna til lands; undervisat dem om "alla lågligheter, bråtar, skogar och vågar, samt hvad "magt och folk vore på hvart ställe: at de fört Konungens bref i land til Allmogen och dermed förskredt Bönderne, at de råkat i villa och tvedrägt,

E 4

"och

p) Endast för arbete vid Söderport och Söder Torn, denna vår, betalades i dagspenning til Arbetsfolket inemot 100 mark, som visar at åtminstone 800 dagsverken der blifvit använda.

"och rymt ifrån bråtarne undan fienden: at de up-
 "gifvit för honom Inbyggarnes i orten slånd, All-
 "mogens förmögenhet, och hvad hvar förmodde gif-
 "va i brandfätt: at de funnit den hufvudsförråda-
 "ren Jöns Mattsson på en ö, delat sig imellan hans
 "gofvor, guld och salt, och fört honom til Kon-
 "Skepp, m. m. I tynnerhet öfverbevilades en, som
 "kallades Sketne Jap, at han visat fienden vägen til
 "Upsala;" och som ingen friade dem, blefvo de
 "enhålligt dömda til svård och hjul. Onsdagen der-
 "på hölls en lika rättegång, endast med den skil-
 "nad, at Stadens 48 Äldste voro nu i Böndernes
 "ställe tilkallade; och dömdes då genom omröstning
 "til döden, Pottgjutaren Mr. Didrik för uproriskt
 "tal blant sina ämbetsbröder: om en rätt Konung
 "öfver dessa Riken, at folk ej borde utskrifvas, m.
 "m. Borgaren Örjan Hoppener, för det han besökt
 "Christiern på Flottan, och vid återkomsten "trö-
 "stat sina vänner i Staden, at Konungen snart skulle
 "återkomma och hämnas den skada och keshnad han
 "haft på den resan," och en Hans Skrifvare,
 "för åtskillige förråderier uti Svante Stures tid q).

Så obehageliga förrättningar sysselsatte dock
 minst Riksföreståndaren, som hela tiden dageligen
 var närvarande vid Magistratens sammankomster på
 Rådhuset, och deltog i rådplåningarna om alt, som
 rörde Borgerskapets förmon, Stadens styrelse, be-
 våring och försvar. Efter sin nesliga afresa ifrån
 Stockholm hade Christiern befallt sin Amiral Nor-
 by, at kryssa i sjön, och upbringa alla Skepp,
 som gingo til eller ifrån Svenska Städer; och den-
 ne

q) Se Stockholms Stads Protocoll f. d. år, uti Stads
 Archiv.

ne verkstälde befallningen med färdeles både nöje och drift. *Sturen* hade derföre, uti en sammankomst med *meniga* Borgerskapet på *St. Gertruds Gillestuga*, vid början af våren, gjordt den öfverenskommelse, at ingen, vid vite af *lif och gods*, skulle segla ut, så länge sjön var osäker. Nu i början af Julii månad blef detta förbud af honom, med menighetens samtycke, så vida uphäfvet, at de *största och bästa Skeppen* skulle få utredas, och hållas färdiga, at efter en månad *utlöpa*; men deremot skulle de *små Skepp*, som *Åldningar och andre brukade til köpenskap*, efter den dagen *afläggas*.

Sedan man hela våren och sommaren väntat besök af K. *Christiern*, som nu på alla sätt, och från alla kanter samlade penningar och folk til et nytt krigstog mot Sverige *r)*, inlopp ändteligen mot hösten underrättelse, at han med Flottan anländt til Öland, genom förråderi blifvit måltare af Borgholms Slott, och belågrade Calmar. *Sturen* skyndade då honom til mötes; och ehuru han ej hade sit Rytteri med sig, hvilket först i början af October begaf sig från Stockholm, nedlade han dock med det folk, som var til hands, hela det fiendtliga Cavalleriet, som landvägen kom tågande ifrån Skåne, tog Danska Marsken *Åke Brahe* fången, nödgade Konungen at uphäfva belågringen, och kom den 21 Nov. efter väl förråttade saker, tillbaka til Stockholm. Han gjorde ock försök at återtaga Öland; men det misslyckades; och *Staffan Webersten*, som fått det af Konungen i för-

E 5

låning,

låning, försvarade Borgholm med lika så mycken åra och mandom, som Svenske *Slottsslö'v*en der med trolöshet uppgifvit. Denne bestod af *Jön Hesse*, *Anders Strisvare*, *Posse Norenberg*, *Nils Holm* och *Peder Jute*, med flere, hvilke vid dagtingan fått gå ut med *behållna höfuor*, eller taga med sig hvad dem tilhörde; men sedan blifvit håftade på *Sturens* befallning och upförde til Stockholm. Hår ställdes de den 7 Dec *til rätta* på Rådstugan, inför en Nämnd af 19 Adelsmän, hela Magistraten och 26 af Stadens Menigher. På tilfrågan erkände de, at de *ingen brist haft*, hvarken på *mat. öl, byssor eller värjor* s), och at ingen *nöd af anfall eller stormning* tvungit dem til upgift. Derjämte blef af vittnen intygadt, at då fienden, efter et och annat vanmågtigt försök mot Slottet, fört sina *byssor och värjor* om bord på Skeppen, i upslåt at gå derifrån, hade *bref blifvit skutna ur Fästningen*, hvarpå de Danke åter fört *Skyttet i land*; och då företogs och flöts strax den förrådliga *dagtingan*. Nämndens utslag var enhälligt, och de dömdes alle til *svärd och hjul*. Under dessa misförolycken och besvärligheter hade Riksföreståndarens Fru t) gifvit honom en Son, hvilken dock ej långt derefter dödde; och vid hennes *Kyrktagning* berygade Staden honom sin fågnad och välvilja med en skänk af en *äm och 6 kan-*

s) Så kallades alla *Försvarsvapen* och hvad dertil hörde.

t) 1511 Söndagen efter Martini i Nov. hade *Sturen* haft bröllop med sin Fru *Christina Gyllenskierna*. St. st. protocoll ad. t. ann. Jfr Prof. FANTS Dis. *Chr. Gyllenski. Chronicon Geneal.*

kannor *Vin*, som köptes för 7 m. och två *drugar*.

Ändteligen hade *K. Christiern* i början af år 1520 blifvit färdig med sin krigsrustning, fått sin *Fullmegt* ifrån Rom, sin krigsförklaring kringsspridd i Riket; och *Otto Krumpen* bröt in öfver gränsen. *Sturen* mötte honom vid Bogesund den 19 Januarii, träffades af en falconet-kula, i tredje skottet, som fienden lossade, och fördes i hast undan genom Örebro til Strengnås u). *Christina* ömde sin och Rikets stora förlust; men lät ej modet falla, utan tog, med sina vänner och Magistraten i Stockholm, alla möjliga mått och steg til motvärn. Hufvudstadens försvar var i synnerhet af största vikt, och dertil blef intet försummadt. Hvad som återstod af arbetet på Stadens *Torn*, *Skermar* och andra försvarsverk, fullbordades med största drift: *skytt*, *krut*, *lod*, *skrot* och *pil* tilverkades och kringdelades på behöriga ställen; *Bysseskyttar* besoldades, och fattes under vissa öfvermån af *Borgerskapet* v). *Pråmar* och bevårda *Fartyg* lades utanför *Bomen* x). *Stormdörrar* insattes i *Stadsportarna*,
och

u) *Sturen* dog sedan under vägen til Stockholm d. 15 Febr. *JUSLEN Catal. Ep. Fin. in vita Arvidi. Messenius* berättar *Sc. ill. p. 83*, at en förrymd *Drabant* visat *Danskarne* hvarest *Sturen* stod.

v) En *Ingemund* feck upfigten öfver *Skyttet* på *Gråmunkeholmen*. Två andre, *Lars* och *Jacob* voro *skickade för Byssonar* på *Helgeandsholmen*, och andre på andra ställen.

x) Rådman *Ingemund* fattes til befälhafvare, *sjelf fjerde*, på en af *Pråmarna*.

och Krigsfolket upmuntrades med tal och *skänker* y). På Norrmalm blefvo alla Hus, utom Klosterbyggnaderna, antingen nedtagna och införda i Staden, eller upbrända, då den gamla St. Jacobs Kyrka äfven torde blifvit förstörd; och på Södermalm skedde förmodeligen derfamma z). Äfven anlitades Hanse-Städerne om hjälp. Desse hade väl ingått den förbindelse med Konungen, at icke på tu år göra någon tilförfel af varor, och än mindre någon hjälpsändring til Sverige; men Svenske handeln var mer indrågtig, än at han kunde af dem aldeles ombäras, och var derföre nu förvandlad i smyghandel. Städerne besvärades af detta tvång, och voro, för sin vinning skull, mera benägne mot Riket än mot Konungen. Nu skickades derföre i början af Mars månad, en Vestphalare, *Staffan Saffé a)*, til Lübeck, at derifrån inkaffa skepp och manskap; och til upmuntran beskänktes han af Magistraten med två tunnor *Lax b)* och 100 mark i den fjärdepart *Borgmästarnes* och Rådet hade i *Stadens Skepp*, dock med det förord, at han skulle göra *Stadens båta* i alla måtto med samma *skeppart* i den del *Staden* tilhörde och deruti gods hade. Han kom ock mot hösten tillbaka med Skepp och folk; til Elsnabben, der Danskerne sökte för-
gäfves

y) Balzar var kere fruges Capitenere för de Tyske Bysskytter seck af Magistraten 10 m. i skänkning. Örjan Bysseskytte seck 2 m. til gänst o. s. v. En mark lödig gjorde nu 14 m. penningar och en Rhentk Gyllen 2 m.

z) Se *Hel. Lek. Gill. Dagbok*.

a) Denne gjorde sedan *Gust. I.* god tjenst, och blef 1524 Frälseman.

b) Kostade då 7 m. Tunnan.

gäfves öfverrumpla honom c). Men så kunde han ock intet til Rikets förmon uträtta.

Under alla dessa anstalter mot en förväntad fiende, förgat man hvarken andagts vedermålen, sådana som tidens tänkesfält yrkade, eller hvad invårtens ordning och säkerhet i Staden krafde. Man beslöt, ibland annat, at upbygga et Capell åt den *Heliga Brita*, och den 10 Mars valdes 8 gode *Äldu*, at dertil utse en tjenlig plats, samt 2 Borgare utur hvardera af Stadens 4 Qvarter, at upbåra det *godt folk* ville til bygnaden sammanstjupa. Förslaget blef dock, för sedan infallande händelser, utan verkställighet; och de samlade medlen föllo i *Didrik Slaghecks* händer. Å andra sidan utlyste Herrarne i *Slottslofven* d), Magistraten och Styresmännen för Franciscaner- och Dominicaner-Klostren, samfåldt på Rådhuset *Klosterfred* den 20 Junii, at ingen, som, under varanæ örlig, oörligen och i oträngda mål ihjelsloge någon Karl, skulle hafva frid i Kyrka eller Kloster; och den 23 Julii förordnades af Slottslofven *Axel Rynning* och *Eric Balzar*, af Magistraten *Måns Persson*, af Menigheten *Arved Kamp*, samt Kåmnårerne och Qvartermästarna *Matts Kur* och *Erik Helsing* til *Skickemästare* och *Höfvidsmän* öfver Staden.

I medlertid hade i Riket förefallit stora händelser, och *Christina* hade, med Magistraten, deruti tagit all

+Det ar.
blavelle
Officerar
gälla föt
ordning

c) OL. PETRI Krön.

d) Slottslofven bestod af *Måns Gren*, *Axel Rynning*, *Per Erlandsson*, *Benct Arensson*, *Clavus Kyle*, *Michael Nilsson*, *Olof Björnsson*, Slottsfogden *Erik Kuze*, Capitainen för *Bysseskyttarne*, *Erik Balzar*, m. fl.

all den del omständigheterna tillåtit. Under det fienden, efter Riksföreståndarens död, nästan obehindrad utbredde sig i Landet, blefvo Rikets Herrar, hvilke dels på Engsö hos *Knut Bencksson Sparre*, dels på Tynnelsö hos Canzleren Biskop *Matthias*, dels ock på andra ställen, med öfverläggningar utan verkan, förspilde en för Rikets frälsning dyrbar tid, som oftast af henne och Magistraten i Stockholm, genom de ömaste bref erinrade om nödvändigheten, at taga et snart, enligt och manligt beslut til Fösterlandets råddning e). När dermed inter uträttades, och det olyckliga fördraget i Upsala var slutadt mellan *Krumpen* och *Christierns* Svenska anhängare den 8 Mars, upmuntrade och understödde hon alla dem, som ännu ägde nog mod, at ej misströsta om det fälda Fäderneslandets möjliga friande ifrån et odrågligt utländskt ok. Ifrån Upsala hade hon fått en både smickrande och hotande beskickning, om biträde och samtycke til det gjorda beslutet; men lät sig lika få litet dertil öfvertalas, som hon lät skräma sig, då Årkebiskopen och Canzleren strax derpå med 3000 man togade mot Stockholm; och *Måns Gren* svarade på hennes vägnar deras utskickade Mr *Henrik Sledorm* och Mr *Olof Phise* med *Skerpentiner* och *Hakebyssor* från Tornet på H. Andsholmen.

At möta och förstärka den samlada Allmoge, som på *Balunds år* slagit Danskarna, och nu jagade dem för sig åt Upsala, der Långfredagen den 6 April et nytt slag föreföll med hela Danska häre-
ren,

ren f), utfändes från Stockholm en hop krigsfolk under *Björn Perssons* och Rådman *Lambriekt Matts-sons* anförande. Om de hunnit fram innan slaget skedde, vet man icke; men vid *Flöt/sund* lågo de sedan en tid bortåt, och förlågos ifrån Stockholm med allehanda lifsmedel g). Åt Södermanland, hvarest Biskop *Matts* hela Fastan farit omkring i *Rekarna* och Nyköpings trakten med Danska Rytteriet, och öfvertalat eller tvungit Allmogen at hylla Konungen, utfändes i Påskveckan ur Staden en annan Tropp, hvilken vid Telge stötte på Biskopens *Hofmén* och en hop Danskt folk. Drabbningen var håftig, Fru *Christinas Tjenare, Hans Hebrögda* blef dödsikuten, och *Gunnar Galle* och *Lars Góthe*, både Borgare i Stockholm, blefvo med flera fångne och förde til Strengnås. Likaledes utfor ifrån Stockholm en anseelig hop folk fjöledes inåt Mälaren, der de sköflade Arnó, togo til fånga gamla Årkebiskopen *Jacob Ulsson*, och inspårrade honom i Gripsholms Kloster. De voro ock sinnade at andra gången besöka Upsala i Pingsthelgen; men
rykret

f) Slaget var, som bekant är, i början lyckligt. Danskarne, som för det starka snögloppet ej kunde bruka *Resigtyget* och *Skyttet*, emedan snön klubbade vid hästfötterna och skämde krutet, förlorade aldeles fältet. Hade Allmogen haft en god Anförare, hade hela Danska Hären blifvit nedergjord. Se *Hvitf. D. Krön. p. 1148. OL. PETRI Krön.*

g) Den *Ingemund*, som förde en af Stadens *Pråmar*, nyttjades til denna färden den 19 Maji. Han hyrde dertil en *Båt för en mark*, och hade med sig utom *Kött*, *Lax* och andra Matvaror, äfven 10 Tunnor *Öl*, som ensamt kostade 12 och en half mark.

ryktet om Konungens ankomst i *Skdren*, och at Danike Trepparne ifrån Upsala gått honom til mötes, lårer ändrat deras upfat, och de flyndade sig på återresan til Stockholm.

Dit hade nu i Pingstveckan, sista dagarne i Maji eller de första i Junii, Danska Flottan upkommit, och aldeles inspärtrat Staden på Sahljösidan, sedan han til lands redan i fjorton dagar varit instängd af et Läger på hvardera Malmen, De belågrade beredde sig med all flit til et tappert motstånd, och Herrarne i *Slottslofven* hade som oftast sammantråden med *Borgmästarna och Meniga Rådet*, at *öfvervåga om Stadens ärenden och beständighet*. I et af dessa förordnades åtta förståndige och driftige Mån af Borgerskapet *h*), at med Quartermästarna gå omkring Staden, och efterse *Skermar, Byffor, Vårjor* och annat som skulle tjena til *idring*. Verkan af denna rådslamma försigtighet visade sig nogsamnt under påföljande långa beställning, då Konungen med all sin magt inter kunde uträtta mot Staden, hvilken var ända til öfverflöd förledd både med värn och lifsmedel. Oaktrad all den möda Biskoparne *Matthias* och *Hemming Gadd* gjorde sig, at med löften, försåkringar, *salt* och *sill* i) locka Allmogen i Upland til Konungen; och oak-

trad

- *h*) Desse voro *Lambert Mattsson, Måns Persson, Märten Stigsson, Hans Skräddare, Frans* på Köpmangatan, *Hans Väfware*, länge *Olle Persson* vestan til, och *Arved Kamp*.

- *i*) 10 Bönder fingo en Tunna Salt tilhopa. O. L. PER: Kr. I HOLB. säger, at hvar Bonde seck en halftunnas Jfr Hvittr. p. 1149.

rad Lübeckarnes tjenstvillighet k), at förse honom med årlige varor, råkade han dock snart i sådant trångmål, at han *förbannade* sina rådgifvare, som inledt honom i denna färd och olycka; och han torde nödgats med en ny skymf gå ifrån Stockholm, om icke hans Svenske vänner, de ofvannämnde Biskoparne, *Erik Ryning* och flere frelsat honom utur sit iråkade misöde. Desse nämligen inkommo i Staden, och öfvertalade, ehuru ej utan lifsfara l), först Slottsherrarna och annan dervarande Adel til undergifvenhet; och denne tvang sedan Fru *Christina* och Børgerskapet til *dagtingan* m). Den slöts, efter några dagars underhandling, på en Holme vid Valdemarsön eller nuvarande Djurgården, den 5 Sept. med de hederligaste villkor för henne och alla hennes vänner och medhållare. Staden betalade *dagtingsnings-brevet* med 10 m. til Konungens *Skrifvare* och 20 m. til hans *Dörefven*; Stads nycklarna öfverlemnades af Borgmästarna ute på Södermalm; Söderport blef nedhuggen, och han höll sit intog den 7:de med all ståt och högtidlighet. Efter et hastigt besök i Stadskyrkan och på Slottet, blef han på Stadens vägnar bevårdad af sin tilgifna an-

IV. DEL.

F

hån-

k) De hade nu fått lof at handla på Sverige, mot det villkor, at de skulle föra til Konungen lifsmedel under belägringen. OL. PETRI.

l) *Hemming Gadd* var i fara, at för sin möda blifva i-hjällslagen i Staden af en *Peder Fredag*. OL. PETRI Krön.

m) OL. PETRI Krön. *Han brukade at öfvertale Adelen, ty Børgerskapet ville ej dagtinga, efter dem gick ingen nöd på, och de hade bättre köp på fetalia än Konungen. . . .*

hängare, Rådmannen *Gorius Holst n)*; och et af hans första göromål var, at låta resa en galge på hvardera af Stadens tu största Torg o).

Stockholm var således i K. *Christierns* händer, och omständigheterna fordrade, vid början af en ny regering, hvarjehanda nya författningar. Til *Slottslofven* förordnades *Otto Krumpen*, *Nils Lycke* och *Henrik Bille*, jämte *Profossen Jacob p)* och *Knut Skrifvare*; på Rådstugan inläldes *Elof Ranzow* til Slottsfogde; och desse öfvervoro sedan nästan ständigt Magistratens rådplågningar, så i allmänna som enskilda mål. Första frukten af den nyliga regementsförändringen var den oredda, som strax upkom i Staden af det elaka myntet. För sina underhålliga *Klippingar* hade Konungen redan i Dannemark förvärfvat sig namn af *Kong Klipping*. Under de åtta dagar han nu varit i Stockholm hade en myckenhet deraf inkommit i rörelsen, och gjorde, at alla varor stegrades til ovanligt pris, och de Tyske Kråmarne måste genom Domstolen tvingas, at taga dem til åsatt värde i betalning för sine fordringar. Konungen affeglade i detsamma med Flottan til Köpenhamn, och Slottsfogden, med Borgmästerna och Rådet, blef nödsakad

n) Han seck af Mr. *Gottschalk*, i bref til Konungen, den 22 Febr. 1522 detta vitnesbörd: "End paa Hr. *Gorius Holste* tør E. N. aldrig tvivle; han er trofast oc flüdig paa E. N. beste, nat oc dag wsparit." Hvite. p. 1183.

o) *Stortorget* och *Jerntorget*. OL. PETR.

p) Profossen hade at bestyra om Krigsfolkets qvarter, bespisning och alt som hörde til hushållningen vid en Tropp.

kad at Söndagen derefter, den 16 Sept. från Burspråket q) pålysa: "Det Klippingen skulle i handel gifvas och tagas för fullt, som han härtil gullit, eller 18 Stockholmska Penningar, til dess Konungen åter komme tilstädes;" hvarjämte en Taxa uplåstes, efter hvilken alla åtliga varor skulle köpas och såljas. Derigenom blefvo dock olägenheten och ordan så litet afhjelpna, at man strax derpå nödgades vid högsta nådförbjuda: "alla lifsmedels och oarberadt Silfvers utförande ur Staden; samt stadga, at en Tunna Öl skulle såljas för 20 Klippingar, eller 15 ören: at de Tyske Köttmångarne skulle sålja en mark Kött för 5 pgr, och de Svenske, så vida möjligt vore, lempra deras pris derefter," m. m. Som denna dyrhet och tvång i handeln, til äventyrs ock andra okända omständigheter, åstaden kommo utflyttningar utur Staden, utfärdades et strängt påbud, "at alle ogifte Karlar, som ville företaga någon resa, skulle fåtta borgen för sin återkomst, och de som årnade besöka Michelsmåffomarknaden i Söder Telge r), dertil utverka sig Slottsfogdens och Magistratens tillåtelse." Å en annan sida

F 2

ville

- q) Burspråket var en utbyggnad på gamla Rådslugan å Torget, hvarifrån allehanda påbud för menigheten afkunnades. Baursprache betydde fordom egentligen *menighetens sammankomst*, och sedan samlingsstället der den skedde. Jfr L. FRISCHENS *Wörterbuch*.
- r) Denne Marknad var då en af de största och mäktigaste i Riket; emedan Städerna kring Mälaren hade i Telge sin handels- och nederlags-plats, innan Stockholm ännu hunnit draga all rörelsen til sig. Se K. GUSTAFS Bref af 1531, 1543 m. fl. i *Nyköps Veckobl.* 1764, N:o 12. STJERNM. *Oecon. Förordn.* T. 3. P. 53.

man förebygga all anledning til missnöje, och i början göra sig älskad af de nya underfåtarerna. Til den ände låro befälhafvarne öfver krigsfolket afkunna för menigheten, "at om någon af Borgerskaper blefve oförrättad af de *Danska* och *Skotska* *Knektarna* eller *Tyska Ryttarna*, kunde han frunt klaga deröfver, då den brottslige skulle oförsømmeligen straffas;" och då Underfogden *Clavus* årnade hålla hand öfver de utkomna förordningar om handeln, och nåpsa de *Köpmän*, som icke köpte och sålde efter lagen, lät han förut varna invånarna, och bedja, at om så skedde, måtte de *Dansiemän* icke taga det illa eller til misstycke: ovanligt språk af en Dansk befallningshafvande den tiden

Innan afresan hade Konungen utskrifvit en stor silfvergård eller skatt, som i silfver skulle utgöras s), til det värfvada krigsfolkets aflöning, och lätit kalla Rikets Ständer sig til mötes, til början af October, då kröningen skulle gå för sig. Denna högtidlighet plågade af urålder ske i Upsala; och som man nu förmodade detsamma, blefvo til dess bevisande å Hufvudstadens vågnar, utsedde Borgmästarne *Jöns Jönsson* och *Anders Olofsson*, Rådmännen *Gorius Holst* och *Herman Lytting*, samt *Cort Rut* med 7 andra af meniga Borgerskapet: men denna tiltänkta resa blef sedan onödlig och ogjord.

Den 20 Oct. var *Christiern* til Stockholm återkommen, och lät strax genom sin Canzler på Rådhuset gifva allvarsam befallning om åtskilliga årenden, rörande ordning och snygghet i Staden, til den förestående kröningen. Det förnåmsta var:

at

"at de gode mdn skulle hålla deras Stad ren öfstan
 "och vestan torg, samt i alla gator, grdnder och
 "öpna platser, Skolbacken, Stallbacken omkring
 "Kötiboden och hvar håldst det vore; taga i hus allt
 "sjukt och förlamadt folk t) på gatan och Kyrkogår-
 "den, och bortföra alla skutor och vrak, som lågo
 "nedsunkne inom bomen; at alle Handtverkare, bå-
 "de infödde och utländske skulle drifva sina verkstd-
 "der, göra godt arbete och gifva så skåligt köp som
 "möjligt vore; at allt mått och mål skulle vara rätt-
 "färdigt och lika med Stadens, m. m." Söndagen
 derpå, efter högmässan, afkunnades dessa påbud i-
 från Burspråket för menigheten, vid vite af stö-
 rsta piigt och ndpft, och två Rådmän förordnades
 at besörja om de sjukas inhyfande.

Til det högtidliga intoget ifrån Brunkeberg,
 der hyllningen skedde den 1 November, blef Norr-
 port nedhuggen; och dagen efter kröningen bety-
 gade Staden sin vördnad för Kon. med en skånk
 af 60 Ungerfka Gyllen och et förgylt Credenze-
 kar af 345 lods vigt u). Hvad välvilja han där-
 emot efter några dagar visade invånarna, behöfver
 ej nämnas v).

F 3

Undet

t) I Kon. GUSTAFS Stadge om Stockholms Stads in-
 komst af 1557 §. 15 förnyas detta påbud; hvaraf ses,
 at det varit af sedvana, och ej af tilfällighet, då
 sjukt folk funnos liggande på gator, kyrkogårdar el-
 ler i Stadsportarna.

u) Guldsmeden feck i gerningslön 6 m. pgr för hvar
 lödig mark; hvilket gifver tillkänna, at det varit med
 mycken konst utarbetadt. Förmodeligen är ock för-
 gyllningen i arbetslönen inräknad.

v) Se DAL, S. R. H. 2. D. §. §, 21, 26. Om Bi-
 skop Otto Svinhufvud i Vestrås, som varit både an-

Under det K. *Christiern* i Stockholm lika så groft som osluggt utöfvade den statskonst, hvarigenom han, såsom i Norrige skedd, åtnade för alltid göra Riket till et bihang af Dannemark; men som endast tjänat att göra hans minne för alltid hatadt; hade hans Gemål i Köpenhamn nedkommit med en Prinsessa x). Staden, som ännu rökte af sin förnämsta invånares blod, eller kanske rättare *Gorius Holst*, som nu blifvit Borgmästare, var, så snart underrättelse derom ankommit, färdig, att på Stadens kostnad och till fågnads betygande, gifva Konungen en stor måltid på Rådhuset, med dans och flera lustbarheter, hvar till Stadens Fruntimmer så af *Frälsse* som *Borgareståndet* blefvo budna y). Konungen ville då deremot, för första gången efter blodbadet och plundringen, visa Staden någon benägenhet; och lät offentlig kungöra, "att hvem som lidit något öfvervåld af Ryttarna, hade tillstånd att klaga

klagare och domare, berättar Biskop HERVEGHR i sin *Bibliotheca Vestmanno-Dalecarlica*, mspt, att han förmenas hafva gifvit Kon. en lista på alla dem, som borde skrifvas.

- x) Pr. *Dorothea*, sedan på 12:te året förmäld med *Phaltzgreffen Fredrik*.
- y) Här om har *Gorius* sjelf gjort uti Stadens *Skotbok* följande anteckning: "Item. Thå vi hafde v. k. nådige Herre till gäst med hoffsinner på Radsluen, och fruor och jomfruor oc borgerkor. Then dagh H. N. fick tidende, att han hafde songit en ung fravoken medh sin förfinde *Elseby*, gaff jagh uth för confect oc annet aff Apoteken 8 m. ört. Item 1 tunne *Pryssingh* 4 m. ört. Item v. n. Herres breffdragere 5 m. ört. o. s. v." Konungens *Spelemän* singo 30 m. och deras lärlingar 5 m. Betjeningen 12 mark o. s. y.

"klaga deröfver, allenast han kunde *skädligen* bevifä "sina kårsmål." Om någon kunnat eller vågat nytja denna tillåtelse, vet man icke; men utan tvifvel lærer *Gustaf Trolles* klagan vunnit benågna öron. Han lät den 17 Nov. genom sin *Fogde Per Nilsson* begåra *quarstad* på flera hus med all deri varande egendom och lösören z, dem *Klerkeriet* mot "Hans Nåde förbrutit under förledna fegdetid." I synnerhet hade en af iden Prebendat, Hr *Lårten Jönsson*, som varit *Sten Stures* Secreterare, åsamkat sig Årkebiskopens så outsläckliga hat, at han lät ur grafven uptaga och förbränna den döda kroppen, på samma sätt som *Christiern* förfarit med *Sturens* lik. Förmodeligen var ock det *kätteri*, för hvilket deras kroppar efter döden så misshandlades, af enahanda beskaffenhet. I medlertid var nu kyrkogården genom denne syndarens begrafning så oskårad, at en Domherre ifrån Upsala måste hitkallas, at åter viga honom; och Mr *Matthias a)*, som åtagit sig denna förrättning, belönades af Staden med en *Guldring* af 16 marks värde.

Konungen var nu i besittning af Stockholm och hela Riket, det han ville göra til et Skattland under Danska Kronan; och kunde således vända sina tankar til et företag, som han redan länge hvålfte i sit sinne. Man bör ej neka, at Kon. *Christiern*, med alla sina stora fel och onda böjeller, ågde många berömliga insigter. I lagstiftnings - vetenskapen

F 4

var

z) Ibland dessa voro Mr *Knuts* hus, Hr *Henrik Orge-mästarens* och en *Bisterfeldts*, hvilket sist Fru *Christinas Capellan* eller Hofpredikant hade köpt.

a) Torde varit den, som 1507 säges blifvit promoverad i Leipzig. Jfr FAXT Obsl. ad Hist. Patr. p. 93.

var han långt framför sin tid; och det intygar hans nya *Danska Lagbok*, ehuru hon sedan på *Lands-tinget* eller Riksdagen i Viborg blef af efterträdaren, endast *Danska Adeln* til nöjes, afskaffad och förbränd. I lynnerhet var Handelsn uphjelpande i Dannemark hans ögnamärke; och dertil gjorde han inom Riket rätt nyttiga författningar *b*). Landets belägenhet mellan tu haf gjorde det bekvämligt

b) Se *Hvitfelt Krön.* p. 1170, 1182. *HOLBERG* D. R. H. 2. Del. p. 90, 92, 103, hvarest innehållet af hans *Förordningar om Handeln och om Skepsbrott*, uptages. Deraf ses, at han tänkte uplyst och systematiskt. Hanfästäderna borde uteslängas ifrån den *Krämarhandel*, de drefvo ej mindre i Dannemark, än i Sverige och Norrige. Danske Städernas handel måste derföre sättas på den fot, at de kunde förse hans Riken med alla behof. Til den ände förböd han strängeligen den skadliga *Landthandel* Biskopar, Prelater, Kloster, Prester, Adel och andre befatne Landtjunkare drefvo; och ålade dem, at sälja sin och sina Bönders *afvel* i Städerna, äfven som Allmogen; alle Handtverkare skulle bosätta sig i någon Köpstad; Inge utliggare från främmande orter få fara ikring på landsbygden med varor, och ingen Köpman i Städerna utfända sådana; alla Marknader skulle hållas i Städerna, m. m." Så förmonliga dessa författningar voro för *Städernes* handelsrörelse, så gynnande var ock hans *Lagbok* och *Förordningen om Lifegenskapens* uphäfvande för Bönderna och Landsbygden; hvadan han ock af dessa båda Stånd var mer älskad än hatad. Deremot inskränktes de oskäligen friheter och sjelfsväld Adeln och Presterskapet tagit sig ifrån långliga tider tillbaka; och derföre blef den nya Lagen åter afskaffad. Som *Christiern* under nedrefan til Köpenhamn säges i *Landsorterna samlat Svenska Lagböcker*, och efter

ligt til nederlagsplats och hufvudfåte för en stor del af Europas handel; och han kunde ej utan förtryrelse se Hansestäderna i besittning af en förmon, som naturen ämnat åt hans eget fosterland. Lübeckarnes trofiga upförande denna tiden, emot dessa Nordiska Riken, de inflytrade Holländarnes idoghet och skicklighet i *handel* och *ndringar*, och den magt *Moder Sigbrit Willems* och *Mr Didrik* ågde öfver hans sinne, torde ock mycket styrkt honom i sit förhållande. Han ville derföre anlägg^a allmän *slapel* för handeln på Östersjön och Vesterhafvet uti Köpenhamn, dit han redan 1517 låtit ifrån Helsingör förlägga *Sundfka Tullkammaren*, och inbjuda rika Köpmän af alla handlande folkslag, mot löfte om stora friheter och förmoner. Förslaget ville dock icke så snart lyckas; och man hade kanske redan ej de bästa tankar om hans ordhållighet. Hansestäderna klagade öfver *uppehåll i segelfarten* och *Sigbrits* altför stora egennyttighet; ingen af de inbudna *Engelska*, *Skottfka*, *Franska*, *Ryska* och flera Handlande var hogad at bolåtta sig i hennes skygd, och Lübeckarne gingo ända til hot och fiendtligheter. De hade väl lofvat, at på tu år innehålla med all handel på Sverige; men de höllo illa sit löfte; och *Christiern* var så mycket mindre okunnig derom, som deras Skepp blefvo som oftast upbragta vid Svenska kusterna. Han

F 5

tänkte

Messenii berättelse hade kallat Svenska Lagmännerna til et möte med några Danska i Linköping, torde han ock haft i sinnet, at lägga hand vid Svenska Lagverkets förbättring; men hans tid var här redan förbi.

rånkte nu derföre vidtaga et ofvikligt medel til vinnande af sit ändamål; leda Svenska handeln på en ny väg, derifrån eldeles uteslänga Hansestäderna, och således både hånnas på dem och gagna sina Danske underfåter. Til den ånde hade han haft med sig, vid återkomsten til Stockholm, Borgmästarna i Köpenhamn och Malmö, med två andra Fullmäktiga, och lät dem tråda i underhandling med Magistraten och Borgerskapet i Stockholm, om et *Handelsförbund*, "at de Svenske skulle hållanefter uphålla all handel med Hansestäderna, "och endast i Danska, Skånska och Norrska hamnar taga sina behof och affätta sina utförsvaror." Fördraget blef sluter St. Barbaræ dag (den 4 Dec.) i Stockholm, och Staden åtog sig at förnå de öfriga Städerna i Riket til deltagande i samma förbindelse; men påföljande händelser gjorde löftets verkställande omöjligt c). Vacklande omständigheter i Dannemark, och det myckna han ännu hade ogjördt i Sverige, påskyndade i medlertid hans afresa från Stockholm, och han tog derföre af Magistraten och meniga Borgerskapet en skriftlig förbindelse, "at de skulle hålla honom Staden tilhanda, "och, om han dödde, *Drottningen* och sin Son, *Herr Hans d)*, samt slutligen, om de alle med döden

c) Desse fullmäktige togo ifrån Stockholm vägen at Bergslagen, at äfven där anställa underhandlingar; (Se bref til Malmö den 15 Febr. 1521, som nedanföre til sit innehåll anföres) men hvad de uträttat, vet man icke. Vid afresan gaf Staden dem til resekost en *fjårding* Lax och 1 och et halft pund Smör.

d) Prinzen var född 1518, och icke som Hvitefeldt skrifver 1519.

"den afgingo, *Sveriges Rikes Råd.*" Mr *Didrik Slagheck*, hvilken nu var gjord til *Biskop i Skara*, fattes til *Ståthållare i Stockholm*, och skulle i *Riksstyrelsen* biträdas af *Årkebiskopen Trolle*, den nya *Biskopen i Strengnäs Jöns Beldenacke e)*, och de öfrige *Rikets Råd*. Til *Slottsfogde* förordnades *Junker Henrik Slagheck*, hvilken tillika med *Canzleren Mr Gottschalk*, två *Heydenstrupar*, befälhafvare öfver befärtningen, och någre flere, lades i *Slottslofven*, och i *Staden* lemnades tillräckligt krigsfolk af *Danskar, Skottar och Tyskar*. När det var bestämt, skänkte *Magistraten* honom sluteligen til resan en *Tunna Hamburger-* och en *Tunna Stockholms Öl f)*, samt 10 alnar blått Klåde til et *Tjäll*; och han begaf sig för sista gången ifrån *Stockholm*, tog vägen genom *Södertelge* och lemnade allestädes så blodiga märken efter sin framfart, at ingen glömska förmått dem sedan utplåna g).

Mr

e) Kallades *Beldenacke*, emedan han var *flintskallig*, säger *Hvitfeldt*; hette eljes *Jöns Anderfson*, och var *Biskop i Ottenfee på Fuen*.

f) *Hamburger Ölet* kostade 6 mark *Tunnan*, och det *Stockholmska* 14 ören. Klädet köptes för 6 ör. alnen.

g) Söndagen efter Jul kom *K. Christiern* til *Vadstena* och bivistade gudstjensten i *Klosterkyrkan Nyårsdagen 1521*. *Diar. Vadsten. p. 176*. *Nils Lycke*, som nu följde honom ifrån *Stockholm* til *Dannemark*, hade innan afresan fått til skänks af *Magistraten en häst, god som 10 m., på det han skulle vara på Stadens hästa*. Han var den, som på *Stortorget* upläste klagomålen mot de aflisyade. *MESSENG. S. I. p. 88*.

Mr *Didrik Slagheck* började sit Stårhållarskap med hvarjehanda författningar. Han kallade til råken-skap de Uphördsmän, som åtagit sig at samla penningar och gäfvor til det tilåmnade *St. Britas Capell*; låt göra nya Stadsportar i de nedhuggnas ställe, och, med Magistratens samtycke, inhysa hos hos Borgerskapet de *Skottiska Knektarna*, dock för dessas *egna penningar*. I hans öfvervaro på Råd-stugan blef vid lifstraff påbudet, at alle, som hos sig hade något af de *afhuggnas gods eller pennin-gar* skulle den 3 Dec. det upgifva, och aflemna; samt at de, som egde *Jernklot*, skulle dem mot be-talning inlefverera på Slottet, och de som hade Stadens *Byssor, Bysskamrar, Pulver och Pil* om händer, skulle låta sådant komma i Stadens gömo. Ifrån det vagten om afstnarna blef påslagen och til des hon om morgnarna *afslogs*, skulle ingen, vid vite at stå sin egen fara, gå på gatan utan *lyckta* eller *eldbrand* (blöfs) i handen; hværemot den af vagten som ofredade någon dermed förledd, hade utan skonsmål förverkat sit lif. Af *Stallbacken*, utanför Slottet, skulle alla *Stall* och *Svinhus* borttagas och flyttas på malmarna; hvarest likväl intet Hus feck upfättas, innan Magistraten dertil lemnat tillstånd, och genom *vissa tillskickade* låtit syna, *hvar-est* och *huru* byggas måtte.

Äfven blef allmänneligen kungjort, at de Borgare och Köpsvenner, som ej låtit sig *upskrifvas*, skulle nu göra det, och sjelfve skicka sina bod med *Skrifterna* til Konungen; men de som nu icke voro tillstådes, eller under segdetiden flyktat utur Staden, skulle få så fåker *Lejd*, om de hos Stårhållaren och Magistraten derom anhöllo, som hade
de

de fått den af Konungen sjelf. Så snart de nye Stadsportarne blefvo färdige, vidtogs den författning, at en *god fullmyndig Borgare* skulle vid hvar-dera dageligen vara på *vagt med Ryttarna*; och som ständigt klagomål inkommo ifrån Borgerlskapet öfver de inlagda *Skottarnas* sjelfsväld, försåkrade deras *Profoss* inför Magistraten, at strängt ndp/a den, som otöråttade någon *Borgare, rik eller fattig*; men förbehöll sig det samma, om af invånarna något skedde Knektarna för när. At förekomma oordning och stegring, blef vid lifsstraff förbudet, så besättningen som invånarna, at "*köpslaga litet eller mycket, utom portarna, på Malmarna eller udgen,*" och "*at ro utom bomen, Skutor och Båtar til mötes, och af dem köpa fisk, slagt eller andra feta varor.*" Menigheten blef ock befald, "at på Slottet upbåra sina vapen, *Harnesk och Vdrjor*, emedan det skedde *i en god akt*; at hafva til *reds Skotet* eller de vanliga *Utskylderna* til *Staden*; at redeligen aflemna sina tomtören både för *det förflutna och tillstundande året*; och at hvar *dag* rensa deras *gator och rånstenar h)*, bortskaffa *suon af gatorna och taken, m. m.*"

Til

- 4) Man erindrar sig, at Mr Didrik var van vid Holändska Städernas snygghet. Det var dock ingen ny och ovanlig sed i Sverige. I *Stadslagen, B. B. 8 C.* var redan stadgadt, at *den som ej rensade sin gata, skulle pligta 3 ören pgr.* I *Gust. I. Stadge om Stockh. inkomst af 1557, 10 §.* påbjudes: "at i hvarje gränd skulle 2 män tillsättas, at hafva tilsyn, det ingen orenlighet måtte finnas på *gatorna*, i *rånstenar* eller vid *hamnarna*; at ingen *bo-skap, kor, fyin, får m. m. föck* hafvas inom mu-

Til styrka för handeln och dess fåkrare ledande i den nya vågen, vidtogs den något ovanliga författning, den 17 Dec. "at från den dagen ingen kunde vinna burskap, som icke hade Hustru, "och vore *besittjendes* eller egde fast Egendom i "Staden; at ogifte, som redan voro Borgare, ej "fingo njuta sin *borgarerätt* til godo, förr än de "blifvit med *Hustru* och *Hus* försedde, och derpå "vunnit å *nyo burskap*; och at ingen, som haft "Handels-bolag i någon af Hansestäderna, seck blifva Borgare, innan han med *breff* och *bevis* intyggar, at han vore derifrån tilböriligen skild." Denne stadge var ej allena Svenska Köpmän och deras *Svenner*; utan äfven och uttryckeligen alla Tyskar och Danskar föreskrifven; och de, som uti handels-ärenden ville ljöledes besöka utländska orter, måste med *ed* och *skäld borgen* förståkra, "at de ej "skulle handla på förbudna Handelsplatser, och at "efter slutada förrättningar, återkomma til Stockholm." I medlertid sökte Staden med skänker vinna den nya Öfverhetens bevågenhet: Mr *Dindrik* seck af Magistraten et *Credenzekar* om 126 lod, och *Riddaren Herolt* en vacker *Silfverkanna*.

Borg-

"arna; at *alle ränstenar* skulle två gånger i veckan "sköljas med vatten, från öfverst til nederst, och til "den ände, hvar husegare hafva i sit hus en tunna "vatten, som vid en viss timme skulle i ränstenen "utslås, och början dermed ske på de högst belägna "ställen; at alla *As* skulle inom 2 timmar vara bortförda, o. m. s." Hvad önskar i detta mål den, som i vår tid bor eller vistas i Staden, i synnerhet de varma sommarmånaderna?

Borgmästarne *Gorius Holst* och *Clavus Boye* i), både Mr *Didriks* tilgifne vänner, styrde nu, under hans Ståthållarskap, Staden och brefväxlade flitigt med Konungen. Redan innan Jul hade de haft sitt bud, en *Melchior Vinman* k), med bref hos honom samt fått hans svar, och den 30 December skrefvo de honom åter til, at de låtit anmoda Ståderne i Riket, det deras *Fullmögtige* måtte infinna sig til *Tjugondedags Marknaden*, i Eneköping, och då med Stockholms *utskickade afhandla* "om den *Képmanna-handel*, Konungen dem *föregifvit och wädeligen un-*"*nat hade, til Hans Nådes o. h. dessa try Rikens in-*"*vånares eviga gagn."* Men strax derpå torde de fått något rykte om GUSAF ERIKSSONS företag; ty den 10 Jan. utfärdades, i Magistratens och meniga Borgerskapets namn, et bref til Svenska Allmänheten, "med de starkasta förfåkringar, "at K. *Christiern* nu aflagt *all oivilja och ogunflighet*, "tilgifvit alla både *fattiga och rika*, hvad de sig e-"*mot H. N. förbrutit, och ville hålla dem alla vid*"*Sveriges och St. Eriks Lag, samt deras privilegier,* m. m."

Det

i) Om denne *Clavus Boye* berättar O. L. MAGN. *Hist. Gent. Sept.*, at han varit vid Stockholmska blodbadet helt nära at afslifvas; men blifvit frälsad genom sin ofantliga fetma, i det han för sin tjocklek ej kunde komma in genom dörren til fängelserummet, och knektarne som hade brott om, ej gäfvot sig tid at arbeta med honom, utan kastade honom i et hörn i yttra rummet, hvarifrån han sedan smög sig bort. Han var född i Ditmarsen. Se 15 Bok. 14 Cap.

k) Om *Vinman* var tilnamn vet man icke, eljes är *Vinman* i denna tidens skrifter detsamma, som nu för tiden *Källarmästare*.

Det utfatta mötet med Stådernes Fullmägtiga uti Eneköping aflopp fruktlöst, för den i Dalarna upkomna rörelsen 1); och Magistraten skref den 10 Febr. til Konungen: "at något *upror* vore up-
 "väckt af *Gustaf Ericsson*, hvilket man fruktade tor-
 "de sprida sig til flera Landsorter. De ville vål,
 "med Guds hjelp, förvara H. N. Stad *Stockho'm*
 "och straffa H. N. *fiender* efter yttersta förmåga;
 "men önskade och väntade dock snart H. N. åter-
 "komst. Mr *Didrik*, som redan från början af å-
 "ret varit i Vesterås, och der drog tillsammans hvad
 folk han kunde, äfven från Stockholm, til at i be-
 gynnelsen quäfva de vidt utseende rörelserna, hade
 redan förut (den 6 Febr.) fått samma förfäkran,
 jämte tackfägelse "för det han med den *strenge Rid-*
"dare, Hr *Hans Herolt*, hos *Hans Nåds högmäktig-*
"het arbetat för deras *fattiga Stads bästa och bestånd.*"
 Detta arbete feck Staden dock skäligen betala, ty
 vid sin bortresa utur Riket, et halft år derefter
 gaf *Slagheck intyg* (den 21 Julii), at han til Krigs-
 folkets

- 1) *Brefv. til Borgm.* i Malmö den 15 April, hvaruti
 Magistraten "tackar dem för det de varit i *Bergslagen*
 "och förarbetat den företagna *Sällskapshandel* och
 "Bergsbrukning til gemensam nytta; Berättar at Ma-
 "gistraten och Stockholms Borgerskap å sin sida för-
 "bandlat med Städerna i Riket, men ej kommit til
 "någon *beslutning*, för *upprorets* skull, som *förtoge*
 "all *Köpmans näring och bergning*, och hvilket de
 "med *lif och magt måste afvärja*. De hoppades
 "dock snart slut derpå, och ville då arbeta på verk-
 "ställigheten af det som *belevadt* var, m. m." *Brefvet*
 från Malmö hade kommit med Konungens
Myntmästare Jören Kock, och svaret sändes nu med
 den *gode Man Knut Skrifvare*.

folkets aflönande i Vesterås denna tiden, hade tagit til *låns* af Borgm. och Råd i Stockholm 5200 *mark Danska*, utom hvad han på slället uptagit, på Hufvudstadens räkning m).

Ju mer uproret iltog, des mer nit visade Magistraten i Stockholm för sin Konung. I sit och meniga Borgerlskapets namn skrefvo de et långt bref til Bergslagen och Dalarne n), "at afstycka dem ifrån sit *orådliga* företag. De förfråkrade, "at omkring Stockholm och neder åt landet stode "alt vål til: Konungen mädde vål, och Sveriges "inbyggare bemöttes med *frid och kårlighet*, hvar "de kommo, *öfver hela Christendomen*. Til Calmar voro redan skepp inkomna, både från Öster- och Vestersjön, och i Stockholm vore ingen brist på Salt, Humla, Klåde eller annat, som menige man tarfvade; oföre hade hårtill hindrat tilförslen deraf til Dalarna; men Mälaren blefve nu snart segelbar, och dem, som i handels-årenden ville söka til Stockholm, skulle all *dra och godt vederfaras*, m. m.' — Ryktet hade berättat, "at *Gustaf Eriksson*, med *flera skalkar*, som *förbrutit*

IV, DEL. G sig

m) Näml. 7 Säckar Humla eller 10 Skeppund, til 22 m. Skeppundet. Humlan var tagen hos Munkarna i Vesterås, hvilke sedaningo sin betalning af Jöns Skrifvare i Stockholm. Til aflönning för folket på Slottet i Stockholm hade Junker Henrik äfven desutom tagit til låns af Magistraten 200 m.

n) Brefvet var stäldt til alla "Kopperbergsmän, Sölffbergsmän, Jernbergsmän och Kronones skattskyldiga Bönder och menige man, som byggde oc bo i Dalarna, kurligen och venligen af Borgmästare, Råd och menigheten i Stockholm. Åk^{onsdag} d. 13 Febr. 1521."

"sig mot Konungen förhade der uppe förreddliga
 "födmplingar. — Om de icke sadant afsläde, vore
 "fara, at Guds vrede och Konungens hämnd ginge
 "öfver dem. — De skulle därför besinna sin, och
 "sina efterkommandes välfärd, och efter löfte och
 "ed bevisa sig såsom Konungens drlige trodn och
 "undersåter." Med detta bref afsländes en Hr *E-*
rik Simonsson til Dalarna; och man vet icke om
 han framkommit, eller haft samma öde, som två
 andie deras bodskapare *Hans Lax* och *Per Mons-*
son. Desse hade någon tid förut varit med *Konun-*
gens och Stadens folk afslände til orten, men fallit
 i *Gustafs* händer. Magistraten var om dem myc-
 ket bekymrad; och updrog *Cort Dregenagel o)* och
Hans Burmester, som Fastlags-Söndagen reste til
Mr Didrik i Vesterås, i *Stadens angelägna drenden*,
 at med honom utfinna något medel til deras befri-
 ande ur sin iråkade fångenskap.

Gustafs framgång i Dalarna satte de nu i Ve-
 sterås, på Konungens skriftliga befallning, samlade
 Rik råden *Gust. Trolle*, *Slagheck*, *Beldenacke*, *Otto*
Svinhufvud, *Erik Trolle* och *Knut Bengtsson Sparre*
 i mycket bekymmer. I Stadens ärenden hade äf-
 ven visse af Magistraten i Stockholm infunnit sig
 hos dem p); men hvad under deras såfånga vän-
 tan

o) *Cort Dregenall* hette rätteligen *Conrad Druvenagel*,
 var *Didrik Pestphals* mäg. Sålde med sin Svärfader
 1513 et hus östantil, nedanförlånga *Allmännings-*
gatan (Österlånggatan) i Herr *Måns Ericssons gränd*
 til Fru *Gunnila Bese*, Hr *Erik Thursson Bjelkes* på
Viborg Enka. Stockh. Stads Protocoll.

p) Genom bref ifrån Köpenhamn hade Konungen lofvat
 at i Fastlagen komma til Vesterås, der de då skulle

ran på Konungens ankomst förhades, vet man icke, om ej *Beldenackes* tog til Dalarna och Årkebiskopens rela til Helsingland, som strax derefter företogs, voro en fölga af deras öfverläggningar. Denne sednare reck med sig til betäckning på resan en hop folk ifrån *Stockholm*, som ur Stadens Cassa lönades q). Hvad han uträttade, och huru han bemöttes, i synnerhet utanför Gästse, är bekant; men icke dels mindre gjorde han vid sin återkomst til *Stockholm* en sådan berättelse om tilståndet i sit Stift, at Magistraten genom et långt bref (den 11 Mars) tackade Norrlänningarna "för den trohet och vdlvillighet de vilade Konungen. De upmuntrades derjämte, at deruti fortfara, och underrättades: at kring *Stockholm* vore alt tyst och stilla: at til *Vesterås* hade ifrån Konungen kommit en stor hop krigsfolk til häst och fot: at från *Dannemark* hade tre Skepp anländt med Sill, Kött och annan spisning, och flera väntades dageligen från *Ståderna* r): at de ingen gemenskap borde plåga med de misföddare, som fölgde *Gustaf Eriksfson*, o f. v." Detta bref sändes med Mr *Matthias*, som efter *Kyrkogårds* vigflen nu först reste från *Stockholm*, til Dom Capitlet i *Upsala*, med begäran at det måtte genom dels enkannerliga bod kringföras och uppläsas i Stiftet. Vid samma tillfälle underrättades ock

G 2

Årke-

vara honom til mötes. Se *Magistrat. bref til Kon. d. 24 April*. Deras underhåll i detta *Herramöte* i *Vesterås*, kostade Staden 12 och en half m. hos *Erik Verkmästare*.

q) Deras aflöning var 54 m. och en Tunna Öl.

r) Så kallades i allmänhet *Hansestäderna*,

Årkebiskopen, at Staden på hans befallning förhyrt och nu utredde en Jagt, som i hans ärenden skulle oförtöfvadt segla til Köpenhamn.

Efter det mislyckada toget til Bruobäckes färjesfad, samlade Mr *Didrik* och hans anhang i Vesterås tilhopa krigsfolk från alla kanter. Stockholm fände ock dit en tropp med en Borgare, *Cort Penning*; men denne vågade sig ej längre än til Lifslena, hvarifrån han med manskapet vände tillbaka. Det, tillika med det folk, som från Nyköping upkommit til Stockholm, skickades sedan fjöledes på båtar och espingar til Vesterås. Om dessa och några andra omständigheter underrättades (d. 17 Mars) Mr *Didrik*, hvilken med *vårdugste och vdruge Fäder och Herrar Rikfens Råd* ännu der afbadade den Herredag de utskrifvit, och vid hvilken Kon. *Christiern* lofvat sjelf infinna sig. Til des bevisande hade ock några af Stockholms Magistrat afrest, men nödgats vända om på vägen; hvarföre *Dregenagel* och *Burmester*, som redan förut voro på stället, befullmäktigades, "at på Stadens vägnar göra och låta, samt i alt rama des bästa; och i synnerhet söka befria de förnämnda *Hans Lax* och *Per Månson*, som på det allmänna bästa varit stände til Dalarna, på god tro, lofven och christelig leide, men af förrådarna blifvit gripne, mot all dra och redlighet." Den tilåmnade Herredagen kom dock för *Gustafs* och Dalkarlarnas annalkande skull, ej at hållas i Vesterås, utan blef sedan, så godt han kunde, hållen i Upsala, der ock Stockholm hade sina Fullmäktiga s).

Imed.

- 5) Deras resa kostade Staden 13 och en half mark, eller vid 125 7 Riksdaler specie.

Imedlertid hade man ifrån Stockholm i Magistratens och Menighetens namn utfärdat et nytt och ganska alfvarsamt förmanings bref (d. 28 Mar) "til *Frelsesmdn, Friborne Mdn, och Kronans skatt-skyldige Bónder i hela Riket*, om det oråd och "órlig, *Gustaf Eriks son* börjat mot Konungen, och "dermed ej allena genom *trug, mord och brand*, "ådroge menige man, *skyldiga och oskyldiga*, en "evdrdelig *skam och nesa* bland alla *Christna Mdn-niskor*, utan äfven lade *Riket, til evigt fördärf*, "i óde; så vida en stor hop *Skepp*, som med alle- "handa *Varor* årnat sig til Sverige, nu qvarhöllos "i *Dannemark*, och Konungen deremot, med en "svår *magt*, vore i antogande at sträffa uprorsmän- "nera. — De borde ófvervåga hvad *våda, straff* "och *fördärf* föreltode dem och Fäderneslandet, "om *mene man* fölle från Konungen, som var *stark* "och *mdgtig* öfver hela *Óster sjón*, och i *skyldskap* "och *förbund* med *Kejsaren, Konungar, Förstar* "och *meniga Christendomen*. — Stockholm ville för "H. N. och sin svorna trohet våga lif och gods. — "Hade någon lidit, borde efter Sveriges Lag der- "öfver klagas *til rätta* inför Konungen och Rikets "Råd; och som det ej skedd, vore *dens skuld*, som "orådet begynt, så mycket större. De skulle der- "före besinna sig, skicka *goda Mdn* til R. R., År- "kebiskopen, Biskoparna och de *árliga* Herrar af "Ridderskapet, och stilla det begynda orådet. Stock- "holm ville då så medla för dem, at alt skulle "förlåtas, m. m." Men Staden stadnade ej vid blotta bref och förmaningar.

Til Siegeholm, som ej var väl förfedd; skickades en *Jagt* med lifsmedel; til Malmö affärdades

des *Knut Skrifvare* med *breff* til Magistraten (den 15 April) och at skynda på det krigsfolk, som på *Stockh. Stads kost och tåring* väntades derifrån; och med *Ärkebiskopen*, då han til *Upsala* skulle *sjelf föra Gustaf* svar på hans *breff*, såndes en stor hop krigsfolk, hvars underhåll kostade på den korta tården 30 m. utom en *halstunna Vin*, som skänktes Prelaten til refan *t*). Med *Mr Didriks* tillåtelse och på *Ärkebiskopens* begåran hade Staden utrustat några bevärad *Jagter* och *Fartyg*, som skulle hindra *Norrlänningarna*, at, mot *Kon. befallning*, ifrån *Gesle* och *Öregrund* affåtra sina varor på utrikes orter, samt upbringa alla sådana *olaga Köpmän* med *Skepp* och *Gods*, och betaga *Gustaf Eriks-son* och hans parti alt tillfälle at undvika ur landet. D *lle* *Kapare* utlupo nu under *Hans Skreddares* befäl til *Gröneborg*, at kryssa i farvattner utanför nyfsnämnda *Städer*; och fingo de med sig af *Ärkebiskopen* några goda *Män*, som egde *snille* och *tempa*, at tala med *Allmogen* vid *Sjökanterna*, och hålla henne i sin trohet mot *Konungen* u).

Under alla dessa nitfulla anstalter plågades Staden af flere besvärligheter inom sig sjelf. Ej nog at de *Skottske Knektarne* så besvärade *Borgeriskaper*, at Magistraten i *breff* til *Konungen* (den 24 April) anhöll, "jör *Guds skull*, om deras förslagande til "någon annan ort, då de sedan sjelfve nog skulle föråvara sin *Stad*;" utan man saknade äfven tillförsel och började lida brist på lifsmedel. Allmänheten, som nu lart känna *Gustaf*, och vågade tro det

t) Kostade 11 och en half mark.

u) *Breff* til *Gustaf Trolle* den 8 April.

det odrågliga Danska okets affkuddande möjligt, begynte öfveralt visa sig tankesitt, och hvar bon kunde, göra fienden afbräck. Så snart *Gustaf* börjar belägga Stockholm, voro *Bönder* och *Fiskare* vid hafskanten färdige, at från sjösidan göra honom biträde. De foro, med *Jagter* och *Båtar* af och an i Skårgården, och upplappade alla dem, som med Matvaror årnade sig til Stockholm, då imedlertid all tilförsel på landsidan afstodnade genom Allmogens motvillighet. Man nödsakades därför genom utfärdade kungöreller upmuntra de råstmäst belägna Socknar, "at inkomma med sina varor, som deras förfäder alltid gjort, och til Staden införa, eller sjelfve ofstraffa dem som derifrån afståde. Dem skulle ej annat än godt vederfåras, och de skulle njuta denna vilfarighet til godo, både af Staden och Konungen, då han komme tillbaka." Til Åland afgeck Riks - Rådens och Magistratens skrifvelse (den 19 Maji): "At sedan de skalkar och sjötjufvar, som uppehållit sig i skidren, nu blifvit genom Stadens utlånda Skepp och Jagter förskingrade, och segelfarten säker, skulle Ålänningarne komma med sina varor til Stockholm, der de skulle få god betalning, och godt köp på hvad de behöfde; de skulle ingalunda gifva sig i handel med Gestrikar och Norrlänningar, och icke tvifla, at ju Konungen skulle för deras trohet vara dem gunstig och nådig, m. m."

Den föregitna sjöfartens säkerhet var dock ej större, än at *Hans Skreddare*, som förde Stadens Flotta, bestående af tre Jagter, behöfde genom bref af Magistraten förminnas, "at vara på sin vagt, och ej låta sig öfvertalkas af de nämnda Sjöörvarer-
båtar

"båtar. Han borde derföre flitigt samrådas med
 "den gode *Man*, *Junker Lydeke* på *Castelholm* på Ål
 "och som oftast til *Staden* infända berättelser om
 "tillståndet hos och omkring sig, så mycket mer,
 "som *Ärkebiskopen* låtit veta, at *Gustaf Eriksfön*
 "nu hade hos *Allmogen* i *Helsingland* uttvingat
 "hvar tredje man: De våntade skepp ifrån *Danne-*
 "mark, så snart vinden fogade sig, och ville då
 "fända honom förstärkning, om det vore nödigt,
 m. m." v) Den nämnde *Junker Lydeke* blef på
 samma sätt, och vid samma tillfälle (den 5 Maji)
 varnad, samt beöfdd, "at saltraga och återfända alla
 "som rymde ur *Staden* öfver til *Åland*."

Efter *Gustafs* första försök mot *Stockholm*,
 borde man sikert vänta innan kort et annat och
 mera allvarligt; det var derföre angelåget, at i
 tid tänka på *Stadens* säkerhet. De försvarsverk,
 som mot *K. Christiern* blifvit upförda, voro alla i
 godt stånd; men förbättrades nu och ökades med
 nya x,. Af en myckenhet timmer, som inskaffa-
 des

v) Stadsfolkets aflöring på *Flottan* gick til 60 m.

x) Härom finnes i *PALMSK.* Vol. VI. p. 413 följ.
 anteckning: 1522 beslöts, "at *Torn* kring mene *Sta-*
 "den, både östan och vestan, och theslikest både i
 "födre och norre *Tornen*, inre och yttre skulle för-
 "byggas och betiras med golf, bord, bencker och
 "kökeskorflener; så at de kneckter, som therin be-
 "stuckade blifve, kunne hafve theres vesen ther bå-
 "de natt och dag, til *Stadsens* förvaring; och skulle
 "hvar roote samanskaffa thertill tegel, bottenbrä-
 "der, spik och annat hvad som behof gjordes att
 "byggja med; och skulle alt vara fullgjordt vid
 "första pligt innan veckans slut." Detta kungjordes
 menigheten *Måndagen* efter *Oculi*. Samma år d. 28

des utur skärgården, bygdes *Blockhus* *vestantil* vid *yttre Norrström* och *östantil* vid *Södrepont*, et *Staket* både på östra och vestra sidan, en *Flottbom* omkring *Quarnen* och et *nytt Bolverk* på det *yttre Södertorn*. På *Södermalm* upkastades en *graf*, och på *Gråmunkeholmen* blefvo *jernbultar* och *ringar inhuggne* och *ingjutne*, hvaruti bomarne öfver strömen fästes. De nitiske *Borgmästarne* underlåto intet, som kunde bidraga til säkerhet vid et hastigt anfall, eller en lång belägring. Det svåraste var, at förse Staden med tilräckligt förråd af lifsmedel; och dertil togos äfven alla möjliga utvägar. Man erindrade *Christiern* (den 10 Junii) som nu ryktes glömt sina vänner, sina löften och sjelfva Sverige, genom et långt och rörande bref, om *Gustafs* och hela Rikets *upresning*, och huru *Magistraten*, med *Rikens värde Fäder* och *Råd* sökt dämpa den samma: at med *bref*, *bod*, och *dagtingan* intet kunnat uträttas, utan hade Stadens folk dageligen varit i *mangling* med de uproriska i *Westerås*, *Upsala*, vid *Öregrund*, *Gefle*, *Kolsundet*, i *Skåren*, och hvar hållit der varit af nöden: man hade väl hopp, at kunna hålla *Stockholm* utan fara; men lemnade til RR. hvad de, å Konungens vägnar, vidare ville göra och låta: man önskade at han sjelf snart måtte komma med någon undsfättning,

Junii samtyktes på Rådhuset: "at Bomen både östan och vestan skulle förbättras med *underslag*, at ingen skulle kunna ro derunda; at hvar rote skulle dertil afgifva 10 läkter och 38 naglar, och gode *Borgare* hafva bomnycklarna, och veta granneligen ho som utfar eller in natt och dag. L. c. T. I. pag. 737.

"ning, efter de voro i högsta behof af *spisning*,
 "mjöl, kött, smör och andra *ärliga varor*, m. m.
 "Biskop *Arved* i Åbo anmodades, (den 21 Jun'i)
 "at med *Funker Wulfs* och Magistratens biråde,
 "oförsumligen öfverfända det mitta, som sås kun-
 "de af *smör, fisk, røkt och saltadt kött, oxar, ko,*
 "gäddor, och andra *goda varor*, 1000 befärna *Båts-*
 "*män* och *Styrmän*, samt några *goda Tunnbidare*
 "och *Timmermän* utur Åbo, Korpo Sockn och or-
 "ten deromkring; äfven några *vårbara Skepp*.
 "Til Fogden på Wi-by *Michel Jönsson* skickades
 "(den 11 Jun) en Skeppare *Herman*, med befall-
 "ning, at Allmogén på Gothland skulle *skyndsam-*
 "*ligen* hitkomma med *sina varor*, mot skålig betal-
 "ning, emedan här vore ganska *usfåldt och dyrt*;
 "och kort derefter (den 23 Junii) dit sändes en
 "annan Skeppare, *Birthelemius*, i samma ärende
 "och med samma befallning. De underrättades til-
 "lika, at de kunde vid ankomsten *tryggt segla* til
 "*Elfnab'en*, hvarest efter berättelse tu af Konun-
 "gens Skepp kryssade; men at de ingalunda skulle
 "besöka *Sandön*.

Med alt detta voro de dock ovilfe, huru snar
 och stor verkan alla dessa anstalter kunde medföra,
 och tänkte derföre äfven på andra utvägar, at af-
 hjälpa den dageligen öfverhandragande bristen. "De
 "hade hårtills efterlevvat Kon. befallning, och icke
 "utfärdt *sina Skepp*, utan til Köpenhamn och an-
 "dra *Danska sjöstäd*er, hvadan ock ganska liten
 "tilförsel skedde ifrån *Tyska orterna*. Nu begär-
 "de de af Mr *Didrik* i *Westerås* tillstånd, at få
 "fända några *egna Fartyg* til *Riga, Reval* och *Kö-*
 "nigs-

"nigsberg, för menige Rikets och Stadens böfva och "böfva;" och lærer han få mycket mindre afslägit deras Legåran, som själfva nöden tvang dem dertil, och de desutan med alt nit understödde alla hans anstalter och företag. De lemnade honom icke allena *Båtar* och *Båtsmän*, då han förde *Skottarna*, som legat i Stockholm, sjöledes til förstärkning på *Wetters Slott*, utan många af *Borgerskapet* gjorde honom äfven sållskap på resan, och *Borgmästarne* gifvo *manskapet* til plågning en *half låst öl*.

Imidlertid, och då, på alla bref och förestälningar til Konungen, intet svar fölgde, och betrycket för hans vänner i Stockholm dageligen ökades, blefvo två *fullmyndige Män*, *Mårten Lehusen y)* och *Herman Föster* (d. 1 Julii) afskickade til *Köpenhamn*, at munteligen föredraga för honom Stadens trångande behof och svåra belågenhet, med anhållan om *snart och nådigt svar*. De fingo med sig, utom et *bref* til Herr *H. Herolt*, som anmodades, at befordra deras angelägenheter til godt och skyndsamt slut, en mycket vidsträckt fullmakt, at på *Magistratens* och Stadens vågnar "afhandla, göra och låta, med tillägg, at *Borgmästarne* och *Rådet* skulle *samsält tilstå, och, om det behöfdes, förvara* hvad desse deras medbröder gjort "och afslutit." Til olycka, var Konungen vid deras ankomst, hos sin Svåger *Kejsaren*, och de nödgades

y) Denne *Lehusen* var Svåger med *Corius Holst*, hvilket Hustru *Elisabet*, Syfter til den förrädiska *Abbedissan Anna* i *Clara Kloster*, var en Dotter af *Reinhold Lehusen* den äldre, jfr *FANTS Observ. in Hist. Svec. p. 71.*

gades dröja qvar til inemot hösten, då de ändtellig-
gen med *breff* och *sya löften* af K. *Christiern*, och
något obetydligt *understödd* af Drottningen återkom-
mo til Stockholm.

Mår *Didrik* som blifvit Årkebiskop i Lund,
och redan länge önskat, at få skiljas ifrån et land,
der han gjort sig allmänt hatad, hade nu ändteli-
gen fått Konungens befallning, at komma til Kö-
penhamn. Han lemnade derföre *Slottet* och Sta-
den i *Junker Hindrik Slaghecks* och Borgmästar-
ne *Holsts* och *B yes* händer, steg i slutet af Julii
månad om bord på en Jagt, och i sällskap med
Gus. Tiolle seglade til Dannemark. Hvad innan
afresan hade händt honom i Stockholm, skal strax
berättas; och huru hans Medbroder blef i Köpen-
hamn mottagen är nogsammt kunnigt 2).

Utan

- 2) Man vil här i korthet utreda sammanhanget af de
omständigheter, som ledde Mår *Didrik Slagheck* in-
om en ganska kort tid til Årkebiskops - Stolen i
Lund, och derifrån, äfven mot K. *Christierns* vil-
ja, til galgen och bålet. Det är redan nämnt, at
Christiern, så snart han blifvit mästare af Stockholm,
reste strax på Flottan tillbaka til Köpenhamn. Än-
dämålet af denna oväntade resa var förmodeligen,
utom annat, at med sina förtrogna öfverlägga om
hvad mått och steg vidare, och innan Kröningen,
borde tagas, at, som talesättet då var, för alltid
komma Sverige under skatt. Det är ock bekant,
huru som Mår *Didriks* råd, at, under sken af Påf-
viska bannlysningens verkställande, i Sverige undan-
rödja alla dem, som kunde sätta sig emot Konun-
gens förhållande, vann så mycket snarare bifall,
som det tillika kunde til någon del afhjelpa Ko-
nungens penningbrist, medelst åtkomsten til de af-
livades egendom. Detta blodiga förslag, som med

Utan tvifvel hade Prelaterne vid afrefan gifvit herrliga löften och förfäkningar, om en snar och tillräcklig hjälpsändning ifrån Köpenhamn, så snart

all *Christierns* omänfklighet verkställdes, blef först Sveriges och sedan *Slaghecks* olycka. Det osläckliga hat, han sig härigenom ådragit, ökades sedan dageligen genom hans hårda och Tyranniska styrelse; och framgången af *Gustaf Eriksons* började upresning bragte honom innan kort til ledsnad och önskan, at snart blifva entledigad ifrån sit vådliga regentskap i Sverige. Lyckan tycktes och häruti vara honom til viljes, i det *Christiern*, som för Bornholms nekade afträde blifvit missnögd med sin nya Årkebiskop i Lund *Jörgen Skotborg*, och afsatt honom ifrån ämbetet, hade, på Moder *Sigbrits* gällande förord, utnämt Mr *Didrik* dertil; och arbetade nu i Rom, genom sit sändebod Mr *Claus Pedersson*, at derpå erhålla Påfvens Stadfästelse. Mr *Lidrik* ditfände äfven i samma ändamål sin Broder *Johan Slagheck*; och Påfvens Bulla utverkades ändteligen för 7800 Ducater; men hon kom dock, för mellankommande omständigheter, icke til Dannemark förrän efter Mr *Didriks* afrättning. I medlertid hade han genom bref både hos Konungen och Danska Rådet anhållit, at blifva hemkallad utur Sverige; men Konungens hastiga resa til Flandern hindrade det åstundade svaret, och hans medbröder af regeringen, som fruktade, at oväsendet i Sverige, skulle efter hans bortresa, läggas sig til last, förestälde honom så kraftigt, huru han, som efter Konungens förordnande haft högsta styrelsen, samt upburit och använt alla skatter och intägter, vore den, som endast kunde och borde visa reda för allsammans, och således måste här nödvändigt afbida Konungens återkomst, at han äfven sjelf i bref til Rådet i Köpenhamn begärde det samma. At vara så mycket vissare om hans qvarblifvande skref med samma bod *Slaghecks* dödlige fiende *Bel-*

snart de dit anlandt. Men då ingen verkställighet derpå följde, Stadens egne Fullmyndige ländebod

tom-

denacke et långt bref til samma Råd, och visade "deruti huru det vore högt nödigt, at Mr *Didrik* "blefve qvarhållen i Stockholm til dess Konungen "sjelf komme dit, och sige se huru illa med Riks- "styrelsen tilgått, på det *Slaghecks* ochristliga för- "valtning ej måtte läggas Konungen til last; at Ko- "nungen aldrig borde rätta sig efter hans bref och "råd, emedan deraf ej kunde följa annat än olyc- "ka och förderf; at han för sina ochristliga gernin- "gar vore i hela Christenheten känd för den stör- "sta misddådare, och den der, som han sjelf pläga- "de säga, ej hade mera försyn, at slå hufvudet af "en Biskop än af en hund; at han hvarken trodde "någon Gud, eller frågade efter Kyrkor och Klo- "ster, och at uproret i Sverige sadades nu allmänt, "vara för sådant en ögonskenlig Guds hämnd, m. m. "*Slagheck* måste således blifva qvar til dess *Chri- "stiern*, efter sin återkomst, sände til honom sin egen Secreterare, med befallning, at han skulle komma til Köpenhamn, och medtaga så väl alla räkningar på hvad han upburit och utgifvit uti Sverige, som ock de fångna Fruntimren, *Sturens* Enka och Dot- ter, *Gustafs* Moder och Systrar med flera; Derjämte tillsände Konungen honom en lång förteckning på hvad han, dels sjelf borde innan afresan uträtta, dels til verkställande updraga åt Biskop *Beldenacke* och de öfriga sina qvarblifvande Medbröder af Sven- ska regeringen. Vid ankomsten til Köpenhamn ha- de han så väl förklarad sig öfver alla emot honom ingångna klagomål, at Konungen fann sig fullkom- ligen nögd med hela hans förvaltning, och han til- trädde derpå den 25 November sitt nya Ärkebiskops-ämbete; men denna lycka blef icke långvarig.

På de Svenskas, och i synnerhet då varande *Kanikens* i Linköping och Skara, sedermera Ärkebiskopens

romhåndte återkommo, och nöden dageligen ökades, sedan den Svenske Riksföreståndaren nu med
tre

Johannis Magni beständiga och enträgna klagan öfver *Christierns* tyranni och blodbadet i Stockholm, hade ändteligen Påfven beslutit, at genom en Legat eller Commissarius låta anställa undersökning om de öfverklagade förbrytelser. Men som *Christiern*, dels för sin släktkap med Kejsaren dels för de penningar han rikligt lät utdela, var väl ansedd och hade många sig tilgifna uti Cardinals-Collegium, föktes med sorgfällighet til denna förrättning en man, som kunde väl handtera en så elak sak, och så vida möjligt vore, utfinna medel at urskulda Konungen. En sådan hade man ock ändteligen funnit uti *Johan. Franciscus de Potentia*, en Neapolitansk Adelsman och Munk af Minoriter-Orden; och denne kom nu mot hösten til Köpenhamn, at å Påfvens vägnar hålla den sig updragna undersökningen. Målet fanns vid första påseende, så groft och handgripligt, at, oaktad all Legatens välvilja, ingen annan utväg kunde uttänkas, til et någorlunda *Christierns* befriande, än at skjuta hela skulden på hans onda rådgifvare, och Konungen måste således upoffra sin älskade Mir *Didrik*, och Moder *Sigbrit* sin egen släktunge. Denne blef då hemtad til Köpenhamn, dömd och afrättad i Påfviska Legatens åsyn, som nu kunde gifva Konungen aflösning, sedan han sett uphofs mannen til Konungens brott rättvilligen undergå samma straff, som Biskoparne, Riksråden och andre, på hans inrådande, lidit i Stockholm.

Slutligen kan man ock göra den anmärkning, at Biskop *Jöns Beldenacke* i ke lærer haft så mycken del i det grusliga mordet i Stockholm, som både Svenske och Danske författare tillägga honom. Då Mir *Didrik* efter sin ankomst til Dannemark, gjort honom några beskyllningar, och han derom fått underättelse i Sverige, reste han i slutet af Octob. eller

tre låger höll Staden innefluten a), nödgades Magistraten, strax efter de förres återkomst, i October månad, fända två andra sina Medbröder, *Hans Buumeier* och *Cort Druckenagel* til Konungen i Köpenhamn. De återkommo mot slutet af December, med *goda svar*, som mycket fögnade Stockholms invånare; men ännu fögnelammare var den verkliga undslätning, de i följande Januarii månadingo genom Amiralen *Norby*.

Tillståndet i Staden var nu högt beklagansvärdt. Befättningen bestod af vid påfs 800 Knechtar, hvilka för bristande sold och föda, öfvade allt möjligt öfvervåld hos invånarne, och redan 2 gånger af tvungit sina Befälhafvare *Stormsold*. Af Svenska Borgarne hade större delen rymt ur Staden; och af de kvarblefna voro de fläste, såsom misstänkte,
på

början af Nov. utan Konungens vettskap och vilja, derifrån til Köpenhamn, at försvara sig. Vid ankomsten blef han kastad i fängelse, och var nu så i Konungens onåd, at denne i Rom arbetade på hans aflättande ifrån Biskops-ämbetet, det *Christiern*, som nu dageligen väntade den Påfviska Commissarien, förmodeligen ej vågade sjelf göra. Hade, i en sådan ställning, *Beldenacke*, med något skäl kunnat blifva lika ansedd med Mr *Didrik* i anseende til Stockholmska mordet, är ingen tvifvel, at ju *Christiern* tagit en kortare väg med honom, såsom sin ovän, och heldie upoffrat honom åt Legaten, än sin älskade *Slagheck*. jfr. GRAM'S *Afhandl. om Christierns II. Religions-Reformation, uti Danska Vetensk. Selskabets Skrifter. 3 Del.*

- a) Ifrån Viborgingo de vid denna tiden köpa 59 Sképpid gäddor för 413 m. Danska, för hvilken huldhet bref med tackfägelse afgeck från Stockholm til magistraten derstädes den 8 October.

på Slottet infatte, under fångsligt förvar. De Danske, så *Hofmän*, som Borgare och Arbetsfolk voro måst utdödde; och Tyfkarne, som nu utgjorde Borgerskapet, voro dock ej öfver 80 hushåll. *Norby* kom således högt efterlångtad, och förfög Staden med alla behof, utom *malt*, hvaraf han ej haft med sig tillräcklig myckenhet. Han förstärkte besättningen med friskt manskap af Danskar, Holstenare och Frisländare, och satte henne under *Erik Heydenstrups* befäl b). När allt var beståldt, tog han af de 9 låster *krut*, som funnos på Slottet, fem til sig på Flottan, tillika med 4 *Cartover*, och 300 *jernkolor*; hvilket all han lofvade återställa vid sin tilbakakomst ifrån Åbo, dit han nu aflegade; men om detta löfte blef verkståldt, vet man icke.

Det är redan nämndt, at Mr *Didrik Slagheck* i Julii månad året förut lemnat Stockholm, och at, utom den del han haft i *Christierns* grymheter, hans egen hårda styrelse ådragit honom et allmänt hat c). Detta ansågs som största orsaken til den allmänna uppresningen ibland Allmogen; och man trodde, at hans fångslande skulle kunna mycket

IV. DEL.

H

ver-

b) Mr *GOTTSCHALKS Br.* hos *Hvitf.* p. 1183. Besättningen bestod vid *Norbys* bortfärd af 500 Danska Knektar, 150 Skyttar och 250 Frisländare och Holstenare, under en Öfverste *Peter van Trecht*; men öfverbefälet hade *Heydenstrup*.

c) Sjelfve Danskarne i Stockholm voro så litet belåtna med hans styrelse, at de om sommaren 1521 fände en *Heydenstrup* och 2 andra til Köpenhamn, at besvära sig deröfver. Men Moder *Sigbrit* lät dem ohörda uphängas, och som det var natt, skedde det *vid ljus*. *HVITF.* p. 1179.

verka, til upprorots dämpande. Efter öfverenskommelse, och *för et sten skull*, lät då R:Råden den 17 Junii på Rådstugan upkalla samtliga Magistratens Ledamöter, då Biskop *Jöns* underrättade dem om et *gångse rykte*, at Allmogens upror i Riket skulle lätt stillas, om *Slagheck fångslades*, och man således ej hade, at något vidare af honom befara. Då Borgmästarne och R:der hemstälde til R:Rådens *vishet*, at deruti *göra och låta*, inkom Mr: *Didrik* sjelf, och offentligent förklarade, at han gerna ville *gå i fångelse*, och *äfven lemra sitt lif*, om uprorer derigenom kunde stillas; dock med det uöryckeliga förord, at han *ej åtog sig någon skuld*, emedan han ej annat gjort, än det Konungen *befallt*; han hade ännu alla Konungens *bref och articlar oförbrända*, och vore villig at följa med Skeppen til *sin nådiga och kära Herre*. Han gaf sig då frivilligt uti *löst fångelse*; men Magistratspersonerne måste med *ed förbinda sig*, at allmänt låta *förljuda*, det hans *fångelse vore fast*, på det ryktet derom skulle i landet utspidas. Med et sådant skuggspel flöt han sit regentskap i Stockholm; och sedan han för det samma gjort sin Konung nöjaktig reda, tillträdde han, den 25 Nov. sit nya kall, såsom Årkebiskop i Lund. Hans lycka närmade sig dock nu til sit slut, och innan han knapt en månad beklädt detta i Norden högsta Kyrkoämbe, blef han fångslig hämtad til Köpenhamn. Ibland andra bevis, uptrögs då äfven hans *fångslande* i Stockholm; och då begärde han, och feck äfven (den 3 Jan. 1522) Magistratens intyg, om sammanhanget och förloppet deraf. Men om detta icke kommit för sent,

sent, kunde det dock föga båta; ty hans öde var nu bestämdt, och han blef imedlertid pinligen förhörd, dömd ifrån lifvet, hängd, och slutligen levande bränd, den 24 i samma månad, på gamla torget i Köpenhamn.

De lifsmedel, *Norby* inbragt i Stockholm, kunde icke vara länge tillräckliga, då all annan tillförsel hämmades, til lands af Riksföreståndarens tre låger, och til sjös af Svenska fartyg och båtar i skåren. Innan April månads slut var nöden redan så stor, at Magistraten nödgades återfända *Cort Druvenagel* och *Påvel Nagel* med bref (den 29 April) derom til Konungen. Deruti förlåkrades, at Staden ville för honom *våga lif, gods och välfärd*; men man anhöll tillika, at han *snart* ville komma med *tilräcklig magt* Staden til *frelsning*, och dertil önskades Konungen *helfa och behållen resa*. Kort derpå hade Stockholm et hastigt besök af *Norby*, som kom ifrån Finland, och nu (den 16 Maji) tog med sig några af Borgerskapet til Åland, hvarifrån de skulle, genom biträde af Slotsfogden *Lydeke Offens d*), med det aldrastörsta inskaffa til Staden 20 til 30 *skutor ved*, och så mycket *lifsmedel*, som kunde åstadkommas. Ifrån Dannemark kom ock vid samma tid något understöd, med en *Henrik Gøe* eller *Gødhe*, hvilken vid återresan medtog *bref* och et nytt *sändebod* til Konungen, om *skyndsamt*, och så *kräftigt bistånd*, at det kunde *förvissa dem om fullkomlig förloss-*
H 2 ning.

(d) Kallas af *Dalin* S. R. H. 3. D. *Lüder Frisman*.

ning. Detta var den sista undsättning Staden erhöåll ifrån Konungen och *Norby*. På denne sednares befallning kom väl *Junker Th. H olff* strax derefter ifrån Åbo, med några skepp inemot Stockholm; men hestade endast til sin olycka, och hvad han medfört, föll i Svenska Flottans händer. Denna, förenad med den ankomna Lybeckska, tillspärrade sedan aldeles inloppet, och Stadens hopp berodde nu endast på Konungens sviksamma löften. *Drüvenagel*, som följt *Göe* til Dannemærk, återkom mot hösten med bref och försäkran, om Konungens snara ankomst; men man ville nu ej sätta fårdeles förtroende dertil. Magistraten tackade "honom (den 22 Sept.) för *gunstig tröst*, och önskade, at ej andra ärenden måtte vidare hindra "hans resa; men i sådan händelse vore högst nödigt, at någon *god, ärlig och välbördig man* hitländes, som kunde *hålla Knektarna i ordning*, "at de ejingo vidare plåga Konungens *fattiga undersåter*, som nu voro til antalet mycket förminskade, m. m.

Tillståndet i Staden var nu högst olyckligt. Besätningen, för svag, at företaga något mot de belågrande, var talrik nog, at plåga invånarna, med alt öfvervåld, så at en hvar, som såg sig minsta tillfälle, sökte sin frälsning i Svenska lågren. Det lyckades för många, men många blefvo ock ertappade, och på flera pinsamma sätt aflifvade. Sedan *Norbys* sista försök, at tränga sig in i Staden, fruktlöst aflupit, och Lybeckske Amiralen *Bruns* oginhet frälsat honom ifrån *Junker H olffs* öde,

öde, steg bristen och eländet til största högd. *Munkar, djäknar, tjenstijon* och alt onyttigt och gammalt folk utj-gätes ur Staden; och de qvarblifne voro glade, at kunna lifnåra sig, ofratt med onaturlig föna. Man ledde derjämte i ständig fruktan, at blifva öfverrumplad, sedan vinterkölden gjort Staden tilgånglig på sin svagare sida. Med otroligt arbete målte derföre en bred vak hållas öppen omkring Staden, af Borgerkapet och dess drängar e); och misstroendet för de Svenska gick så vida, at utkiket i kyrktornet togs ifrån de vanliga tornvåktarne, och Staden målte med två mark i veckan löna tvänne Danfkar, i deras ställe.

Ändteligen kom den oförmodade tidning, at Konung *Christiern* seglat ifrån sina Riken, och lemnat sina vänner i Stockholm åt deras öde. Det var då äfven tid för dessa, at tänka på sin välfärd; och tilbud gjordes Riksföreståndaren, om Stadens uppgifvande, men på de orimligaste villkor i då varande belägenhet. Besättningen minskades dageligen af svält och irriterad sjukdom: Staden var aldeles uthungrad, och af dess, vid krigets början, skattdragande folkmängd var ej mer än fjerdelen öfrig: alt hopp om vidare undsättning hade med *Christiern* förlvunnit, och deremot var *Gustaf* genom allas enhälliga röst kallad til Svenska Thronen: detta minskad snart de belågrades fodringar. Villkoren faststodes, Stadsportarne öpp-

H 3

na-

e) Desse drängar singo sedan til erkänsla af Staden 5 tunnor Öl.

nades, och den nyvalde Konungen höll, under otaliga glädjerop, sitt intog midfommars afton *f*).

Men huru olik fann icke Konungen Stockholm nu, och då han sitt lemnade det! Nya fästningsverk vanpryde dels vackr. stränder, krigers förödelse hade uttömt hufen, och Staden liknade nästan en ödeplats. På H. Andsholmen funnos kanske några ungdomar i et sjukhus; på Gråmunkeholmen til äfventyrs några ikröplige Klosterbröder *g*): på Norrmalm voro St. Claras Nunnor med sin Abbedissa: Södermalm hade, utom sina Capell, intet behodt hus, och hela Stadens egentliga menighet bestod af vid pås trehundra hushåll. Konungen såg med gråmelle sin och Rikets hufvudstad i sådant förfall, vidtog alla medel til dels uphjälpande, och lade grund til det välstånd, hvaren nu visar sig *h*).

f) Den 10 följande Julii togo Borgmästarne *Holst* och *Boye* utur *Fataburen* 50 mark hvalta *Danska*, och golvö dem åt *Canfelleren* Mr *Eric* för *Dagtingsbrefvet*, samt 24 mark, hvilka *underskrifvaren* seck. Denne Mr *Erik K. Gustafs* Canzler, som ock nämnes uti et Konungens bref af 1523 lærer varit hans slägtinge, Professorn i Uppsala Mr *ERIK Nilsson SVART*. Jfr *GJÖRV. Alm. Tidn.* 1788 d. 24 Sept.

g) På K. *Christierns* befallning hade två Munkar blifvit dränkta; en hop jagades ur Staden under belägringen. Jfr *HVITE*. p. 1234.

h) Til uplysning och bevis af hvad i det föregående anfördt är, om *folkmängden* i Stockholm, *förr* och *efter*

efter Danfka regeringen, meddelas här et utdrag af Stadens *Skotbok* eller *Uppbördslängd* ifrån 1517 til 1525. Den är i fol. skrifven på pergament, och finnes i Stads-Archivet. Deruti är hela Stadens skattdragande menighet eller Borgerikap til *namn* och *skott* eller *utskylder* til *Staden*, för hvarje *Qvarter* upfördt, til och med fjelfve *Borgmästarne*, som denna tiden voro handlande *Borgare*. *Skottet*, som erlades efter beskaffenheten af hvar *Borgares* nying, rörelse och förmögenhet, var ifrån 1 öre til 8 mark. Til *Skottets* upbärande förordnades årligen 2 af Rådet och två af menigheten, under namn af *Skottherrar*, hvilke, jämte *Stadsskrifvaren*, sedan inför *Borgmästarne* och hela *Magistraten*, i *Skotthuset* gjorde räkning för sin *uppbörd*, och aflemnade pennningarna til de, det året *fjuttjande Borgmästarna*. Desse utgofvo dem sedan til Lönér åt Stadens ämbetsmän, betjenter, arbetsfolk m. m. til bygningsämnen, och alla andra Stadens behof. Räkning för dessa utgifter aflades af vederbörande vid *ämbetsårets* slut, eller *Vulborgmästs*-tiden; och räkenskaperne fördes af *Stadsskrifvaren* eller Stadens *Secreterare*, samt finnas införda i *Skotboken* för hvart år. *Stadsskrifvaren* under denna tiden var en *Anders Andersson*, hvilken från fyfvelan entledigades 1524 då Mr *Olaus Petri Phase Thorsdagen* för *Pingst* tilträdde detta ämbete, hvars lön dervid var 40 m. om året.

Vid den utur *Skotboken* utdragne och här hos fogade *Tabell* märkes, at i den upförda *Skotsumman* för hvarje år, inräknades äfven *gästpenningar*, eller det, som främmande *handlande* från utrikes orter, betalade för sin frihet, at här affätta sina varor (se *Stadslagen* K. B.) och *pålaguld* eller *hamn- och bropenningar*; så at öfver hufvud räknadt, hvart hushåll ej erlade mer än vid påfs en *mark*, eller omkring en half *Riksd. Specie* til *Staden*; men at 1521 och 22 *utskylderna* voro nästan dubbelt högre, i jämförelse med *mantalet*, torde varit en verkan

af Kon. påbud, om en *silfwerskatt öfver hela Riket* (Hvitte. D. Krön. p. 1163.) och Danska regeringens gamla Statskors i Sverige. Vid 1523 års *uppbörds-finnna* göres i *Skothoken* den anmärkning, at deraf 172 och en haf Stockholmska mark influtit uti *Sö-terins (Norbys) mynt*, 160 m. 7 och et halft öre i *Danska klippingar*, och endast 16 m. 3 ö. uti *Svenske mynt och klippingar*. Sa hade det samre myntet ja-
gal det bättre utur rörelsen.

Sammandrag af Mantalet, eller de hushåll i Stockholm, som betalde Skot til Staden, samt af Skotets belopp för hvardera af följande år.

	1517.	1518.	1519.	1520.	1521.	1522.	1523.	1524.	1525.
Östra Qvarteret	299.	271.	292.	294.	214.	228.	70.	195.	223.
Södra Qvarteret	214.	222.	223.	197.	164.	117.	72.	114.	169.
Vestra Qvarteret	281.	298.	304.	281.	236.	134.	68.	191.	294.
Qv. innan Muren	297.	314.	275.	317.	251.	145.	98.	213.	258.
H. Andsholmen	19.	15.	16.	15.	12.			11.	11.
Gråmunkeholmen	15.	20.	16.	22.	10.				
Norrmalm	29.	27.	16.						
Södermalm	17.	7.	7.	4.					
Summa af Mantalet	1171.	1174.	1149.	1130.	887.	624.	308.	724.	955.
	mark.	m.	m.	m.	m.	m.	m. ö.	m.	m.
Summa af Skotet	1204.	1217.	1223.	1160.	1620.	1090.	349.6 $\frac{1}{2}$	698.	880.

Uplifvadt Minne

*Af framfarne Åldrars vittre Landsmän ,
med deras Witterhets yrken ;*

Uti et TAL, hållet

ACADEMIENS HÖGTIDSDAG d. 24 Julii 1787.

Af

JACOB VON ENGSTRÖM

Cantzli-Råd , Ridd. af Kongl. Nordstjerne-Orden.

MINE HERRAR!

Hvad bör väl denne dagen, utsedd til förnyad hugkomst af Academiens instiftelse, håldre fyfslöfatta våra tankar, snarare eder föreställas och med mera skål underkastas eder uplyfte granskning, än sådane ämnen, hvilke erindra om det vörtnadsfulla lof, vi äro skyldige åt de höge Personer, hvilke denne Academie stiftat, åter uprättat och förnyat.

LOVISA ULRICAS och GUSTAF den Tredjes smak för Vitterheten har alstrat och uplifvat det Samfund, hvaruti vi nu finne oss förenade. Långt ifrån at misfånnas Svenska Snillet, hafva de, med en viss förnöjelse, rönt hos Svenska folket en ifrån längre tider tillbaka yrtrad böjelse för de angenäme och prydliga kunskaper, alltid färdig at vid första upmuntran framtränga.

H 5

Med

Med hvad gransynhet de låtit Nationen här-
uti en skällig rätt vederfaras, skönjes utan möda,
då man kallar ögonen tillbaka på tramfärne tider.
Tillåten mig, Mine Herrar, i denne afligt, åter-
kalla minnet af försvundne ålfrars vittre Lands-
män, under det jag följer Vitterheten uti vårt
kära Fädernesland, genom alla tideskiften, til den
glans den samma vunnit. medelst LOVISA ULRICAS
och GUSTAF den Tredjes nådiga hågn och up-
muntran.

Vitterheten, ehuru icke skild från andre kun-
skaper, icke så stäld såsom nu för tiden, mindre
bunden til de reglor, dem en nyare, långt finare,
finak föreskriver; har uti vår kalla nord, så väl
som andre varmare länder, haft sina ålikare, sina
ickre.

På *våltalighet* satte man hos oss i äldre tider
et högt värde; åtskillige så väl regerande, som an-
dre i Historien lysande Män, äro för denne egen-
skap med beröm i våre hifder ihugkomne. Man-
lige gerningar och intagande talegåfva voro de
medel hvarigenom man i fornåldren bragte sig up
til heder och anseende.

Af desse fördelar gläntfande och namnkunnig,
föll det lätt för den ryktbare *Oden*, at mer än
100 år för Frälsarens födelse, tilvinna sig de in-
nevånare, som då bebodde Svea Land. Ja efter
honom fick *Skaldskap* namn af *Odens upfinning*,
Odens yrke, *drick* och *gåfva*. En *Brage* hade så
förekjuf samtiden med sin *skaldekunst* och *våltalig-
het* at han efter döden lifvades för desse gåfvors
Gud. En Konung *Eriks* angenäma sått at föresäl-
la ärenden, skal hafva ådragit sig en sådeles up-
märks-

märksamhet så inom Riker, som hos våre grannar, satt han kanske icke just så framfört sine tankar, som der hos Saxo förekommer. Västgötha Konungen *Gótrik* tillägges, isändrande andre förtjenster, äfven den, at hafva varit särdeles våhelig. Om Svenske Samkonungen *Eislen Beli* berättas at han var i sin tid en särdeles vittor Höfdinge, hvilken af smak för vitterhet, tyllte vid sitt Hof en talrik flock af skaldar; et värdigt efterdöme, som flere dets Efterträdare på Svenske Thronen länge fölgde. Nöppeligen gafs en Regent eller Höfding, hvilken icke upmuntrade någon skald, at med sine sänger göra dets Hof nöjsamt, omtalt och vida känt.

Om vi ännu äge något kvar af *Odens* egne Skaldestycken är mågta ovist. At det gamla *Bjarkamal*, icke mindre än *Krakamal*, är författadt af Kon. *Ragnar Lodbrooks* efterlemnade Drottning kan väl vara. Men åtskilliga öfverlevor af Skaldestycken äro ännu i behåll ifrån hedna tider. De träffas uti *Sturlessons Heimskringla* och flere af våra äldsta Sagor.

Dessa, hvilke nogsammt utmärka sig med en sinnrik och målande, fast mindre hyfsad, diktkonst, vittna äfven om våre Förfäders sorgfällighet at bevara minnet af de, i deras ögon, märkelige handlinger. *Skalden* och *Håfdeteknaren* var denne tiden oftast en och den samma; således tvänne hufvuddelar af vitterheren idkade.

Intet kan tillräckeligare intyga om det värde, man i äldre tider satte på *Skaldskap*, än den synnerliga agtning och upmuntran *Skalderne* vid Hofven åtnjöto. Lyckelige, at vid Öfverherens sida
vara

vara åsyna vittnen af de uphögde tankefått, de ädla föreraganden, de ärofulla bedrifter, som beredde Medborgares sällhet, stadgade Rikers väl och förvärfvade folket heder, skyndade de sig at förkunna sådant uti Skaldeqvåden, hvilka beöntes, prifades och med största begärlighet emottogos. Man lärde sig dem under ofta uprepande vid glada samqväm, och icke nögd at såmedelst fortplanta dem uti efterkommandes minnen, ristades de, til tråts för tiden, uti boningsrum och på husgeråd.

Deffe qvåden voro af särskilte slag och kallades ån *Qvedlingar*, ån *visor*, *flockar*, *drapa*, *digt*, *balk*, *mal*, *ljod* och *hag*. Deras Författare fingo namn af *Skalder*, *Liodasmider*, *Hagyrrkur*.

Om älssta Nordiska Språket finnes brifsta en mängd ord, tjenlige at uttrycka senare åldrars finare tankar, fördelade begrep och nye påfund, ågde det likväl en rikedom och böjelighet, som ibland nu saknas, ehvad man lånar af främmande. Någon särskild omsorg om språkets upodlande och riktande förspörjes väl icke; men man berjånne sig af sin Skaldefrihet at, med omväxlade ord och uttryck, alltid vara ny, utan at vara löjelig, utan at vara låg. *Sturteffons* Edda vittnar derom. Kanke träffas, fast sällan, något utsväfvande tankespel, som nu skulle dömas osmakeligt, men til äfventyrs var det icke af samtiden aldeles ogilladt. Deremot kunde åtskillige af de gamlas qvåden framdragas, vårdige at tjäna til mönster, om tid och ändamål medgäfve at sträcka undersökningen så vida.

Förntidens *Gåtor* och *Fabler*, hvarmed man dels sökte mildra förebrående sanningar, dels öm-

som

som roade och brydde hvarandra, äro så mycket håldre at räkna bland detta tidehvarfs vitterhet, som de röja eldige snillen. Sådane förekomma ofta i våra gamla Sagor. En art sinnrikhet föret sig äfven uti de korta rankespråk, hvarmed de gamle utmärkt Bokstäfvernes namn uti sitt Rune-alphabet.

Icke långt för Christna Lärans införande i Sverige, lærer man hafva börjat at med ringar och påskrifter utfira sina så kallade *Bauta stenar* eller graf- och minnesvårdar. De från *Miklagård* eller Constantinopel hemkommande Våringar införde til äfventyrs denne sed; och således icke underligt, om spår til någon kännedom af Christna Lärans, innan den blef här antagen, finnes på en del af desse minnesvårdar, hvilke innan medeltidens början kunna vara ristade. Ämnade at förevisa hugkomsten af framlidne anhörige och vänner, hyfsade den enfald, som med ändamålet är öfverensstämmande; om då och då något af den bortgångnas öden eller förtjenster anföres, vanhedras icke tidehvarfvet af snicker, af onödigt vidlyftighet, af osmakeligt glitter. De äro likväl icke alltid så magre, at de ju någon gång röja Författarens skaldedrift. Runstenen på Öland, Wekelby Socken, Karlewy ång, öfver *Sibi Udason*, ehuru på olika sätt läst och förklarad, kan deruppå tjena til exempel.

At et sådant gry hos våre hedniske Förfäder, af en sådan deras böjelse för vitterhet, som synes så aldeles egen, hvad framsteg hade man icke haft fog, at vänta i det följande tidehvarf! Det skulle likväl göra eder förundran, Mine Herrar, at så

få drägelige vitterhetsstycken träffas under medeltiden, om J icke så väl känden huru de lärde yrken förtvånade under detta tidshvarf, på, snart sagdt, alle orter.

Åtkillige Skalder af medeltidens början känne vi til namnet, men om deras vitterhets allter äre vi nog okunnige. Kanske har ifrån dem kommit någon af de gamla Konunga-längder, som i senare tider blifvit tilökte, eller någon af de i behåll varande Sagor, hvars Författare äro okände. En stor del af desse Skalder voro Isländare, och förmodeligen är det orsaken, at en del Svenske Måns bedrifter äro på Isländskt mål tolkade, såsom *Herwara*, *Gótriks* och *Rolfs*, *Herróds* och *Böfes*, *Torsten Wikingsons Sagor*, om *Brávalla slag* med flere. *Torbjórns Skald* ristade runeskriften på Runeborget i Hilleshøgs Socken, hvilken innefattar en åttelängd af flere leder. Skalden *Tule*, Son af Westmanlands Lagman *Gäse*, har 951 författat handlingen om gränseverket på Danaholm.

Ännu vid medlet af 13 Seculo hade Sverige Skalder; den sista af dem var *Studla*, hvilken uppehöll sig vid *Birger Jarls Hof* och författade et Qvåde af 12 verser til denne Herres åra.

Förmodeligen är det en lämning af gamla Skaldehågen som alstrat af sig de verser på förändrade Svenska tungomålet, hvilke träffas så väl i våra gamla Lagar, som uti Kongl. påbud, Rimkrönikor och flere ställen.

De uti gamla Lagarne befintelige korta rim äro twifvelsutan uti 14 Seculo tillagde af någon afskrifvande, som mera ålskat rimslut, än förstått at skrifva vers. Sådane rim finnas måst efter alla Bal-

Balkar i Uplands, Wäfsmanlands, Helsinges och Södermanlands Lagen, men saknas i de öfrige, utom vid slutet af Östgötha Lagen. Uti hvilken af dessa Lagen de först influtit är svårt at säga; men at en del äro lånte af den ena Lagen, at i den andre införas, och at alle icke på samma tid blifvit författade skönjes nog samt vid deras jämförande a).

Konung *Albrechts* stadga för Hammars Tridjung i Trögd af år 1369, tryckt ibland Handlingarne vid Björkåraätten, börjas med en l'ng vers, hvars Författare torde hafva varit nyfsmånde Konungs Cantzler.

Älsta Rimkrönikans första Del är förmodeligen författad innan mer än 14:de århundrade. På Drottning *Euphemias* befallning gjordes i början af 14. Seculo en öfversättning från Wälska språket af Hertig *Fredrichs*, Herr *Ivans* och *Gavians* Historier, som i handskrift förvaras på Kongl. Bibliotheket. En allegorisk beskrifning om Kon. *Albrechts*

- a) Rimmen äro aldeles lika vid Manhelga, Köpmåla, Widherbo Balkarne i Uplands, Westmanlands och Helsinges Lagen; vid Jorda och Tingmåla Balkarne i Uplands och Wäfsmanlands Lagen; vid Konunga-Balken i Södermanlands och Helsinges Lagen. Deremot har man förändrat rimmen vid Manhelga-Balk. Uplands Lagen, til Giftermåls-Balk. i Södermanna Lagen. Rimmen vid Köpm. och Tingmåla-Balkarne i Södermanna Lagen äro något ändrade, förlängde och af nyare art än de som finnas vid samma Balkar i Upl. Wäfsmanl. och Helsinges Lagen. Aldeles egne äro Rimmen vid Jorda och Bygg. Balkarne i Södermanl. Lagen, vid Christna Balken i Wäfsmanl. Lagen, vid Kyrko-Balken Helsinges-Lagen, vid Konunga-Balkens 10:de och 12:te Flockar uti Upl. Lagen.

brechts regering samt lustig liknelse emellan samma Konung och Sverige; et samtal emellan själ och kropp; samt *Trians* (*Görans*) pina, alle på Svenska rim, äro i 14 Seculo författade. Genom Riksdrotzen *Bo Jonsfons* föranstaltande öfversattes berättelsen om *Alexander* den stores bedrifter jämväl på Svenske rim. Biskop *Brynolph Gerlakson* i Skara författade en Rimkrönika öfver samma Kristi Biskopar. Biskop *Thomas* i Strängnäs om *Eric Puke*. En okänd skref en Rimdigt om *Engelbrecht*. Biskop *Henric* likaledes emot Kon. *Carl Knutson*; Biskop *Peder Månsson* et företal på rim til en Låkarebok af *Johan de rupe Cisa*. *St. Olofs Saga* på Svenske rim är vid denne tid samman- skrifven. Måster *Eric Olofsson* Professor i Upsala, död 1486, författade Svenske Psalmer, och Biskop *Henric Tidemansson* i Linköping likaledes vid år 1500.

Alt detta vittnar väl både om hug för versma- kerie och en höjelse för historiske saker, samt om någon språkkunskap och läselystnad; men det visar ock beklageligen at medeltidens Svenske Digtare mycker vanflågtades från våre gamle Skalder. De likna närmare samtidens Tyska Rimmare och torde man uti deras efterfölgd, icke mindre än genom främmandes inblandande uti ärendernes bedrifvan- de, hafva förlorat en drageligare smak och et re- nare språk. Tankar och uttryck äro oftast under medelmåttan, ofta beroende af rimsluten och desse icke sällan orimmande. Det torde så mycket min- dre antagas til ursäkt, at desse verser efter all lik- nelse blifvit hedrade med sin tids bifall, som det röjer smakens allmänna förderf.

At härifrån fluta til den obundne våltaligheten jemnas icke rum til sårdeles fördelagrigt omdöme. Inga eller få egentelige mästerttycken i denna vitterhetsgren kunna upvisas, men väl kännas åtskillige i medeltiden, hvilke för våltalighet blifvit af deras samtid med loford ihågkomne.

Ibland dessa äro Konungarne *Swerker Carlsson*, *Måns Erikson* och *Carl Knutson*, hvilken senares Tal på Riksdagen i Arboga 1436 vann mycket bifall; *Birger Jarl* af Bjelbo; *Torkel Knutson*; *Mats Ketilmundson*; *Carl Ulffson Sparre* af Tofta, Riddare, Riks Råd och Marsk, som antagit Magistergraden i Paris, och i sin tid räknades för den lärda i sju boklige konster. Årke-Biskop *Olof Larsson* nämnes *Magnus Rhetor*. Biskop *Cort Rogge* berömd för et Tal hållit i Perusi; Biskop *Heming Gadd*, icke mindre vitter än tapper i fält, förenade mycken styrka med en lätt Talegåfva. Dets Tal i Rådet uti Riks-Föreståndaren *Swante Stures* tid är bekant. Biskop *Olof* i Åbo; Doctor *Matthias*, St. *Britas* Lärmästare, samt Wadstena Munkarne *Jan Swensson* och *Johan Plåst*; hvilken i sin tid kallades den andre *Chrysoström* och dog 1391, berömmas såsom förträffelige och intagande Predikanter.

Författaren til Håfdinga-Styrelsen, ehvem det ock måtte vara, förtjenar här et rum för sit skrift och sin belåsenhet. Han åberopar sig *Aristoteles*, *Seneca*, *Augustinus*, *Ægidius Romanus* m. fl. Äfven bör man icke aldeles förbigå at nämna den Heliga *Brita*, så namnkunnig för sina uppenbarelser, dem hon förmodeligen blott munteligen uppgitvit; och den Heliga *Catharina*, som förtätrat *Själens tröst*.

Kanske torde man klanderlöst kunna til den vittra classen hänföra alle, som i medeltiden hällades för lärde Män. Denna tids lärdom var ganska inskränkt. At förbigå Theologie och Lagfarenhet, som först uti 1500-talet blef något nödvändigare och vidlyftigare, anslås man redan hafva gjort vackra framsteg uti Philosophien, när man var hemma uti den så kallade Dialectican, som dånade denna tids våltalighet, och med hvilken man sig länge sysselsatte; hade man tillika förvärfvat sig nog språkkunskap för at förstå en del främmande tungomål; kunde man tala något Latin och på samma språk författa Bref, samt kände litet af äldre Historien, så hade man hunnit vida fram för de öfrige i denna åldren. Ännu vid början af 15:de Seculo då förmodeligen Konungastyrelsen ärskrefven, hyfte dels annars vittre Författare den ranka såsom vore det nog för en Furste, om han kunde *läsa, tyda och väl förstå sin bref*.

Skolor blefvo tidigt nog, efter Christna Lärans stadgande, i Norden inrättade. Lund i Skåne hade redan Skola 1085, således innan Påfven *Honorius III* år 1219 utfärdade et Bref om Skolor vid alle Domkyrkor. Upsala hade Skola 1246, som tilöktes 1273; Linköping 1270. Academia nämndes Lärarfådet i Skeninge; och var förmodeligen äldre än Linköpings Skola, emedan *Petrus de Dacia* vid den förra studerat. Innan 1412 var Skola uti Åbo. Skolor voro äfven i Stockholm, Wadstena, Söderköping, Calmar, Wisby, Eskilstuna, Arboga, Raumo, Nådendal, Munkeboda, Alvastra, Julera, Husby i Dalum och vid Skara, Gålbo vid Wexiö, Munketorp och flere ställen.

Desse

Dessa Skolor nyttjades af alla classer medborgare. Hertig *Bengt Birgersson* vederfakade icke at i yngre åren bära namn af *Scolaris*. Riks Rådet *Bengt Boson* hade 1288 tvånne slågtingar som voro *Scolares*. Utländske Lårosäten besöktes jämväl denne tiden af våre Landsmän, fårdeles Universiteterna i Prag och Paris, på hvilket senare ställe et särskildt samlingshus för Svenske var inrättadt 1291.

Böcker voro väl denne tiden nog få i Riket, och det så mycket mera, som de voro kostsamme, i anseende til den tid som fordrades at dem afskrifva. Et Missale betaltes år 1317 med 10 mark fint silfver eller 50 mrk. pgr., vid pås 80 Riksdaler nu för tiden. Det var en hederlig gåfva at denna tiden föråra en bok och gifvaren hedrades altid med utmärkt beröm derföre. Böcker saknades likväl icke; man köpte dem från utrikes orter och våre egne Munkar förtjente äfven på afskrifter; den som skref en vacker hand blef uti Closters dagböcker derföre ihågkommen och kallad *Bonus Scriptor*. Lunds Domkyrka hade redan 1124 en början til Boksamling, hvilken öktes 1131 af Domprost *Adzer*; 1201 genom Årke Bisk. *Ab-salons* testamente; 1228 af Årke-Bisk. *Anders Sunofon* och sedan vid flere tilfällen. 1248 skänktes Böcker til et Bibliotheque i Sigtuna. 1292 testamenterade Kanik *Heming* i Uppsala til *Andreas Callis* åtskillige Böcker, så väl Naturales, som Logicales och Grammaticales, *Lucani* Werk och alla *Virgilii* Skrifter. Vid 1320 gaf Domprosten i Uppsala *Lars Aesselius* åtskillige Böcker til Uppsala Domkyrkas Bibliotheque. Årke-Biskops-stolen hade

I 2

äfven

äfven sin färskilda Boksamling. En inventering der-
öfver år 1369 uppgifver, utom Biblar och deras
uttolkningar, predikningar med andre Böcker i
Theologien och öfver Canoniske lagen, tvänne färs-
skilde Böcker i Kyrko-Historien, fyra Helgona Le-
gender, en om Eremiterne *Paulus* och *Antonius*
samt *Malchi* fängelse, en Liber Ethimologicarum
til äfventyrs *Isidori Jun. Hispanensis*, en *Chronica*
Fratris Martini ordinis Prædicatorum. En beskri-
fning om Canaans land på Latin såges Hertiginnan
Ingeborg hafva ågt. 1409 feck Dominican-Klostret
i Wisby efter *Herman Sasse* en del af *Ovidii* Ar-
beren. Måst alle Kloster i Riket hade bokförråd;
åtminstone vet man det om Gråmunkeholms Klo-
ster i Stockholm och Klostren i Alvastra, Wadste-
na, Warnhem, Åbo, Roma och Strengnäs. *Q.*
Curtii Rufi berättelse om *Alexander* den store lås-
ses vid Skolorne. Det är bekant at unge *Gustaf*
Ericson Håse, sedan Kon. *Gustaf I.*, missnögd med
sin Låremåltare vid Skolan i Upsala, högg sin knif
igenom denne Bok, som han då nyttrjade.

Det var likväl egentligen hos de andelige, som
vitterheten med denne tids lärdom var förenad.
Bland dem valde Konungarne sine Cantzlerer, de
ansenligare Mån sine Skrifvare. Klerk och skrif-
vare, lärdom och klerkdom var et och det samma.
Det heter om Lagmannen i Westergöthland *Eskil*,
Måns Minniskiölds Son: *Han hafthi clårkdom drlikan*
jemth godom clårkum. Om Brodren i Wadstena *Mår-*
ten Anundson, som afled 1391 såges: *Laicus, litte-*
ratus tamen. Belynnerlig kunde således förekom-
ma den egne förfakelse, då alle andelige i Linkö-
pings Stift anförde sin okunnighet til ursåkt at
icke

icke åraga sig fullmäktigskap til det af Påfven *Gregorius* 12 år 1406 utfatte allmänna Môte; men här var egenteligen fråga om Lagfarenheten, och hemlige orsaken var väl farhåga at ådraga sig ledsamheter af et utslag emellan de då råfande Påfvar. Imedlertid beslöts i Arboga-Môte 1416, at genom Fullmäktige til Mötet i Coßnitz inskaffa skickelige Män til ungdomens undervisning. Ibland de vittre Landsmän, hvilkas Arbeten icke åro kände, råknas: Årkebisk. *Vallerius* i Upsala, hvilken 1207 erhöll af Påfven *Innocentius* det säkra vitsord at vara en vitter och beläst Man, då han om des dygder med mindre vilshet sig yttrar. *Carl Carlsson Ribbing* til Ulfåsa, om hvilken berättas, at han varit förträffeligen vitter och rygbar för sine studier; *Bo Jonsson Griphufvud*; *Peder Hemmingson*, Årke-Djehn i Upsala; *Matz Canik* i Tiarp; *Johan Persson (Stubbe)* Biskop i Åbo; *Birger Månsön*, Biskop i Wästerås; *Biörn Næf*, Riks-Råd, och des Son Årkebisk. *Olof Biörnsön*; Årkebiskoparne *Heming Sparre*; *Henric Carlsson* m. fl.

Under förmodan at denne tidens Magistrar, då de icke egenteligen kallas Theologiæ Magistrar, hvilket i medeltiden åfven var öfligit, närmare nalkats vitterhetsvägen än vetenskapernes bana, torde de jämväl få et rum ibland våre vittre Landsmän.

Redan 1201 uti Årkebisk. *Abfalons* testamente nämnes Magister *Johan* och *Malther* i Lund; sedermera under Kon *Erik Erikson Lepses* tid vid 1225 förekommer åfven denne hederstitul och tillägges en Djåkne vid namn *Sterar*. Magister *Ingemar Canik* uti Lund död 1267. Magister *An-*

ders And var Domprost i Upsala 1270. Magister *Johan Adulfson* Canik i Upsala vid 1286. Magister *Thrugot Tukefon* Domprost i Lund gjorde sitt testamente 1289. Af flere som under medeltiden antagit Magister-graden, finnas *Lars Pålson* och *Olof Larson* Domprostar i Upsala; *Nils Sigvasson* Årke-Djåkne; *Lars Olofson* af Östiftom; *Ketilvass*; *Håkan*; *Halvich*; *Thomas Johanson* Caniker sammanstades; *Philip* Djåkne i Linköping, Riks-Råd 1322; *Knut Pederson* af Huneberg, berömd för insigt i Slutkonst och Naturkunnighet; *Blek*; *Peter Torkelson*; *Nils Knutson*; *Bono*; *Henric*; alle Caniker i Lund; likaså *Thomas Ebbeson* som nämnes Magister in artibus och afled 1329. Magister *Lars* af Waxhald lefde 1303; Magister *Cannes* 1327. Af desse hade åtskillige varit Skole-Föreståndare och under namn af *Scholastici* redan haft säte uti Capiteln. Kan ock väl hända at åtskillige burit Magister-titulen på denna räkning.

De som skulle förestå andras undervisning måtte sjelfve varit vittre och må man således anförä en del som äro kände, såsom en Magister *Sven* 1270; *Nils* 1302; *Henric Ludvigson* 1335; *Eric* 1351; Magister *Ulf Gistofson* 1369; Magister *Peder Bengtson* från Öland 1406; *Jacob Nilson* 1441. Af Lektorer i Wisby känner man 2:ne med namnet *Johan*, af hvilke den yngre var från Calmar, och en *Salomon*. Ut i Lund var en *Ebbe* Presbyter och *Scholasticus*; *Hugo*, *Regnald*, *Andreas* Magistri Scholarum.

Språkkunskapen var under medeltiden icke särdeles vidsträckt. Af de lefvande språken voro våre närmaste grannars tungomål icke så vida skil-

de

de från vårt, at man ju utan mycken svårighet förstod hvarandra. De som bivistade Parisiske Läröstet, lärde sig särskildt Franska språket. Flere af våre Landsmän, som för befordran, och til syndabot eller af egen andakt besökte Rom, inhämtade någon kännedom af Italienska tungomålet. I början af 15:de Seculo har *Peder Månsfon*, hvilken sedan blef Biskop i Wästerås, ifrån Italienskan på Svenska öfversatt en afhandling under titel: *Il consolato del Mare*.

Af de så kallade lärde språken synes man föga eller intet vinlagt sig om något annat än Latin. År det såkert at Årkebisk. *Jacob Ulfson* öfversedt och vårkeligen förbättrat Latinska öfversättningen af Psaltaren, skulle man föreställa sig at han känt Hebraiska språket. Någon anledning är at Årkebisk. *Gustaf Trolla* lärt sig något Grekiska. En förklaring af Κυrie Ελεεσον finner man i en handskrift af Jungfru Mariæ Yrthegård, hvilken Måster *Peder* i Wadstena på Svenska öfversatt. Annars är til förmoda at man, vid de öfversättningar af Bibliske Böcker, som vid slutet af medeltiden här företogos, berjent sig af redan gjorde tolkningar på Latin.

Sistnämnde språk var i detta tidehvarf oundgängeligt för dem, hvilke uti någre ärenden ville deltaga, mindre i anseende til Gudstjenstens förärrande, ehuru Latin ensamt dertil nyttjades, än i andre hånseenden. Ofta förstod Prästen lika få litet hvad han utur Måsse-Boken uprepade, som församlingen begrep hvad henne förelästes eller hon efterläste; men vid Påfveliga Stolen, dit man sökte draga alla ärenden, kunde intet utan på Latin

framställas; och, då Påfvarne äfven ville blanda sig uti våre inhemske verldslige författningar, bragtes det derhån, at man, til vinnande af lakre kunskaper, författade de fliste handlingar på Latin. At sådane åro de fliste vi nu känna Årkebisk. *Stephani* Bref om Wiby Kloster och et Bref af 1159, som Herr *Stienman* upgifvit. Imedlertid kunde näppeligen någon uti allmänna vårer nyttjas som icke förstod Latin; och, då få utom andelige ständer vinlade sig derom, blefvo desse senare så mycket mera tillitade och verkande.

Med allt detta är likväl fällsynt, at af denna tid, finna något på Latin så väl skrifvit, at det med Romerske tungomålets järnålder må jämnföras; men detta fel var nästan allmänt öfver hela Europa, och har i senare tider sylolott flere utländske lärde at förklara de så kallade Barbariske ord, som i medeltidens Latinske skrifter förekomma. Hos oss har *Loccenius* haft denna omsorg i sina noter til *Erik Oloffsons Svenska Historia*.

Saxo, mera känd under den honom tillagde titul af *Grammaticus* än dess rätta slægts namn *Lang*, en lrd Skåning vid början af 13:de Seculo, satte sin samtid i förundran öfver sin vackra Latin så väl i bunden som obunden styl; och denna förundran, som äfven sträckt sig til våra tider, hade snart betagit *Saxo* förtjensten af denna dess insigt, om man icke funnit dess Danska Historia ofta åberopad uti andre handskrifter författade långt förr än samma Historia utgafs genom trycket i Paris.

Ibland annat, som bidrog til förskämmande af Latin i medeltiden, var de Latinske versmakares bemödande om rim icke allenast i slutet, utan äfven

ven midt uti raderne, då ock rimen blefvo derefter. Detta var tidehvarfvers allmänna smak, hvaraf man hos andre folkslag äfven exempel finner, såsom grafskriften öfver Drottning *Ingeborg* i Frankrike hos *Montfaucon* uti dets *Mon. Gall.* T. II. p. 110.

Ibland åtskillige usla skrifter på Latin i bunden skrifart, hvaraf flere träffas i de gamlas så kallade Breviarier, befinnes den Helige *Esikils* och *Sigfrids* lefverne, hvilket senare i början af 13 Seculo författades på Biskopens i Wexiö *Jan Erngislefsons* bedrifvande, samt *Knut Jonfons* lyckönskan til Årkebisk. *Jacob Ulfson*, icke vara utan all förtjenst. Den Latinske vers, som låses uppå Kon. *Måns Birgersons* grafvård, införd uti *Peringskölds* Åttartal är icke utan all smak. Icke är den väl så aldrig som Herr *Peringsköld* synes förmoda, men likväl et medeltidens foster.

Petrus från Alvastra, Prior i dervarande Cistercienser-Ordens Kloster har vid år 1385 författat på Latinsk vers et *Canticum cum hymnis et antiphoniis* för den Heliga *Bitas* Orden, hvilket på Svenska blifvit öfversatt af *Nils Ragualdson*. Bisk. *Brynolf* i Skara har skrivit en Latinsk sång om Christi törnekrona och en Historia om Jungfru *Maria*.

Årkebisk. *Anders Sunofon* i Lund författade et Arbete uti Latinsk bunden styl om verldenes skapelse, kalladt *Hexæmëron*, hvilket likväl icke förvärfvar honom något särdeles loford såsom Latinsk Poët, ehuru han för lärdom af sin samtid mycket högaktades.

Något bättre hade man med skäl kunnat vanta då man vet at våre vittre Landsmän i medeltiden funno nöje uti de ypperste Romerske Dik-

tares Arbeten. Den berömda Rektor *Gisfo Fins-son*, hvilken 1120 vid *Holms* Skola på Island handledde ungdomen uti läsande af *Ovidii* skrifter, var dit kallad ifrån *Wisby*. Vil man göra sig möda at genomläsa den för lärdom namnkunnige Föreståndarens uti Predike-Munkarnes Kloster i *Wisby Petri* bref, inryckte uti fjerde delen af *Junii Actis Sanctorum*, skal man der träffa hela meningar lånte af *Virgilii* Herdaqvåden. Denne *Petrus* kallad *de Dacia*, var likväl född i *Wisby* och flöt der sine dagar 1288 och bör icke förblandas med en annan lika nämnd, som var Magister och Rektor i Paris 1386.

Utom förenämde *Petri* bref, finnas äfven andre Svenskars bref på Latin til den Heliga *Catharina* af Stumbelen i slutet af 13 Seculo, såsom ifrån *Berthold* Prior i Ekholm, Brodren *Carl*, Predikare-Munkarne *Folke* och *Lars*; se *Echards Script. Ord. Predicator* p. 407 och följande.

En *Augustinus*, kallad *Provincialis de Dacia*, som lefde i Wåsterås 1279, författade et Arbeta på Latin under titel af *Pugillaris Rotulus*. Äfvannämnde Doctor *Matthias*, Canik i Linköping, hvilken räknades bland de förnämste sin tids lärde och vid 1350 afled, sammanskref åtskilligt på Latin, såsom *Copia Exemplorum*, *Homo conditus* och *de modis loquendi*, hvilken sistnämnde bok förmodas vara den Latinska Grammatica, hvaraf han, med Biskop *Nils* i Linköping, sig betjente vid *Brita Birger Brahes* Dotters undervisning. En annan bok til deras tjänst, som vinlade sig om Latin, utgaf Magister *Måns Ingemarson* 1519. Mervannämnde Doctor *Matthias* skal tillika med Prioren i *Al-*

Alvastra Kloster *Peder*, som dog 1391, hafva på Latin författat den Heliga *Britas* uppenbareller och förstnämnde äfven skrifvit det företal, som finnes vid Lübske uplagan af samma bok.

Nils Hermansson Biskop i Linköping död 1391, Magister *Måns Unoson* allmän Bigtlader i Wadstena 1447, Biskop *Hemming Gadd*, som afled 1500, hafva skrifvit gudeliga böcker på Latin, i synnerhet berömmes sistnämndes *Arbete de Pastore*. Predikare-Munken i Stockholm *Greger* sammanfäste i början af 15 Seculo *Miracula Stæ Crucis* på Latin, och på samma språk skal äfven Wadstena Munken *Jacob Larsson*, som dog 1460, hafva författat flere böcker.

Raguald Ingemundson, Doctor i Lagfarenheten, Årkedjåkne i Uppsala och Riks Råd öfversatte 1481 Kon. *Christophers* Lag på god Latin, lika såsom Årkebisk. *Anders Simonis* i Lund långt förut på samma språk öfversatt gamla Skånelagen. Under förmodan at man, vid den Heliga Skrifts öfversättande på modersmålet, i medeltiden följt föregående Latinske öfversättningar, må väl ock de hugkommas, som härmed syfslofatt sig. Ibland dem är oftanämnde Doctor *Matthias*, hvilken såges hafva öfversatt Bibelen på Svenska, men förmodeligen icke hunnit längre än til någon del deraf, emedan man vet at *Nils Ragualdson*, allmän Bigtfader i Wadstena, hvilken afled 1514, öfversatt Josuæ Bok, en Munk i Nådendal *Jöns Andersson Buda* eller *Ræk* 1483, Machabæernes Böcker med Judits, Esters och Ruths Böcker, samt en annan vid samma tid *Johannis* Uppenbareller.

Tilförene eller vid 1469 hade nyfsmånde *Jöns Andersson* på Svenska öfversatt *Librum praxium spiritualis Stæ Mechtildis de Scotia* och *Viridarium celeste Stæ Birgittæ*. Åfvannåmnde Biskop *Nils Hermansson* öfversatte på modersmålet *Ausgarii* lefverne af *Rimberto* författat.

At Kon. *Carl Knutson*, jämte flere Europaiske språk åfven ågde färdighet i Latin är en allmänt bekant sâgen. Årkebisk, *Nils Ragvaldssons* berömda Tal vid Baselske Mötet 1434 om Gøthernas ålder, tapperhet och företråde bôr vål hâr icke förbigås.

Innan jag lemnar bruket af Latin, får jag tilläggaⁿ anmärkning om et vid medlet af 14:de Seculo så vål hos oss som våre grannar vidtagit stafningslått af orden *nihil* och *mihi*, som skrefvos *nichil*, *michi*.

Påskrifterne på minnesvårdar voro i början af medeltiden aldeles lika med dem af föregående tidehvarf så til bokstäfver och språk som enfald; skilja sig allenast genom tilläggnings af Guds, Christi eller Jungfru Mariæ åkallande. Når Runorne försvunno och lämnade rum åt Munkstilen, författades påskrifterne på Latin, innefattande blotta namnet med något Bomärke eller annat tekn, som utmärkte det Embete den afledne beklådt. Såsom något sårdeles förtjenar at anmärkas en sten på Bot Kyrkegård i Södermanland, hvarest man under en Runeskript låser följande med Munkstyl inhuggne Latinke vers.

Qui. leget. et. Nescit.

Vir. nobilis. hic. requiescit.

Sit. mundus. forde.

Björn. dictus. Christe. precor. te.

För.

Förmodligen äro dessa begge påskrifter icke af samma tid, ehuru Runeskrift finnes ända til mot slutet af 12:te Seculo. Längre fram i medeltiden tillade man dödsåret och mot slutet af detta tidehvarf någon kort vers.

En uti sten huggen Påskrift, vitnande at K. *Waldemar* 1272 låtit upbygga et stenhus för et Kloster i Skeninge, år i senare tider funnen. Då man under medeltiden hos oss icke hade skåde- eller kastpenningar, utan blott gångbart mynt, i början helt små penningar, oftast utan omskrift, så föker man ock fåfångt på de senare litet större mynten andre omskrifter än St. *Eriks*, regerande Konungens och myntstållets namn.

Sigillerne i denna tiden, af hvilka de äldste vi känne, icke gå längre tillbaka än kring medlet af 12:te århundrade, hade näppeligen annan omskrift än namn och titul, några få undantagne. Uti K. *Carl Sverkersons* Sigill vid år 1160 föreställs på ena sidan, Konungen sittande med Svärd i högra och Äppl i vänstra handen, hvaromkring låses: **SIGILLVM CAROLI SVEONVM REGIS**; och å den andra ses Konungen ridande med lantz i högra handen och omskrift **HIC IDEM SVM-MVS GOTHORVM DVX**. Uti et sigill Kon. *Måns Ladulås* nyttjat 1279, ses på framsidan, inom omskriften, Grekiske bokstäfverne **A. x. a.** (A och O). Uti samma Konungs Drottning *Helvigs* Sigill föreställs Drottningen knäböjande för Frälsaren, hvilken såsom barn hålles af Jungfru *Maria* på dess knä, och en billet emellan dem, hvaruppå låses **SANA ME DNE** (Domine). Uti det Sigill Biskop *Egisl* i Wälterås brukade finnes
nam-

namnet uti en affskärning, och omskriften tagen af Pauli Epistel til Philippen 1 Cap. 19 och 20 v. sålunda MAGNIFICABITVR: XPS: (Christus) IN: CORPE: (corpore) MEO: SIUE: PER: MORTEM: SIUE: P. (per) UITA: MICHI: ENIM: UIUERE: XPS: EST.

All kunskap om äldre Historien, sårdeles det som rörde Christna kyrkan, saknades icke hos oss i medeltiden; dock äro få spår af denne kannedom nu kvar. De Annaler vi ännu äga efter Minoriter-Munkarne i Wisby, förmodeligen först författade vid 1340, börja med år 67 efter Frälssarens födelse. Om Longobardernes uttog från Danemark och Hunnernes från Sverige förmåles der äfven. Det ena och andra vittnar åtminstone om tilgång och nyttjande af andre föregående Skribenter.

Någon vidsträcktare insigt uti gamla Kyrko-Historien företer sig uti en handskrift på Svenska ibland den samling af handskrifter, som Herr Lagerbring gifvit namn af Codex Bildstenianus. Författaren synes hafva lefwat i 13:de Seculo och varit en beläst man at döma så väl af dels styl, som af de källor, hvarifrån han hämtat sina upgifter. Han åberopar sig nämligen *Hegesippus, Hieronymus, Theodorus Abbas, Josephus, Lucianus, Genadius Augustinus, Isidorus, Gregorius Turonensis, Johannes Damascenus, Leo Ostiensis, Abdias, Gesta Gothorum*. Sistnämnde Arbete åberopas äfven af andre Svenske Författare, såsom uti en gammal handskrift uti Upsala Bibliothek under N:o 9, och hålles före at vara *Adami Bremensis* Beskrifning om Sverige. Af denne beskrifning har

har åfvännämnde Författare af Kyrko-Historien icke kunnat hämta anledning at tilägna Sverige alt hvad de äldre om fordna Schytien berättat. Mätte således med *gesta Gothorum* förstås någon annan, eller ock det sistnämnde vara Författarens eget infall, som således var en *Ol. Rudbecks* tidige föregångare. Det berättas väl at *Jacob Gifslofson*, Canik och Professor i Uplåla, som slutade sina dagar 1490, skulle hafva sammanfatt en allmän Historia; men til åfventyrs har Herr *Peringschöld* med denne förblandat en annan af samma namn, som uti nästa tidehvarf förekommer.

Om Fäderneslandets Historia hafva våre vittre Landsmän i medeltiden icke varit obekymrade; men de skrifter, som dithöra, och ännu äro i behåll, bestå merendels uti anteckningar om blotta händelserne efter åretalen, vid hvilke ofta misstag spörjes, antingen gjorde från början eller under afskrifningarne inflytne. Allmänna Hushålls-anstalter och andre invärtes författningar, samt driftsjädrarne til de betydligare skiften saknas mer än mycket; men förändringar på Thronen och i de högste Embeten så af verldslige som andelige ståndet, krigsförrättningar, klosters stiftande och de mot kyrkor samt de andelige bevilste frikostigheter eller oegnheter äro flitigt samlade och til minnes upförde. Stort mera kan man väl icke förvänta, när man besinnar at Författarne egentligen voro Präster och Munkar, sållan deltagande uti allmänna ärender, hvilkes upmärksamhet i synnerhet såstades vid det som på et eller annat sätt, det ena eller andra stället, kunde röra andeliga Ståndet.

Författarne til medeltidens Krönikor, Dagböcker och de flere dylike skrifter äro antingen okände eller ovissa, härörande til någon del deraf, at flere vid dem lagt handen genom inskickade eller fortsatte anteckningar. Man finner äfven at de ofta väl lånt något af hvarandra utan at binda sig vid alt. Uti *Annales Elromenses*, när blott slaget vid *Järlinge* 1132 omtalas, står *et in utroque fugit Ericus*, hvilke ord så mycket håldre synes vara tagne utur *Minoriternes Annaler* i Wisby, som de der äfven förekomma, men med mera skil, emedan slagen vid *Järlinge*, som sattes vid 1131, och vid *Syra* 1132, bägge nyssförut nämnas, hvilket senare först efteråt til år 1133 hänföres uti *Elromske Annalerne*. Så väl uti nyssnämnde *Minoriters Annaler*, som uti den så kallade *Kon. Eriks Krönika*, förekommer vid år 1256 denne mening på Svenska: *Kotkarld ward galnd met kylue bang.*

Vid våre Domkyrkor och Kloster höllos dagböcker på Latin, icke mindre öfver hvad sig i allmänhet tilldragit, än öfver händelserne inom samma hus eller hvad annars dermed gemenskap ägde, om Bröders och Systrars antagande och bortgång, om andre personers död, hålft när de bevingat sig Sjålemåflor, om de personer som annars bevist någon frikostighet. Af sådan art äro de ännu i behåll varande *Necrologium* och *Liber Daticus* för Lunds Domkyrka; af hvilken senare finnas äne något skiljagtige handskrifter på pergament. Et *Diarium* hållit i *H adstena* Kloster. Et annat vid *Strengnds* kyrka. Äfvannämnde *Annaler* vid *Minoriter-Klostret* i Wisby, började vid år 1340,
äro

äro härjade vid samma Klosters *Necrologium*. *Diarium* hållet af *Minoriter* Bröderne uti Stockholm jemte deras *Calendarium perpetuum*. I början af *Nydale Klosterbok*, som annars innehåller egentligen Handlingar Klostret rörande, finnas äfven åtskillige händelser antecknade.

Af almänne *Krönikor*, dels kortare dels vidlöftigare, inom Riket i medeltiden författade, hafva vi i behåll följande: 1:o ifrån 1074 til 1219, måst om Danske saker, förmodeligen af någon okänd i Skåne författad. 2:o Ifrån 916 til 1263, både om Sverige och Dannemark, synes vara sammanfatt af någon Svensk Predikare-Munk, och sedan af någon annan Svensk författ til Drottning *Philippas* död 1430, samt således desse bägge icke aldeles särskilte. 3:o Ifrån 1101 til 1317 af någon Prädikare Munk i Lund. 4:o Ifrån 936 til 1317 äfven i Skåne författad. 5:o Ifrån 1160 til 1320 af någon Präst i Upsala Stift. 6:o Ifrån 1316 til 1389, förmodeligen i Skåne sammanfärfven. 7:o Ifrån 826 til 1415 efter all liknelse af någon Svensk författad, och, hvad märkvärdigt är, af en Lekman, at döma af des oblidade ömdöme om Drottning *Margreta*, hvarvid han tillägger, at hon likväl berömdes af Prästerne. 8:o Ifrån 1208 til 1440 på Latin, lika såsom föregående, i Sverige författad, men sedermera af andre tillökt och författ til 1576 på modersmålet, blandadt med något Latin och något Tyska. 9:o Ifrån 1040 til 1450 af Wadstena Munken *Erik Johanson*, hvilken sistnämnde år Prästvigdes til Finholmen. 10:o Ifrån 1274 til 1497, förmodeligen af någon Skåning. 11. En Svensk ofullkom-

IV. Del. K lig

lig Krönika til 1520 af Wadstena Bibliothek. Tiden, när desse Krönikor blifvit författade, kan någorlunda bestämmas vid det år, då sista handen vid dem blifvit lagd.

Af Wadstena Munken *Carl Andersson* har man en berättelse om hvad sig i Sverige tildragit ifrån 1389 til 1446. Af en *Lars* ifrån Wåsterås, om hvad som i des s lfs:tid under Kon. *Carl Knutson* förelupit; han återopas af *Olof Persson* i des Krönika vid år 1481 och nämnes *Laurentius Arosiensis Historicus*. Biskop *Hemming Gadds* berättelse om de Svenskes och Danskes gamla Handlingar, uti *Sturarnes* tid författad, som berömmes men saknas, är väl antingen åfvannämnde des tal någor tilökt, eller ock Talet et utdrag af samma berättelse. Han nämner sjelf denna berättelse i et bref til Årkebisk. *Jacob*, och Kon. *Gustaf I.* såges hafva deruppå i sin ungdom fatt mycket värde. En helt kort och ändock ofmakelig Latinsk vers om händelser i Sverige och Dannemark ifrån 1370 til 1393, hvilken finnes vidhåftad en gammal handskrift af Skånelagen, förmodas vara författad i Skåne och tiläfsventyrs i Malmö.

Af Svenske Konungalångder finnes en på modersmålet efter Wästgötnalagen, som tilågnas Biskop *Carl* i Wåsterås, hvilken skal hafva utom des upptecknat årskilligt til upplysande af Fäderneslandets händelser, men hvaraf vi allenast känne et utdrag på Latin, af Hr *Verelius* först upgifvet, hvars värielighet af Hr *Scheffer* blef bestridd, men af andre godkännes. Af samma Konungars långder på Latin är en, vid år 1300 sammanfatt, utgifven af Herr *Olof Celsius*; tvänne andre, som
fin-

finnas i en, Upsala Bibliothek tilhörig, Permebok, utgifne af Årkebisk. *Erik Benzelius*, och ännu en fjärde outgifven, träffas uti den så kallade *Lars Oddfons* gamla handskrefne bok i nysnämnde Bibliothek.

Af Danska Konungalängder äro tvänne på Latin, hvaraf den förste slutar sig vid 1171 och den andre vid 1203 samt en på Göthiska med Runska bokstäfver, slutande vid början af 14:de Seculo, införde uti första delen af Herr *Langebecks Scriptores Rev. Dan.*, hvilke alla trenne han förmodar böra tillskrifvas Skånske Författare.

Öfver Biskopar och Årkebiskopar i Sverige hafva vi trenne förteckningar på Latin af okände författare. Den första sträcker sig til slutet af 13 Seculo, utgifven af *Ol. Celsius*; den andra til medlet af 14 Seculo, utgifven af *J. Scheffer* och *Er. Benzelius*; den tredje outgifven finnes uti äfvan nämnde *Lars Oddfons* handskrefne bok.

Särskildt förteckning på Biskoparne i Skara, på modersmålet i obunden styl författad, är bifogad gamla Wästgötha Lagen; och Rimvis har en dylik blifvit skrefven af samma Stifts Biskop *Brynolf*, den tredje med detta namn.

En förteckning öfver Biskoparne i Wexiö sammanfatt emellan 1261 och 1287 på Latin finnes vid en handskrift af gamla Lagen. En dylik om Biskoparne i Linköping vid år 1380 gifves äfven. En Wästerås Djåkn, hvars eget namn man icke känner, men väl vet at fadren hetat *Ragvald*, har på Latinsk vers författat en slags Krönika om Wästerås Stifts Biskopar, hvilken sedermera, på modersmålet tolkad, i senare tider utkommit under öfversättarens Biskop *Per Andersson Swarts* namn.

Årkebiskopen i Lund *Nils Jönsson*, som afled 1379, har på Latin författat en Krönika öfver sine företrädare på Lundsk Biskopsstolen. Samma Krönika är af Årkebiskoparne *Tuve* och *Birger* författat och tillökt, hvarigenom handt at handskrifterne deraf sträcka sig til Årkebiskop *Birgers* val 1497, och dock bära namn en del af Årkebiskop *Nils*, en del af Årkebisk. *Tuve*. En annan Krönika om Biskoparne i Lund, ifrån en digtad *Götebald* til *Magnus Mathisz*, med afbildningar af deras förde vapn har Herr *Nettelblad* utgifvit.

En gammal förtekning på Lagmännen uti Wästergöthland är vidhäftad gamla Wästgötha Lagen.

Om Gottlands första bebyggande och huru detta land lytt under Sverige, finnes en berättelse på gammal Göthiska tryckt efter gamla Gottlands Lagen.

Om gränsen emellan Sverige och Dannemark i äldre tider hafva vi en gammal underrättelse tryckt efter *Stjernhjelm*s uplaga af Wästgötha Lagen. Är denna berättelse från början skriven med Runsk bokstäfver, såsom det exemplar Herr *Örnhielm* vidfogat dess Kyrkohistoria, är den väl nog aldrig.

Om Tyskarnes omänskliga förfarande i Stockholm 1389 finnes en berättelse på Svenska, vid samma tid författad.

Jag har tillföre nämnt våra Kyrkors *Breviarier a)* under Catholske tiden, då jag handlade om

a) Af desse finnas i behåll för efterföljande Stift: Upsala; Linköping genom Biskop *Henric Tidemans*.

om medeltidens Latinske vers, nu får jag återtaga dem i anseende til de Historiska underrättelser der kunde träffas. Det är bekant at desse Breviarier innehålla böner, stycken af Bibelen och sagor eller så kallade legender om Helgon, at vid Gudstjensten upläsas. Det är af desse listnämnde, när de handla om Svenske Helgon, som en och annan Historisk uplysning kan hämtas, allenast man dervid erindrar sig, at på der förekommande tideräkning icke alltid med säkerhet kan byggas.

Kon. *Erik den Heliges* lefverne finnes så mycket såkrare i alle våre gamla Breviarier, som han efter döden hällades för Rikets Patron. Dets lefverne är ock på modersmålet författadt af någon okänd uti 13 Seculo, hvilket *Israel Erlandsfon*, Prior för Predikare-Bröderne i Sigtuna, til större delen på Latin öfversat, då han på Canikernes begåran i Upsala vid 1314 skulle sammanstafva denne Konungs Historia. Uraf endera af desse fins en Plattysk öfversättning uti *Passionale Lübeceuse fol. 211. p. 2 in parte æstivali*.

Ärkebisk. i Upsala *Birger Gregersson*, död 1389, skref Latinska loflånger om den Heliga *Brita* och *Bothvid*, af hvilke den förra fins uti *Breviario Upsaliensi*, den senare i *Breviario Stregnesensi*. Biskopen i Linköping *Nils Hermansson* skref likaledes Latinska loflånger om *St. Anna*, Jungfru *Mariæ* Moder och *St. Brita*. En annan berättelse om *St. Brita* är författad af Abbedissan i Wadstena *Margreta Clasdotter Natt och Dag* som afled 1486,

K 3

och

förforg; Skara af Bisk. *Brynolf Gerlaks*; Wästerås af Bisk. *Otto Swinhufvud*; Strengnäs; Åbo af Bisk. *Conrad Bits*; Lund af Canik *Christian Peterson*.

och en Legende på Latin om samma Helgon är vid 1490 skrifven af Munken *Jöns Budda* eller *Rök*.

Biskop *Brynolf* i Skara förmenes hafva skrifvit om *St. Eriks* och *St. Helena*. Wadstena Munken *Ulf*, död 1433, har förtättat *St. Catharinas* Legenda, som sedermera med tillökning af trycket utkom i 15 Seculo. Det vid samma tid tryckte *St. Brynolfs* lefverne på Latin är förmodeligen icke förut af någon Svensk författadt. Et sammandrag deraf på Svenska tillskrifves Domprosten *Torkel* i Skara.

Af okände författare hafve vi *St. Sigfrids* lefverne på Latin troligen skrifvet vid 1205; *St. Henriks* likaledes på Latin vid början af 14 Seculo författadt; och *St. Nicolai* lefverne, af hvilke det sistnämnde är tryckt i Söderköping 1523.

Atals Larsson, Munk i Wadstena, död 1486, skref *Vita et Miracula St. Petri*.

At man i medeltiden skulle hafva samlat Handlingar för Historiens uplysning, må man icke förvåna. Man var då antingen godtrogen och anslåg inge bevis behöfvas, eller var man oredelig och skoffade alla bevis utur vägen. Likväl äge vi ännu i behåll årskullige samlingar af Documenter i en hel annan afsligt samlade, men ganska nyttige för våre Håfderennare. De andelige, mer än andre sorgfällige om sine besittningar, sine förmåner och rättigheter, dem de rått väl kände, sammanhåfrade de åter och bref, som derom handlade, samt beförgde om gods afskrifter deraf. Sådane hafva varit vid alla Dom-Capitel och Kloster, och desse äro til vår tid förvarade för *Upsala*, *Linköping*,
Streng-

Strengnäs, Åbo och Lunds Capitel, om hvilket siftnämndes Handlingars afskrifvande Can'toren derstades år 1493 besörjgt och af den anledning tadt namn af *Bo Johansons Diplomatarium*; för *Nyda-la och Wadstena Klostet*, med siftnämnde Klosters Jordebok.

Til åttelångder sträcktes äfven i medeltiden någon omtanka. En del af våre Runstenar, som förmodeligen höra til detta tidehvarfs början finnas innehålla fädane, såsom det förr omnämnde Runberget i Hillerhøgs Sockn, Runstenarne vid Sandfjå i Småland, vid Malsta, Rogsta och Sunnå. Senare hafva Biskop *Ketil Carlsson (Wase)*, Doctor *Johan Brask* och Abbedissan i Wadstena *Anna Fickes Dotter Bulow* lämnat efter sig Genealogiske underrättelser. Om flere äfven härmed syfslofatt sig, hvilket *Eric Olofsen* synes låta förstå, så saknas denna.

Först vid medlet af 14 Seculo företog man sig at sammanfatta en mera ordentelig Fäderneslandets Historie. En nu okänd författare har vid den tiden skrifvit första delen af den större Rimkrönikan, på Svenske rim efter tidens smak, hvilken sedermera på lika sätt af någon annan, äfven okänd, blifvit fortsatt. Den gamla minsta Svenska Rimkrönikan tilägnas en Wästerås Canik vid namn *Lars* och af Herr *Stjernman* förefigves vara *Lars Ragvaldsen*. Här torde jag få anmärka, i anseende til de nu och flere gånger förut nämnde författare *Lars* samt *Ragvaldsen* från Wästerås, at derstides vid en och samma tid varit tveene af namnet *Lars*, den ena Djäkne död 1500, den andra Canik död 1505, hvilken senare visserligen var

Son af en *Ragvald*. När de med sin titel af Djäkne eller Canik äro utmärkte kan väl intet misstag äga rum, i annat fall blifva de lätt förblandade. Om icke Rimkrönikan kunde vara den Svenska Historia som Herr *Scheffer* tilågnar Årkebisk. *Nils Ragvaldsön*, så är liftnämnde aldeles förlorad.

Med större Rimkrönikan i hand gick Magister *Eric Olofsön*, en af de förste Lärare vid Högskolan i Uppsala, at författa en ordentelig Fäderneslandets Historia på Latin, med den framgång, at han vunnit både inhemske och utländske kännares bifall och beröm. Det loford honom lämnas, bör han så mycket håldre dela med författaren af Rimkrönikan som han den troligen följt; och när honom til förtjenst räknas den oväldighet och kärlek för sanning, som höfves en Håfde-teknare, torde det med mera skäl kunna lämpas til det som af trycket utkommit, än til handskriften. Det är bekant, at en del blifvit vid tryckningen utelämnat, til äfventyrs, i anledning af Kon. *Gustaf Is* yttrande i dels bref af den 5 Aug. 1541 til *Olof Petersön*, at näml. Magister *Eric Olofsön* i sin Historia vist mera kärlek för Prästerne än för Konungen samt anfört åtskilligt, hvilket snarare kunde öka än förekomma utrikes oroligheter.

Emot slutet af 15:de århundrade hade det uti södra delen af Europa upptände Wetenskapernes och Witterhetens ljus, äfven utbreit et välgörande sken til vårt luffstreck. En Högskola inrättades i Uppsala 1478, och undervisningen derstädes kunde redan anförtros åt inhemske Lärare. Boktryckerier

kerier inrättades kort derefter inom Riket, och de förste böcker som derifrån utkommo, voro vittnerhets-arbeten såsom *Dialogus Creaturaeum Moralizatus*. Åtskillige ifrån utrikes Läroåtten hemkomne Landsmän medbragte mera insigt och ordning i vetenskaperne, mera smak i vitterheten.

I sådan belågenhet saknades väl icke tillgång för Fäderneslandets Beskyddare, dess åras upriätthet, den i evigt prisvärdat minne förvarade Kon. *Gustaf I*, at uti förekommande angelägne värf, finna tjenlige infödde redskap. Mindre brist häruppå, än på förtroende til den Romerske Catholiske Lärans anhängare, fårdeles af andelige Ståndet, för anslått nylsnämnde Konung at utifrån införskrifva åtskillige kunnige män; och detta kan väl bestå med samma Konungs klagan öfver Prästernes okunnighet, ty, ehvad mängd deraf fans, voro dock få som ägde någon dragelig kunskap och insigt.

Med Kon. *Gustaf I:s* antråde til Regeringen och det af honom företagne Religionens förbättrande, hvilket låssade de bojar, hvarmed tankefriheten varit fjättrad, börjades et nytt tidehvarf för hela Riket så mycket lyckeligare, som dess sjelfständighet stadgades, vidskepelsen försvan och et på lång tid saknat lugn återbragtes. En efter den tidens ställning måsterlig Riksstyrelse, som icke fruktade för folkets upplysning, gaf ny hug och smak för vetenskaper och vitterhet, hvilke snart vunno et fördelagtigare anseende. Et tidehvarf af inemot 100 år, som framskred under denna Konungs och dess trenne Söners regering, företer en mängd af vittre Landsmän, af hvilke åtskil-

skillige efterlämnat arbeten uti särskilte vitterhetens grenar.

At Kon. *Gustaf I:s* omsorg för kunskapers utbredande i Fäderneslandet, och således äfven för vetenskapers med de vittre yrkens befrämjande och upmuntran, lämna tideböckerne många bevis. Huru sorgfällig han var at Fäderneslandets häfder måtte, enligt sanningen, til Rikets heder beskriivas och författas, derom vittna, utom annat; tvenne dets bref; det ena til Biskop *Olof Månsson* som då vistades i Rom, om så väl silt nämndes eget som dets Broders *Johan Månssons* arbete om Sverige; det andra til Årkebiskop *Lars Persson* om dets Broders Måster *Olofs* Sveriges Krönika, uti hvars sammankrifvande Biskop *Bothuid* i Strengnäs äfven skal hafva delagit.

Utom nyförmänte Mån, af hvilke Årkebiskop *Lars Persson* äfven sjelf skrifvit en Fäderneslandets Krönika, är en dylik något senare författad af *Per Persson (Petrejus)* af Upsala, som ock skref sig til Erlesunda. *Olof Persson Medelpadius*, Kyrkoherde i Stockholm, har efter Kon. *Gustafs* död särskilt författat et *Diarium* ifrån Kon. *Måns Eriks-son Smek* til Kon. *Gustafs* regering.

Nyförmänte Konungs regering var för mycket märkvärdig för Fäderneslandet, at ej de under den samma förelupne händelser skulle af samtiden til minnes föras. Vi äge en mängd af handskrefne Krönikor om denne Konung af både kände och okände författare i detta tidehvarf, ofta söga skiljagtige och innehållande någre vid afskrifningen gjorde ändringar och tillägningar. Bland de kände författare äro Biskop *Per Swart*, *Rasmus Ludvig-*

vigsson; *Sven Eloffson*; *Rasmus Carlson*; Riksdrotten *Grel Per Brahe*; *Erik Jöransson Tegel*; *Aegidius Girs*. *Sven Larssons*, Borgmästare i Wadstena, antekningar gå allenast ifrån 1538 til 1543.

K. *Erik XIV:s* lefverne beskrefs af *Peder Lyder-son*; *Olof Carlson Kraufs*; *Måns Persson* från Nyköping, Kyrkoherde i Stigtomta; *Rasmus Ludvigsson*; *Sven Eloffsson*; *Tegel*; *Girs* på obunden Svenska; *Daniel Hansson Hund* til Runsö på Svenska rim. Någre stycken af sitt eget lefverne har Kon. *Erik* sjelf skrifvit, dels i sine Almanackor, dels annars ofta på Latin. *Mårten Olofsson Helsing* har ock något, skrifvit på obunden Latin, flere at förtiga.

Om Kon. *Johan III* hafva *Bothvid* från Nerike, *Girs* och *Joachim Olofsson Bröms* skrifvit på Svenska, Lagman *Clas Hermansson (Flemming)* på Latin.

Under Kon. *Sigismunds* och *Carl 9:des* regering äro, hvad Fäderneslandet angår, icke egenteligen andre än vilse ämnen och vilse inskränkte tider vidrörde, och af desse skrifter: Författare känne vi Kon. *Carl 9:de* sjelf, hvilken uti sine Almanackor åtskilligt anteknat; *Carl Carlson Gyldenhjelm*; *Johan Jöransson Rosenhane*; *Axel Leyonhufvud*; Öfverste *Jöran Silfverpatron*; *Nils Flemming* til Koski; *Hans Hansson Bliefelt*; Ståthållaren *Lars Christophersson*; *Johan Messenius*; Hof-Cantzleren *Chesnecopherus*; *Karin Fincke*, *Thomas Jönsson Starks* Fru; Jungfru *Christina Gustafs-dotter Banner*; Riks-Rådet *Erik Sparre*, hvars antekningar öfver hvad sig i Sverige tildragit, författade på Latin såsom tilökning införde blifvit uti andra och tredje uplagan af *Dav. Chytræi Chronica* 1594 och 1611.

Gö.

Göran Bengtson Gylta, en vittne och berest man, död 1580, har på modersmålet skrifvit om Sveriges skada under ovälsket om Regerande, jämte undervisning om Rikets tillstånd, och på Tyiska språket en Historia om Svear och Götter.

Det var til Historiens uplysning och åminnelse af våre framfærne Konungar, som på åtskillige deras grafvårdar, fördelas i Wreta Kloster minneskrifter inhöggos på Kon. *Johan 3* befallning, men åretalen åro rättade efter *Johan Månsöns* Historia.

Jacob Gifsöfson. Kyrkonerde i Wekholm, författade uti Kon. *Johan 3:s* tid en allmän Historisk riteräkning, hvaruti åtskilligt om Fäderneslandet influir.

Til Svenska Kyrko-Historien af detta Seculo höra Biskops-Krönikan för Linköpings Stift, förra delen på Svenska Rim författad af en okänd vid år 1523. Lundiske Stiftets Biskops-Krönika på obunden Latin sammanfatt af då varande Caniken och Lektoren i Lund *Måns Mathsson*, hvilken 1589 blef Biskop öfver samma Stift och äfven på samma språk författat en Dansk Konungalångd. Biskop *Paul Justen* har lämnat efter sig en berättelse om sine företrädare uti Biskops Embetet öfver Åbo Stift. *Johan Wasöfson* (*Västovius*) har samlat alle Svenske Helgons lefverne tilhopa, under titel af *Vitis aquilonia*, *Lars Raymundson* skref en berättelse om Lithurgiske väsendet. Årkebisk. *Johannis Magni Metropolis*, ehuru uti Italien författad, bör icke heller förgätas.

Väre Fornhåfder finnes denne tiden icke fördelas underförte. Årkebisk. *Lars Persson* och dess Broder *Olof* hafva dock författat något om de gam-

gamlas Runeskrift. *Herman Chytræus* från Wå i Skåne, har vid år 1598 på Latin skrifvit en berättelse om de uti Skåne, Halland och Blekinge då befintelige minnesmärken, hvarvid han intet underlåtit at uptaga de bland allmogen löpande frågner, Jag må icke nämna det som rör medeltidens Kyrko Ceremonier, som endast förekomma uti denna tidens Theologiske stridskrifter; icke heller hvad undersökningar om gamle handlingar, Kon. *Gustaf I:s* indragning af de andelige godsen kunnat föranlåta. Detta senare torde dock hafva gifvit anledning til gamle handlingars samlande genom *J. Thomasson Bureus*, förenadt med et viktigt Riks Archiv uti Kon. *Gustaf I:s* tid.

Svenske ättelängder halva årskillige denne tiden dels författat dels uplyst. Af desse år väl *Christina Gyllenstierna*, hvilken, änka efter *Sten Sture* den yngre, andre gången gifte sig med *Johan Tureson Roos*, äldst, om allenast de vid år 1525 författade underrättelser verkligen böra tillägnas henne, då hon deruti nämnes lika främmande som andre. Sedan förekomma *Lars Siggeson Sparre*, *Johan Brask*, *Rasmus Ludvigson*, *Grefve Svante Sture* til Stegeholm och *Margreta Grip*. En okänd har vid år 1598 sammanfatt en släktbok för Finska ätter.

Uti myntkunskapen äge vi icke annat at förete än en jämnförelle af Hebræers, Grækers och Romares mynt och mått emot våre, utgifven 1595 af *Lars Jansson Lælius*, Professor vid Lårostet i Stockholm; om man icke äfven må räkna til flurer af 16:de Seculo, de ganska sällsynta teckningar af gammalt i Sverige fordom gängbart mynt i guld och

och pay utrikes slagne. Af desse tekningar äro en del uti quart, en del uti octav format, utan ort, åretal eller utgifvarens namn. Ingen beskrifning är tillagd.

Modersmålet hade under medeltiden, såsom jag redan anmärkt, mycket förlorat. Det var förlit vid öfverlättandet af nya Testamentet, som man började fästa upmärksamhet vid den brist, et o-upodlat eller vanskött språk måste vidkännas, hvilket äfven uti förtälet til förtä uplagan deraf förklaras. Man sökte imedlertid rensa och rikta modersmålet. Uti Kyrko-ordningen af år 1571 förmanas Prästerskapet *at tala rätta Svensko* och uti Calmare fördraget 1587 gjorde Kon. *Johan 3* sin Son *Sigismund* föreställning, at Svenska språket måtte bibehållas vid den renhet, som det i K. *Gustaf I:s* tid ägde; men at underhjelpa modersmålets lärande och göra det regelbundet, var väl näppeligen någon omtänkt denne tiden. Likväl finnes en Svensk Grammatica författad, men ömhet för modersmålet har deruti ingen del. Det var i hel annan afligt Påfvelige Legaten *Anton Possévinus* vid år 1580 lät en sådan besörja, hvar til han nödvändigt synes hafva måst sig af någon infödd Svensk betjena.

Imedlertid röjer sig ännu uti denne tidens Svenske Skaldestycken, så väl språkets brister som Digtarens fel. Man har förmodeligen då, såsom nu, funnit nöje at höra och läsa vers, efter författare ofta vinlade sig om rimande, och det var til äfventyrs nog när allmänheten ännu icke kände något bättre.

Jag har förut nämnt några historiske skrifter rimvis författade; nu får jag tillägga följande. En liten *Krönika oc s'emtigh* för de Danske, rimad i Kon. *Gustaf Is* tid af en okänd, i samma smak som Rimkrönikorne. Borgmästaren *Johan Olofson* i Linköping gjorde et rimat utdrag af *Hvitfelts* Danske Krönika om Kon. *Christians* tyranni, det samma som *Eric Bengtson Schroderus* något förbättradt sedermera utgifvit. En okänd författares berättelse om Hertigens, sedermera Kon. *Carl 9:s* regering slutar vid 1611 med åtskillige Svenske rim. Okände äro äfven författarene til en Svensk vers om Frälsarens lidande och upståndelse, til *Josiphs*, Kon. *David's* och *Tob'æ* Historier, alla på rim och den senast nämnde i form af et Skådespels stycke, hvilket jämte Drottning *Dijas* Comedie af *Johan Messenius* väl äro de förste Svenske af denna art.

Johan Thomæson Buræus är bekant för sine så kallade *Nymåre visor* och andre Svenske versar. Kon. *Eri's* 14 författade Psalmer både på Latin och Svenska, af hvilke senare, jämte *Olof* och *Lars Peterjöners*, *Eric Olufsöns*, *Lars Johansöns* från Gestrikland med fleres Psalmer, vi ännu hafve lämningar quar uti vår nu brukelige Psalmbok. *Josiph Matsson Fougonius* Domprost i Strengnås, *Lars Paulinus* och *Nils Larsson Bullerneckius* äro äfven kände för Psalmers författande. *Torsten Johansson* öfversatte Kon. *David's* Psalmer på Svenske rim. *Jonas Petersson Basse* tolkade på Svenska rim, *Johan Månsöns* Svenska Historia af *Friedrich Schroderus* ytterligare öfversedd. *Sigfrid Aron Forsius* rimade på Svenska de gamle Latinske Disticha, kände under titel af *Speculum vitæ humanæ*. År-

skil-

skillige Svenske verser äro äfven författade af vå-re inhemskte Digtare på Romerske tungomålet, hvilke genast skola ihugkommas.

De på detta tungomål författade tal och af-handlingar inrygga, at man denne tiden beslitade sig mer än förut, om renhet i språk och skrifart, mera våltalighet och smak, hvantil en bättre undervisning vid Skolorne ofelbart bidrog. Kon. *Gustaf I* kände Latiniska språket och alle dets Söner voro väl hemma deruti. Et så förelående exempel var en ådel upmuntran, som öktes med Skoleordningen af 1571, hvaruti ungdomen föreskrifves at vinlägga sig om det prydliga af Latiniska språket och at flitigt läsa de bästa Romerske Skalders Skrifter.

Vackra bref på Latin finnas författade af Riks-Rådet *Erik Sparre* til Riks-Rådet *Ture Bjelke*; af Biskop *Hans Brasé*; Kgl. Secreteraren *Erik Mathsson* och *Nils Brost*. Tal på Latin äro denne tiden hållne af *Johan Persson* från Gefle, *Nic. Chesnecopherus*, *Erik Falk*, *Johan Rudbeck*, *Lars Paulinus*, *Johan Messenius*, *Måns Mathsson* Biskop i Lund, med flere. Särskilt må jag nämna Riks-Rådet *Johan Skytte*, hvilken ibland flere Latiniske tal, uti tvenne af dem ådagalagt så väl de vittre yrkens förtråff-lighet, som våltalighetens nödvändighet. *Erik Jacobsen Skinner* blef i sin tid kallad den Svenske *Cicero*.

Latiniske quäden äro skrefne af *Nils Månsen* från Arboga vid Prins *Eriks* födelse 1534; af Årkebisk. *Lars Peterson* den yngre, *Peter Erikson* från Skara, *Erik Jacobsen Skinner*, *Harald Olofsson*, *Rasmus Ludvigsson*, *Anders Olofsson*, *Sven Nils*.

Nilsen från Gefle, *Stephan Belinus*, *Johan Gothanius*, *Peter Ruthenius Finne*, *Greger Larsson* från Norrköping *Berastus* kallad, *Nils Palmerius a Palmgarten* *Nils Porta Tryggesson* från Yttad. *Johan Messenius*, *Daniel Hjortwipa*, *Lars Boyer* och *Sylvester Phrygius* voro Kejserlige krönte Poëter.

Grekiske språket var icke åfsidosatt. Riks-Rådet, Kon. *Gustaf I:s* Cantzler *Lars Andersson*, hvilken, med *Phasernes* tilhjelp, besörgde nya Testamentets tolkning på vårt modersmål, var så vålsom desse, vålbevandrad i Grekiskan. Kon. *Johan 3:e* kände så väl Grekiska som Latin och flere levande språk. *Elof Petersson Helsing* utgaf *Johan Serrarii Synonymorum Libellus*, hvaruti Svenska ord finnas införde i de Tytka ordens ställen, hvilka med Latin och Grekiska förklaras a). Biskoparne i Åbo *Michaël Agricola* och *Erik Eriks-son*; Årkebiskoparne *Olof Mårtensson*, *Lars Petersson* den yngre och *Peter Kenicius* äro icke mindre än *Jacob Eriks-son* och *Mårten Helsing* berömda för insigt i Grekiska språket.

Nyfsnämnde Män voro äfven kännare af Hebreernes tungomål. Biskopen i Skara *Sven Svens-son* öfversatte Salomons höga Wisa på Svenska rim. *Clas Opsopteus* höll i Wittenberg och *Johan Rudbeck* i Upsala offentelige tal om samma språks nytta och förträffelighet. Årkebiskop *Nils Olofsson Bethuiniensis*, snäll Grek, ägde äfven den färdighet uti Österländske språken, at han kunnat författa

IV. DEL. L en

a) Det är denne som för sin oskaplige form, efter flitigt nyttjande, af Skole-ungdomen fått vedernamn af *Sveinmaga*.

en så kallad nyckel til dem, hvilket arbete i handskrift varit behållit til år 1702, då det förlorades vid Uplåla brand.

Af de lefvande språken var väl det Tyska måst kändt, såsom oumbårligt vid de tåta författande underhandlingar med Hansestäderna. *Abraham Kempe* öfversatte på Svenske rim *Lobwassers* Tyska vers, innefattande Kon. Davids Psalmer. Biskop *Peter Jonsen* i Wexiö öfversatte från Tyska på Svenska rim, Psalmen: *Så skin lyser then Morgonsli-rn.* Han så väl som *Peter Johansson Gothus* i från Norrköping, hafva på moders-målet tolkat åtskillige berömdes Theologers Tyska predikningar. *Peter Petersen* af Upsala har sjelf på Tyska öfversatt den af honom förut på moders-målet författade berättelse om Ryksland och dess Regenter.

Påskrifter finnas egenteligen å denne tidens minnesvårdar. När de icke, såsom under medeltiden, endast underrätta om den aflednes namn, titul, födelse- och dödsår, plåga de merendels vara författade i bunden stil. Sådane träffas på Latin å Kon. *Gustaf I:s*, Drottning *Catharinæ Jagellonicae* och fleres grafvårdar; på Svenska rim åro sådane författade af Kon. *Erik 14* öfver *Peder Axelsson Baner* och Hr *Sten Swarteson Sture*. Annars tillades ibland något språk af den heliga Skrift eller blott stället hvarest orden i Bibelen kunde läsas. Det var något nytt för början af denna tiden at dertil åga frihet.

Skådepenningar kommo väl nu i bruk, men omskrifterne inkränka sig inom walspråk på Latin, så väl på dem, som på de större myntsorter.

Uppå

Uppå Kon. *Carl 9:s* penningar läses ofta *Jehovah* uti en sol och en skådepenning finnes med Tysk öfverskrift.

Ännu vid slutet af detta tidehvarf var vitterheten hos oss uti sin ungdoms ålder, men så för sig kommen at den lämnade nöjagtigt hopp om framen förkofran. Denne inråffade äfven under följande tidehvarf, hvartil *Gustaf Adolfs* och *Christinas* omsorg och hågn hufvudsakeligen bidrog; och, då detta efterdöme äfven följdes af de följande Konungar af Carla-namnet, vann vitterheten fullkomlig stadga under loppet af det 17:de Se-culum.

Med upmuntringar af alla slag, med belönin-gar, hedersställan och Ämbeten blefvo vittre Män under detta tidehvarf, mer än vanligen, hugnade och ihugkomne, icke blott til deras egen båt-nad utan äfven til det allmännas gagn och bästa. Vet-ten-skaperne och de vittre yrken, desse vishetens och snillets döttrar, med lika ynnest omfattade, räckte hvarandra hjälpsamma händer och skjörda-de deraf inbördes tilväxt och fördel. Påföljden svarade emot Regentens affigt. Samtiden blef up-lyft, nyttig, gagnande för Staten och en sällhet beredd för tilkommande tider.

Under detta tidehvarf inrättades flere Gymna-sier i Riket. Kon. *Gustaf Adolf* uprättade et så kalladt Collegium Illustre i Stockholm. Drottning *Christina* et Universitet i Åbo. Kon. *Carl 11:te* et dylikt i Lund.

Gustaf Adolf ägde mycken belåsenhet och vältalighet, samt var väl hemma uti Latin och åt-skillige lefvande språk. Drottning *Christinas* egen-telige

telige tidsfördrif bestod uti umfänge med den tidens lärde Män, hvilkes antal hon ökte medelst inkallande af åtskillige vittre utlåningar. Icke nögd at inkränka sin förnöjelse inom de gamle vittre **Romeres** och nyare **Europeers** skrifter, läfande uti deras modersmål, lärde hon sig äfven **Gresiska**, hvilket språk hon så väl förstod at hon med nöje och nytta åhörde lärde tviter, som på detta tungomål anställdes. Hon bivistade ofra de vid **Upsala Högskola** förefallande vittre öfningar och umärkte alltid med nådebetygelfer dem af ungdomen som uti snille, flit och insigter vist sig åga värdeligit företråde för jämnårige Medbröder. Vid denna Högskola hade Konungarne *Carl 10:e*, *11:e* och *12:te* hämtat sine första undervisningar. *Carl 10:de* höll ock derstädes, innan Högskolan lämnades, et vackert Tal på **Latin** til Rikets beröm.

Det 17:de århundrade är i tideböckren umärkt lysande af vittre Landsmän och deras snilleyrken. Endast brist på kunskap om dem har kunnat bringa *Molesworth* til et förhålladt bifall af *Jean Huarts* lika ogrundade föregifvande, såsom skulle vårt luststrek vara alltför kyligt för at eldige snillen här skulle kunna trifvas. Sång-Gudinnorne glädde sig här åt den oförtrutenhet, hvarmed de af **Svenske** snillet dyrkades. Om icke just alle blomster, som på deras altaren framburos, lysa af lika fågring; är sådant at anse såsom en vanlig följd af öfverflödet.

Tidehvarfvat var rikt på ämnen för vitterhetens utöfning. Huru täflade icke våre vittre Landsmän at skrifva, orda och quäda til lof af *Gustaf Adolfs* dygder, ädla tänkesätt, vishet och mandom,

dom; af *Christinas* tillflytta snille och vålgjörande hjerta; af *Carlarnes* förstånd och i fält inlagde åra. De många af alla slags förtjenster lysande Herrar och Män, som bidragit til märkvärdigheten af detta tidehvarf, hafva så mycket mindre blifvit förgätne af våre vittre snillen, som desse vördade ibland de förre både vitterhets-idkare och älskare, ofta sine Lärarmästare, alltid sine beskyddare och vålgjörare.

Ingen enda af vitterhetens flere delar fattes å sido; knapt kan något ämne gifvas, hvaruti man icke något våltalighetsprof aflämnat. Intet tillfälle förlummades at prisa stora och ädla gärningar til heder för dem, hvilke sådane åstadkommit, til upmuntran för samtid och efterverld. Vid alle händelser voro gynnare, anhörige och vänner ihugkomne med skaldedikter så väl på modersmålet som de lärde språken.

I den mån vitterheten under detta tidehvarf mera allmänt idkades, smaken förädlades, och man sökte, under flitigt rådfrågende af de bästa Grekerns och Romares mönster i våltalighet och dikt-konst, göra det sanna prydliga gällande hos våre Landsmän, i samma mån blef en iäknad af tjänlige uttryck på modersmålet, sådant det den tiden var, ännu känbarare. *Stjernhielm* rönt det tidigt och stannade icke dervid handfallen. Han yrkade ändå med all ifver på Svenska språkets eget värde, för at upmuntra til dess upodlande. Bevandrad uti våre äldste häfder kände han det gamla rena Svenska tungomålet, uplyste det för sine Landsmän och visade en säker väg at af inhemsk afvel rigta modersmålet. *Axehjelm*, *Verelius* och *Rudbeck* haf-

va äfven gjort oss närmare bekante med våre för-
fäders språk och talesätt. At göra nyare Svenskan
regelbunden förlökte *Laurbergius* uti K. Carl 10:s
tid, men dess arbete blef icke utgifvit. *Jacob*
Boëthii, *Wahenii*, *Tamelins*, *Tjellmans*, *Erik Au-*
rivillii och *Peter Lagerlöfs* Skrifter i samma våg
äro allmänt kände. Imedlertid hade likväl en
mengd frammande ord insmygt sig uti Svenska
tungomålet. Ifrån Latin, hvarmed man var så väl
bekant, lånte man mycket och icke mindre från
Tyskland, hvarest man länge lefvat i fält. *Mårten*
Nyman förestälde 1664 nödvändigheten af moders-
målets bibehållande uti sin renhet och rättighet.
K. Carl 11:te lät så väl den 5 October 1683 som
14 Nov. följande året utgå en förmaning at inga
fremmande ord skulle nytjas uti allmänna hand-
lingar. Årkebiskop *Spegel* utarbetade en Svensk
ordabok. *Anders Arfvidsön* utgaf 1651 en inled-
ning til Svenska Skaldekonsten och en dylik har
man i handskrift efter *Peter Lagerlöf*. En okänd
utgaf 1621 en samling af Svenska ordspråk, som
af *Christopher Grubb* ledermera tilöktes. *Anders*
Jonasön Gothus skref 1619 en så kallad *The-*
saurus Epistolicus eller om rätta sättet at skriva
bref, hvilken flere gånger är uplagd.

En Finsk Grammatica har *Esfil Andersson Pe-*
træus år 1649 utgifvit, tilökt af *Maths Mårtensson*.

Af de lefvande Europeiske språken var Tyskan
nog allmänt känd, hvaril så väl 30:åra kriget,
som et närmare deltagande uti Tyska Rikets åren-
der mycket bidrog. Likväl hade samma språk re-
dan förut ådragit sig upmärksamhet och en Tysk
Glosbok finnes 1621 vara utgifven.

Drottning *Christina* behagade Franska och Italienska språken mera, och ifrån den tiden har det förflutna stående följt med en bättre upfostran, ehuru det icke alltid vid Hofvet haft företräde för Tyska språket. Man upförde vid Drottning *Christinas* Hof åtskillige så kallade *Ballets* på Franska tungomålet af Fransmän förlattade. En Fransysk Språkmåltare *Isac Cujacius* höll 1657 et offentligt Tal på Latin om Franska språket. En Fransk Grammatica utgafs i Stockholm af *Barth. Pourel de Hatriz* 1650. *B. L. Teppati* var Fransk Språkmåltare i Uppsala 1641. *Johan Kruus* öfverfärfte från Italienska tungomålet på Latin *Virg. Mavvezzis* tre små afhandlingar, den ena om en Furste och den andra om en Tyrän, hvilke begge följande böcker äro tryckte i Holland 1635. *Romanus Amazone* kallade sig 1646 Italiensk Professor i Uppsala. *Anna Maria Stenhagen* skref en vers på Italienska 1690. Denna tid bestod Staten en Kongl. Translator för de lefvande Europeiske språken. Denne ålåg at känna de flöste af dem, jämte Latin. *Erik Schroderus* en flitig öfverlättare förstod Franska, Tyska och Spaniska. Utom demne slysla, voro Friherre *Gustaf Helmsfelt*, *Nils Wolff Stjernberg*, *Johan Sparfvensfelt* och *Tungel* kännare af näst alle Europeiske tungomål. En vidströckt Språkkunskap röjer sig uti den ordabok af alla språk som Riks-Rådet *Bengt Skytte* samlat under namn af *Sol Linguarum* och uti *Stjernhjelm Adulrunas*, hvilke arbeten upmuntrat *Olof Rudbeck* at utreda den likhet som kunde finnas emellan moder-målet och andre främmande språk. Af detta arbete under titel: *Thesaurus Linguarum Asiæ*

et *Europæ Harmonicus* äro allenast några profbitar af mycket utkomne.

Det för lärdom och vinerhet så oundgängelige, de forðna Romares tungomål, var i detta tidehvarf långt renare tal och skrifvit, mera allmunt nyttijadt än förut. Ingen trodde sig sj lf dugelig eller hölts af andre skickelig til andelige och verldslige Åmbeten utom krigstjensten, som icke förstod Latin; många som drago i fält höllo icke heller denne kunskap för onyttig. Ifrån medlet af detta tidehvarf förskrifver sig det beröm för vacker Latin, hvarmed Svenske Cantzliet intil vår tid varit hedradt.

Arvid Tiderus utgaf en Latinisk Grammatica 1620, hvilken flere gånger blifvit uplagd. Biskop *Johan Mathsson* författade en dylik för Drottning *Christinas* undervisning. Ännu en annan kallad *Grammatica & Donatus* utgaf *Adolf Elofsön Terserus* 1640. Då utkom äfven en större ordabok på Latin, Svenska och Tyska af *Jonas Petersson Gothus* ifrån Linköping a).

Til studerandes tjenst uplades *M. T. Ciceronis Epistlar* i Upsala 1644. *Virgilii Georgica* och *Bucolica* i Strengnås 1649. *C. Pinii Epistlar* i Wåsterås 1653.

Föga feltes at man ju denna tiden lika så allmunt vinlade sig om Grekiska språket såsom om Latin. Det fordrades äminstone med mycket skäl af dem, hvilke ämnade sig til andelige ståndet; men inskränktes icke heller inom dem.

Jag

- a) Denna ordabok har länge i Skolorne varit brukad och kallad *Lincopensen*, lika som *Fabri Thesaurus* fått namn af *Sorauen*.

Jag har redan nämndt de framsteg Drottning *Christina* sjelf gjort i detta språk. Deraf upmanades många at följa et så högt upfattt mönster och ibland dem Hof-Cantzleren *Adler Salvius*, hvilken kring sitt 50:de ålders år ökte sine öfrige vackra insigter med Grekiska språkets lårande. Dessutom voro Riks-Cantzleren Gref *Oxenstierna*, Friherre *Gustaf Helmsfelt*, hvilken äfven förstod Hebreiska, Riks-Rådet *Bengt Skytte*, Öfverstinnan *Kyhle* född *Wendela Skytte* kännare af Grekiskan.

För ännu grundeligare och uti Skrifter ådagalagd kännedom af Grekiska språket, berömmas *Johan Persson* från Arboga, hvilken 1631 höll et offentligt loftal öfver samma språk; *Anders Argillander*, *Jonas Kylander*, *Samuel Nilsson* från Wreta, *Lars Wallius*, *Johan Lenæus*, *Mårten Brunnerus*, *Sven Gelsenius*, *Columbus*, *Skunk*, *Aufius*, *Stalenus*, *Fornelius*, *Elingius*, *Gezelier*, *Sallaner*, *Auwivillius*, *Gabriel Holstenius*, *Anders Ihermenius*, *Olof Swanberg*, *Johan Juslander*, *Johan Paulinus*, *Jöns Burgman*, *Julius Micrander*, *Peter Laurbeck* och i synnerhet *Lars Norrman*, hvars rika tilökningar til *Stephani* Grekiska ordabok i handskrift förvaras i Upsala. De fläste af nyssnämnde vittre Män hafva äfven författat vackra Grekiska quäden.

Hebreiska språket var snart sagt af lika angelägenhet såsom det Grekiska för de sig til Prädiko-Åmbetet ämnande män. De fläste af dem jag nämnt vid Grekiska tungomålet förstodo Hebreiska. Jag må allenast tillägga dem, hvilke genom utgifne arbeten gjort sig närmare kände för insigt så väl i Hebreiska, som andre Österländske språk,

såsom *Jonas Palma*, *Jonas Birgersson Rothovius*, *Widichin Grangius*, *Sven Jonasson*, *Johan Buskagrus*, *Bengt Eriksön*, *Johan Ruabäck*, *Terferer*, *Gezelier*, *Winstrop*, *Peter Holm*, *Georg Alanus*, *Peter Bergius*, *Anders Vallenius*, *Erik Holstenius*, *Enevald Suenonius*, *Arensbeck*, *Erik och Lars Odhelier*, *Joh. Laurbergius*, *Norman*, *Simon Paulinus*, som utgaf en *Hebreisk Grammatica*, *Peringer Liljeblad*, *Daniel Lundius*, *Stridsberg*, *Haldin*, *Ene-man*, *Fahlenius*. *Jonas Hambræus* har 1616 skrifvit vers på *Hebreiska*, *Chaldeiska*, *Syriska*, *Grekiska* och *Latin*. Likaledes *Nils Olofsson Walingius* 1629. Gref *Bengt Oxenstierna*, namnkunnig för sine vidträckte resor, är äfven med beröm ihogkommen för sin kunskap uti *Persiska*, *Turkiska* och åtskillige *Europeiske* tungomål. *Catharina Törnschjöld* berättas äfven hafva väl förstått *Hebreiska*. *Johan Sparfvensfelt* räknade flere *Österländske* ibland de 14 tungomål som han förstod.

Ganska få egentelige våltalighetsstycken på modersmålet, utom prädikningar, förekomma i detta riddhvarfvet; men så många flere på *Latin*. På detta språk har våltaligheten, des förträffelighet och nytta blifvit i offentlige Tal förestälte af *Johan Salvius* 1613, *Elias Gangius* 1617, af *Johan E. Stregnenfis*, *Jon. Turdinus*, *Anders Hók*. *Carl Gröning*, *Erik J. Bunningius*, *Bengt Lundelius*, *Erik Bipping*, *Joh. Wickenberg*, *Måns Steen* och flere. Åtskilligt har äfven vid *Högskolorne* til allmänna öfningars anställande i detta ämne blifvit afhandladt.

Det skulle trötta Eder, mine Herrar, at höra upräknas alle de vittre Landsmän, hvilke uti allmänna

månna Tal och Skrifter ådagalagt en vårkelig våltalighet på Latin; men jag kan icke afhålla mig at nämna åtskillige af desse, hvilke sig ådragit någon mera upmärksamhet, såsom den icke mindre grundeligen lärde än vittre Riks-Cantzleren Gref *Axel Oxenstierna*, *Gustaf Gustafsson Greive* til *Vasaborg*, *Lars Fornelius*, *Björnclö*, *Ol. Laurelius*, *Jonas* och *Johan Columbus*, *Johan Vidichindi*, *Anders Julin*, *Wallius*, *Brunnerus*, *Rosenhanar*, *Skyttar*, *Olivcrkrantz*, *Winstrup*, *Erik* och *Gabriel Oxenstierna*, *Erik Odhelius*, *Prytz*, *Nordenhjelm*, *Lars Norrman*, *Peter Lagerlöf*, *Anders Stobaus*, *Nils Silfwer skjöld*, *Olof Hermelin*, *Lindskjöld*, *Gripenhjelm*, *Dan. Leyonstierna*, *Dimbodius*, *Florander*, *Bergenhjelm*, *Daniel Achrelius*, *Christian Alander*, *Billberg*, *Måns Rönnow*, af hvilke de fläste tillika, genom förträffelige Latinske dikter, förvärfvat sig et förtjent loford.

Ofvannämnde Fru *Wendela Skytte* och Fru *Axehjelm* född *Catharina Johansdotter Bure* hafva skrifvit artige bref på Latin. *Anna Sidonia Morian* höll 1715 et offentligt Tal på Latin.

Om Skaldekonsten, dess värde, förmåner och behagelighet är på Latin ordadt af *Lars Fornelius* 1626, hvilken författade en undervisning för skaldar, men, innan sin död, lät upbränna de fläste af sina Latinske dikter; af *Jac. Lothichius*, *Jac. Persson Columbus*, *Henric Florinus*, *Johan W. Hack*, *Sam. Westhius*, *David Lund*, med flere, at förtiga en mängd vid Högskolorne utgifne öfningsstycken i samma ämne.

Jag har redan nys nämnt de måst namnkunnige Latinske diktare; men torde få tillägga *Carl Carls-*

Carlsfön Gyllenhjelm, Erik Mathfön Malmogius, Gyllenius och Lars Laurinus, hvilken liftnämnde var Kejferlig krönt Skald.

Af Svenska Skalder hafve vi i detta tidehvarf en väldig skara, utan at lära komma i räkningen dem fom blott varit rimare. Jag må af de törre i synnerhet nämna *Gisflo Jac. bfen, Stjernhjelm, Jonas och Samuel Columbus, Carl Carlsfön Gyllenhjelm, Anders Andersfön, Anders Sparman Palmcrona, Erik Vennæfius, Lars Vivallius, Mårten Afcharæus, Peter Ruabeck, Håkan L. Rhezelius, Jan Jansfön Tornæus, Christian Ivarfön Ulfspare, Dan. Nic. Figrelius, Leyonftierna, Olof Jonsfön, Arvid Olofssön från Skeninge, Carl Johansfön Lundius, Lars Laurinus, Guftaf Erikfön Sunthius, Gabriel Andersfön, Erik Schroderus, Martin Brunnerus, Anders Riddermark, Gunno Eurelius, Dahlftierna, Runius, Ifrael Kolmodin, Olof Hæxionius den yngre, Ifrael Holmftrom, Lindfchöld, Lagerlöf, Werwing, Håkan Spegel, Peter Hæffelius, Jac. Renftierna, Gabriel Holftenius, Palmfelt, Rosenfelt, Lars Johansfön*, fom kallade fig fjelf *Lucidor den olycklige*.

Johan Buræus är den förfte fom förfokt at författa få kallade Alexandrinfke vers på modersmålet. *Guftaf Rosenhane* har i fin *Wænerid* förft hos oss börjat fängftücken efter Italienske mönfter.

Åtskillige af förenämnde Svenske Skalder hafva riktat vår allmänna Svenska Pfalmbok med vackra Pfalmer. Bifkop *Lars Paulinus* i Strengnås förbåtrade samma Pfalmbok vid 1630 och fedan Bifkop *Swedberg* i Skara.

Vers på Finska språket äro författade af *Lars Persson*, Kyrkoherde i Tamela, innehållande en kort Finlands Krönika och af *Maths Salamnius*.

At författa Skådelpel försökte *Anders Johansson Prytz*, hvars Comödie kallad *Olof Skötkonung* speltes vid Kon. *Gustaf Adolfs* Bröllop och den om Kon. *Gustaf I* i Uplåla 1621, *Sam. P. Brask*, *Jac. Rondenhius*, *Stjernhjelm*, *Jac. Chronander*, *Erik Kolmodin*, *Beronius*.

Minnes och Grafvårdar blefvo detta tidehvarf ju längre ju grannare och prydligare, men påskrifterne skil'de icke vida ifrån föregående tidehvarf. Så kallad stentyl blef likväl nu införd och ofta brukad. En del af denna art är af god smak, men många af vålmening öfverflödigt långa och vidlöftige. Af Inscriptioner i bunden styl äro flere rätt vackra. Snart sagt alla äro på Latin, för hvilket språk tidehvarfvet bar mycken agtning.

De i detta tidehvarf så ymnigt sig tildragne märkelige händelser, och de många store Män, hvilke medelst deras beredande och utförande förvärfvat sig en förtjent namnkunnighet, hafva genom et stort antal skådepenningar blifvit frän glömska förvarade. På desse rönes nu, så til sionebilder som påskrifter, en fö bättrad smak, sårdeles vid slutet af Drottning *Christinas* regering och de följande åren. Omkrifter och öfverskrifter voro väl vanligen på Latin, men såsom alt skulle vara sårdeles uti Drottning *Christinas* tid, så finnes ock skådepenningar då slagne med andre öfverskrifter. Uppå en af dem läses omkring en lineal Grekiske orden $\text{ΟΡΘΟΞ ΟΥΧΙ ΟΡΘΟΜΕΝΟΞ}$; uppå en annan öfver en Phoenix ΜΑΚΕΛΩΞ eller det

Sven-

Svenska ordet *Makalös* med Grekiske bokstäfver, och uppå tvenne andra Italienske omskriffter, hvilka trenne sistnämnde äro i Rom förtärdigade. At de öfver Kon, *Gustaf Adolf* och *Carl 12:te* slagne skådepenningar med Tyska påskriffter förskrifva sig från Tyskland, lærer knäpt behöfva erindras.

Historiske kunskapen var både vidsträckt och grundelig, lärdeles emot tidehvarfvens slut. Alle Rikens och åldrars häfder bevandrades, granskades, beskrefvos, dels uti små strödde afhandlingar, Tal och Disputationer vid Högskolorne öfver inskränkte delar, dels uti större arbeten och efter mera utsträckt plan. Af desse må här nämnas en allmän Historia på Latin af *Jonas Månsön* och en annan i samma ämne med blott tideräkning af *Widichindi* kallad *Lumen Chronographicum*. *Johann Elofsön Terserus* och *Johan Flacksenius* författade särskildt en *Chronologia Sacra*. *Johan Matsön* och *Eric Benzeli*, hvardera en Kyrko-Historia på Latin, dock är sistnämnde sedermera på modersmålet öfversatt. Til Historiska kunskapens få mycket mera urbredande försvenskades äfven åtskillige utländska författares arbeten *Q. Curtii* berättelse om *Alexander* den store öfverlättes af *Johan Lehusen*. *Erik Schroderus* öfversatte *T. Livii* Romerska Historia, *Sleidani* arbete om de 4 Monarchier, *Carionis* Krönika, *Osianders* Kyrko-Historia, *Philippi Cominei* Franska Handlingar. *Johan Sylvius* försvenskade *Sleidani* Reformations-Historia. *Sparfvensfelt* tolkade på modersmålet ifrån Italienskan *Eman. Thesauri* Historia om Gótherne och *Joh. Fredr. Peringschöld Pauli Warnesfridi* berättelse om Longobarderne o. s. v.

Skulle

Skulle väl Fäderneslandets Häfder, desz öden under de flere framtarne tideskiften kunnat hafva undfallit våre forskande och verklamme snillens upmärksamhet? Det kunde så mycket mindre hända som kärleken til Fädernesland, ibland medborgerlige kärflor och dygder en af de ypperste, så ådel i sin grund, så nödvändig för Rikens uprätthållande och förkofran, hade i detta tidevarf vunnit en sårdeles stadga. Man ser tvärtom samma kärlek för Fäderneslandet på alle ställen hos våre Häfdeteknare framlysa; och kanske torde den til någon del kunna bidraga til ursäkt om något lekande snille, af öfverdrifvit nit för fosterbygden, någon gång skulle hafva tillåtit sin inbillningsgåfva att söka Fäderneslandets heder uti en orimelig ilders.

En Riks-Historiagraphs tilförordnande och Antiquitets Archivens inrättande år 1613 bidrog icke litet at vända hugen til Svenske Häfdernes granskande och förvarande. Uti et bref af Lärarne vid Collegium Illustre i Stockholm år 1628 til Kon. *Gustaf Adolf*, förläkrades at en sårdeles hug förnärktes at känna framfarne tidens händelser; hvadan de ock tagit sig anledning at författa Annaler öfver hvad sig i Sverige tilldragit, hvilket arbete ikväl innan kort afstannade.

Man insåg nödvändigheten af tilgång på gamle Handlingar til Historiens uplysning. Om deras upökande jämte Antiquiteterne afgeck Kon. *Gustaf Adolfs* förordnande den 20 Maji 1629, under titel: *Memorial efter hvilken H. K. M:t nådigeft vill ot the, som antagne äro at vara Ryksens Antiquarii och Häfdesökjare sig fläteligen rätta skole.*
Dess

Deſſe Håfdeſökare voro *Johan Buræus*, *Johan Meſſenius*, *Joh. Hindric Axehjelm*, *Martin L. Aſchanæus* Kyckoherde i Gimmelby och Fredſtad, hvilken 1630 feck firskildt öppet bref at i förernämnde värf reſa i landet. Man har Årkebiskop *Kericii* bref til Präſterſkapet i Uppsala Stift af den 23 Julii 1631, at til K. M:ts och Kronans Håfdebür inſända ſådane Handlingar, hvilke pröfvades af den vigt at icke böra gå förlorade.

Icke nog med de Handlingar inom Riket voro at tilgå, man ſkickade Isländaren *Jonas Rugman* 1661 til Island at derifrån hämta gamla Handſkrifter, hvaraf han en ſtor mängd återbragte, hvilkas antal vidare öates af flere 1680 hitkomne Isländare.

Änteligen beſinnade man äfven at många Handlingar rörande Fäderneslandet kunde finnas uti andre Europeiſke länder. Til dets upſökande utſändes uti Kon. Carl 11:ts tid *Johan Tunzel* och *Johan Sparſuensfelt*, hvilke, om deras ſkjörd icke var ſå betydlig för Svenska Hiſtorien, ſåſom man förmodat, likvål med ſig hembragte många ſällſyn-te böcker och handſkrifter.

1667 inrättades et Antiquitets-Collegium i Uppsala, hvilket ſedermere flyttades hit til Hufvudſtaden. Med alla deſſa tilgångar förſedde, hvartil egen gränſkning och egne antekningar tillades, hafva våre landsmän i detta tidehvarf anſenligen bidragit til upplyſande af Fäderneslandets Håfder.

En beſkrifning om Sverige författade *Anders Buræus*, ſom ſkref ſig til *Bo*; denne år omtryckt uti *Soteri deſcriptio Sueciæ* ſom af Elzevirerne blifvit uplagd. En annan ſkref *Michael Vexionius*
Gyl.

Gyllenstolpe; en dylik har *Lars Prytz* lemnat i handskrift. Uti mångfaldige strödda afhandlingar, offentlige Tal och Academiske Disputationer äro förskildte Landskaper, Socknar och Städer med deras märkvärdigheter beskrefne. Om Lappmarken skref *Olof Trek*, *Olof Niurenus* och *Johan Jonasson Tonæus*.

Men jag må icke uppehålla Eder, Mine Herrar, med uprepande af alle Landsmän, hvilke uti förskildte delar af *Svenska Historien* gjort sig af Fäderneslandet förtjente. Det är tillräckeligt att föra eder til minnes de allmänt kände Häfderecknare, *Johan* och *Arnold Messenius*, *Paulinus*, *Baaz*, *Widechindi*, *Örnhielm*, *Verelius*, *I I estenhjelm*, *Stjernhök*, *Rudbeck*, *Michaël Gyllenstolpe*, *Jonas Werving*, *Spole*, *Riddermark*, *Prytz*, *Peringschöld*, *Eric Palmischöld*, hvilkens tenares handskrefne anteckningar och samlingar tilhöra *Upsala Academie*.

Dels til bestyrkande af sine uppgifter, dels att förvara de källor hvaraf efterkommande kunde hämta närmare uplysningar om våra äldre häfder, utkommo genom trycket i detta tidehvarf en myckenhet gamla Lagar, Handlingar och Sagor. Vi hafve därför egentligen att tacka de flitigaste Ledamöter af *Antiquitets-Collegio*, *Hadorpherne*, *Stjernhjelm*, *Renhjelm*, *Rugman*, *Örnhielm*, *Peringschöld*, *Salan*.

Forntidens minnesmärken och öfrige Antiquiteter uplöstes, förvarades och beskrefvos; Vi hafva ännu i handskrift qvar hvad de förste häfdesökare *Buræus*, *Aschanceus* och *Axelhielm* derom anmärkt. Hårtill kommer ännu hvad *Jacob Isthmen*, *Renhjelm*, *Jonas Håkansson Rhezelius*, *Clas Johansson*
 IV. DEL. M *Prytz*,

Prytz, Stjernhök, Örnghjelm, Wattring, Rudbeck, Måns Celsius, Peringschöld och flere efter sig lemnat. Det var uti Antiquites-Collegii Archive som alle löse Antiquiteter samlades och förvarades, jämte ritningar och beskrifningar om dem, hvilke icke kunde bortföras ifrån sitt ställe; om det enas och andras förvarande och vidmagrthållande utkom K. Carl 11:s påbud år 1666. Antiquiterernes kändedom var hela långa tiden mycket afhållen och idkad. Den vittre Riks-Cantzleren Gref *Magnus de la Gardie* förårade kostbare böcker til Antiquities-Collegium, och detta hedrande efterdöme har af flere ånda in i senare tider blifvit följt, til dess detta värk, icke långesedan, indrogs och dess bokförråd införlifvades med Konglige Bibliotheket.

Til uplysning om våre åtter och deras slägtregister tjena de anteckningar som blifvit författade af *Messenius, Tegel, Pehr Månsson Utter, Örnevinge, Anders* och *Jonas Buræus, Sam. Gyllenstolpe, Olof Strähle, Friherrinnan Catharina Båth, Scherling Rosenhane, Sam. Westhius, Sam. Gestrinius, Peringschöld, Clas Prytz, Olof Broman*. En okänd har vid 1640 sammanfatt en Finsk Adelig Slågtebok.

Uti Myntkunskapen funno våre vittre Landsmän i detta tidevarf äfven mycket behag, hvilket gaf anledning til samlande af så väl inhemske som utländske Mynt och Medailler af alla åldrar. Uti Kon. *Gustaf Adolfs* tid vant Kongl. Myntsamlingen anseelig tilväxt och har sedan under de följande Regenter erhållit ständiga tilökningar. Ibland enskildre Landsmäns Myntsamlingar, hafva i synnerhet såsom anseelige räknade blifvit de som ägdes

des af Friherre *Clar Flemming*, Frih. *Coyet*, *Jac. Gyllenklo*, *Edenberg*, *Herdenhjelm*, *Olderman*, Frih. *Mathias Palbitsky*, hvilken sistnämnde utmärkt sig med en förträffelig kännedom af Grekiska och Romerska mynt, den han under sine vidsträkte resor inhämtat. Hr *Momony* berättar i Dagboken öfver sine resor, at han träffade honom 1647 i Alexandria på vägen til Cairo. Om våre egne mynt och de främmande myntsorter som här gånge varit, hafva *Aschanæus*, *Stjernhök*, *Hadorf* och *Dykman* skrifvit. *Elias Brenner* utgaf 1691 des så kallade skatt af Svenske Mynt uti koppar stuckne, hvilken uplaga nu är ganska sällsynt.

J hafven ofelbart, Mine Herrar, vid upråkandet af de vittre Författare, hvilke bidragit til Svenska Häfdernes uplysning, saknat någre Män, hvars förtjenster och namnkunnighet i alla tider bör frikalla dem ifrån glömska. Jag skulle med det loford dem tilhörer mer än gärna hafva nämnt *Scheffer*, *Loccenius*, *Pufendorff* och *Chemnitz*, om jag bort, om jag behöft dem anföra. Såsom utlåningar, ehuru 2:ne af dem stadenat hos oss, hafva de icke kunnat uptagas uti en räkning, der vittre Landsmän endast skulle ihugkommas.

Jag har hastat öfver desse flere åldrar och secler och det så mycket hastigare ju större del af målet jag hunnit til rygga lägga. J hafven det nogsamnt kunnat märka af den ofullkomlighet, som allestädes röjer sig, om icke Eder upmärksamhet tröttnat vid så väl ämnets som föreställningsfättets torrhet. Jag skal icke länge sätta Edert öfverseende på prof! Jag skal med snabb fart genomlöpa en del af det 18 århundrade efter den Svenske *Alexanders* fall

och vinner säkerligen edert bifall när jag stannat vid den tid, hvilken dels håldre må räknas samtida med oss, som många dithörande personer ännu lefva, och de inom medlet af detta *Seculo* afledne vittre Män äro hos Eder uti friskt och väl förtjent minne.

Vid och någon tid efter Kon. *Carl 12:s* död var Fäderneslandet rikt på vittre Män; alla delar af vitterheten idkades med ypperlig framgång.

Om de lärde språken bestämde man sig på et utmärkt sätt. Latin var ganska allmänt brukad, och våltalighet i detta tungomål icke sällsynt; men i synnerhet äro derföre berömda *Olof Celsius* den äldre, *Hermansson*, *Rosenadler*, *Joh. Steuch*, *Thomas Ihre*, *Daniel Jusén*, *Anders* och *Måns Rydelius*, *Törner*, *Rudén*, *Thun*, *Asp*.

Åtskillige af desse hafva äfven författat skaldeqväden på samma språk, men särskildt böra derföre ihugkommas *von Bloch*, *Jonas Vitorin*, *von Staude*, *Frih. Brauner*, *Lithow*, *Possisth*, *Linderstolpe*, *Nils Celsius*, *Noring*, *Forselius*, *Bröms*, *Johan Wancæus*, *Ol. Knös*, *Gref Lilljenstedt*, *Biskop Rhyzelius*, hvilke begge sistnämnde äfven sungit på Grekiska och Svenska. Fru *Hattrang*, född *Anna Maria Ehrensfäl*, har äfven skrifvit små nåtta Latinske vers.

Uti Grekiske språket hafva sig i synnerhet utmärkt *Olof Celsius* den äldre, hvilken på lika sätt såsom *Norrman* efterlemnade handskrifna anmärkningar vid *Stephani* Grekiska ordabok; *Joh. Billberg*, *Nesselius*, *Thun*, *Lars Halenius*, *Svedberg*, *Eric Benzelius* den yngre, *Rabenius*, *Svanberg*, *Plantin*, *Peter Lamberg*, *Ingemund Bröms*, *Hedelin* hvilken var snäll Grekisk Poët. FÖR

För insigt i de Österländske språken äro mycket berömvärde den flere gånger nämnde *Olof Celfius* den äldre, *Schultén*, *Lund*, *Palmroth*, *Hasselgren*, *Dan. Jusflén*, *Lars Halenius*, *Järnsfelt*, *Rönnow*. Öfversten *Sten Arfvidsön* ägde insigt uti Arabiske, Persiske och Turkiske språken jämte flere andre. *Samuel Hyllén* var väl hemma både i Turkiske och uti Schlavonske tungomålen. En Målare vid namn *Truls Arfvidsön*, som alltid var förtedd med en opunsterad Hebreisk Bibel, öfversatte deraf på modersmålet 7 stycken af Kon. *David*s Psalmer.

Johan Arent Bellman kände Hebreiska, Grekiska, Latin, Franska, Engelska, Italienska, Holländska och Tyska språken, af hvilke Europeiske tungomål det Franska och Tyska var nog allmänt.

Om modersmålet var man ganska sorgfällig. Professor *Carl Lundius* gjorde artiga anmärkningar öfver Svenska språkets art i anledning af Lagstylen, uti et 1713 författadt Memorial vid de honom på Kongl. befallning meddelte nya Lagens Balkar. Biskop *Svedberg* utgaf et arbete om Svenska språket, och råkade deröfver i tvist med Landshöfdingen *Hjärne*. *Pfeiff* och *Iserhjelm* hafva äfven budit til at ståda modersmålet efter Grammaticaliske reglor.

Ibland ypperlige Svenske Skalder räknas *Rudén*, *Spegel*, *Keder*, *Urban Hjärne*, *Runius*, *Eld*, *Jacob Frese*, *Emund Gripenhjelm*, Gref *Carl Gyllenborg*, *Ingemund Bröms*, *Joachim Duben*, *H. G. von Brobergen*, Fru *Brenner* född *Sophia Elisabet Heber*, som jämväl skrifvit vers på Latin, Franska, Italienska och Tyska språken; Fru *Rückerschöld*

född *Emerentia Polhem* har författat åtskillige vers på modersmålet.

Til våre så äldre som nyare Håfvers uplysning hafva märkeligen bidragit *Olof Celfus* den äldre, *Lars Forsselius*, *Eric Benzelius* den yngre, *Spegel*, *Peter Schönström*, *Arhenier*, *Hermansson*, *Upmark*, *Rosenadler*, *Björner*, *Gustaf Benzelfsterna*, *Kilian Stobæus*, *Gref Gustaf Bonde*, *Rabenius* med många flere.

Ättelångder äro författade af *Gref Carl Bonde*, *Theodor Norrman*, *Kilian Stobæus*, *Rhyzelius*, *Perringschöld*, *Salan*.

Uti Myntkunskapen ägdes vackra insigter af *Keder*, hvilken besörgde en förbättrad uplaga af *Brenners* arbete; *Kilian Stobæus*, *Eric Benzelius*, *von Bromell*, af hvilken vi hafve en handskrift om de uti Svensk jord träffade mynt; *Peter Dykman*, som författat en artig afhandling om Fäderneslandets mynt och penningaräkning; jämte de flere, hvilke denne tiden ägde vackra myntsamlingar, såsom *Gref Lilljenstedt*, *Frih. Gripenhjelm*, *Rålamb*, *Sten Arvidsson*, *Wattrang*, *Gref Stenbock*, *Nyman* och *Törnhjelm*.

Desse för detta tidehvarfvet, fast ofullständigt upräknade vittre Män hafva varit vår tids Måstare och mönster. Uti deras Skola äro den mängd af vittre Landsmän danade dem vi personligen kánt. Dem bör således med alt skål tillskrifvas det fördelaktiga skick, hvaruti vitterheten sig hos oss befan, då *Lovisa Ulrica* med sin ankomst glädde Svea Folk.

Denna Drottning, begåfvad med de stora egenskaper som pryda en hög börd, förenade med
hvarje-

hvarjehanda vackra och gagnande kunskaper, en sållsynt insigt i vitterhet och förträffelig smak för vittre yrken. Hon såg således med fägnad, hvad framsteg de sköna boklige konsterne redan vunnit uti detta des nya Fosterland, och förefatte sig at genom eget deltagande och upmuntran bidraga til deras fullkomnande.

Strödde arbeten uti de fläste vitterhetens delar, voro utmärkte vedermålen af en med hug och bøjelse tiltagande god smak; men at, med förenade gåfvor och samlad styrka, bringa samma smak til den högd af ädelhet och behag, som skulle allmänt godkännas, allmänt antagas, hade knappast hunnit påtänkas.

Den begrundsamme, hvilken inom sig samlar alla tankar för at omfatta ämnen vida öfver förmågan af sit begrep, må söka ödemarken. De så kallade böga vetenskaper fordra icke sållan enslighet, om icke de, hvilke deruppå en nyttig tid använda, skole behöfva, med Archimedes, förbehålla sig, at cirkelne måtte lemnas orubbade.

Vitterheten deremot vinner på umgänge och sammanlesnad. Ju muntrare lag, ju gladare tidsfördrif, ju mera ombyten af händelser, des mera upeldas snillet, desto lifligare blifver tankegåfvan. Vitterhetens idkare meddela gerna sina snillealster; och, när icke en illa afpassad egenkärlek inträffar, lida de med så mycket större tilfredsställelse en vänlig granskning, som de årkänna denne för et medel at närmas fullkomligheten, deras rätta syftemål.

Et vittert sällskap hade 1712, igenom då varande Bibliothekariens, sedermera Årkebiskopens *Eric Benzeltii* bedrifvande uti Upsala sammanträtt;

men med handlingars utgifvande hann det icke blifva färdigt förr än 1720, då desse med mycken begärlighet emottogos så inom som utom Riket. Detta sällskap hade vitterheten, i förening med vetenskaperna, til föremål, i afsigt at uplysa samtiden och göra våre Landsmäns Arbeten kände hos utlänningen.

Nitton år derefter tog Svenska Vetenskaps-Academien här i Stockholm sin början. Jag skulle hafva nödgats at, såsom utöfver mit ämne, med tyfthet förbigå denna icke mindre gagnande än hedrande inrättning, om icke dess första stadgar äfven ålagt Ledamöterna: *at ränsa våra Fäders språk ifrån alla främmande tillatser och återkalla det til sin förra renhet.* Academien har ock verkligen härutinnan lemnat förträffelige efterdömen, samt få väl derigenom som medelst upmuntringar, bragt andre Landsmän at jämväl vinlägga sig om modersmålets upodlande.

Intetdera af desse annars berömvärde vittre samfund svarade emot Drottning *Levis* välgörande affigter för de prydlige kunskaperne. Sällskapet i Uplala hade själf ändrat sin första plan. Vetenskaps-Academien tillräckeligen syfslofatt med de lärdomsgrenar den til uparbetning företagit, hade föga råd rum öfrigt at til Svenska språkets förädlande använda.

Drottningen, uplifvad af lika nit och ynnest för alla vitterhetens färskildte stycken, och som vid alla tillfällen med nådigt bifall upmuntrat vitterhetens idkare, beslöt därför at gemenamt taga dem under sit höga hägn; och detta var denne vår Academies lysande uphof.

Ingen

Ingen var mera i stånd, ingen skickeligare at göra utkast til detta arbete, än Drottning *Lovisa*, hvars förträffliga snille och fina smak svarade emot dets uplyste vett och lyckeliga urskillning.

De förste Ledamöter af denna Academie voro få, men ibland de vitrafte Män i Riket utfökte, Måltare i Våltalighet, Skaldekonst, Språkkunskap, Hiftekunskap så för äldre som nyare tider, Myntkunskap, Gränkningsläran; I få ord, Academien var i sit första danande redan mogen och til stadga bragt.

Huru antalet af Ledamöter sedermera blifvit tilökt med lika urskillning, lika lycka, lika framgång, derom vittna de redan utkomna fyra band handlingar, hvilke med et femte snart förökes, hvarutinnan äfven träffas den ärestod Academien af skyldig vördnad åt dets saknade höga Stiftarinna uprest.

Men en mera ärofull minnesvård, värdig denna stora Drottning, är åter uplivandet af denna Academie, hvars fall dets Stiftarinnas bortgång synres bebåda. Ömhet för en älskad Moders minne, kärlek för det folk som dets spira lyder, aktning för de vittre yrken, af hvilke de mått intagande äro dets egne, bragte vår nådige Konung at med förbättringar återställa et Samfund som, under dets eget beskydd, såkraft kunde blifva gagnande.

Det snille, som ifrån de första åren, då det ännu utvecklades, gjort vår förundran, understödt af en vittre Moders höga smak, visade tidigt hvad man hade at förvänta. Snabba framsteg uti de prydliga kunskaper, förente med en tiltagande vishet, ökte folkets hopp. Den höga ynnest,

hvarmed de omkring den unge Prinsen sig företeende vittre Mån omfattrades, var en början til utöfning af det hågn vitterheten kunde sig lofva. Beskyddare af Upsala allmänna Lårosäte, med hvad gällande nit och huld bevågenhet, tog han sig icke an de boklige konster med deras rätta idkare!

Hvad annan följd kunde deraf blifva än hvar-til vi varit åsyne vitnen? Sjelf upftigen på sine Fäders Thron, gaf Konungen de största prof af den styrka medfödd vishet, af förvärfvade insigter förådlad, nödvändigt måste åga. Öfvertygad om den fördel et land tillskyndas både för samtid och efterkommande genom uplysning och et deraf följande nyttigt bruk af vetenskaper och vitterhet, sträckte han äfven til desse en kongl. omvårdnad.

Hade Drottning *Christina* varit hållad för den Svenske *Pallas*, var *Lovisa Ulrica* årkänd för Nordens *Minerva*, så ses nu en *Apollo* från Svenska Thronen kasta de måst lifgifvande strålar och utbreda det behageligaste lken. Våltaligheten så intagande, så intalande, höres nu från detta ställe och hånrycker til förtjusning. De från Thronen lemnade efterdömen hafva kraftigare verkat, mera upmuntrat, än många belöningar. Konungens, från Regeringens mödosamme omsorger befriade, stunder upoffras åt Vitterheten, under åhörande af vittre Måns Arbeten, hvilke, efter förtjensten, med bifall eller ypperlig granskning bevårdigas; kanske få vi en gång säga mera, hvartil vi nu endast väge nalkas med våre giftningar.

Böcker och skrifter samlas från alle Länder, och derigenom vinner Konungens enskildte, redan rika, bokförråd ständigt ännu större tilväxt. Här va-
rande

rande allmänna Kongl. Boksamling, så väl som den vid Upsala Lärosäte, hafva af Konglig frikostighet blifvit förökade.

Hvad framfarne Konungars befallningar om modersmålets renhet i tal och skrift icke förmått uträtta, har Konungens föreljande efterdöme ensamt åstadkommit; och för at så mycket fortare hinna til målet, har omsorgen om Svenska språkets upodlande blifvit åt dertil skickeligaste Herrar och Män updragen. De redan aflagde prof förvissa om ypperlig framgång, under hägn af en Stor Konung, hvilken föredrager sit Rikes åra framför eget lugn och egen bekvämlighet.

Åt Fäderneslandets Sång Gudinnor är en pråktig boning upförd. Der höras nu de målt lekan- de af desse Systrar på vårt eget tungomål göra behagligheten af sin sång gällande, med en framgång vida utöfver förra tider, vida utöfver vår förmodan,

Om de mått och steg Konungen räckts taga til Håfdekunskapens förkofran, hafven J, mine Herrar, nyligen blifvit påminne af en vittet medlem uti edert Samfund, så mycket håldre til edert nöje, som prydligheten af denne Medbroders tale- gåfva höfdes at afskildra de ådla tänkesätt, hvilke varit driffjädrrar til de hithörande Kongliga Förfatningar. J hafven vid samma tillfälle blifvit erindrade om det, som utur edert minne aldrig kan utplånas; Jag menar denne Academies åter förnyande och tilväxt.

Konungens visa och höga affigter med denna inrättning måste uti tacksammas hjertan hos samtid och senaste efterverld ifrån glömska blifva för-

varade; men at följderna måtte svara emot ändamålet det beror uppå oss, mine Herrar. Vi äro alle brinnande af nit at upfylla de pligter oss, såsom Ledamöter af denne Academie, blifvit ålagde; och det är det tacksamhetsoffer, som säkrast behagar Konungen. Bärom alltid fram sådane rökverk på det altare, vi til dess ära uti våre hjertan uprättat. Görom oss med alle vitterhets idkare på detta sätt värdige det hägn, den upmuntran, som en välgörande vishet aldrig nekar.

Vi äro uti en ringa och inskränkt krets verktyg til utbredande af Konungens ära. Låtom den nu förmärkte ifrige tåflan at dertil genom vitterhetens upodlande bidraga, aldrig minskas, kallna och försvinna.

Vitterheten har uti vårt älskade Fädernesland långsamt utbredd sig, icke olik de reslige tråd, hvilke behöfva rymlig tid för at skjuta i växten och sent prydas med blomstrande fåring.

Måtte det en gång befinnas at nyare tidehvarfers vitterhet, som, under den förste *Gustaf* fästet rötter, under den andre *Gustaf* sig förkofrat, under tredje *Gustaf* ständigt lyst med behageligaste blomster, lemnat rik skjörd af frukt åt en sen efterverld under *Gustaf* den fjerde.

Utdrag

AF

*Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets
Academiens Dagbok,*

Den 20 Martii 1789.

Om eftermiddagen sammanträdde Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademien i dess rum uti Gamla Kungshuset, til firande af den högtid, som, enligt dess stadgar, årligen bör uplifva åminnelsen af dess Instiftelse, samt at meddela allmänheten kunskap om de Skrifter öfver de utfatta täflingsämnen inkommit, om det utlåtande hon öfver dem fält, och sluteligen om de täflingsämnen som hon för det ingående året framställer.

Hans Maj:st Konungen behagade i Näder uti grillerad Loge denna sammankomst bivista.

Secreteraren anförde at i det Historiska samt Antiquitets ämnet intet försök til Akademien inkommit, samt at ehuru väl för priset i främmande och lärda språken et på Fransyska blifvit framlämnadt, såsom ock för inscriptions och sinnebildspriset fyra, hade dock ingendera så upfyllt Academiens önskan at dess Författare kunnat pröfvas berättigad til belöning.

Academien som detta år saknade det nöjet at utdela någon belöning, lät fördenstkull med sin Allernådigste Beskyddares tillstånd afkunna de för det ingående fastställda täflingsämnen, hvilka med föga
före-

förändring voro de samma som förledet är upgåfvos, nämligen:

För det Historiska priset: En Afhandling på Svenska rörande Krigsväsendets ändring och skick i Sverige under Konung *Gustaf Adolfs* regering, hvaröfver Författare lämnas tvänne års tid, eller ända til den 20 Januarii 1791, at med sina försök inkomma, och erhåller den, som finnes belöning värdig, dubbelt pris.

För priset i främmande och lärda språken: En undersökning i obunden skrifart på Fransyska eller Latin om man af fria Konsternas af- eller tiltagande i en Stat kan med någon säkerhet döma til et folkslags seder.

För Antiquitets priset: En efter de bästa granskningssrunder författad undersökning om de til Nordiska Historien hörande och i Sverige tryckta gamla Sager, i affigt at utröna deras ålder samt mer eller mindre trovärdighet; i hvilket ämne äfven utlofvas dubbelt pris.

För Inscriptions och Sinnebildspriset: Försök 1:o til Inscription på Latin eller Svenska öfver Konung *Erik XIV:s* Graf i Westerås. 2:o til Minnespenningar på Latin öfver Svenska Konungarne af *Birger Jarls* Ått samt de märkligaste under deras regeringar förelupna händelser; förbehållande sig Akademien, at Författare, som ville täfla om priset, borde så öfver det ena som andra ämnet inkomma med upgifter.

Intrådes - Tal

Om

De vackra Vetenskapernas Öde
hos de Romare,

Hället

Den 20 Martii 1789 i Kongl. Vitterhets

Historie och Antiquitets Akademien,

Af

JOHAN HARTM. EBERHARDT

Hist. och Mor. Lector vid Kongl. Gymn. i Hernösand
och Secreterare vid Kongl. Bibel-Commission.

MINE HERRAR!

För ingen af dem, som hittills blifvit intagne i detta Vittra Samfund, lär den åran kunnat vara så oförväntad, som den nu är för mig. Denna Kongl. Akademien har vid sit val af Ledamöter alltid fallit på sådana Herrar och Män, som genom sina utmärkta Snillegofvor, grundeliga lärdom, goda smak och vittra arbeten gjort sig fördelakrigt kända och, då de på sådana anledningar, kommit at uptagas i des s gemenskap, har en uplyst almähet ansett deras förtjänster värdigt belönta och trott, at Kongl. Akademien med samma gjort en vinst för sig sjelf. Jag däremot, som i intet hänseende kunnat ådraga mig Kongl. Akademiens upmärksamhet; som lefvat min tid fram i en stilla och ryst vrå, obekant med flora verlden och okänd för andra än några Vänner, när icke desto
min

mindre afseende görs på mig vid återbesittandet af et ledigt rum bland dets arbetande Ledamöter, hånder mig därigenom något, det jag icke kunnat förmoda och som torde af mången anses såsom et undantag i de regler, hvarest Kongl. Akademien i sådant fall plågat förfara. Ty om jag än ifrån yngre åren budit til, at odla det knappa pund Naturen mig tildelt och arbeta mig fram på den långa Lärdomsvågen, har jag dock därunder sparsamt fått vidröra de ämnen, som Kongl. Akademien har til föremål, och hvad framgång kan jag vid mina år lofva mig om jag nu mera ville försöka, at återhåmra mina ungdoms studier och selskafva mig med sådant, som närmare vore afpassadt efter dets affigt. Öfvertygad hårom och i följe däraf intagen af en billig farhåga, at icke i någon del kunna svara emot den goda tanka Kgl. Akademien behagat göra sig om mig, hade jag bort undanbedja mig en heder, som så vida öfverstege min ringa förtjänst i Lärda Verlden, om jag blott skolat råttat mig efter min egen känsla och omdöme. Men Kongl. Akademiens Kallelse, gillad af dets Høga Skydsherre, är för mig en lag, den jag vörder och hörsamar. För Edert ynnestfulla förtroende, M. H. bör misstroendet för mig sjelf, ehuru billigt, och alla beränkligheter vika och lemna rum åt vörnad och årkänsla. Jag önskade kunna uttrycka dem på et sätt, som vore Eder värdigt och lifligen tolkade mina tankar. Men det är mig ej gifvit at vara våltalig och jag hoppas at mer i sjelfva verket, än med ord kunna ådaga lägga huru høgt jag finner mig Eder förbunden. Unnen mig tillika den glada förhoppning,

ning, at Edert ådelmod med skonsamhet och tolerans fördrager mina brister och öfverfer med mina ofullkomligheter. Härigenom ökas min tacksamhet och mit sinne upmuntras.

Kongl. Academiens Stadgar bjuda, at vid et tillfälle, som detta, något tjänligt ämne skal afhandlas. At efterkomma detta har jag trost, det skulle de vackra Vetenskapernas öde hos de Romare förjåna, at med någon sorgfällighet undersökas och föreställas. Ämnet är icke nytt och fordrade derföre en skickligare penna, än min, för at göras smakeligt. Jag vil dock bjuda til, at samla de strödda underrättelser, som hos äldre Auctorer i denna delen förekomma, för at i möjligaste korthet för Eder, M. H. framlägga en berättelse om dessa Vetenskapers *Uppkomst, Tilväxt och Fall* hos detta ryktbara folket, och skattar mig lycklig, om mit bemödande härutinnan icke misshagar.

De vackra Vetenskaperna, som hos Cicero a) få namn af *Studia humanitatis & Literarum, Artes, quæ ad humanitatem pertinent, Artes ingenuæ & humanæ*, voro flera Secler igenom hos de Romare en okänd och vanvårdad sak. Annat borde ock ej gärna väntas i en *Militarisk* Stat, formerad af en hop herdar, jordbrukare och flyktingar, sammanträngde inom en liten krets, nödsakade, at röfva åt sig hustrur och skaffa sig mera utrymme med värjan i handen. Detta kunde icke ske utan på Grannarnas kostnad. Rom inviklades derföre i ständiga småkrig, som då de merendels slog ut til des fördel, inplantade och rotade inkråknings lyftnaden. Inom Staten herrskade en nästan al-

IV. DEL.

N

män

a) Cic. pro Arch. c. 1. 2. Orat. Lib. III. c. 6.

mån fattigdom, som nödgade Invånärena at med tråget arbete och sparsam letnad skatta sig nödtorftig lifsbergning. Då således en Romare måste dela sin tid mellan krig och jordbruk, var ingen öfrig för at odla Snillet och förverfva lärda kunskaper. Hela *upfostrings* verket gick ut på at tildana käck-ka Soldater, treffliga Landbrukare och goda Medborgare. Ungdomen undervistes i Religion och Borgeliga Lagar och Sedvanor: kärlek för Fosterland, dygdiga och patriotiska tänkesätt inskräp-tes genom korta minnes-språk och goda efterdömen. Detta, jämte en simpel *måt- och räk- konst* b) ansågs nödigt och nyttigt at veta, och til den ändan voro ock ifrån äldre tider publika Scholor (*Ludi Literarii*) kring *Forum* för barn af bägge könen inrättade c). Man sånde ock sina Söner til *Hetrurien*, i synnerhet, dem som ämnades at gå in i *Augurernas Collegium* d) och i senare tider ända til *Marseille* e), Roms gamla Bundsför-vant, förmodeligen at där lära känna handeln. Däremot hade man i Rom en slutt tanka om *Grekernas Vitterhet* och *Philosophie*. Hårtil bidrog detta folkets Nationella Caräcter, som icke anstod en alfvarsam, stadig och arbetsam Romare f). Utom *Solons* Lagar, dem de nyttjade vid sin *Lag-*
Com-

b) Cic. Tusc. Lib. I. c. 2.

c) Dion. Hal. Ant. Rom. Lib. XI. p. m. 2228. Liv. Lib. III. c. 44.

d) Liv. Lib. IX. c. 3.

e) Periz. ad Aelian. V. H. Lib. III. c. 21.

f) *Das mihi nullam gravitatem, nullam constantiam, nullum firmum in Graecis hominibus consilium, nullam denique esse testimonii fidem. Cic. pro Flacc.*

Commission, ville de icke veta af derås Lärda upfinningar och kunskaper, som i deras tanka vöro idel alster af detta folkets lättfinnighet och orklöshet och blott tjänte, at förskämma seder och tänkesitt.

Cicero gissar vål, at då *Pythagoras* med sin *Philosophie* gjort sig så almänt bekant hos *Grekiska* Colonisterna i *Nedra Italien*, skulle ock ryktet om honom hafva kommit til *Rom* och där väckt en och annans nyfikenhet *g*); men om så händt, hvartil dock föga liknelse är, kunde et sådant undantag ej minska den almånna fördom de *Romare* hade emot *Grekerna* och deras vetenskaper, och i så lång tid bibehöll sig. Desse åter räknade *Roms* Invånare för *Barbarer*, och *Dionysius Halicarnassensis* har gjort sig möda, at vederlägga en sådan beskylldning *h*). I sjelfva verket var den ock ohemul: deras Regements författning, Gudstjänst, almånna hushållning, enskilda lefnad och seder m. m. gifva tilkänna, at de haft sådana Mån inom sig, som icke gifvit *Grekelands Visa*, eller så kallade *Politiska Philosopher* efter. Tiden visade ock, at dem icke felade Snille och hug för de vackra *Vetenskaperna*, så snart omständigheterna tillåto dem at följa denna sin böjelse.

Imedlertid och innan en sådan förändring inträffade såg man de *Romare* esomoftast sysselsatte med den *Vitterhet*, hvartil Naturen sjelf hos alla bekanta folkslag föranleder och utan konstens biträde kan idkas. *Cicero* berättar, efter *Cato*, den

N 2

äldre,

g) Id. Tuscul. Lib. IV. c. 1.

h) Dion. Hal. ub. supr. Lib. VII. c. 70. p. m. 1382. seqv.

Äldre, at deras förfäder ifrån de äldsta tider brukat vid sina Gåstebud sjunga och spela til hugkommt af stora och förtjanta Män i Staten, hvaruti gästerne vanligen aflöste hvarannan, och han slutar däraf, at man då redan hade *Visor* och *melodier* på dem *i*). Dessa voro allvarfama, äfven som de man söng och spelade vid *offren* på vissa Högtider, af hvilka man i Rom hade et så ymnigt förråd, och de därmed gärna följaktiga *processioner* *k*). Därbland voro *Saliernas* i synnerhet märkvärdige. *Numa* hade förordnat dem och själf författat åt dem de qväden, som de för hvar dag, som högtiden varade, skulle sjunga *l*). Dessa *Carmina Saliaria* räknar *Varro* för de första Latinska Verser *m*), och som de ickeingo förbättras, så vitna öfverlevorna af dem ännu i dag huru ohyssade och stråfve *Numas* Sånggudinnor (*Carmoenæ*) voro, åt hvilka han invigde en egen lund *n*). Af dylik poetisk halt, men sämre innehåll voro de *Fescenninska* Verser, som hos Latinska Auctorer ej sällan omtalas. Romerske Landtmannen hade lårt dem af sina grannar i *Fescennium*, en Attisk Colonie. De brukades vid de högtider, som firades efter slutad skörd och vinbergning och

voro

i) Tuscul. Lib. IV. c. 1.

k) Horatius sedan han upräknat hvad Poëssien gör för tjenst vid Religion, slutar han med detta summariska yttrande:

Carmine Di superi placantur, carmine manes.

Ep. 1. v. 132 - 138. Lib. II.

l) Liv. Lib. I. c. 20.

m) *Prima verba Poëtica Latina.* de L. L. c. 6.

n) Liv. ub. supr. c. 20.

voro fulla af plumpt och bitande skämt o). I från Landsbygden kommo de in i Staden och nytjades vid *Bröllop*, *Triumpher* och omsider på *Theatern*, med allt det själfsväld, som de äldre *Grekiske Comici* togo sig. I gemen få sådana Verser namn af *Saturniska p)*, ovilst af hvad anledning. Låmningar af dem har man i de omrörda *Carmina Saliaria* och i åtskilliga gamla *Inscriptioner q)*.

Med allt detta kunde Rom denna tiden ej fågas hafva haft någon egentelig *Poësie*, eller verkliga *Poëter*. *Cicero* vidgår, at så var och at man sent fått och hyllat dem r). Mera vårde fattes troligen på god *Tale-gofva*, som naturligt vis borde komma väl til måtta, sedan Kongliga vårdigheten var afskaffad och Rom var blefven en *Republik*. Folket tog då en nära del både i Lagstiftning och Styrelsen. Inga magtspråk gälde mer och inga tvångsmedel voro at tilgå. Menigheten måste upplysas och öfvertygas om sin sanna fördel, eller åtminstone föras bak om ljuset genom en inbillad; och i bägge fallen kom det an på at öfvertala henne. Sådant försöktes ock vid alla angelägnia tilfällen. Man hörde talas i den afligt, i *Folkets Sammankomster* på *Torget (Forum)*, i *Senaten*, framför spitlen af en *Armée*, och, i lik-

N 3

stä-

o) Horat. Ep. I. v. 140 - 160. Lib. II.

p) Horatius talar om *horridus numerus Saturnius*, ub. supr. Den bestod i en *jambus Trimeter hypercatalecticus*.

q) Sådana finnas hos Briffon. de Formul. Lib. I. p. m. 116. Lib. IV. p. 395.

r) *Serius Poëticam Nos accepimus. Sero a Nobis Poëtae vel cogniti vel recepti*. Tufcul. Lib. I. c. 1. 2.

ställighet med denna seden, ser man Romerska Historici införa *Consuler, Prætorer, Tribuni Plebis* och andra talande, och det på et sånt, som icke instämmer med deras tidehvarf. När *Val. Publicola*, för at hedra sin döda Vän och Ämbetsbroder, *Brutus*, höll öfver honom et *Äminnelse Tal*, vid hans lik-färd, följdes detta efterdöme och blef en sed, som i akt togs, i anseende til andra förtjänta Män, vid dylika tillfällen s). Skyldigheten at hålla et sådant Tal ålåg gärna en af Familien och en sådan Biographie förvarades i Familie-Archiver. Mil bruket, som alltid inlmyger sig äfven i de bästa företag, instälde sig ock här. Med tiden blef denna hedern för almän och dessa Biographier orsakade mycken genealogisk villervalla t). Det är lätt at finna, at denna tidens Talare, som blott nyttjade de gofvor Naturen dem tildelat, och den färdighet de kunnat vinna genom öfning, icke förmått framföra sådant, som man får höra af en rätt *Orator*. Det lyckades dem icke destomindre, at med sina enfaldiga föreställningar ofra göra samma intryck på sina Åhörare, som en verkelig våltalighet plägar åstadkomma. Så vet man, at en *Menenius Agrippa* blott genom en simpel Fabel förekom en föntring, som den uppretade Menigheten hade i sinnet u). *Marcus* och *Lucius Valerius Potitus* stillade med sina föreställningar Menigheten, som var i full resning; och, då hela Senaten låtit *Cyneas* misleda sig, förmådde *Appius*

s) Dion. Halic. Lib. V. p. m. 884. Plutarchus Public. p. m. 223.

t) Cicero de Finib. Lib. II. c. 35. Brut. c. 16.

*) Liv. Lib. II. c. 32.

pius Claudius föra Senatorerna til råtta och utplåna de intryck Grekiske Oratoren gjort på deras sinnen *w*). *Cicero* anför dessa senares exempel; men förklarar tillika, at ingendera af dem kunde råkna för *Orator* *x*). Sakens beskaffenhet och vigt, förtroendet för personen som talade, och ovanan, at höra något bättre, årlatte hvad som hos honom brast i värtalighet.

Med *Historien*, som räknar sig i släktkap med Poësin och Vårtaligheten *y*) kunde det denna tiden icke vara bättre bestådt. Ämnen för henne felade icke; ty stadigvarande krig och inneska tvister och hvålfningar gafs dem i alt öfverflöd. Så bör man ej heller tvifla därpå, at en Nation, som var så upstånd af begär til åran och et oförgångligt namn, som den *Romerska*, ju skulle önskat, at få sina bedrifter förvarade för efterverlden medelst *Historiens* åtgård. Men i den delen kom man icke längre, än til de magra *Dag. Bøcker* som *Pontifex Maximus* var skyldig at föra, och omtalas under titel af *Annales Maximi* och *Commentarii Pontificum* *z*). Til dessa publika Åcter ågde en hvar tilgång, äfven som til *Fasti Consulares* och *Triumphales* och andra Minnesdömen, som hos *Auctorer*na omtalas. Hos *Privata*

N 4

gof-

w) Cic. Brut. c. 14. 16. Plutarch. Pyrrh. p. m. 457.

x) *Eos Oratores habitos esse, aut omnino tum ullum Eloquentie præmium fuisse nihil sane me legisse memin.* Id. ub. supr. c. 14.

y) *Omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum & quasi cognatione quodam inter se continentur.* Cic. pro Arch. c. 1.

z) Id. de Orat. Lib. II. c. 12.

gofvos ock ofelbart, utom de förr omrörda Åreminnen, några Historiska Antekningar; men alla dessa hjelpredor och källor för Historien ledo mycket, eller gingo förlorade i den stora brand, som öfvergick Rom vid *Gallernas* infall *a)*, och det som var i behåll, eller kunde återställas, gafs ännu på lång tid ingen skickelig hand til, at utarbета och sätta i ordning.

Så förhöll det sig med de *vackra Vetenskaper-na* i Rom ända til slutet af *första Puniska kriget*; men ifrån samma fredsflut vila sig några tecken til förändring i tänkesättet i hänseende til dem hos vissa af Romerska folket. Året efter berörde fred uppförde en *Livius Andronicus* den första *Drame* i Rom efter *Grekiska* smaken. Man hade väl et helt *Seculum* förut gjort någon början til så kallade *Ludi Scenici* här i Staden, då, vid tillfälle af en förödande pest-smitta, som icke ville stanna, man införskref från *Hetrurien* några *Acteurer* (*Ludiones*) som skulle, på sin vis, gifva Invånarena, som hitils ej sett andra än *Circensiska* kamp-lekar, detta nya *Spectacle b)*. Det uppfördes mera som en religions handling, at försona Gudarna med, än at roa ålskådarena och bestod i en dans med vissa ej obehagliga steg och vändningar efter en Pipares musik *c)*. Romerska ungdomen tog sig häraf anled-

a) Liv. Lib. VI. c. 1.

b) *Ludi Scenici nova res bellicoso Populo (nam Circi modo Spectaculum fuerat) - instituti.* Liv. Lib. VII. c. 2.

c) *Sine carmine ullo, sine imitandorum carminum assu Ludiones - ad Tibicinis modos saltantes, haud indecoris motus - dabant.* Id. ib.

ledning, at på egen hand spela et slags *Farce*, som, i förstone plump och grof, med *Fescenniska* Verser, efter hand kom *Satyriska* Stycken på Grekiska Theatern närmare, med undantag af *Silenus* och hans medfölje, och i detta skick bibehöll sig under namn af *Atellanæ* d). Då denna imitation af Grekernas *Satyrice*, som utgjorde det sämsta af deras så kallade *Tetralogie*, föll Roms Invånare så mycket i smaken, vågade änteligen den omrörde *Livius Andronicus* på, at låta dem se et ordentligt *Dramatiskt* Stycke, det han efter Grekiska Originaler skrifvit och själf agerade e). Det skedde vid tillfälle af et löfte af *Livius Salinator*, hans Patron f); och ehuru Cicero finner hans Dramatiska arbeten sådana, at man ej låser dem andra gången g), hvilket ock torde gälla om hans *Carmen Sæculare*; kan dock den hedern ej bestridas honom, at han allraförst gjort Romerska folket bekant med Grekernas Dramatik. *Naevius*, som lefde på samma tid, arbetade i samma ämne; men nyttjade lika själfsväld, som de äldre Comici i Grekland, emot några förnåma i Rom, och fick därför årfara Romerska Lagarnas strånghet. *Ennius*, *Livii Andronici* Landsman, fortsatte hvad han börjat för Theatern; men öfversatte tillika Grekiska Auctorer och uparbetade Latiniska språket, som i hans föregångares skrifter liknade Faunernas och Oracdens. *Plautus* lefde på samma tid med *Ennius*, och satte sig i rop genom de bägge Comoe-

N §

dier-

d) Id. ibid.

e) Id. ibid.

f) Cic. Brut. c. 18.

g) Id. ibid.

dierna *Truculentus* och *Pseudolus*, som, jämte 18 andra, ibland de många han skrifvit, ännu äro i behåll. Hans styl och hans skämt vinna, at han icke fått tillfälle at polera sig i en *Scipios* och *Laelii* umgänge, som *Terentius*, hvilken efter hans död trädde up på Theatern och bragte Romerska *Comoedien* til den grad af fullkomlighet, som hon syntes kunna upnä h), ehuru en *Volcatius Sedigitus* ej tilärkänner honom utan sjettem rummet ibland de 10 *Comici* han upräknar i).

Inom en tid af 80 år, at räkna ifrån *Livius Andronicus* til *Terentii* död, hade man väl i Rom haft et råmeligt antal af *Comiska Poëter*; men desse voro dock med sina sista försök ej längre komne, än at man kunde ante dem för skuggan af de *Attiska k*). I *Tragiska Poësen* kommo försöken senare och man vet i den delen fåga andra at nämna, än *Pacuvius* och *Accius*. Den förre omtalas för sin *Orestes*, den senare för sin *Menalippus* och *Philoctetes*. *Cicero*, som ofta antör ställen ur den förra, är icke nögd med språket, som bordt vara mera hyfsadt hos en samtidig med *Terentius*, och *Scipios* och *Laelii* vän l), äfven som den senare var *D. Brutus* m). Icke desto mindre lästes deras *Tragedier* begärligt och vunno bifall, då de upfördes på Theatern: *Quintilianus* be-

h) *Terentii scripta sunt in hoc genere elegantissima & plus adhuc habitura gratiae, si intra versus trimetros stetissent. Quintil. Inst. Lib. X. c. 1.*

i) *A. Gell. Lib. XV. c. 24.*

k) *In Comoedia maxime claudicamus. Vix leuam consequimur umbram - Quint. ub. supr.*

l) *Cic. Brut. c. 74. de Amic. c. 7.*

m) *Id. Brut. c. 28.*

berömmar dem ock för tankar, uttryck och val af characterer och sätter deras fel på tidens räkning och at de ej fått lägga sista handen vid sina arbeten *n*).

Som *Dramatiska Poësin* i Rom hittills blifvit hanterad antingen af *Grek*er eller sådana, som bundit sig vid *Grekiska Originaler*; så voro ock alla *Comedier* och *Tragedier*, som där speltes, rättade efter *Grekiska Costumen*. De fingo derföre namn af *Palliatae* och *Accii*. *Brutus* torde varit den enda, som däruti gjort afbrott. Omfider funno *Dramatiska Poëterna* för godt, at flytta Scenen från *Grekeland* och följa *Romerska Costumen*. *L. Afranius* var den, som upförde *Fabulae Togatae* o) så kallade af *Romerska klådedrägten* *p*). Han förbåtttrade ock de förr omrörde *Atellanæ*, som råkat i förfall, och inrättade dem efter konstens regler *q*). *Personerna* i denna *Drame* voro hvarken *Grek*er eller *Romare*, utan *Oscer*, okände för sin plumphet och grofva leder *r*). Den obetydligaste gren af *Dramatiska Poësin* utgjorde den så kallade *Planipedia*, en imitation af *Grekernas Mimus*,

n) Quint. Inst. Lib. X. c. I. *Tragoediae Scriptores Accius atque Pacuvius clarissimi gravitate sententiarum verborumque pondere & auctoritate Personarum.*

o) *Nec minimum meruere decus vestigia Graeca. Ausi deferere & celebrare domestica facta.* Hor. A. P. v. 286.

p) *Togatae Fabulae dicuntur, quae scriptae sunt secundum ritus & habitus hominum Togatorum i. e. Romanorum.* Diomed. de Art. Gram. Lib. III. c. 4.

q) Macrobi. Saturn. Lib. I. c. 14.

r) Cic. ad Famil. Ep. I. Lib. VII.

mus, där Asteurerne hvarken nyttjade *Cothurno* eller *Soccus* s). Affigten med sådana Strycken var blott at väcka skrattlöje, hvarunder blygsamheten som oftast lärades t): dock kommo stundom allvarsamare roller före, i hvilka många vackra tankar blefvo yttrade u).

Jag har redan låtit förstå, at *Atellaniske Dramer* voro en imitation af Grekernas *Satyrica*, som gick in i deras *Tetralogie*. Håruti ligger förmodligen orsaken därtill, at samma *Satyrica* merendels utelämnades på Romerska Theatern: hvaremot Romerske Poëter af henne togo sig anledning til et eget Poëme, under namn af *Satyra* w), som icke hade någon gemenskap med Theatern eller likhet med en Drame. Första försöket håruti gjordes af *Lucilius*, samtidig med *Terentius* och en slågting af *Pompejus*. Han håcklade sina samtidas laster och dårskaper med all den frihet, som de äldre Comici i Grekland brukat x). Detta företag misslagade ej i en tid, då man ännu var van, at säga så mycken sanning. *Cicero*, som flitigt läst hans *Satirer* och ofta inrycker ställen ur dem, gifver honom mycket beröm y), äfven som

Quin-

s) Diomed. ub. supr. & Lib. II. c. 7.

t) Cic. pro Rabir. c. 12. de Orat. Lib. II. c. 59.
Horat. Sat. 10. v. 6. 7. Lib. I.

u) Senec. *Quantum disertissimorum versuum inter Mimicos jacet?* Ep. 8.

w) *Satyra tota nostra est.* Quint. ub. supr. Lib. X. c. 1.

x) *Hinc omnis pendet Lucilius hosce secutus*
Mutatis tantum pedibus numerisque. Horat. Sat. 4.
v. 6. 7. Lib. I.

y) *Lucilius doctus & perurbanus.* de Orat. Lib. I.
c. 16.

Quintilianus 2). *Horatius* åter förekomma hans Verfer ej nog polerade och hans kritik för strång a); ty tiden och smaken hade ändrat sig. Utom detta nya ämne gingo Romerske Poëter äfven til *Historiska* och *Philosophiska*. I de förra skref *Nævius* om första *Puniska* Kriget, hvaruti han tjänst, och *Ennius* om det andra, i sin *Scipio*. Han vågade sig ock på et vidare fält af Romerska Historien i sina *Annales*. Ehuru det ena med det andra ej torde hafva mycket öfvergått våra Rim-Chrönikor, värderades dock dessa Historiska förfolk såsom de första och enda, och blefvo et ämne för privatas nygirighet och *Grammaticorum* kritik b). *Lucretius Carus* åter tog sig före, at föreställa *Epicuri* *Philosophiska* Systemet uti sit Poëme *de Rerum Natura*. *Quintilianus* nämner honom tillsammans med *Æmil. Macer*, som skrifvit på vers *de virtutibus herbarum*, och yttrar sig, at de hvar i sit slag äro vackre; men den ena låg, den andra svår at förstå c). Så fann ock *Cicero* hos *Lucretius* mycket snille, men tillika mycken konst d).

Til äfvenryrs har jag för länge uppehållit mig med *Poësiens* början och framgång i Rom; men det var genom henne, som de öfriga grenar af *Grekernas Vitterhet* och *Vetenskaper* där fingo inträde. Vågen til dem var väl för en Romare längre och arbetsamare, i anseende til nödvändigheten,

2) *Eruditio in eo mira & libertas atque inde acerbitas & abunde salis. Quint. Lib. X. c. 1.*

a) *Sat. 4. v. 8. 13. Lib. I.*

b) *Sueton. de Ill. Gramm. c. 2.*

c) *Quintil. ub. supr.*

d) *Epist. II. Lib. II. ad Qu. Fratr.*

heten, at lära det språk, hvarpå de voro afhandlade; dock lät man detta hinder ej afskräcka sig och utvägar saknades ej til at lätta mödan för de lårgiriga. De förnåmna i Rom antogo lärda Greker och lönte dem för egen och sina barns räkning. Man saknade ej heller med tiden tilgång på *Lifseigna*, som voro dels infödde Greker, dels Syrer, dem Athenienferne köpte på marknaden i *Delos* af Ciliciska Corsairer, och sedan de inöfvat dem i språket, sålde dem i Rom e). Sjelfva de ofvanför omrörde äldre *Scholor* (*Ludi Literarii*) fingo nya inrättningar i undervisnings vägen at täfla med, som de så kallade *Grammatici* på egen hand företogo.

Detta försök skulle räkna sin början ända ifrån den ofranämnde *Livius Andronicus*; ty han tolkade Grekiska Poëter för sina Lärlingar och öfversatte *Odysséen* på Latin f). *Ennius* hade gifvit lectioner både hemma i sit land och på *Sardinien*, innan *Cato* tog honom med sig til Rom, där han ofelbart for fort, at hålla föreläsningar öfver Grekiska Auctorer och äfven skriva på Latin, såsom öfverlättningen af *Euhemeri Historia de Diis*. Alt detta hörde til en *Grammaticus* eller *Literator*, som, efter då varande begrep, desutom underviste i *Skaldekunsten*, *Vältaligheten*, *Musiken* g) och med

e) Härpå har detta M. Ciceros, Tullii Farsars, infall afseende: *Nostros homines similes esse Syrorum venalium, ut quisque Græce sciret, ita esse nequiores.* de Orat. Lib. II. c. 66.

f) Sueton. de Illust. Gramm. c. 1. Cicer. Brut. c. 18.

g) *Grammaticæ quondam ac Musicæ junctæ fuerunt.* Quintil. Lib. I. c. 8.

med en sorgfällig *critik* hanterade de Skrifter hvar-
 öfver han commenterade *h*). Men som desse,
 efter all liknelse, för mycket hindrades af privata
 förbindelser; så har *Crates Mallotes* fått anse för
 den förste *Grammaticus* i Rom *i*). *Suetonius* up-
 räknar en lång rad af hans efterträdare, som, ut-
 om *Grekiska* Auctorer, äfven begagnade sig af *La-
 tinska* arbeten, så fort de öfverkommo några bruk-
 bara, såsom *Nævii*, *Ennii*, *Lucilii* och så vidare
k). Denna *Schol*-Anstalt utvidgades efter hand,
 så at ej mindre af dem, än 20 gafs i Hufvud-
 staden *l*) och Provincerna äfven fingo med tiden
 se dylika hos sig komma i gång.

Til en början hade, som sedes, *Grammatici* äf-
 ven haft at undervisa i *Vältaligheten*; men seder-
 mera skildes denna Vitterhetsgren ifrån dem och
 sköttes af egna Lärare, under namn af *Rhetores
 Latini*. Hvad som föranlätit denna löndring är
 obekant. Til äfventyrs hade Romerska ungdomen,
 sedan den hört *Carnades* och de öfriga af Athe-
 niensiska Beskickningen til Senaten *m*), blifvit så
 upprörd af hans vältalighet, at den sökt på det sät-
 tet förkorta vägen för sig til en konst, som bör-
 jade i Rom blifva allt mer och mer nödvändig.
 Säkert är, at desse nye *Rhetores* ådrogo sig då va-
 rande *Censurers*, *Cn. Domitii Ænobarbi* och *Luc.
 Lic. Crassi*, upmärksamhet och et ordentligt förbud
 både

h) V. Suet. ub. supr. c. 24. Gell. N. A. Lib. I. c. 15.

i) Suet. ub. supr. c. 2.

k) Id. ibid.

l) Idem c. 3.

m) Cicer. de Orat. Lib. II. c. 37. Plutarch. Cato maj.
 P. m. 357.

både för sig och sina Disciplar *n*). Orsaken till förbudet har *Cicero* *o*) uppgifvit i *Crassi* namn, at ungdomen blott lärde af dessa *Rhetores* at vara djerf och oförflynt. Men antingen detta felet förbättrades, eller förbudet ej handhafdes, kom Inrättningen åter i gång och, mot slutet af *Crassi* lefnad, öppnade *Luc. Plotius Gallus* sin *Rhetoriska Schola* *p*) och fick et starkt tillopp. En och annan, som efterfölgt honom namngifver *Suetonius*, bland hvilka *L. Octacilius Pilitus* hade *Cn. Pompejus* och *Epidius M. Antonius* och *Augustus* till Lärjungar *q*). Denna Profession vann således förtroende. De, som henne bestridde, togo ej gärna emot någon, som icke förut lagt grund hos en *Grammaticus* *r*). De skrefvo ofta, för dem, som hade Rättegångsfaker at drifva, och drefvo sådana sjelfve. Deras sätt at undervisa och öfva sina underhafvande var olika och man ser prof därpå uti den äldre *Senecas* så kallade *Controversiæ* och *Suasoriæ* *s*).

Med dessa Schol.-anstalter och den bekantskap de Romare dymedelst fingo med Grekiska Oratorers arbeten kom *Vältaligheten* at hos dem få et

21-

n) Sueton. de clar. Rhetor. c. 1.

o) *Hos novos Magistros nihil intelligebam posse docere, nisi ut auderent, quod etiam cum bonis rebus conjunctum per se ipsum est magnopere fugiendum. Hoc cum unum traderetur et cum impudentiæ ludus esset putavi id esse Censoris, ne longius id serperet, providere.* de Orat. Lib. III. c. 24.

p) Suet. ub. supr. c. 2.

q) Id. ibid. c. 3. 4.

r) Id. de Ill. Gramm. c. 4.

s) Id. de Cl. Rhet. c. 2. 6. Senec. Opp. T. I.

aldeles nytt skick, hvar til Grekerne gjort utkast. Man hade hittills ej föreställt sig, at Talekonsten hade några regler, mindre känt dem och sättet huru de skulle sättas i utöfning *t*). Nu fick man andra tankar, och upstāndes af en brinnande lust, at formera sig efter dess mōnster *u*). *Cicero*, som vitnar dārom, har gjort sig den mōdan, at upgifva alla dem af sina Landsmān, som i mer eller mindre mān förtjānt at heta *Oratorer*. Jag nōjer mig med, at dāribland blott nāmna dem, som utmärkt bidragit til Romerska vāltalighetens tilvāxt och fullkomnande. Om Consuln *Cornelius Cethegus* kan, pā *Ennii* ord, rāknas dit, bōr han dock til dem, som icke sā anses fōr *Lārda Oratorer w*): hāllst *Stilen* liknade *Nævii x*). Den āldre *Cato*, som icke var obekant med *Grekiska* Literaturen, hvaruti *Ennius* gifvit honom anvisning, anfāgs i sin tid fōr den bāste *Orator* och har lāmnat efter sig en stor hop *Orationer*, af hvilka *Cicero* sāger sig hafva lāst 150. Och ehuru denne store kån- naren af sādana Arbeten funnit hos honom mycken styrka och rīgtighet i tankarna och kårnfulla uttryck, fick han dock fōr Språkets skull, i hans tid, ingen lāfare *y*). *Sulpicius Gallus* förbāttrade

IV. DEL.

O

det-

t) *Totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam viam neque aliquod præceptum artis arbitrantur, tantum, quantum ingenio & cogitatione poterant, consequebantur. Cic. de Orat. Lib. I. c. 4.*

u) *Incredibili quodam dicendi studio nostri homines flagrauerunt. Id. ibid.*

w) *Oratorem celeriter complexi sumus, nec cum primum eruditum. Cic. Tuscul. Lib. I. c. 3.*

x) *Id. Brut. c. 15.*

y) *Id. ibid. c. 18.*

detta felet och hans skriffätt var aspassadt efter det mera hyfsade skick Latiniska Språket då redan fått *z*). Men som han studerat mer, än hittills vanligt varit, *Attiska* Oratorer; så underkastade han sig ock samma tvång, som *Attiska* Lagarna ålade dem, och undvek sorgfälligt allt hvad som kunde röra och intaga Domarens och Åhörarens sinnen *a*). *Serv. Sulpicius Galba* gjorde sig ledig ifrån detta tvång och använde allt hvad natur och konst hos honom förmådde för att göra de starkaste intryck. Hans Orationer afhöordes ock med mycket behag; men lästes med ledsnad och råkade i förgåtenhet *b*). *M. Æmilius Lepidus Porcina* syntes *Cicero* allraförst hafva imiterat Grekerna i ett ståndadt, väl sammanbundit och otvungit skriffätt *c*). Den unge *C. Carbo* och *Tib. Gracchus*, bägge jämnårige, bägge lycklige Oratorer, men olycklige offer för Parti-yran, hörde honom flitigt *d*). Den senares yngre Broder, *Cajus Gracchus*, var det största ämne til Orator som Rom til den tiden inom sig fett. Född med ovanliga talenter för att tala, anförd och inöfvad i konsten af de största då varande Oratorer, trädde han helt ung in på Politiska Theatern, blef som *Tribunus Plebis* Menighetens Gunstling och Senatens afsky och satte lifvet til i ett blodigt handgemång Partierna imellan. *Cicero* räknar hans död såsom en förlust för Staten

z) Jam enim erat unflior quædam & splendidior consuetudo loquendi. Ub. supr. c. 20.

a) Quint. Lib. VI. c. 1. Cic. ub. supr. c. 21.

b) Id. ub. supr. c. 21. 22.

c) Ub. supr. c. 25.

d) Ub. supr. c. 27.

ten och Vetenskaperna; ty han hade, om han lefvat, icke haft sin like i våltalighet e).

Efter denna Tragiska händelse, som tildrog sig år 632 efter Roms grundläggning, såg man här i Staden inga Oratorer öfver medelmåttan, men ofta dårunder, ånda til en *M. Antonius* och *Luc. Crassus*, som med olika gåfvor, efter *Ciceros* tanka, hvar för sig allraförst gått up emot Grekernas berömdaste Oratorer. Han håller ock för, at *Latinska* Språket och *Våltaligheten* i deras tid hunnit sin första mognad f). Men de inhemska oroligheter, som på samma tid utbröto, i synnerhet de blodiga uptråden man såg under det första Triumviratet, då ock *Antonius* blef upoffrad, gifvo ej fårdeles hopp, at den skulle få stadga sig. Ingen brist var vål på Oratorer, hvaraf *Cicero* namngifver rått många, och sådana åfven, som han höll för blott Skrikare (*Clamatores*); men det var honom sjelf och en *Hortensius* förbehållit, at fullborda hvad en *Antonius* och *Crassus* så lyckligen börjat och bringa *Romerska* Våltaligheten til den grad af fullkomlighet, at hon kunde göra företrädet stridigt för den *Grekiska*.

Denna Vitterhetsgren saknade ej heller numera den upmuntran, som kunde reta och förnöja en Romares årelystnad. Krigsförtjänster hade af ålder varit den enda våg, at komma til de förnåmsta äreställen och ämbeten i Staten. Nu åter kunde en *Orator* göra samma anspråk på dem, som en General, och denne senare, om han ej

O 2

för-

e) Ub. sup. c. 33.

f) Id. ub. sup. c. 36-38. 43.

förstod mer än hvad som hörde til krig, lopp fara, at i fridstider aldeles förlora sin credit hos folket g). Däremot ägde den förre ständigt tillfälle at öka sin, hållt i en tid, som den då varande i Rom, när private rättgångar dageligen tiltogo och de så kallade *Quæstiones Perpetuæ* h) för anlåto tåta kåro - och ivaro-mål för personer af mycken betydighet och hela Provincer, och hvaruti de förnämsta Familjer som oftast togo del.

Eburu *Våltaligheten* så länge hon ännu ligger i sin linda och konstens regler hålla på at sökas och skola fastställas, fordrar frid och lugn i), tjåna dock ofta bullersama rider och mycket äfventyr, at i utöfningen höja henne til den grad hon under lugn och fullkomlig säkerhet icke kunnat upnä k). Detta sannas på de nyfönmänte Oratorer, *Hortensius* och *Cicero*.

Den förre beskrifves af sin Rival at hafva ägt et förträffeligt Snille, et öfver all jämförelse lyckligt minne, outtröttelig arbetsamhet, behaglig och stark röst och en action, den han med konstens til-

g) *Dux sunt artes, quæ possunt locare homines in amplissimo gradu dignitatis, una Imperatoria, altera Oratoris boni.* Cic. pro Muræn. c. 14.

h) *De angingo crimen Majestatis ambitus, repetundarum, peculatus.* Beauf. Republ. Rom. T. IV. p. m. 177.

i) *Pacis est comes, otiiq; socia & jam bene constituta civitatis quasi alumna Eloquentia.* Cic. Brut. c. 12.

k) *Magna eloquentia sicut flamma materia alitur & motibus excitatur & urendo clarescit. Eadem ratio in nostra quoque civitate antiquorum eloquentiam provexit.* Cauf. Corr. Eloq. c. 86.

tilhjelp längre drifvit än en *Orator* hade af nöden. Sjelfva skrif-sättet var utökt, vackert, passadt til ämnet, flytande, rikt och prydeligt, sådant som en liflig inbillningskraft och imitation af Asiatiske Oratorerna det med sig förde. Han började vid 19 års ålder visa sig för Domstolarna, och kom snart i det rop, at han sattes i bredd med *M. Antonius* och *L. Crassus* och förmörkade *Cotta* och *Sulpicius*. Sedan *Cinna* gjort ånda med *Antonius* och några andra Oratorer af mot-partiet, och skrämt en del af dem ur Staden, var *Hortensius* en tid bortåt nästan ensam rådande på *Forum*, och gjorde det ena steget efter det andra, ånda til *Consulatet*. Sedan han hunnit detta högsta åreställe i Republiken drog han sig ifrån allmänna ärender för at i ro och maklighet njuta frukten af sit bemödande. Våltaligheten hade at tacka honom för de så kallade *Partitiones* och *Collectiones*; ty han började med at indela sina Orationer i vissa hufvud-puncter, som skulle föredragas och återhämtade i korthet til slut hvad vid hvar punct mot och med i saken var anfördt, med därtill hörande bevis *l)*.

M. Tullius Cicero, 10 år yngre än han, tog honom i början til eftersyn, åntrade sedan med honom och tog sluteligen företrädet. Han var af naturen ej mindre begåfvad än *Hortensius*; men öfvergick honom vida i kunskaper och arbetsamhet, som icke stannade förr än i döden *m)*. Som Romerska Våltaligheten har denne Mannen så stor

O 3

för-

l) Cic. Brut. c. 62. 82—90.

m) I sin Orat. pro Arch. c. 6. beskriver han den och hans många lärda Skrifter i flera ämnen vitna därom.

förbindelse; så torde det ej vara utom mit ämne, at med några ord visa hvad väg han gått för at blifva en fullkomlig *Orator* och hvad han därmed uträttat för sig och andra.

Ehuru den ofvannämnde *Plotius* redan gaf *Lectioner* såsom *Latinsk Rhetor*; vände dock den unge *Cicero* sig direkt: til *Grekiska Docenter*, för at inhämta grunderna i de vackra *Vetenskaperna* och *Philosophien*. Af de *Philosophiska Seäter*, som då voro i någon aktning, höll han sig til den *Nyare Platoniska*, såsom bäst passande för *Välsligheten* n) och tillskrifver henne de främsteg han däruti gjort o). Roms allmänna och enskilda *Rätt* lärde han af de lagfarna Bröderna, *Mucius* och *Publius Scævola*, hvilkas inseende han, efter den tidens sed, anförtrordes, då han som *Auscultant* intä'des på *Forum*. Änteligen började han vid 26 års ålder sjelf föra *Saker* ut för rätta, under *Syllas Dictatur*, och satte sig genast i credit genom sitt försvar för *Roscius* ifrån *Ameria*, det ingen *Romersk Advocat* vågat åtaga sig emot *Syllas* *Gunstling*, *Chrysogonus*. *Romerska Menigheten*, hvars *Parti Dictatorn*, genom sin *Stats-Reforme* ej mindre än sina *Proscriptioner*, så djupt nedtryckt, beundrade den unga *Orators* ädla driftighet och patriotiska ränkesätt. Hans egen årelystnad smickrades af detta bifall; men han kände tillika de felaktigheter som funnos i hans stil och decla-

ma-

n) *Positum sit inprimis . . sine Philosophia non posse effici, quem quærimus eloquentem. Cic. Orat. c. 4.*

o) *Fateor me Oratorem, si modo sim aut etiam quicumque sim, non ex Rhetorum officinis sed ex Academia spatiiis extitisse. Ibid. c. 3.*

mation. At bättra dem företog han en resa til Athen, mindre Asien och Rhodus, upsökte på alla ställen i vägen de berömdaste Philosopher och Oratorer och uppehöll sig i synnerhet på nämnde Ö, där Apollonius Molo med råd och underrättelser gick honom til handa p). Efter återkomsten höll han sig, i anseende til sakernas då varande ställning, någon tid stilla; men återtog å nyo sin *Advocature*, hvarunder han uplifvade och ökte sitt första förtroende och det så mycket mer, som han åtog sig och utförde saker gratis q). Den seden, grundad i den urgamla förbindelsen mellan *Patroner* och *Clients*, hade med tiden kommit ur bruk och måste genom den så kallade *Lex Cincia* uplifvas. Egennyttnan fann dock alltid utväg at göra förbudet overksam. När nu Cicero så oegennyttigt använde sin skicklighet til sina Medborgares försvar, borde han göra sig räkning på deras årkänsla, då tiden för honom kom at anmäla sig til Statens Ämbeten, som de hade at förgifva. Ut-räkningen slog ej felt. Han blef *Quæstor* och *Ædilis Curulis*. I denna senare egenskap biträdde han inbyggarena på *Sicilien*, som blifvit så våldsam samt hanterade af *Verres*, sin Gouverneur. Denne

O 4

Man-

p) Cfr Plutarch. in vita p. m. 443. Cicero säger sjelf om Molo: *Is dedit operam ut redundantes nimis nos & superfluentes juvenili quadam dicendi impunitate & licentia reprimeret & quasi extra ripas diffluentes coerceret.* Brut. c. 90.

q) *Diserti hominis & facile laborantis, quodque in Patriis est moribus, multorum causas & non gravate & gratuito defendentis beneficia & patrocinia late patent.* de Offic. Lib. II. c. 19.

Mannen, befryndad med de förnämsta Familjer, stinn af rof och som hade *Hortensius* til sin Advocat, syntes ej kunna fallas i en tid, då rättvisan var så fal i Rom r). Men *Cicero* gick dock i land därmed och *Verres* vågade ej en gång afbida utslaget. Härpå blef han *Prætor* och besteg då för första gången de så kallade *Rosfra* för at understödja *Manili* förslag til förmån för *Pompejus*. Så mycket *Cicero* vid bägge dessa tillfällen satt sig i aktning hos Menigheten, så litet hade han däremot ställt sig in med *Senaten* och *Patricierna*, ehuru beränt på, at söka *Consulatet*. Detta högsta Åreställe i Republiken var ock målet för hans årelystnad; men han hade däruti sin härkomst emot sig s) och en slags häfd, hvarigenom *Consuls-Ämbetet* blifvit liksom årfteligt inom *Patriciska Familjer* t).

En

- *) Han säger det rent ut: *Increbuit his Iudiciis, quæ nunc sint, pecuniosum hominem, quamvis sit nocens, neminem damnari posse.* Verr. Act. I. c. 1.
- *) Han var född i *Arpinum* af Riddare - classen eller en *Familia Equestris*, som denna tiden räknades til *Plebejerna*, och som han var den förste i sin Släkt, som beklätt de högre Ämbeten i Staten, hvilka medförde *Jus imaginis*; så hette han *novus homo*.
- z) *Etiam tum alios Magistratus Plebes, Consulatum Nobilitas inter se per manum tradebat. Novus nemo tam clarus neque tam egregiis factis erat, quin is indignus illo honore & quasi pollutus haberetur.* Sallust. Jugurth. c. 67. *Cicero* säger sjelf: *Non idem mihi licet, quod iis, qui Nobili genere nati sunt, quibus omnia Populi Romani beneficia dormientibus deferuntur.* Verr. Act. II. Lib. V. c. 70. och om *Piso*: *Obrepisti ad honores errore hominum, commendatione fumosarum imaginum, quarum simile habes nihil præter colorem.* in Pis. c. 1.

En del af dem gjorde ock sit yttersta, at stånga honom därifrån, såsom *novus homo*; men ställningen i Rom råkade vara sådan, at en man af *Ciceros* egenskaper och skicklighet måste sättas til styret och han vardt enhälligt utnämnd til *Consul u*).

Nu var han latt på det stället, där han fick visa sig sådan, som, efter hans tanka, en rätt *Römersk Orator* borde vara *w*), och, i detta hänseende allena, får jag med några ord röra vid hans ryktbara *Consulat*. Han höll under det samma 12 *Orationer*, eller så kallade *Conciones*, dem han ock derföre gifvit namn af *Consulares x*). Alla angingo ämnen af mycken vikt och på hvilka Republikens lugn och bestånd berodde. Sådan var den, hvarmed han dref tillbaka Tribunen *P. Serv. Rullii Lex Agraria*; stillade Menighetens buller öfver *Lex Roscia*, rörande särskildta Säten på Theatern för *Equites*; försvarade Senatens urgamla rätt vid Statens våda som angreps i *Rabirii* person; förmådde deras barn, som *Sylla* gjort fridlösa, at innehålla med sin talan til en lugnare tid, och i synnerhet de 4 emot *Catilina*, hvarigenom han nödgade honom at i förtid blotta sig, förryckte därmed hans plan och skingrade en sammangaddning, som ej gick ut på mindre, än at fåtta Rom i brand, nedgöra alla välsinnade, röfva publika och privata

O 5

cassor

u) *Una voce universus Populus Romanus me Consulem declaravit.* de Leg. Agr. c. 2.

w) *Auctor publici consilii & regendæ Civitatis Dux & sententiæ atque eloquentiæ Princeps in Senatu, in Populo, in causis Publicis.* de Orat. Lib. II. c. 17.

x) *Epist. I. Lib. II. ad Attic.*

Cassor och omstörta Republiken. At en så gruslig anläggning kunde förekommas var en verkan, ej mindre af *Ciceros* Våltalighet y), än hans vaksamhet, mod och rådighet. Han njöt ock derföre af alla rättfärdiga de största bevis af tackfärdighet, och den tjänst han vid et så vådeligt tillfälle gjort Staten och Medborgare fattes öfver alla Militariska Triumpher. Men de, som i mjugg ännu arbetade på Republicaniska Regeringens omstörtning och stått bakom *Catilina*, funno utväg, at skaffa en man ur vågen för sig, som var så hinderlig för deras anslag. *Cicero* blef af Cabalen nödgad, at göra sig landsflyktig och se sin ägendom förklarad för förbruten. Denna förföljelsen uphörde väl; han blef med mycken heder återkallad och fick årlättning för hvad han lidit; men då han derföre til en del hade at tacka *Pompejus* och *Cæsar*, fick han därigenom band på sig, hvaröfver han var missnögd, äfven då han ej kunde undgå at tala för dem, som det ej förtjante z).

Ty efter återkomsten til Rom och sedan han tackat *Senaten* och *Folket*, som hans *Orationer* i det

y) *Plinius*, den äldre, åberopar sig henne, då han nämner *Cicero* bland andra märkeliga och stora Män: *Te dicente Legem agrariam h. e. alimenta sua, abdicaverunt Tribus. Te suadente Roscio, Theatralis Auctori Legis, ignoverunt, notatasque se discrimine sedis æquo animo tulerunt. Te orante Proscriptorum liberos honores petere puduit. Tuum Catilina fugit ingenium. Tu M. Antonium proscripsisti.* Hist. Nat. Lib. VII. c. 32.

z) *Angor meum non animum modo, sed ne quidem odium liberum.* Ep. 5. Lib. III. ad Q. Fratr. Add. ad Fam. Ep. 1. Lib. VII.

det ämne visa, återtog han de så kallade *Causæ For-
renses* och dref dem med vanlig sorgfällighet. *Hor-
tensius* hade imedlertid ockfå å nyo vaknat och
börjat visa sig på *Forum*. Men som han, oakadt
sin ålder och vårdighet, hvarken ändrade sit skrif-
fätt eller sin action, vann han nu mera ej bifall,
utan af ungdomen och menigheten a). Detta var
frukten af hans förakt för *Philosophien* i yngre
åren och hans maklighet vid tiltagande ålcer b).
Cicero hade derföre lått at bibehålla sin vanliga
credit emot denna Rivalen och de agerade ofta ge-
mensamt i en och samma sak. Denna nyhet hade
sina olägenheter; men när *Pompejus* föreskref *Ad-
vocater* vissa tinglas at tala på c) blef det et tvång,
som gaf förlla stöten åt *Romerska Våltaligheten* d).

Hortensius, som icke tagit del i inhemska oro-
ligheterna, fick i ro sluta sina dagar; men *Ciceros*
öde var, at uplefva utgången af *Borgeliga Kriget*
mellan *Pompejus* och *Cæsar*, i hvilket han tog
den förras parti. Den senare hämnades väl ej på
honom: *Cicero* kunde tvärtom tjåna sina vänner
hos honom, som det skedde med hans *Tal* för *Li-
garius*, *Marcellus* och *Deiotarus*; men huru tungt
det föll för denna ifriga Patrioten at lefva under
en

a) *Sæpe videbam Philippum cum irradientem tum etiam
irascientem & stomachantem: sed mirabantur adole-
scentes, populus movebatur. Brut. c. 95. Torquatus*
kallade honom *Dionysia* efter en *Äfrica Gell. Lib.*
I. c. 3.

b) *Cicero de Finib. Lib. I. c. 1. add. Brut. c. 93.*

c) *Hoc studium nostrum conticuit subito & obmutuit,
cum lege Pompeja ternis horis ad dicendum datis,
ad causas — novi veniebamus. Brut. c. 94.*

d) *Caus. Corr. Eloqu. c. 38.*

en *Dictator* låter han tidt och ofta förstå i Bref til sina vänner e). Efter *Cæsars* död qvicknade han åter, i hopp at se Friheten återstald. Han förklarade sig för *Brutus* och *Cassius* emot Consulen *M. Antonius* och våfste emot honom sin penna i 14 Orationer, som han, i likhet med *Demosthenes*, kallade *Philippicæ*. De voro hans sista Oratoriska arbete; ty *Antonius* kunde icke förlåta honom dessa Invektiver, i synnerhet den andra i ordningen f) och Roms Invånare fingo med ej mindre bestörtning än afsky se hans afhuggna hand och hufvud på det stället, därifrån de med så mycken förtjusning hört hans våltalighet.

Cicero var för Rom hvad *Demosthenes* i sin tid var för Athen, och då han i det hufvudsakeligaste tog denna Grekiska *Oratorn* til eftersyn, förtjente han at blifva det för sina Landsmän. Alle som mot slutet af Republiken lyftade åt åreställen, lade sig med all flit på *Oratoriska Vetenskapen* g). *Cicero* nämner tillfälligt vis många stora ämnen ibland dem såsom en *Messala*, *Metellus*, *Marcellus*, *Asin. Pollio*, *Hirtius*, *Dolabella* och den unga *Brutus*, och med åtskilliga af dem anstälde han enskilda öfningar eller declamationer h). Ej något med at på detta sättet befordra en konst, den han så högt värderade och hvaruti han gått så långt, författade han

e) V. Ep. 3. Lib. VII. ad Famil.

f) *Juvenalis* kallar henne *Divina Philippica*. Satir. X. v. 125.

g) *In hac ipsa Civitate nulla unquam vehementius, quam Eloquentiæ studia viguerunt.* de Orat. Lib. I. c. 4.

h) *Cir Epist. 16. Lib. IX. ad Famil. add. Lib. VII. Ep. 33. Lib. IX. Ep. 18. Suet. de clar. Rhet. c. 1.*

han vid lediga stunder åtskilliga Skrifter i det ämnet, som innehålla de reglor och anvisningar han funnit hos *Grekerna* och en lång årfarenhet satt honom i tillstånd at förbättra och låmpa efter *Romerska* Folkets character och seder. De Orationer han höll, och af hvilka ännu 59 äro i behåll, gingo, så fort han hunnit öfverse dem, hand imellan och borde bespara dem, som studerade Vältaligheten, den mödan han haft, at läsa *Grekiska* Oratorers arbeten.

Men ehuru *Cicero* både af *Greker* och *Romare* årkändes för den störste *Orator* Rom haft at uppte i), gafs dock redan i hans lifstid många, som hade at påminna emot hans styl och det begrep han hyfte om en god *Orator*. Den unge *Brutus*, som åskat af honom en sådan afhandling k), lät honom förstå, at han icke var med honom af samma tanka l). Skiljaktigheten kom af olika begrep om det så kallade *Attiska* skrifslättet m) och huruvida en *Orator* borde vara angelägen om, at kunna intaga och röra, men ej blott uplysa sina Åhörare n). Derföre berömde väl *Cicero* det Tal
Bru-

a) *Apollon*. *Molos* tanka om honom ses hos *Plutarch*. in vit. p. m. 444. *Vellejus* skrifver: *Cicero — ut vita clarus, ita ingenio maximus, qui effecit, ut ne quorum arma viccramus, eorum ingenio vinceremur*. Hist. Lib. II. c. 34.

k) *Orator sive de optimo genere dicendi*.

l) *Epist.* 20. Lib. XIV. ad *Attic*.

m) *Brut.* c. 82 - 84. *Orat.* c. 8.

n) *Hujus eloquentiæ est tractare animos, hujus omni modo permovere; hæc modo perfringit, modo irrepit in sensus, inserit novas opiniones, evellit insitas*. *Cic.* *Orator* c. 28.

Brutus höll til Folket i Capitolium, efter *Cæsars* mord; men fann det samma skrifvet med för liten värma, i hänseende både til Talaren och tillället o).

Jämte *Cicero* låg man i Rom vid samma tid flera stora Män gynna de vackra *Veterskaperna* och främja dem. Därbland var *Lucullus*, som anlade et stort *Bibliothek*, hvartil alle Lärdomsöfkare hade fritt tilträde, och där han sjelf som öfverst infann sig i deras sällskap p). Kort förut hade *Sylla* låtit flytta *Apellicos* stora Bok-samling til Rom från *Athen*, där den blef hans byte q) under *Mithridatiska* kriget. Det hörde nämligen til den öfriga Luxen här i Staden, at samla Lärda Arbeten af alla slag, äfven som de berömdaste Målares och Bildhuggares måstarstycken, och var denna grenen af yppighet ofelbart den nyttigaste för Romerska Sniller. En *Tyrannio*, som nyttjades at informera i de förnämsta hus i Rom, skaffade sig et så talrikt förråd, som tycktes öfverfliga en privat mans förmåga r). At *Cicero* i denna delen ej spört någon kostnad syns af hans brefväxling med *Atticus* s). Denne hans vän, som ej var mindre Boköfkare, nyttjade det tillfälle han hade under sit vistande i Athen, at i där befintliga Samlingar låta taga afskrifter af de bästa Auctorer för egen och hans räkning.

Nu

o) *Ego tamen, si illam causam habuisssem, scripisssem ardentius - vides quæ sit persona dicentis. ad Attic. Ep. I. Lib. XV.*

p) Plutarch. Lucull. p. m. 196.

q) Id. Sylla p. m. 81.

r) Suidas in voc.

s) Ep. 4. 7. 10. Lib. I.

Nu arbetades ock med mycken flit på at hyfsa och rikta *Latinska Språket*, hvarförutan man ej kunde komma långt i *Vältalighet*. Det led mycket til sin renhet genom de inföddas relor och vistande på främmande orter och främlingars starka inflyttningar i Rom *t*). I vissa Familier bibehöll det sig väl genom upfostringen såsom hos *Lælier*, *Scipioner*, *Mucier*, kände för at tala väl Latin *u*); men ännu hade man ej varit betänkt på at göra det regelbundet och få en riktig Grammatik. *Terentius Varro*, Roms Polyhistor, *Ciceros* vän; men lyckligare än han, gjorde i denna delen första försoket genom sina 24 Böcker *de Lingua Latina w*). *Julius Cæsar*, som kunnat blifva lika stor Orator, som han var General, skref i samma afsigt 2 Böcker *de Analogia*, äfven som *Messala x*). Hvad *Cicero* bidrog til sit Språks förbättring och riktande visar sig af hans Skrifter i alla Vetenskaper *y*).

Icke desto mindre började redan denna tiden de så kallade *Antiquarii* visa sig *z*), och det uti *Historiska* stilen. Den bekante *Sallustius* afseenderade uti sina Skrifter i Historien en hop ur bruk komna ord och talesått, jämte korta och inbundna perioder *a*). Han har i detta afseendet blifvit satt i jämn-

t) *Confluxerunt - in hanc Urbem multi inquinatæ loquentes ex diversis locis.* Cic. Brut. c. 74.

u) Id. ib. & c. 58.

w) Fabric. Bibl. Lat. Lib. I. c. 7. Gellius passim.

x) Sueton. Jul. Cæs. c. 56. Gell. N. A. Lib. XIX. c. 8. Quint. Lib. I. c. 4.

y) Cfr Brut. c. 72. 73.

z) Sueton. August. c. 86. Gell. Lib. I; c. 10.

a) *Sallustio vivente amputatæ sententiæ & verba ante*

i jämförelse med Grekernas *Thucydides* b) och kan med skäl räknas för den förste *Romerske Historicus*. Ty ehuru *Nævius* och *Ennius*, som redan är nämnt, äfven författat vissa delar af Roms Historia på vers, som ock, i brist på bättre, begärligt lästes; kunde dock dessa förslök ej förvärfa dem titel af *Historici*. Det samma gäller om dem, som togo sig före at i obunden stil arbeta i detta ämne, innan de ännu gjort sig bekanta med *Grekernas Historie Skrifvare*. En *Fabius Pictor*, *Cincius Alimentus*, *Cato*, *Piso*, *Fannius* och *Vennonius* hörde til den classen, och förmådde ej heller åstadkomma utan mer och mindre torra *Annaler* c). *Cælius Antipater* böd til at höja sig öfver sina föregångare; men der lyckades ej särdeles, icke heller råtrade sig *Gellius*, *Clodius*, *Asellio* därefter d). *Macer*, qvick, men utsväfvande, kände ännu icke dem, som kunnat gifva honom en god *Historisk* smak e) och *Sisennas* bekantskap med dem gick icke utom *Clitarchus*, den han ock nog barnligt hårmade f). *Cicero*, som läst dessa och flera, måste således årkänna, at ännu saknades *Historiska Verenskapen* i Rom g).

Den-

expeñatum cadentia & obscura brevitats fuere pro cultu; och åter: multi ex alieno Sæculo petunt verba, XII Tabulas loquuntur: Gracchus illis & Crassus & Curio nimis culti sunt: ad Appium usque & Coruncanium redeunt. Senec. Ep. 114.

b) Quintilian Lib. X. c. 1.

c) *Quamquam ex his alius alio plus habet virium, tamen quid tam exile quam isti omnes? Cic. de Leg. Lib. I. c. 2.*

d) Id. ib. Lib. II. c. 12.

e) Id. ib. Lib. I. c. 91.

f) Id. ibid.

g) *Absl Historia a Literis nostris. Id. ibid. Lib. I. c. 2.*

Denna brist hade ofelbart kunnat fyllas på en tid, då *Latinska* språket var så odladt och Våltaligheten, som är så nära slägt med Historien *h*), bragt til sådan fullkomlighet. De store Män, som nu utmärkte sig, såsom *Oratorer*, hade så mycket lättare at skriva i *Historien*, som de tagit så nära del i allmänna ärenderna och kände orsakerna och affigten med det som sig tilldragit. Men dem felade tillräckelig tid och ledighet för at lägga hand vid et ämne af sådan vidd och som fordrade så modosom undersökning och granskning, som *Römeriska Historien*. Alt hvad de medhunno var dels något betydligt *Stycke* af henne, dels *Memoirer*, rörande deras tid och de händelser därunder förefallit. Så sträckte sig *Sallustii* arbete blott til *Marfiska kriget*, *Oröligheter*na med *Lepidus*, *Catilinas Sammengaddning*, *Krigen* med *Sertorius* och *Jugurtha*. *Varro* skref om andra *Puniska Kriget*, och man vet ej huru långt han gått i sina *Annales*. *Syllas* *Memoirer* om sig sjelf fullbordades af hans frigifna *Epicadius* *i*). En *Octacilius Pilitus* af lika villkor, skref *Pompeji M.* och hans Fars Lefverne, hvilket företag förekom främmande hos en, som varit lifegen, efter det troddes blott tilkomma en Friboren *k*). *Cæsars* *Commentarier* öf-

IV. DEL.

P

ver

h) Huic generi (Oratoris) historia finitima est, in qua & narratur ornate & regio sæpe aut pugna describitur: interponuntur etjam Conciones & hortationes. Cic. Orat. c. 20.

i) Plutarch. in Vit. p. m. 96. Sueton. Illustr. Gramm. c. 12.

k) Suet. de Clar. Rhet. c. 3. primus omnium Libertinorum scribere historiam orsus, non nisi ab honestissimo quoque scribi solitam.

ver *Galliska* och *Borgeliga* Kriget äro ännu i behåll, af en tom *Hirtii* öfver det *Alexandriniska* och en *Anonyms* om det *Spaniska*. At en *Luccejus* höll på at skriva om det *Marsiska* och *Borgeliga* Kriget, ser man af *Ciceros* Bref; och tillika at han var angelägen at få sit *Consulat* beskrifvet af en så skickelig penna *l*). Sjelf hade han på *Grekiska* och *Latin* gjort uprättning til Historien om det samma och mot slutet af sin lefnad skrifvit sina *Anecdoter*, som först efter hans död skulle få göras almänna *m*). I dem och hans *Bref Samling*, i synnerhet til *Atticus*, borde en *Historicus* finna fullkomlig uplysning om den tidens händelser: äfven som *Varros* Arbeten *de Vita Populi Romani*, *de Gente Romano*, *de initiis Urbis Romæ* och hans så kallade *Libri Hebdomadum* ej annat kunde än utbreda mycket ljus öfver de äldsta tider i Roms Histori, dels *Antiquiteter* och öfver de store *Män*, som där utmärkt sig. Samma stod at vänta af *Attici* och *Cornelii Nep. Biographiska* och *Genealogiska* Skrifter.

Utom dessa nyttiga tidsfördrif, hvarmed en del af de stora i Rom sysselsatte sig under ledigheten från publika sörsmål, roade de sig ock gärna med *Poësjen*. Ämnena voro icke alltid allvarsamma, utan merendels *Satiriska*, *löjeliga* eller *ldtsinniga*. De sistnämnda hörde til tidens seder, som voro i hög grad förderfvade. När *Plinius*, den yngre, vilke ursåkra sina *hendecasyllabar*, för
hvil-

l) Ep. 12. Lib. V. ad Famil. Ep. 16. Lib. IV. ad Attic.

m) Dio Cass. Lib. XXXIX. p. m. 96.

hvilka han ådragit sig kritik, upräknar han en lång rad af de betydligaste Män i Rom, som häruti honom föregått *n*). Af deras *Poëtiska* Strö-Skrifter äro dock inga i behåll; men af *Catulli Epigrammer* och öfriga *Poëmer* af olika versslag kan man någorlunda föreställa sig hurudana de låra varit. Ty om än Sång-Gudinnorna hos honom tala et mera poleradt och stildadt språk, visa de sig dock mindre ärbart och blygsamt. Den ofta nämnde *Varros Satyra Menippeæ* var en imitation af denna *Grekens* och bestod i en blandning af *Metrisk* och *Profaiska* Stycken på *Grekiska* och *Latin*, hvaraf titlarna blott äro bekante. En annan *Varro* med tilnamnet *Atacius* beskref på *heroisk vers* Kriget med *Sequanerna* och öfversatte ej olyckligt *Apollonii Argonautica*, som *Quintilianus* vittnar o).

I denna tillstånd besunno sig de vackra *Vetenskaperna* i Rom kort efter Slaget vid *Philippi*, som hade i följe med sig *Republicaniska Partiets* undergång. Denna hvälfning inträffade vid samma tid, som de Romare kunnit insupa *Grekernas* lärdom så at de råflade med sina *Läromästare*, och man skulle kunna anse den såsom en fullbordan af den äldre *Catos* spådom at så hånda skulle *p*). om man icke visste, at det var helt andra orsaker, som ryckte Styret ur *Romeriska* folkets händer. När

P 2

Sjä.

n) Ego verear ne me non satis deceat, quod decuit M. Tullium, C. Calpurn, Asin. Pollionem, M. Messalam, Q. Hortensium, M. Brutum, L. Syllam, Q. Catulum, L. Scævolam, S. Sulpicium, Varronem, Torquatam imo Torquatos. Epist. 3. Lib. V.

o) Instit. Lib. X. c. 1.

p) Plutarch. in vit. p. m. 358.

Sjö-Tråffningen vid *Adrium* sedan deciderat til *Augusti* förmån, stadgades denna Revolution och den högsinta Romerska Nation, som så länge varit van at föreskrifva Lagar för andra folkslag, fann sig nu uti at taga emot dem af honom *q*). Händanefter får man derföre se det inflytande, som *Enväldsherr*en hade på dessa *Viten*skap-er och huru mycket deras flor och vantrefnad berodde af hans tycke, nycker och böjelse.

Under *Augusti* kloka och moderata regering saknade de vackra *Viten*skaperna hvarken skydd eller upmuntran. Sjelf var han literat, efter den tidens vanliga upfostring, och älskade *literata*, och i dessa tänkesätt underhölls han af *Cilm. Mæcen*as, sin Favorit, hvilkens namn derföre blifvit oförgätligt i Lärda verlden. Genom hans förord kommo de bästa Snillen at blifva kände vid Hofvet och öfverhopades med välgärningar, så at de i måklighet kunde använda sina talenter i den väg, som sakernas nya skick fordrade *r*). På hans råd och föreställning fogades ock sådana anstalter, som rjånte, at hålla Roms lysellösa Invånare vid godt lynne och gifva de tänkande ibland dem något at roa sig med. I förra hånseender gafs ej allenast Spectaclen i *Circus* (*Ludi Circenses*) tätare och präktigare än hitills, utan mycken omranka och kostnad användes i synnerhet på de *Theatraliska* (*Ludi Scenici*). Rom hade kort för Revolution

q) *Juvenalis* säger härom: *Qui dabat olim Imperium, fasces, legiones, omnia: nunc se continet atque duas tantum res anxius optat Panem & Circenseis.*
Sat. X. v. 78 — 81.

r) *Idem* Sat. VII. v. 56 — 71.

tion fått en stående *Theater*, den man förut funnit beråkande vid at tillåta. *Pompejus* bygde honom af egna medel och invigde honom såsom et tempel åt *Venus* s). Nu lät *Augustus* på sin kostnad upföra en ny, som fick namn af *Marcellus*, och förmådde *Balbus*, at kosta på den tredje, som bar hans namn och tillskyndade honom af *Tiberius*, då varande *Consul*, en utmärkt heder i *Senaten* t). Hufvudstaden var till i denna delen väl förledd; men betydligt mer smakade dess Invånare voro de så kallade *Pantomimer* u). Rom hade nys förut uti *Æsopus* och *Roscius* ågt två stora Åkteurer, den ena för *Tragiska*, den andra för *Comiska* Dramer. Båge voro långt gångne i konsten, at genom gester uttrycka tankar och affekter och derföre i allmän aktning, som syns af *Ciceros* exempel w). Men *Marcenas* bragte konsten genom sin frigifna gunstling *Bathyllus* och *Pylades* därhån, at *Dramatiska* Stycken, utan at tala eller declamera, blott med gesticulerande kunde spelas och innehållet af åskådarena begripas. Början gjordes med en och annan *Scene*, sedan utvidgades förföket til hela *Åcter* och omsider til *Tragiska*, *Comiska* och *Satyriska* Dramer hel och

P 3

håll-

s) Plutarch. in vit. p. m. 479. Dio Cass. Lib. XXXIX. p. m. 107. Tertulianus kallar denna Theatern *ar-tem omnium turpitudinum*. Lib. de Spectac.

t) Sueton. Aug. c. 29. Dio Cass. Lib. LIV. p. m. 539.

u) *Hanc partem Musicæ Disciplinæ Mutam nominavere Majores: scilicet, quæ ore clauso manibus loquitur & quibusdam gesticulationibus facit intelligi, quod vix narrante aut scripturæ textu possit agnosci*. Cassiodor. Var. Ep. Lib. I. Ep. 20.

w) Pro Arch. c. 8. Divin. Lib. I. c. 37.

hållna. Påfunder var nytt för Roms Invånare och föll så i deras rycke, at de vanliga Skådelpelen mycket förlorade af sit förra värde x). *Augustus* själf gynnade der både af egen bøjelse och politisk affigt y). Konsten drefs ju längre ju högre. I *Neros* tid synes den hafva funnit nåra sin fullkomnighet och saknade ej idkare z), äfven sedan *Romerika* våldet i *Italien* gått under.

At detta nya Spectakel verkat på *Dramatiska Poëjen* och hindrat hennes ytterligare framgång kan lätt finnas. Man får ej namn på mer än *Q. Vari*, eller *Cassii Severi Parmensis*, *Thyestes* och *Ovidii Medea*, som blifvit antedde värdige *Augusti* Tidelvarf, ehuru flere arbetade i samma ånne a). En *Abronijs Silo* skref för *Pantomimerna* *Drammer* och ansågs därmed hafva misvårdat sit stora Snille b). *Melissus*, en af *Mæcenars* frigifna, för-
fökae

x) *Horatius* vitnar: *Equiti quoque jam migravit ab aure voluptas,*

Omnis ad incertos oculos & gaudia vana. *Epist.* Lib. II. ep. I. v. 187. Huru starkt intryck det gjorde på *Fruentimren* i *Rom* ses af *Juvenal.* *Sat.* VI. v. 36. seqv.

y) *Indulserat ei Indicro Augustus dum Mæcenati obtemperat effuso in amorem Bathylli, neque ipse abhorrebat a talibus studiis & civile rebatur misceri voluptatibus Vulgi.* *Tacit.* *Ann.* Lib. I. c. 54. *Dio Cassi.* Lib. LIV. p. m. 533.

z) *Quanta cura laboratur ne cujus Pantomimi nomen intercidat. Stat per Successores Pylodis & Bathylli domus: harum artium multi discipuli sunt, multi-que doctores.* *Senec.* *Qu. Nat.* Lib. XII. c. 32.

a) *Quint.* Lib. X. c. I.

b) *Ingenium grande non tantum deseruit sed posuit.* *Senec.* *Suafor.* II.

sökte sig ock i denna Vitterhetsgren med et nytt slag af *Comedier*, som han kallade *Trabenta c)*. Sjelfva *Acteurernas* vilkor och akning i Publiken förbättrades och främjades af *Augustus*. Han be-rog *Prætorerna* deras urgamla rätt, at nåpfa och hålla dem i ordning d): hvarigenom... och händel-sen med *Laberius*, som af *Jul. Cæsar* nödgades tråda up på Theatern och agera ihop med *Publ. Syrus e)*, Histrionerne efier hand kommo til en djerfhet, som redan i *Augusti* tid behöfde kufvas.

Imedlertid blef *Poësin* nu i *Rom* det studium, som allramåst sysselsatte det bättre folket f). De förmögna fördrefvo därmed sin tid, som nu mera ej borttogs til allmänna ärender och sökte däruti at förnåja sin årelystnad g); de fattigare tänkte tillika recommendera sig hos *Mercenas* och andra, som stodo väl vid Hofvet, och få röna *Augusti* frikostighet h). Men ibland så många, som här grepo sig an at skrifva vers i) och hvilkas namn hos *Horatius* och *Ovidius* förekomma, finner man dock ej mer, än några få stora Snillen, som ågt hos *Augustus* et närmare tillräde och dem Favo-

P 4

riten

c) Sueton. III. Gramm. c. 21.

d) Id. in Aug. c. 45.

e) Macrobian. Saturn. Lib. II. c. 7.

f) *Mutavit mentem levis populus & calet nunc scribendi studio, pueri patresque severi Fronde comas vincli cocnant & carmina dicant.* Horat. Epist. Lib. II. Ep. I. v. 167. seqv.

g) *Sic leve sic parvum est animum quod laudis avarum Subruit ac reficit.* Id. ibid. v. 179.

h) Id. ibid. v. 210 — 228.

i) *Scribimus docti indoctique poemata possim.* Id. ibid. v. 117.

riten räknat för sina vänner, för hvilka hans bord ock alltid stod öppet *k*). Dessa har Romerska *Poëssien* at ricka till den fullkomlighet, hvar till hon under *Augusti* regering upsteg och då de förevigade hans och *Mæcenæ*s minne, hafva de med samma berett sig sjelfva et odödligt namn.

P. Virgilius förutjinar at först nämnas. Han gjorde sig känd genom sina *Herdegråden* (*Bucolica*), i hvilka han härjade *Theocritus*. Härpå följde hans *Georgica*, en imitation af *Hesiodus*; men som öfvertrissar denna Grekens arbete. Änreligen vågade han sig på *Epopoeen* och hans *Æneide*, ehuru han hvarken hann lägga sista handen vid henne eller sjelf var nögd med sitt utkast, har dock blifvit satt i bredd med *Iliaden* och gjort efterverlden tvehogse antingen han eller *Homerus* borde i den delen hafva företrädet *l*).

Q. H. atius, som blifvit Slaget vid *Philippi* vid *Bruti* Armée, togs icke desto mindre an af *Mæcenæ*s, som skaffade honom af sin Herre en rik utkomst och tillfälle at lefva efter sina *Epicureiska* grundsatser. Ehuru man i Rom för hans tid haft några försök uti *Lyriska Poëssien* såsom et och annat hos *Catullus*, och bland hans samtida *Titius*, *Cæsius*, *Bassus*, med flera, tog dock *Horatius* i sina *Oder* och sitt *Carmen Sæculare* et så decideradt företräde för dem alla, at han allena skattats värd at läsas *m*) och de råkat i förgåtenhet. *Pindarus* var den som han häruti tog till eftersyn. I sina *Satirer*

k) Augustus kallade det derföre *mensa Parasitica*. Vit. Hor. ap. Sueton.

l) Quintil. Lib. X. c. I.

m) Quint. Lib. X. c. I.

rer nyttjar han det fina och lekande skämt, som då var i smaken och lämnar i det afseendet så väl som själfva stilen, *Lucilius* efter sig *n*). Hans *Bref de Arte Poëtica* innehåller et kort Sammandrag af de reglor *Neoptolemus Parianus* i den delen gifvit och hans *Epistlar* angå dels *moraliska* dels *critiska* ämnen.

I *Elegien* utmärkte sig *Tibullus*, *Propertius*, *Gallus* och *Ovidius*, alle väl kände vid Hofver, och gynnade, utom den förstnämnde, som icke sökte den lyckan, utan lefde i stillhet för sig själf och skref om sin kärlek. *Quintilianus* tyckte måst om honom, ehuru andre prefererade *Propertius* *c*). *C. Gallus*, hvilkens *Elegier* samme *Criticus* finner stråfvare än de bägge förras *p*) och nu mera icke äro i behåll, äro bekant af sin lycka och sitt fall. *Ovidius* var en tid favorit Poët i Rom, väl liden vid Hofver och i de bästa sällskap för sina talenter och umgängslätt. Den lätthet han hade at skrifva vers kom honom at förlösa sig i många ämnen, som för detta gått förlorade. Af dem som bibehållit sig til våra tider, syns huru lätt-sinnig och hjertnjupen han varit och huru tungt det föll honom at lefva bland *Geterna* i *Tomos*, dit *Augustus* förvillte honom och där han flöt sina dagar.

Horatius har haft skäl at skrifva om sin tids *Romerska* Poëter, at de lämnade intet oförsökt *q*).

P 5

fä

n) Id. *ibid*.

c) Id. *ibid*.

p) Id. *ibid*.

q) *Nil intentatum nostris liquere Poëtæ*. Horat. A. P. v. 285.

få väl hvad ämnet som vers-slager angår; men tillika var *Augustus* betänkt på att fylla den brist, som hittills fanns i Romerska *Historien* och redan är anmärkt. I sådan mening kallade han *Tit. Livius* ifrån *Padua* till Hofvet och updrog honom, jämte den unga *Claudii* handledning, att författa en fullständig *Historia* ifrån Roms grundläggning ända till då varande tider. *Livius* företog sig ett så vidlyftigt och mödosamt arbete, som fordrade ej mindre flit och trägenhet, än sorgfällig granskning och fullbordade det i CXL Böcker i Chronologisk ordning. Att större delen af dem gått förlorade är så bekant, som att hans behagliga skriftlätt och Historiska trovärdighet gjort honom förtjänt att sättas i bredd med Grekernas *Herodotus* r). I berättelsen om andra *Triumviratet* fann *Augustus* honom så oväldig, att han kallade honom *Pompejan* s): och den yngre *Plinius* nämner, att en Spanior från Cadix företagit sig en resa till Rom blott för att få se en man, den han högaktrade, och därpå genast farit tillbaka t).

Livius skref på befallning och under Hofvets ögon; men på samma tid togo ock flere private sig före, att arbeta vissa stycken både af Romerska och Grekiska Historien. I denna senare skref *Asinius Pollio* XVII Böcker och *Trogus Pompejus* sina så kallade *Historiæ Philippicæ*, af hvilka blott

et

r) *Nec indignetur sibi Herodotus æquari T. Livium, tum in narrando miræ jucunditatis clarissimique candoris tum in concionibus supra quam narrari poterit eloquentem.* Quint. Lib. X. c. I.

s) Tacit. Annal. Lib. IV. c. 74.

t) Plin. Epist. Lib. II. Ep. 3.

et utdrag, som *Justinus* sedermåra gjorde, är i behåll; men *Pollios* aldeles förlorade. I den förra fyllsättte sig de fläste med at beskrifva *Borgeliga Kriget*, såsom den nyssnämnde *Asin. Pollio*, *Cromutius Cordus*, *T. Labienus*. At det af de båge senare skett med den frihet, som instämde med deras Republikanska tänkesätt, är otvifvelagtigt *u)* och styrkes af följderna. Om *Cassius Severus* skal räknas ibland dessa *Historici*, hvartil någon anledning tyckes förete sig *w)*, torde han åtminstone ej förtjåna det, utan såsom *Biographe*: til hvilken classe *Hyginus*, *Mæcenus* och flere hõra. *Aufidius Bassus* åter skref om *Germaniska Kriget*. Inga af dessa *Historier* och *Memoirer* hafva kommit til våra rida.

I stället *Poesien* och *Historien* under *Augusti* regering så utmärkt uparbetades och stego, började däremot *Våltaligheten* at gå tillbaka. Sådant borde väl väntas enligt alla sakers vanliga lopp i naturen *x)*; men här tillstõtte flera tillfälligheter, som påskyndade samma förfall. Regements förändringen, hvarigenom lagstiftningen och styrellen i alla sina hufvudgrenar kom i *Augusti* hand, betog dess idare de viktigaste föremål för sin flit och bemödande och tillika utsigten til de belõningar, som

u) Om *Labienus* skrifver *M. Seneca Rhetor*: *Pompejanos spiritus nondum in tanta pace posuerat. Contr. Lib. V. Præf.*

w) *Sueton. in Caj. Calig. c. 16. Vitell. c. 1.*

x) *Oratorum laus ita ducta ab humili venit ad summum, ut jam, quod natura fert in omnibus fere rebus, senescat & brevi tempore ad nihilum ventura videatur. Ciccr. Tuscul. Lib. II. c. 2.*

som under Republiken tjänt til så kraftig upmuntran för den samna. Ehuru *Augusti* politik fann rådligt, at behålla skuggan af det framfarna i anseende til *Senaten*, *Consulatet* med flera högre ämbeten och *Folkets Sammankomster*, berodde dock det ena med det andra af hans godfinnande, äfven som alla öfverläggningar och beslut i allmänna angelägenheter (*Consilia Publica*), och i rättegångsmål (*Causse Forenses*) återstodo blott *private* processer eller de så kallade *Causse Centumviraies* för en tilkommande Orator at vilå sig uti; ty *Causse Publicæ*, som förut gifvit honom så ypperligt tillfälle at göra sig känd och beundrad y), borde i sakernas nu varande ställning blifva sållsynta, eller våndas åt en led, där ingen heder, men allmänt hat och förakt stod at vinna. Roms Invånare hade desutom uti de dagliga *Theatraliska* och *Circensiska* Spectaklen tappat så smaken at höra *Oratorer*, och ungdomen all hog, at på sått, som förr skett, med slit och möda bereda sig därtill z), at man blef betänkt på utväg, at å ena sidan gifva *Vältaligheten* et skick, som mera öfverensstämde med

y) *Crescit cum magnitudine rerum vis ingenui, nec quisquam claram & illustrem Orationem efficere potest, nisi qui parem causam invenit.* de Corr. Eloq. c. 37.

z) *Torpent ingenua desidiose juvenutis, nec in ullius honestæ rei labore vigiletur. Somnus languorque & somno ac languore turpior malarum artium industria invasit enimes, Cantandi saltandi que nunc obscœna studia effeminatos tenent* — M. Senec. Controv. Lib. I, p. m. 66.

med federna i almänhet a) och å den andra göra vågen til henne ginare och lättare b).

Vid verkställandet häraf kom den så kallade *Kakozelien* träffeligen til pafs. Hon dref motsatfen emot de förr omrörde *Antiquarier* och ansåg såsom föråldradt, kärt, tungt och obrukbart alt hvad som kom ifrån den nyfs framfarna tiden. Hela omforgen hos *Kakozelierna* gick ut på, at komma fram med något nytt, som gick ifrån vanliga språkbruket, inbunder, tvetydigt och grannt c). *Mæcenar* gaf häruti efterdöme. Denne Mannen felade icke genie; men insöfd i vållust och goda dagar förmäde han icke skrifva hvarven ibunden eller obunden stil, utan at det skulle blira vedermåle af denna hans caräcter d). *Asinius Pollio* åter tyckes hafva närmat sig *Antiquarierna* e) och var i synnerhet icke vän af *Cicero* och hans sätt at skrifva, aldraminft af hans politiska grundsatser. f)

a) *Talis hominibus fuit oratio, qualis vita. Si disciplina civitatis laboravit & se in delicias dedit, argumentum est luxuriæ publicæ orationis lascivia.* Senec. Epist. 114.

b) *Novis & exquisitis Eloquentiæ itineribus opus est per quæ Orator fastidium aurium effugiat.* Causs. Corr. Eloq. c. 19.

c) Quint. Lib. VIII. c. 3.

d) *Ingéniosus Vir ille fuit, magnum exemplum Romanæ Floquentiæ daturus, nisi illum enervasset felicitas imo castrasset.* Senec. Ep. 10. och på et annat ställe: *Vides eloquentiam ebrii hominis involutam & errantem & licentiæ plenam.* Epist. 114.

e) *Pollionis compositio salebrofa, exfiliens & ubi minime expectes reliçtura. Apud Ciceronem omnia desinunt, apud Pollionem cadunt.* Id. Ep. 100.

f). Det var då icke under om hans Skrifter lades å lida, eller lästes i mjugg g), och at den tidens *Rhetores* togo så betydande Måns smak til regel och efterlyn. *M. Annaeus Seneca*, en af dem, namngifver en hop af sina samtida, hvaribland en *Arellius Fuscus* h) och en *Musa* i) ofelbart hörde til *Kakozelerna*. *Cestius Pius* lär ock kunna föras dit, efter han så nitiskt declamerade emot *Cicero* k). Dessas och dylikas spegelfåktande tjinste väl i sin mån, at inplanta fördomar hos de unga; men verkade dock mindre, än då varande *Oratorers* exempel. En *Cassius Severus*, som förvärfvat sig ej mindre aktning för sina *Oratoriska* talenter l), än han med sin bittra tadel och bitande *Satirer* ådrog sig hat och ledsamhet, omtalas såsom den där gifvit ton åt nya smaken i *Vältalighet* och gjort epoque i den delen m).

Med

f) *Ciceronem — postea quam Triumvirali proscriptione confectus est qui oderant, qui invidabant, qui emulabantur, adulatores etiam presentis potentiae non responsurum invaserunt.* Quint. Lib. XII. c. 10.

g) Vid. Plutarch. *Cicero* fin.

h) *Summa inaequalitas orationis, quae modo exilis erat, modo nimia licentia effusa atque vaga — omnibus verbis, modo niterent, permixta libertas.* Senec. Controv. Lib. II. p. m. 144.

i) *Multum habuit ingenui, nihil cordis. Omnia usque ad ultimum tumorem perducta, ut non ultra sanitatem, sed extra naturam essent.* Id. ub. supr. Lib. V. p. m. 352.

k) Id. ibid. Lib. III p. m. 423.

l) *Oratio ejus erat valens cultu, ingentibus plena sententiis. Nemo minus passus est in sua actione aliquid esse otiosi. Nemo magis in sua potestate habuit audientium affectus.* &c. Id. Excerpt. Controv. Lib. III. p. m. 421. 422.

m) *Vidit cum conditione temporum & diversitate au-*

Med *Oratorernas* stil måste ock deras uttal och *action* förändras. Den var hos *Cicero* och dess samtida manlig och värdig. Han ville icke, at en tilkommande *Orator* skulle härma *Theatraliska gesticulation n*, eller vända sig vid *Asiatiska Rhetoreernas* sjungande uttal o). Sjelfva *Cassii Severi* action hade en gravitet, som saknades i hans upförande p). Andre åter, då de å ena sidan bödo til, at gifva sina *Orationer* en Poëtisk prydlighet q), räknade de å den andra sig til förtjänst, at hvad de i obunden stil skrifvit kunde sjungas och uttryckas genom gester r). En *Gallio* gjorde sig i synnerhet känd för denna affectation, och hans gnäll fättes därför ihop med *Mæcenass* ordprål s).

Augustus sjelf var icke älskare hvarken af den ena eller andra *Kakozelien t*). Den kom ock icke i hans

rium formam quoque ac Speciem orationis esse mutandam. Cauf. Corr. Eloqu. c. 19.

n) *Nemo suaserit studiosis dicendi adolescentibus in gestu discendo histrionum more elaborare. de Orat. Lib. I. c. 59.*

o) *Est in dicendo quidam cantus obscurior non hic e Caria & Phrygia Rhetorum epilogus pæne canticum. Orat. c. 18. coll. c. 8.*

p) *Pronunciatio, quæ histrionem posset producere, tamen quæ histrionis non posset videri. — gravitas, quæ decrat vitæ, actioni supererat. Senec. ub. supr. p. m. 428.*

q) *Exigitur jam ab Oratore Poëticus decor. Cauf. Corr. Eloqu. c. 20.*

r) *Laudis & gloriæ & ingenii loco plerique jactant cantari saltarique commentarios suos. Ibid. c. 25.*

s) *Tinnitus Gallionis, calamistri Mæcenatis.*

t) *Om Augustus heter det: Cacozelos & antiquarios,*

i hans tid til stadga, ehuru man efter all liknelse fick höra prof af bågge vid nu brukeliga *Recitationer*. *Afinius Pollio* kom up med den seden, då han hunnit reparera det så kallade *Atrium Libertatis* och där anlagt et *Bibliothek* til allmän njänst u). Här brukade han samla en hop Literata personer och för dem upläsa hvad han skrifvit, mera för at få höra deras bifall, än emottaga deras granskning. När *Augustus* sedan anlade et publikt *Bibliothek* i en af betäckta gångarna til *Apollon*s nybygda Tempel på Palatinska Bergshöjden, började man ock där recitera sina Vitterhets-arbeten. Anledning därtill var så mycket större, som Författare ågde frihet, at til Bibliotheket afslimna hvad de skrifvit, at, jämte sin bulle i vax w), där förvaras. Denna hedern var ofelbart en stor upmuntran för då varande Snillen x) och efterstråfvades med ifver; men vederfors dock ingens Snille foster, utan föregången pröfning och gillande, såsom värdigt den Palatinska Guden y). Granskningen skedde ofelbart af *Pomponius Macer*, som var *Præfectus* och *Hyginus Bibliothecarius*. En *Metius Tarpa* omtalas ock såsom *Censor* af Poëtiska arbeten här på stället. *Ovidius* klagar åtminstone at hans

ej

ut diverso genere vitiosos, pari fastidio sprevit.
Sueton. in vit. c. 96.

u) Sueton. ibid. c. 29. M. Senec. Excerpt. Controv. Lib. IV. p. m. 441.

w) Horat. Satir. IV. v. 73 — 78. Lib. I. Epist. I. v. 264 — 266.

x) Id. Sat. IV. v. 21. 22. Lib. I. Juven. Sat. VII. v. 27 — 29.

y) *Munus Apolline dignum*. Horat. Ep. I. v. 216. Lib. II.

ej fingo någon tilgång hvarken dit eller til Atrium Libertatis z).

Utom de nyssnämnda ställen skeide ock *Recitationer* på *Theatern*, *Forum*, i publika *Badhusen* och hos privata, som dels utlydde dels lånte sina rum därtill a). *Augustus* bivitade dem self esomoftast och väckte därmed ej liten täflan b). Åmenen til *Recitation* voro, utom *Poëm* r och *Historiska*, äfven *Oratoriska* arbeten c). Man bör ej tvilla på, at ju hans beröm varit föremål för de flåstas bemödande så här, som i de så kallade *Commissiones*, då Vitenhets ålskare, på *Grekiska* viler, käppades med hvarannan om företräder och priset d). Vid sådana tillfällen urdelte han gärna belöningar åt dem, som vunno e); men, ehuru han ej ogärna hörde sig berömmas, var han dock i den delen granlaga, och tillåt ej, at det fick ske af andra, än dem, som förstodo, at göra det med smak f).

Man får då årkänna, at denne *Envåldsherren* på alt fått muntrade och främjade de vackra *Veten-*

IV. DEL.

Q

ten-

z) Trist. Lib. III. Eleg. 1. v. 60 seq.

a) Ovid. Trist. Lib. IV. Eleg. 10. v. 57. Senec. Exc.

Controv. Lib. III. p. m. 428. Juven. Sat. VII. 7.

30. Petron. c. 51. Causs. Corr. Eloqu. c. 19.

b) Sueton. in vit. c. 89.

c) Id. ibid.

d) Suet. ub. supr. *Quis jam locus miseræ adulationis manebat, cum laudes Imperatorum ludis etjam & commissionibus celebrarentur.* Plin. Paneg. c. 51.

e) Suet. ub. supr. c. 45.

f) *Componi aliquid de se nisi serio & a præstantissimis offendeatur, admonebatque Prætores ne paterentur nomen suum in Commissionibus obsolescere.* Id. ibid.

ten/kaerna i Rom g); men under hans närmaste Efterträdare vändes blader. *Tiberius*, ehuru själf literat och af *Antiquariernas* Säte h), gjorde et starkt afbrott i deras lopp. Despotismen, som *Augustus* med sin popularité förfått at skyla, visade sig under *Tiberius* och hans Favorit *Sejanus* ohöglid i sin förhateliga och leda gestalt. Romerska Snillet för at hämnas tog sin tillflykt til *Satiren* och dref den til ytterlighet; och *Tiberius*, för at vedergälla, förklarade alt för Majestäts brott, som i minsta måtta kunde härdragas til at få namn af Satiriskt. Under denna titel blefvo *Poëterne Lutorius Priscus*, *Ælius Saturninus*, *Æmil. Scaurus*, *C. Cominius*, dömda. *Cassius Severus*, redan förvift under förra regeringen, fick nu *Seriphiska* klippan til hemvilt: *Cremutii Cordi* Historia blef så vil som *Labieni* offentligen förbränd och de togo sig själfve af daga. För denna tidens *Oratorer Domitius Afer*, *Arrantius*, *Vitellius*, *Veranius* öppnades den fristad, at få agera *Delatorer* och utföra högmåls processer emot dem, som *Tiberius* eller *Sejanus* utfett til offer. *Vellejus Paterculus* undgick *Cordi* öde genom sit smicker för Favoriten, i hvilkens fall han sedan, efter all liknelse, blef indragen i).

De, som på et eller annat sätt undsluppo *Tiberii* dölska och skugggrädda politik, lupo nytt äfven-

g) *Ingenia Sæculi sui omnibus modis fovit.* Id. ibid.

h) Suetonius säger om *Augustus*: *nec Tiberio parcat & exoletas interdum. & reconditas voces aucupanti.* in vit. c. 86.

i) Cfr Tacit. Ann. Lib. III. — VI. pass. Dio Cass. Lib. LVII. LVIII. Sueton. in vit.

ventyr under *Cajus Caligula*. Det såg vål i förflone godt ut, då han åter frigaf *Cassii Severi*, *Cremutii Cordi* och *Labieni* Skrifter *k*); men när han i stället föll på den dårskapen, at förstöra *Homeri Poëm* och förvisa *Virgilii* och *Livii* Skrifter ur alla Boksamlingar *l*), sågs lätt hvad *Vitterheten* hade at vänta af en sådan Regent. *Oratoriska* talenter voro i synnerhet farliga at visa för *Cajus*, som förmente sig åga de yppersta och råkade företråda, ja, jämnförelse i den delen för högmålsbrott. *Domitius Afer* och *L. Ann. Seneca* råkade för den orsaken i högsta våda *m*) ej mindre, än de *Rhetorer*, som skulle åntra om priset i våltalighet vid *Augusti* högtid i *Lyon* *n*).

Den svagfinte *Claudius* hade vål af sin forðna Informator fått smak för *Historien* och skref, under sin sysselöshet, om *Hetruscer*, *Carthaginienser* och äfven den *Romerska* Staten i senare tider: försvarade tillika *Ciceros* skrifstätt emot *Asinii Galli* kritik. Men som han hel och hållen regerades af sina frigifna och sina hustrur *Messalina* och *Agrippina*; så berodde ock de vackra *Vetenskapernas* öde af deras nycker. Man finner en *Pomponius* med beröm omtalas, såsom *Tragisk Poët*: en *Fabius Rusticus* såsom *Historicus*. *Crispus Passienus*, känd ej mindre för sina *Oratoriska* golvor, än sin obefläckade caractere, togs af daga med förgift genom *Agrippinas* tillställning, hvaremot *L. Annaeus Seneca* återkallades från sin landsflykt för at emotta-

Q 2

g2

k) Sueton. in vit. c. 16.

l) Id. ib. c. 34.

m) Dio Cass. Lib. LIX. p. m. 655.

n) Sueton. ub. supr. c. 34. Juven. Sat. I. v. 44.

ga hennes Son, *Nero*, at handleda o) i *Poëfien* och *Vältaligheten*.

Denne Mannen intager et så utmärkt rum i bland *Reformatorerne* af Romerska *Litteraturen*, at jag ej kan undgå, at et ögonblick uppehålla mig vid honom. Han var Son af den förenämnde *M. Seneca*, som i Augusti tid höll *Rhetorisk Schola* i Rom. Slågten var ifrån *Cordua* i Spanien, hvarifrån, så väl som ur andra Provincer många *Literate* flyttade til Hufvudstaden. *Annæus Seneca* ägde naturliga talenter för *Poëfien* och *Vältaligheten*. Man ser det af hans *Epigrammer* och några *Tragedier*, som *Critici* tillägna honom p): i synnerhet hölls han för så stor *Orator*, at han, som förmodt är, väckte *Caligulas* jalousie. Men *Nationella* characteren hos honom q), samt *Stoiska* *Philosophien* r), den han var tilgitven, och til äfventyrs en fåfång årelyftnad skände hans Snille-gof-

VOR

o) Sueton. in Ner. c. 7. Tacit. Annal. Lib. XII. c. 8.

p) *Medea*, *Troades*, *Hippolytus*, *Oedipus*: Hans fel emot Dramatiska reglorna se Sulzers Theorie der Schön. künste in voc.

q) *Hispani Poëtæ præcipue & Romani sermonis elegantiam contaminarunt, & cum inflatum quoddam & tumidum & gentis suæ moribus congruens invenissent orationis genus, averterunt exemplo suo cæteros a recta illa & simplici, in qua præcipua Poëmatum laus sita est, & in quam superiores omni studio incubuerant, imitatione naturæ.* Muret. præf. ad Catull.

r) Om den heter det: *Orationis genus forsan subtile, certe acutum, sed, ut in Oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus Vulgi, obscurum, inane, jejunum.* Cic. de Orat. Lib. III. c. 19.

vor, och det är hans efterdöme, som egentligen stadgade den nya smaken i *Romeriska Vitterheten* s).

Detta borde falla honom lå mycket lättare, som det hedersställe han innehade i Senaten och vid den unga Kejsarens Hof gaf honom en stor myndighet och anseende. *Nero* lofvade sjelf i början af sin regering mycket för de *vetbra Vetenskaperna*. Ty ehuru *Seneca* hade sina skäl, at ej göra honom bekant med de äldres Skrifter t), och hans egen böjelse förde honom mera til *Poësiern* och *Musiken*, än *Eloquencen*, som hans företrädare framför alt pligade studera; sökte han dock, at äfven i den delen lysa u). Innan kort stannade likväl hela hans ärelyttnad inom den hedern, at vara *Poët* och den störste *Musicus*. Det är bekant til hvad ytterlighet af dårskap och förnedring han i den afsigten förföll, och huru rikt ämne den gaf åt *Satiren*. Af dem, som häcklade honom och hans tidehvarf äro *Petronius Arbiter* och *Persius* i behåll; men en *Antistius Sossianus* vet man ej mer af, än at han landförvilltes för sina Satirer. Det står icke felt, at ju *Neros* Hof fylldes af *Poëter* och *Versmakare*, äfven som den smaken i privata hus åter uplifvades; men inge andre voro dock hos honom väl anskrefne, än de af hvilkas talenter han icke hade något at befara. Således

Q 3

stod

s) *Solus hic fere in manibus adolescentium fuit. Sed placebat propter sola vitia & ad ea se quisque dirigebat effringenda. Quint. Lib. X. c. 1.*

t) *Avertit — a veterum Oratorum cognitione Seneca preceptor, quo diutius in admiratione sui detineret. Suet. Nero c. 52.*

u) *Id. ib. c. 12.*

stod den olycklige öfverlättaren af *Iliaden*, *Aëlius Laëus*, ganska väl; hvaremot *Senecas* Brorson, *Lucanus*, som vågade åntra med honom om företäddet, påskyndade sin öfverdö.

Lucanus är bekant för sitt *Episka* Poëme om kriget mellan *Pompejus* och *Cæsar*. Han tänkte genom detta förloök slå *Virgillii Æneid* ur brådet och uträtta det samma i *Poësin*, som Farbrodern förefatt sig i *Väktaligheten*. Men hans *Pharsalia* fanns redan i hans tid stå emot *Epopœens* lagar x) och den goda smaken, och ehuru han i senare tider haft sina beundrare, låt dock det förra utslaget stå fast.

Uti *Historien* var *Nero* fannad, at sjelf arbeta i bunden stil, som *Dio Cassius* berättar y), men kom ej. at lägga hand därvid. Däremot omtalas *M. Servilius* såsom den där skrifvit i *Romerska Historien*, och *L. Annæus Seneca* åtskilligt i *Geographien* om *Indien* och *Ægypten*, likaledes en *Suetonius Paulinus* om *Africa*.

At för *Oratorer* under denna regering ej var mycket at göra, utom dem, som med angifveller och actioner voro sysselsatte, är lätt at sluta. Den förr omrörde *Domitius Afer* rögdas nu ur vägen. *L. Annæus Seneca* fick samma öde. Man har af hans *Orationer* inga i behåll. Men hans *Bref* och åtskilliga *Afhandlingar* i *Moraliska* och *Physiska* ämnen vitna om hans vidsträckt kunskaper, ej mindre än hans Snille. *Quintilianus* berömer honom i båg-

w) *Dio Cass. Lib. LXII. p. m. 715. Tacit. Ann. Lib. XV. c. 70.*

x) *V. Petron. Sat. c. 112. Quint. Lib. X. c. 1.*

y) *Dio ub. supr.*

i bågge afseenden och önskar blott, åt han, då han skref, kunnat nyttja en annans urskillning och omdöme z).

När Rom omsider sluppit *Nero*, det *monstrum*, hvars raseri des s Inwånare i 14 år fördragit, och efter en blodig tumling emellan flera Pretender, *Vespasianus* kom til regeringen, fingo de i gemen andas friare och behöfde ej med ledsnad och äfventyr för lif och välfärd tilbringa sin tid på Theatern och i Circus. *Vetenskaps*erna drogo i synnerhet fördel af denna hvalfsång. E'uru *Nero* genom et ohördt flöteri och dårskap förstört Statsmedlen och genom uppenbart våld och lönnmord slagit under sig enskiltas egendom; fann *Vespasianus* dock utväg, at anslå årlig lön på Stat åt dem, som offentligan skulle undervisa i *Romeriska* och *Grekiska Vådtaligheten* a). I stället för de usla Rimare, som nårdes af företrädaren, framdrog han verkliga Poëter och belönte dem, såsom en *Saltejus Bassus* och *Apollinaris*, en berömd Tragicus, b) så väl som *Curiatius Maternus* och *Curtius Montanus*, Satyrisk Poët och Orator c). Men just då

Q 4

de

z) *Velles cum suo ingenio dixisse alieno judicio. Nam si aliqua contempsisset, si parum concupisset, si non omnia sua amasset, si rerum pondera minutissimis sententiis non fregisset, consensu potius eruditorum, quam puerorum amore comprobaretur.* Quint. ub. supr.

a) Sueton. Vespas. c. 18.

b) Suetonius berättar at han för egen del köpte literata Slafvar och gaf dem fria loc. cit. Om *Saltejus Bassus*, som i Dialog. de Causs. Corr. Eloqu. kallas *absolutissimus Poëta*, heter det: *laudavimus ut miram & eximiam Vespasiani Liberalitatem, quod quingenta Sesterlia vijsso donasset.* c. 9.

c) Ibid.

de vackra *Vetenskaperna* under honom och hans äldre Son, *Titus*, nölla på at åter komma sig före, föllo de tillbaka i sin vanmägt under *Domitianus*.

Denne, olik sin Fär och Bär, var hvarken själf Liberat, eller öfverkare af Literatur. Men som han var *Minerva* til sin Skyddsgudinna; så anfådde han flitigt de så kallade *Quinguetria* til hennes åra, vid h vilker tilfälle *Poëter* och *Oratorer* täflade hvar för sig om priset d). Han höll ock all kolinad öfverd, at återställa de publika *Bibliotheken*, som i en vadeld råkat upbrinna och lät taga af skrifter ur det *Alexandriniska* och andra e). För egen del drog han ingen nytta däraf, ty han läste ej annat, än *Tiberii Memoirer* f). Af dem hämtade han efter all liknelse, efterdöme til det mordiska och lömska väfande, som gjorde hans regering i längden så odråglig. Bland *Literata* fingo en *Juvinus Rusticus* årfara det, jämte den unga *Helvidius*: den förre för det han berömt *Tirasea* och *Helvilius Priscus*, den senare för et *Tragiskt* Efterlepel g). Vid samma tilfälle förviftes alle *Philosopher* ur Hu'vudstaden och hela Italien h): til hvilken stränghet de *Stoiske* och *Cyniske* ofelbart gifvit anledning i).

Sulpicia, et förnämt Romerskt Fruntimmer, som roade sig med at skriva vers, klagar öfver detta

d) Sueton. in vit. c. 4.

e) Id. ib. c. 20.

f) Id. loc. cit.

g) Id. ib. c. 10.

h) Id. ibid.

i) Sueton. in Vespas. c. 13. talar om *Philosophorum contumacia*, hvarpå han anför *Demetrius Cynicus* til bevis.

detta *Domitiani* förfarande i sin bekanta *Satire k)*; men der sträckte sig icke til *Poëtterna*, som under hans tid gjorde sig kände. Bland dem var en *Martialis*, efter hvilken man har en samling af *Epigrammer*: en *Papinius Statius*, som lämnat, utom sina strödda *Poësier*, som fått titel af *Silvæ*, tvänne *Episka Poëmer*, *Thebais* och *Achilleis*. bägge i den nya smaken. Delle *Poëter* voro väl lidne hos *Domitianus*; ty de talade Hof-språket och *Statius* äfven firad af allmänheten *l)*. Sjelfve *Quintilianus*, som, efter *Vespasiani* inrättning offentlig lärde *Oratoriska* Vetenskapen, måste föga sig efter tiden *m)*. Man har at tacka honom för hans förträffliga *Institutiones Oratoriæ*. Så äfventyrligt var det at skriva under en så missänksam regering, då man hvarken syntes nog krypande för *Desporen* eller nog fri för *Publiken n)*. Den äldre *Plinius*, som tagit sig före at forrfätta den ofvan omnörde *Aufidii Bassi* Historia och skriva om *Neros*, *Vespasiani* och *Titi* regering, nödgades afbryta och förlöka i stället med en afhandling i *Grammaticalska* och *Oratoriska* ämnen och fluta med sin bekanta *Historia Naturalis*. En *Valerius*

Q 5

lerius

k) Nunc — qui Res Romanas imperat inter — Et studia & sapiens hominum nomenque genusque Omnia abire foras atque Urbe excedere iussit. v. 35. seqv. add. Tacit. Vit. Agric. c. 12.

l) Juven. Sat. VII. v. 82 — 86.

m) Bevis därpå får man i hans Præfation til Lib. IV. Instit. Oratoriar.

n) Alligati cum adulatione nec Imperantibus unquam satis servi videntur, nec nobis satis liberi. de Causs. Corr. Eloqu, c. 13.

lerius Flaccus hann ej fullborda sina *Argonautica*, et *Episkt* Poëme, som värderas af kännare. Nu tog ock *D. J. Juvenalis* sig före, at skrifva sina *Satirer*, i hvika harm, vedervilja och förbittring öfver hans tids förderfvade seder öfver alt framlyser, och dem han ohölgda och i hela sin blygd föreställer. Han slapp väl lindrigare än *Helvidius*; men blef dock flyttad til at göra tjänst längst up i *Trebais*.

Taciti reflexion, at han med sina samtida fått skönja det yttersta, hvartil slafveriet kan drifvas o) åger fullkomli; grund; men *Nervas* och *Trajan* regemente gaf åter et friare anderum, hvaraf de vackra *Vetenskaperna* och deras Idkare äfven fingo begagna sig. Et femtonårigt tvång och förtryck hade dock gjort mera ondt, än at det i hast kunde botas p). De äldre, som af farhoga dragit sig ur stora verlden och roade sig i sin stillhet på landet at antingen sjunga om *Landtculturen* eller *Landtlesfnaden*, eller ock arbeta i något större ämne q) voro ej hugade at gå tillbaka. De unge skyndade sig, at tråda i deras ställe, innan de bunnit därtill beredas r). Icke desto mindre förekomma under denna

o) *Sicut vetus ætas vidit quid ultimum in libertate sic nos quid in servitute, adempto per inquisitiones & loquendi & audiendi commercio: memoriam quoque ipsam cum voce perdidimus, si tam in nostra potestate esset oblivisci quam tacere. Vit. Agr. c. 2.*

p) *Natura infirmitatis humane tardiora sunt remedia quam mala: ingenia studiisque oppresseris facilius quam revocaveris. Id. ib. c. 3.*

q) *Forensibus Ministeriis exercitati frequenter ad carmina, tanquam ad portam faciliorem, refugerunt. Petron. c. 118.*

r) *Parentes — cum ad vota properant, cruda adhuc*

denna regering någre flere Män, som prydde den samma och en stark tåflan väcktes, som lofvade mycket godt för framtiden.

Ibland de förra äro en *Cornelius Tacitus* och den yngre *Plinius* framför andra utmärkte. *Tacitus* hade gått den vanliga vägen til Statens högre ämbeten, ända til *Consulatet*. Han var så lycklig *Orator*, at *Plinius*, som var några år yngre, tog honom til efterlysn för sig. Af hans *Orationer* äro inga i behåll; men hans *Historiska* arbeten hafva til en del upnått våra tider. De äro skrefne så pragmatiskt, at de röja en Statsman och tjäna för en sådan, i hvilken affigt flere ock hafva commenterat öfver dem. Början gjorde han med sin Svärfars *Agricolæ* Lefverne, hvarpå följde Tractaten *de Moribus Germanorum*, så den egentligen så kallade *Historien* ifrån *Galba*, den han ämnat fullfölja til *Trajan*s regering, och ännu deligen hans *Annaler* ifrån *Augusti* död til *Neros*. Stilen är sinrik, nått och kort, och på honom inträffar ofelbart det loford han sjelf gifver *Fabius Rusticus* s);

Den yngre *Plinius*, hans vän, som förmått honom at arbeta i *Historien*, var en Disciple af *Quintilianus*, och anfördes tillika af sin Morbror, *Plinius* den äldre. Man ser af hans *Bref*, som äro i behåll, at han satt sig före, at imitera *Cicero*.

studia in forum propellunt, & eloquentiam qua nihil esse majus profitentur, pueris inducunt ab his nascentibus. Id. c. 4. Cfr Plin. Epist. Lib. VI. Ep. 14.
s) *Eloquentissimus recentiorum sicut Livius Veterum Scriptorum.* Vit. Agric.

cero. Han gjorde sig fördelaktigt känd til sina *Oratoriska* talenter och sin *caractere* under *Domitianus* och stod på *Proscriptions*-Listan, när Han togs af daga. Sedan han efter hand gått igenom *Quæsturen*, *Tribunatet* och *Præturen*, blef han *Consul Suffectus* under *Trajanus* och *Pro-Consul* i *Bithynien*. Man har inga af hans *Orationer* öfriga, utom hans *Panegyricus*, den han höll i *Senaten*, ehuru han varit mycket anlitad i de så kallade *Caussæ Centumviraies t)* och ofta förordnad af *Senaten* til *Patronus* för hela *Provincer*.

Af denna lärda och flitiga Mannens *Bref-Samling* kan man tillräckeligen inhämta de vackra *Vetenskapernas* tillstånd i *Rom* under *Trajanus*. De förr omrörde *Recitationer* voro väl ännu i bruk; men nyfikenheten at höra hade så tagit af, at man nödgades samla ihop åhörare mot en ringa *Sportel*, som på stället utdeltes u). Desse voro ock skyldige at *applaudera*, hvilket äfven sträckte sig til dem, som agerade för rätta. En *Largius Licinius* nämnes såsom den där kommit up med denna ofed w), fastän *Nero* sannolikt gaf första efterdömet med sina så kallade *Augustani*, dem han foldade för at klappa x). Man reciterade nu som förr *Poëmer*, *Historier* och *Orationer*.

Af

t) *Distringor Centumviralibus caussis, quæ me exercent magis quam delectant. Sunt enim pleræque parvæ & exiles. Raro incidit vel personarum claritate vel negotiû magnitudine insignis.* Lib. II. Epist. 14.

u) Detta kallades *corrogare auditores*. Ib. Lib. VI. Ep. 2. Cfr Lib. I. Ep. 13.

w) Id. Lib. II. Ep. 14.

x) *Sucton. in Ner. c. 25.*

Af *Poëter* förekomma hos honom et stort antal y), såsom en *Ostavius*, *Vessticius Spurinna*, *Sentius*, *Augurinus* och flere, som ej är nödigt at upräkna. Den gamle *Silius Italicus* fullbordade nu sit Poëme om *Puniska* kriget z). *Plinius* sjelf roade sig vid lediga stunder med at skrifva *Hendecasyllaber*, i likhet med *Catullus*, och *Comiska* Stycken, dem han reciterade a). En *Passienus* härmodde *Propertius* i *Elegier* och *Horatius* i sina *Oder*.

Utom *Tacitus* nämngifver *Plinius*, såsom *Historici*, en *Pompejus Saturninus*, *C. Fannius*, *Tittinnius Capito*, efter hvilka i den delen lit vål inter är i behåll. Däremot har *L. Annaei Flori* Utdrag af *Romerska Historien* och *Suetonii Tranquilli* *Biographier*, jämte hans Afhandling om *Grammatici* och *Rhetores* i Rom, bibehållit sig til våra tider.

At döma af de flera han uppgifver såsom *Oratorer* b) och sina samtida bör Rom under *Trajanus* ej hafst någon brist på dem. Sakägare saknade då ej dem de kunde anlita; men sedan *Nero* uphåfvit den så kallade *Lex Cincia*, gjorde man det ej mer för inter c). *Juridiska* Eloquenten blef således en fôd-krok och hos många så egen-
nytt-

y) *Magnum proventum Poëtarum annus hic attulit.*
Plin. Lib. I. Ep. 13.

z) *Scribebat carmina majori cura, quam ingenio.* Id.
Lib. III. Ep. 17.

a) Id. Lib. V. Ep. 3.

b) *Fronto Catius, Cl. Marcellinus, Salvius Liberalis, Lucejus, Albinus, Proculus, Herennius, Pollio, Valerius, Homulus, Nominatus, Fusc. Salinator, Quadratus, Cremutius &c.*

c) *Sueton. Nero c. 17.*

nyttig at dåröfver klagades d). Dessa *Oratorers* värde föll dårigenom och genom deras lättja och kallfinnighet e) och man hörde sällan dem kallas annat än *Sakdrifvare* och *Advocater* f). För framtiden såg det ännu värre ut, i anseende til den tilväxande ungdomens djerfhet och goda tanka om sig sjelf under all sin okunnighet g).

Det är då ej under, at man ifrån slutet af Trajani regering kan datera de vackra *Vetenskaper*nas förfall. *Hadrianus*, hans efterträdare, var väl en Herre af vidsträckt kunskaper; men tillika så kår i sig sjelf och så mån om at lysa öfver andra, at han ej tålte någon af hvilken han kunde skymas. Alt hvad som gick öfver medelmåttan var derföre et mål för hans jalousie, som icke en gång stånade inom hans samtida. Han föredrog en obetydlig *Antimachus* från *Colophon* för *Homerus*, en *Cato* för *Cicero* och *Cælius Antipater* för *Sallustius* h). Hårigenom förlorade *Vetenskaperna* mer än han med sit *Athenæum* kunde årlå-

d) Plin. Lib. V. Ep. 14.

e) Id. Lib. VI. Ep. 2.

f) Dial. de Cauff. Corr. Eloqu. c. 1.

g) *Perpauci, cum quibus juvet dicere, cæteri audaces atque etiam magna ex parte adolescentuli obscuro, ad declamandum huc transferunt — irreverenter et temere* — Plin. Lib. II. Ep. 14. och åter: *Quotusquisque (adulescentum nostrorum) vel ætati alterius, vel auctoritati, ut minor, cedit? Statim sapiunt, statim sciunt omnia, neminem verentur, imitantur neminem, ipsi sibi exempla sunt.* Lib. VIII. Ep. 23.

h) Dio Cass. Lib. LXIX. p. m. 789, 90. Æl. Spartian. in vit. c. 5.

fåtta. Det anlades af honom i *Capitolio* i) tillika med et *Bibliothek*, som han aningen sjelf samlat eller blott tilökt och flyttat der *Ulpiska* eller *Trajaniska* k). Här reciterades *Poëmer* och *Orationer*, och med tiden underhöllos 10 *Grammatici*, 3 *Oratorer*, 1 *Philosoph*, 5 *Sophister* och 2 *Juris Consulti* til ungdomens undervisning.

Med *Hadrian* hade smak för *Philosophien* börjat blifva allmänare och han sjelf sträckte den ända til *Magien* och de flästa grenar af nedriska vidskapelten; men bägge *Antoninerne*, *Pius* och *Marcus Aurelius*, inskränkte sig inom den *Stoiska Skolan* och satte dels moraliska grundsatser i utöfning. Detta verkade på de vackra *Vetenskaperna*, så vida *Philosopherne* bödo til, at ombyta deras naturliga skaplynnne och stöpa dem i sin forme l). Man finner derföre denna tiden ingen *Poët* och näppeligen någon *Orator*, om icke en *Cornelius Fronton*. Han anförde, såsom *Rhetor*, *M. Antoninus* i *Talekonsten* och omtalas til sin stil, som torr och kårst m), förmodeligen icke för det han velat imitera de äldre, som för detta råkat i förgåtenhet i Rom n), utan för den nya *Philosophiska* smaken, som i *Oratoriska* ämnen började införas.

i) Aur. Vict. c. 14. Cod. Justin. Lib. II. Tit. 18.

k) Vopisc. Aurel. c. 1. Prob. c. 2.

l) *Senecas* tanke om de äldres *Orationer* var: *hæc popularis Oratio nihil habet veri. Movere vult turbam et inconsultas aures impetu rapere.* Epist. 40. hvaremot *Cicero* just fordrade en sådan *Popularis Oratio*.

m) Macrobi. Saturn. Lib. V. c. 1.

n) Sueton. Ill, Gramm, c. 24.

ras. *Frontos* skriffätt classificeras därför sålom särskildt både ifrån *Sallustii*, *Ciceros* och *Plinii* o).

At *Pertinax* och *Alexander Severus* voro ålskare af Literaturen vitna deras Biographer p). Den senare gjorde likväl mer värde af den *Grekiska*, som desutom tillika med sjelfva språket vunnit för längre tid tillbaka stort intåg hos de förnåma i Rom q). Hans *Latinska* Tal äro bevis på, at han icke gått långt i den vägen. Dock såg han gärna Literat folk ikring sig och afhörde ofta *Recitationerna* i *Athenæum*: var ock mån om *Uppfostrings-verket* i *Provincerna* och anslog *Stipendier* för behöfvande ungdom r). Man kan dock i hans tid näppeligen få namn på någon *Orator*, utom en *Messala*, den han sjelf satte mycket värde på s), ej heller någon *Historicus* som gjort skäl för namnet. En *Julius Titianus* lefde väl under denna regering och skref sin *Chronographie*, som angick gamla Historien, äfven *de re Rustica* och en *Rhetorica*: han böd ock til at imitera *Ciceros* stil; men gjorde sig därmed löjelig för *Frontos* anhängare t).

Til

o) Macrobi. loc. cit.

p) Jul. Capit. *Pertinax* c. II. *Æl. Lampred. Alex. Sev.* c. 35.

q) *Juvenalis* kallar därför Rom *Græcam Urbem*, och beskriver huru och hvarmed Greker fått sådant intåg i de förmögnare husen *Satir. III. v. 58. — 113.* Add. *Sat. VI. v. 185 - 191.*

r) *Lampred. ub. supr.* c. 3. 35.

s) *Jul. Capit. in Maximin.* c. 3.

t) De kallade honom därför *Simia temporis sui*, *Jul. Capit. Maxim. jun. c. 1.*

Til detta synbara förtall af de vackra *Vetenskaperna* bidrogo de oroliga tider, som föregått och de, som följde, ej ringa. *Gordianus* var sjelf både *Poët* och *Orator*; men togs af daga. *Gallienus* var altför nyckig och intagen af *Grekiska* *Philosophien* för at kunna göra *Romerska* *Litteraturen* något kraftigt biträde. *Tacitus* vilte en särdeles omsorg, at förvara och utbreda *Corn. Taciti* *Historiska* *Arbeten*, genom flera afskrifter, utan at därmed fullkomligen vinna sin affigt u. *Numerianus* berömd för sina *Poëtiska* och *Oratoriska* talenter, såg tvänne *Poëter* *Olympius Nemesianus* och *Calpurnius Piso* täfla med sig *w*). Den förre, en *Carthaginenser*, skref *Cynegeticon*, i hvilket ämne *Gratius* redan i *Augusti* tid tjungit. Den senare, född på *Sicilien*, härjade sin Landsman *Theocritus* i sit *Bucolicon*. Bågge satte sig i aktning och lättes äfven i *Provincerna*. En annan samtidig *Poët*, *Aurel. Apollinaris*, fördunklades aldeles af *Numerianus*, som tillika hade den hedern, at et hans Tal af *Senaten* belöntes med en *Statue* i *Ulpiska* *Bibliotheket* *x*). Många togo sig ock före under dessa tåta hvälsningar, at förvara minnet af dem. De så kallade *Scriptores Historiæ Augustæ* namngifva flera sådana *Historici*, af hvilkas *Skrifter* inter kommit til eftervärlden, ej heller det förtjänt. En *Marius Maximus*, ehuru ej

IV. DEL.

R

bättre

u) Fl. Vopisc. in vit. c. 10.

w) Id. in Numerian. c. 11.

x) Id. ihid. Inscription på Statuen var: *Numerianò Cæs. Oratori temporibus suis potentissimo.*

bättre än de andra y) synes dock hafva, ännu i *Juliani* tid, funnit Läsare i Rom z).

Om Romerska *Vitterheten* redan i den yngre *Plinii* lifstid kunde anses hålla på at föråldras a); så måste hon efter *Numeriani* tid med stora steg skynda til sit slut. *Diocletianus* och hans Med-Regerer, under titel af *Augusti* och *Cæsares*, voro visst icke de, som däruti kunde eller ville göra uppehåll. Han sjelf, så våt som *Maximianus* och *Galerius*, voro hvarken infölda, eller hade lärt någon annan än Krigsvetenskapen, som ock banat dem väg til Thronen. De gjorde våt slut på *Anarchien* och det *Mångvälde*, som löndrade och förvirrade Romerska Riker; men flera resningar, krig inom och utom gränserna, *Galerii* omäntliga regeringssjuka, hans tyranni och förföljelsen emot dem af undersåtarna, som tagit an *Christna Låran*, störde invärtes lugnet och qvasde all hug för Literaturen. Den enda ort, där den någorlunda kunde trivas, var i *Gallien* under *Constantii Colori* milda regering. Han sparde ingen kostnad för at åter uprätta den bekanta *Scholan* i *Aulun*, som blifvit förstörd under *Bagardiska* resningen och anförtrodde det verket åt *Idumenius*, efter hvilken vi hafve några *Panegyriska* Tal i behåll. *Cl. Mamertinus* har liksom sådant två sådana hållna i *Trier* för *Maximianus*. Ehuru desse både

til

y) *Ulpianus* kallar honom i gensats mot *Suetonius Tranquillus*, *homo omnium verbosissimus, qui et Myth - historicas se voluminibus implicavit*. Vit. Firm. etc. c. 1.

z) *Amm. Marcell. Lib. XXVIII. c. 4.*

a) *Lib. VIII. Ep. 12.* nämnet han *litteras senescentes*.

vil härkomst och hemvist ej hörde Rom til, kunna de dock för språkets skull ej aldeles fränkännas. Deras stil så väl som *Nazarii* i hans *Panegyrik* för *Constantinus*, kan väl ej jämföras med *Plinii*; dock när den hålles emot deras, som skrifvit den nyssnämnda *Historia Augusta*, hvilke höra til detta tidehvarf, ser man huru mycket *Historiska* smaken fallit emot den *Oratoriska*.

När *Constantin* den Store hunnit omstöpa den Regeringsplan *Galerius* på eget bevåg infört och med värjan i hand velat befästa och styrelsen af denna vidsträckt Monarchie honom tillfallit, synes de vackra *Veterskaperna* under honom åter börja komma sig före. Men utom det, at Hedniske *Sophisterne*, sedan Kejsaren offentligen förklarade sig för Christna Religion och ville hafva henne til den dominanta i Staten, efter yttersta förmåga sökte stoffera afguda-tjensten och göra Christendomen förhatelig, hvarigenom *Christne Lärare* drogos in i ständiga tvister; så upkommo äfven inom dem sjelfva sådana Religions stridigheter, som uprogo all deras tid och upmärksamhet. Hårtill kom flyttningen af Residencen ifrån Rom til *Constantinopel*, dit de förnämste Lärde och andre begåfvo sig, för at vara Hofvet närmare, hvarifrån all upmuntran och belöning borde väntas. *Grekiska Språket*, som redan så lång tid varit i Rom bevis på god upfostran *b)*, blef nu Hofspråk, och *Constantin*, som sjelf skref sina Tal, Bref och Rescripter, ka-

R 2

sta-

b) När Alexander Severus var sinnad gifva sin Syster *Theoclia* åt *Maximini* Son fruktade han: *ne Græcis munditiis erudita Barbarum Socerum ferre non possit.* Jul. Capit. *Maximian.* jun. c. 3.

stade dem ut på Latin och lät få öfversätta dem på Grekiska. Imedlertid får man under hans regering dock se en och annan af bägge Religionerna, som i Romerska Literaturen förtjånar at hugkommas. Den bekante *Lactantius*, en Rhetor i Nicomedien, kallades såsom Informator för den äldsta Kejslerliga *Prinsen Crispus*. I Rom lärde *Donatus* Grammaticalska och *Æmil. Arborius* från *Toulouse* och *Marius Victorinus* Afer Rhetoriska Vetenskapen. Den sistnämnde, jämte *Juvenius* skref *Poëmer* i Bibliska ämnen; ty efter då varande Kyrko-Discipline kunde en Christen Poët hvarken gifva sig af med *Dramatiska* Poësen, eller med *Epopéen*, som fordrade at Hedniska Fabellåran och de förmenta Gudomligheter skulle tilkallas c): aldraminåt iålde Christendomen *Satiren* för hviken en Romare eljes var så benågen. Man kunde öfva sit snille i *Moraliska* ämnen och sådana, som voro hämtade ur *Bibliska Historien*. Så passade det ock väl både med sedernas enfaldighet och Bibel-språket, at skrifva *Idyller* och *Bucolica* och, i *Lyriska* Poësen, at författa andeliga Sånger. Prof harpi har man, under *Constantin* sjelf och hans närmasste efterträdare, i den nylsnämnde *Marii Victorini* Poëne om de sju *Judiska Martyrererna* och derts Moder, *Severi Sancti Bucolicon* och *Hilarii Pictaviens. Damasi* och *Ambrosii* Hymner.

I öfrigt sökte *Constantinus M.* med allahanda friheter och förmåner upmuntra Studier i sina Sta-

c) *Per ambages Decorumque ministeria et fabulosum sententiarum tormentum præcipitandus est Liber spiritus. Petron. Sat. c. 118.*

Stater, hvarom hans författningar, som ännu finnas i *Codex Theodosianus* bära vitne. Men den nära del han, såsom *Pontifex Maximus*, tog i Religions ärender och hvaruti hans Söner gingo ännu längre än han, lände icke til de vackra *Vetenskapernas* befordran. *Julianus*, bekant under namn af *Apostata*, kände väl deras värde och skref äfven i ämnen, som hörde dit; men som han därtill nyttjade Grekiska Språket och desutom förälskat sig i då varande *Grekiska Plålofophie* är det ock egentligen om henne, som han gjort sig förrijnt. Hans Panegyrist, den yngre *Macetianus*, uphöjer honom med öfverdrifvet låford i den delen d): hvaremot de Christne, hvilkas Religion han genom en illslug Politik sökte undergräfvä, hade icke orsak at rosa honom. Hans förbud för dem, at deltaga i den offentliga undervisningen och läsa *Classiska Auctorer* gick ut på at införa hos dem Barbarie och mörker, såsom ginaste vägen til Hednisk Superstition, och visar tillika, at man den tiden ej fann betänkeligt, at lära af dessa hedniska Mästare.

Imedlertid hade luxen och vekligheten, som uppnått sin högd i Rom, där visat sig i sin fulla verkan, *Ammianus Marcellinus* beskriver såsom åsyna vitne, tillståndet med samma oväldighet, som råder i hans bekanta *Historia*, hvarest en del gått förlorad. Där kunde nu mera intet, som förtjänade at nämnas och var allvare med, företagas e).

R 3

Mån-

d) Panegyri. Julian. c. 23.

e) *Hæc et similia memorabile nihil ac serium agi Romæ permittunt.* Lib. XXIV, c. 6.

Många flydde Hirdom och konsskaper som et gift och om de änteligen togo en Bok i handen, var det den förr omrörde *Marii Maximi* odugliga Historia och *Juvenalis* Satirer f). Det var då ej under, at *Poëtiska* Snillet här som hos Grekerna föll på små fisker och lek-verk såsom *figurerade Idyller*, hvarpå *Optatianus Porphyrii Syrinx* och *Organon* äro et bevis, eller rimade i gåstebud, såsom en *Arctalogs Judicium Vespæ*. Dock grepo några sig an med *Satiren* såsom *Tetradius* och *Cæcina Dec. Albicus*. *Rufus Festus Avienus* vågade sig på *Livius* och rimade hans Historia i Jambiska verser. Men ingen af denna tidens *Poëter* gjorde större lycka än en *Ausonius*, som fick informera *Gratianus* och af honom hedrades med *Consulatet*. Två Christna Poëter, *Aurelius Prudentius* och *Laetronianus* höra ock hit.

I *Värdaligheten* hade man väl ännu *Caussæ Forenses* och *Panegyriska* Tal at vila sig med; men i anseende til de förra stod det i Rom så illa til, at *Ammianus Marcellinus* näppeligen finner nog starka färgor at afmåla det g). Icke desto mindre hade en *Ambrosius* och en *Pontius Paulinus* ej mindre genom sina Oratoriska talenter, än sin oväldighet och kärlek för rättvisan sett sig i allmän högaktning. Den tillskyndade dem Biskops-värdigheten och Christna Kyrkan gjorde uti dem en lika vinst som förut i en *Cyprianus*. Än återstod *Qu.*
Aur.

f) *Quidam detestantes ut venena doctrinas Juvenalem et Marium Maximum curatioris studio legunt, nulla Volu-una præter hæc in profundo otio contructantes.*
Lib. XXVIII. c. 4.

g) Lib. XXX. c. 4.

Aur. Symmachus, en infödd Romare, som med en outtröttelig nit för Hedniska Religion förenade mycken ityrka i Latinska Eloquencen och i sina Orationer och Epistlar sökte imitera *Plinius h)*. *Lat. Drepanius Pacatus* är bekant för sin *Panegyricus* til *Theodosii* åra, och en *Macrobius*, som afven beklådt Consuls ämbetet, röjer i sina *Saturnalia* mycken bekantskap med Romerska Literaturen. I *Historien* åter har man blott en *S. Aurel. Victor* och en *Fl. Eutropius* at anföra: den förra såsom Författare til en afhandling *de Origine Gentis Romanæ* och *de Cæsaribus*: den senare, såsom den där för *Valens* skrifvit et *Breviarium Historiæ Romanæ*.

Då följderna af Hufvudstadens herrskande luxe och oordentlighet blifvit så synbare vid där varande publica Läro-hus, at ungdomen, i stället för Professorernas föreläsningar, besökte Spectaclen och tillåto sig alla möjliga utfväfningar; sökte *Valentinianus*, *Valens* och *Gratianus*, at därpå skaffa bot, genom en hållsösam författning, som i den så kallade *Codex Theodosianus* är inryckt i. Verkan däraf torde i början varit förmånlig: åtminstone föranlåt *Aurel. Augustinus*, som sedan kom at inträga et så utmärkt rum bland Kyrko-fäderne, at begifva sig ifrån *Carthago*, där han som *Rhetor* underviste och utförde rätttegångsaker, til Rom, hvarifrån *Symmachus* lände honom, såsom *Professor Eloquentiæ* til *Meiland*. Men efter all liknelse hade det onda för mycket tagit öfverhand för at med önskad framgång kunna afhjelp s. Åtminstone

R 4

ne

h) Macrobi. Saturn. Lib. V, c. 1. Socrat. Hist. Eccles. Lib. V. c. 14.

i) Lex. I. de Stud. Liber. Urb. Rom. et Constantinop.

ne nödgas jag, at gå utom Rom och i Egypten uplösa den silda Latinska Poët jag har at anföra.

Cl. *Claudianus* hade den nedern, at flera Nationer ville tillvålla sig honom, som fordom *Homerus*. Han var dock ifrån *Alexandrien*, som länge varit et hemvist för all slags lärdom. Staden led väl i den delen mycker, då *Aurelianus* confiquerade en stor del af *Bruchion*, där Acad. mien var belgen k); dock försäkrar *Ammianus Marcellinus*, at ännu i hans tid studier här i Saden idkades l). *Claudianus* hade här lagt grund til de hvarjehanda kunskaper, som lysa i hans Skrifter och hans bekantskap med de bästa Grekiska och Latinska Poëter, jämte hans lyckliga Snille, gjorde at han kunde löja sig öfver sit Tidervarf. Han skref *Panegyriska Poëmer*, *Invectiver*, *Epistlar*, *Idyller* och *Epigrammer*; befordrades til *Comes Orientis* och blef, i den egenskapen, af *Honorius* och *Arcadius* hedrad med en Statue. Man har gjort den anmärkning, at då *Claudiani* metriskastil jämnförs med den prosa, som förekommer hos *Historiæ Augustæ Scriptores* och en *Cassiodorus*, företer sig en så märkelig skillnad dem emellan, at den förras Poëmer kunnat gå med i Roms lyckliga ålder; men hvad de senare skrifvit, knapt passas vid dets fall. Saken är, at *Claudianus* hade för ögonen de stora Poëter, som *Augusti* Tidervarf frambragt och *Kukuzelien* ej förmått uttränga: hyaremot hon, i stället för de äkta *Oratorer* och *Historici*, förfåg dem, som ville skriva i obun-

k) Amm. Marcell. Lib. XXII. c. 16.

l) *Ne nunc quidem in ea Urbe doctrinæ varietas silent.*
ibid.

bunden stil med sådana mönster, hos hvilka alt var öfverdrifvit eller lågt och som icke kände hvad som anstod och passade, hvarpå det likväl i *Väl-taligheten* hufvudsakeligen ankommer m). *Cassiodorus* låter, i brift häraf, sin Konung, *Theodoric*, som delsutom var aldeles obekant med Romerska Lite-raturen, skrifva som en *Grammaticus* och *Decla-mator*.

Men den *hudsfnings* närmade sig med stora steg, som skulle göra slut på Roms vilde och kasta denna öfvermodiga herrskarinna öfver så många Nationer, under et groft och Barbariskt Folkslags ok. Detta skedde A. C. 476 hela 12 Secler efter Roms grundläggning och 507 år se-dan *Augustus* infört Envåldet. Här stadna mina undersökningar om de *vackra Vetenskaperna* hos detta ryckbara Folket; ty de gingo under tillika med Staten och själfva Språket.

Jag fruktar, Mine Herrar, at hafva för myc-ker missbrukat Edert tolamod med en berättelse, som blifvit längre, än jag mig förestälde, och me-ra torr än J väntat och jag velat. Men Edert å-delmod, hoppas jag, afskrifver det ena på själfva ämnet och det andra på mina år. Jag har budit til, at med noggrannhet, dock i hast, öfverse bör-jan, fortgången och slutet på de *vackra Vetenska-perna* hos et Folk, som genom sina talrika Colo-nier och sitt språk spridt kunskap och smak til det

R 5

öfri-

m) *Quibus a Natura minora data sunt, tamen illud assequi possunt, ut iis, quæ habeant modice et sci-enter utantur et ut ne dedeceat. Id enim est maxi-me vitandum — caput artis Decere quod tradi arte non potest. Cic. de Orat, Lib. I. c. 20.*

Öfriga Europa och andra *Verldsdelar*, sedan det
 sjelf förut hämtat dem från det kufvade Gröke-
 land, och ännu i dag, far fort, at göra det ge-
 nom de förträffeliga Skrifter så många des stora
 Män efter sig lämnat. Denna Kongl. Academien
 känner deras värde: de höra til dels föremål och
 hvad kan man icke derföre vänta af Svenska Snil-
 let i alla grenar af de *vackra Vetenskopena*, då
 det således upmuntras och skyddas. Förläna-
 ren eviga Försynen oss så roliga och lyckliga
 tider, som dessa fridens alster tarfva til sin för-
 köfran och tilväxt, så får denna Kongl. Academien
 med förnöjelse se deras mognad och dels höga
 Skyddsherre skörda den frukt af det Nådiga hög-
 han dem förunnat, at en infödd *Maro* och *Pli-*
nus refer honom en värdig Minnestod.

Secreterarens Svar

Til

HERR EBERHARDT.

MIN HERRE!

Den aktning Lårdomen tilkommer har länge varit Eder lott; Men den upmärksamhet hon förtjänt af et Samfund, som är instiftadt til Vittirhetens vård och utbredande i vårt Fådernesland, har icke förr än nu funnit tillfälle at offentligent förklaras. En förlust inom denna Academie, et ledigt rum bland dels Ledamöter, har öpnat detta tillfälle. Academien, lika angelågen at göra rättvisa och söka ersättning har utan svårighet förenat sit val på en Man, hvilken dels som Lärare, dels som Författare, icke allenast gjort sina vidsträckta kunskaper allmänt kända, utan ock nyttiga, och som i många år varit en af dem som outtrötteligast arbetat i det vigtiga värf, at på vårt modersmål tolka uppenbarellens heliga sanningar, utur grundspråken. Vi hafve i dag haft det nöjet at emottaga en Ledamot som med så stora förtjenster, likasom varit sjelfskrifven til det rum vi honom tildelat; och detta nöje är förökadt genom det vittra Tal vi afhört. Det blifver en ny heder för sin Författare, en ny vinst för våra Handlingar,

gar, och vittnar til vår och tidehvarfvets tillfredsställelse, at om Roms gyllene ålder lämnat mönster i den goda smaken, så sakna de icke efterföljare i våra dagar. Academien, hvars Tolk jag har den äran at vara, betygar derföre sin lifliga erkänsla. Hon gör sig, om Edert nyttiga medarbetande, min Herre! det säkra hopp som grundar sig både på Edra ypperliga insigter, på Eder kärlek för Vetenskaperna och på Edert jämna vistande i Hufvudstaden. Vänskapen hvars behag alltid förljusvar det alfvarsamma i et Samfund, som syfslosätter sig med modosamma Snille-yrken, fägnar sig öfver en ny länk i den kådja hon samman knyter, och förestafvar de önskningar Academien betygar för Eder beständiga vålgång.

Lefvernes - Beskrifning

öfver

Framledne Hof-Marskalken och Com-
mendeuren af Kongl. Nordstjerne-Orden

Friherre

CHRISTOPHER MANDERSTRÖM,

*Författad och upldst i Kongl. Vitterhets-Historie-
och Antiquit. Academien den 24 Juli 1789,*

Af dess Ledamot

JOACH. WILH. LILJESTRÅLE,

Justit. Canc. och R. af K. N. O.

MINE HERRAR!

At Verenskaper och lärda idrotter älskas i er
land och hållas i värde, gifver et godt vedermåle
af Folkets lynne, och anledning til fördelaktigt
omdöme om dess seder: at de upstiga där til nå-
gon märkelig högd, och vidsträktare sprida det
ljus, som gagnar och hedrar, ej mindre allmän-
faken, än hvar medborgares enskilda, sådant torde
böra anses för något mera tillålligt, så vida det
kan bero, dels på Borgerliga Friherens längre fort-
farande i okränkthet helgd, och et deraf allstradt fol-
kets

kets välstånd; dels på den Förflynnens milda skickelse, at där tid efter annan upkomma män med synnerligen stora själens förmågenheter begåfvade; Snillen, likasom danade enkom, at omskapa och utvidga vissa nyttiga kunskapsgrenar, eller at, i de så kallade vackra Vetenskaperna och fria Konsterna frambringa goda mönster, samt dymedels hos Nationen stadga, rätta och allmänneligare kungöra den på fanna regler fastade goda smak, hvilken uti dessa snille-yrken är så väsendtelig: men för ingendera delen lärer någon betydelig framgång kunna med skäl väntas, hvarest icke de Män, som på denna våg uplyst och prydt sit tidehvarf, skyddas och främjas under deras lefnad, och, när de bortgå ur tiden, njuta hos efterlevande til goda et välförvärvat äreminne. De uti vårt kära Fädernesland, såsom annorstådes, inrättade Vetenskaps- och Vitterhets samfund, hafva, på denna grund, vidtagit den löfliga sed, at, vid bortgångne Ledamöters död, öfverlemnna deras lifvernes-beskrifningar til eftertiden; på det för de kommande Slågter uplysning ej måtte saknas, om fortgången af mänskliga kunskaper, samt hvilka personer och tider verlden haft derföre mer eller mindre at tacka.

Enligt sådan författning, som jämväl är detta vittra Samhällets, har mig blifvit updragit, at teckna främledne Hof-Masskalkens och Commendeurens Friherre *Manderskröms* minne, genom hvilkens fränfalle Kongl. Akademien nyligen förloradt en värdig Ledamot: och jag har dess villigare åtyldt Kongl. Academiens befallning, som jag från

hans

hans ungdom haft den förmon, at vara af honom känd och hedrad af hans vänskap.

Herr *Christopher Manderström* föddes i Stockholm den $\frac{2}{13}$ December 1727, af då varande Kammarherren hos Kon. *Fredric I*, sedermera Krigsrådet Herr *Ludvig Manderström* och hans Fru *Maria Polhem*, Dotter af vår Svenska Archimedes, framledne Commerce-Rådet och Commendeuren *Christopher Polhem*.

Som vår unge *Manderströms* Föräldrar, i hans spådare år flyttade ut på landet, och där merändels ständigt bodde til hans 18 år, sköttes hans upfostran, uti landtbygdens stillhet, med des bät-
tre framgång, som hans berömlige Fader, hvilken själf hade goda classiska Studier och mycken smak för Vetenskaper, fant hos sin Son en ogement
quick fattningsgåfva, förent med stor åhåga at lära, hvilket var et lyckligt arf hos honom både på Fäderne och Möderne. Den goda ledighet Fadren då hade, användes derföre oafbrutit til en
nogare tillsyn öfver denna och hans andra, med et lika lyckligt snille begåfvade Sons undervisning. Unge *Manderström* fick således tidigt en god öfning i
de lärda Språken och de gamla gode Latinske och Grekiske Auctorer, så väl Poëter som de öfrige; jämväl blef en så riktig grund hos honom lagd
för Vetenskaperna, Historien, Sedolåran och Naturliga Lagfarenheten, at han vid 18 års ålder,
pröfvades nog mogen, at själf, utan enskild Lär-
mästare kunna styra och fortfatta sina öfningar vid
Academien, dit han i början af år 1746 affärdades.
Han lämpade där egenteligen sina studier til Poli-
tiska kunskapers vinnande; emedan hans upfat-
var,

var, at efter fulländadt lopp vid Academien söka sin befordran i Riksfens Cancellie; och i sådant afseende nyttjade han i synnerhet vår den tiden varande Stora Polyhyftors, den af Fäderneslandet högt förtjente Cancellie Rådet *Ihres* undervisning, jämte det han åhörde Bibliothekariens, nu mera Biskopens Doct. *Olof Celsii* den yngres, allmänna och enskilda föreläsningar i Historien.

Hans vistande vid Lårosåtet blef dock mindre långvarigt än han önskade, och sjelf i början förmodade; emedan han tidigt måste tråda in på ämbetsbanan: men hans synnerliga flit och upmärksamhet godtgjorde tidens korthet: desutan kunde ock en så ifrig Sång-Gudinnornas dyrkare ej annat, än finna sig dem alid och på alla rum lika benägna: ty sådan var hans hog för lärdom och vitterlek, at han alt framgent, hela lifstiden igenom, anslåg för sin yppersta ro, och bästa vederqveckelse, efter det trånga arbete honom sedermera uti syflorna åkom, at använda de flåsta stunder han kunde finna lediga, til goda böckers läsning och vittra öningar.

Han kallades nu vid fluter af detta år 1746 til Cancellist uti då varande Hans Kongl. Höghet Kron-Prinsens, sedermera Sveriges Konungs nu Glorvördig i äminnelse *Adolf Fredriks* Tyska Cancellie, som förestods af Kammarherren *von Wedderkop*, hvilken redan kände denna ynglings goda egenskaper, och at han, jämte god färdighet i Tyska och Franska Språken, skref en särdeles prydlig och ren handstil, samt kunde väl rita och texta, hvilket, efter Tyska bruket, fordrades i handbref från högre ställen. Enär ock någon tid där-
 efter

efter Kron-Prinsen såsom Generalissimus antog befälet öfver Rikets krigsmagt til lands och sjöfs, och Kammarherren *Manderström* förordnades at beförja de många detta höga ämbere åtföljande expeditioner, råcktes Hans Kongl. Höghet, som redan i Tyska Cancelliet med nådigt välbehag rönt unga *Manderströms* flit och skickelighet, kalla honom til Cancellist och Registrator vid denna nya expedition. Hans tjenstgöring vid dessa sysslor hörer väl icke egentligen hit; dock bör ej obemålt lämnas, såsom et bevis til mannens arbetsamhet och drift i hvad hållt han för händer hade, at då hans Fader, som verket förestod, icke nyttjade någon enda arbetande dervid, utom denna sin Son; och på honom ensam således ankom, at alt sköta, skrifva och affärda, samt tillika hålla de vidlyftiga handlingarna i redig ordning; så måste arbetet blifva ganska trågit; och jag hörde honom den tiden säga, at om ej Hans Kongl. Höghets egen närvarelse, måst alla dagar före och efter middagen, gifvit honom den lifligaste upmuntran, hade han näppeligen därmed kunnat uthårda. Han fortfor härmed i 4 år: och följde jämväl, under den tiden, Hans Kongl. Höghet på Mönstringarne vid 13 Regementen af Rikets krigsmagt; alt förrättade han så til sin Høga Förmans fullkomliga nöje, at han redan år 1749 i Februarii månad, antogs til Hans Kongl. Höghets enskilda Hand-Secreterare, med anslagen lön på Stat, utom den han såsom Cancellist innehade.

Sedan Kron-Prinsen i Martii månad 1751 upstigit på Sveriges Thron, minskades, och efter hand uphörde, arbetet vid Generalissimi Cancelliet
och

och vår *Manderström* fortfor allenast vid Hand-Secreterare-tyllan, den han ock, på resan med Konungen til Finland år 1752, förestod. Efter återkomsten därifrån var han sinnad föka någon befordran vid Riklens Cancellie, såsom redan nämndt är at hans första upplåt varit; men Hans Kongl. Maj:t utaf egen nådig böjelse, och utan *Manderströms* ansökning, behagade förordna honom til tjenstgörande Kammarherre, hos Hennes Maj:t Drottningen; uti hvilken beställning han i flere år upvaktade, och var jämväl Deras Majeståter följaktig på resor genom Landsorterne; men då Hofvet var i Stockholm, satt han såsom Ledamot i Kongl. Borg-Råten.

Hans Fader Krigs-Rådet förestod väl ännu Hof-affairerna; men som han däruti, för sin höga ålder, tarfvade biträde; benådades Kammarherren *Manderström* år 1760 med Konungens Fullmakt at belörja om hela Hof Expeditionen, dock at Fadren, så länge och så ofta han förmådde, skulle därmed fortfara. Fyra år derefter flyttades han til tjenstgörande Kammarherre hos Hans Kongl. Höghest Kron Prinzen vår nu regerande nådige Konung: förordnad äfven år 1760 til Hans Kongl. Höghests Hand-Secreterare: vid hvilken tid han af Konungen kallades til Archivarius af Kongl. Maj:ts Orden: och sedan han varit följaktig på resan at vid Rikets gränts emottaga Hans Kongl. Höghests Gemål, nu Hennes Maj:t Drottningen, blef honom icke allenast anförtrodt, at tillika vara Hennes Kongl. Höghests Hand-Secreterare, med bibehållande af den lön han förut på Furstelige Staren innehade; utan ock århölte han i November månad

1766, Kongl. Maj:ts Nådiga Fullmakt at vara Hof-Marskalk, samt tjenstgörande Öfver-Kammarherre hos Hans Kongl. Höghet Kron-Prinsen. Enår ock följande året Carlbergs Slott med des's tilhörigheter öfverlämnades Hans Kongl. Höghet, blef hushållningen och infcendet deröfver Hof-Marskalken *Manderström* af Kongl. Maj:t i Nåder anförtrodt, samt likaledes år 1771 styrelsen och tillsynen öfver Ulricsdals Lust-Slott.

Nyfsnämnde år tacktes Kongl. Maj:t belöna Krigs Rådet *Manderströms* långliga och trogna tjänster med Friherrlig vårdighet: och då Hof-Marskalks-lyslan hos Hennes Maj:t Drottningen, genom framledne Baron *Ehrencronas* kallande til Riksfens Råd, blef ledig, tacktes Hans Maj:t vår unge Baron *Manderström* därtill förordna; hvilket ämbete han i nio år förträttade, til des's han år 1781 uppå underdänig ansökning därifrån århölt nådigt afsked. Utom sysslorna vid Hofvet, blef han ock år 1766 brukad såsom Ledamot uti en Riddare Syne-Rätt, och vid 1772 års Riksdag valdes han til Ledamot uti Riddarhus-Directionen.

Sådana hafva varit Hof-Marskalken Baron *Manderströms* tjänster och ämbets-förrättningar. En nog allmän fördom anser väl sysslor vid Hofvet icke för de mödosamaste; af hvilken art någre väl torde vara; men de, som föllo Friherre *Manderström* til lott, fordrade merändels nog trågit arbete och upvaktning; hvilket oaktadt, och utan at han någon sin syntes mycket sysselsatt eller bekymrad, gjorde dock den ordentlighet och alfvar, hvarmed han från yngre år plågade sköta sina värf, at alt til pricka och väl besörgdes, i de många honom

anförtrodde årender, och at aldrig en färdig värkställighet i någon del deraf fans tryta: hvaruppå något fullkomligare bevis icke kan gifvas, än den beständiga nåd han af Håga Öfverheten åtnjöt och de tid efter annan förnyade prof af nådig tillit och förtroende, hvarmed han alt framgent hugnades. Ingenstädes var han saknad, dit ämbetsplikt honom kallade eller omgångar hans närvaro fordrade: Men han förstod mästertligen den goda konsten, at göra sig, å ena sidan, tiden alltid tillräcklig, och å den andra så laga, at hvad deraf öfver var ej onyttjadt fölle sinnet tungt, och, likt et stillastående vatten, med lednans ofunda ångor der qualde.

I synnerhet hade Baron *Manderström* från ungdomen fattat tycke för Skaldernas arbeten: Och han tog den rätta väg, genom de gamlas flitiga studerande, til at stadga sin smak för det redbara, goda och sanna. Vår odödlige *Dalins* den tiden så allmänt värderade Poëtiska Skrifter, så väl som flere års dagliga omgångar vid Hofvet, med denne vittre Man, ökade icke allenast hans lust för denna snille-öfning, utan ock formerade hans styl och skicklighet dertil, då han, efter föresyn af en så stor Måstare, som han själf honom kallar, började med några försök i Skaldekonsten.

Af hans utlåtelser på et eller annat ställe i de skrifter som äro i behåll, kan märkas at han äfven uti yngre åren skrifvit många versar; men af den samling han själf gjort och kort för sin död låtit trycka, hvaraf en del allenast är färdig men icke utgifven, finner jag ingen äldre än en af år 1756, som är en Episk dikt öfver en lustresa til sjö:

sjöls: den är väl författad i en skämtande ton, men aldeles efter Episka skriffstillet, och man finner däruti, jämte en god versification, flere finllrika målningar samt det underbara, som Epopæen gärna fordrar, på et artigt, lätt och lämpeligt lätt nytjadt.

Baron *Manderström* gjorde icke af Skaldekonsten någon sin hufvudsak: han öfvade den endast som et angenämt tidsfördrif för sig sjelf, och för at vid tillfällen roa eller hedra sina vänner. Dessa smärre skrifter, til et råmmeligt antal i den tryckta samlingen, synas väl, efter ämnens och tillfäl- lens skilnad, af olika styrka; och i en del, som tryckas i hast utan särdeles möda hafva flutit ur pennan, kan märkas någon mindre vård om versificationen: alla visa dock en lätt och behaglig skrifart; och de deribland, med hvilka Författaren gifvit sig mera tid, synas teknade med det äkta skaldefnilllets stämpel; ibland hvilka, efter mitt tycke, förtijena at i synnerhet nämnas, en Skrift på framledne Ammiralens Grefve *Eric Sparres* och hans Grefvinnas 24:de Bröllopsdag; en Gratulation til Grefvinnan *Magdalena Stenbock*, då hon kallades til Hofmåsterinna hos Hennes Kongl. Höghet Prinsessan *Sophia Albertina*; Grafskrift öfver Riks- Rådet Grefve *Thure Bjelke* år 1768; En Herdes Visa på sin Herdinnas Födelsedag 1769; Ode öfver Långtan; några Original Fabler; men förnäm- ligast strödde Philosophiska tankar, som i korta, väl valda uttryck sinrikt innesatta hvad som bidrager til vår lycka och förnöjelle eller missnöje och o- lycka; hvaruti vår Författares sjelf gifver det vac-

kraste bevis på sitt eget värdiga tänkesätt a): att ock mitt omdömmen icke må synas förjåfves, torde mig tillåtas, att däråf införa en eller annan strofe, hvaraf om det öfriga kan dömmas b).

Utom alla dessa Svenska Original skrifter, finnes ock af Baron *Manderström* författad en Prologue til Parodien *Casper* och *Dorothea*, som upfördes vid Konungens återkomst från Finland år 1775, och visar detta vackra stycke dess mer Auctorens skicklighet, som det med mycken skyndsamt blifvit författadt.

Baron *Manderström* inskränkte ej inom modersmålet sina Skalde-arbeten. Han var en lika färdig Författare både i Fransyska och Latinska språken.

a) *Oratio vultus est animi; si circumtonsa est & fucata & manufacta, ostendit illum quoque non esse sincerum, & habere aliquid fracti.* Senec. Ep. 115.

b) Stackar den ett ondt skal bota
Som fått taga öfverhand:
Stackar den som vill utrota,
Alla missbruk i ett land.

Stackar den som måst försvara
Nedrig gärning af en vän,
Stackar den som börjar spara
Sen han intet har igen.

Lyckligt land, där lagen vakar
Öfver folkets säkerhet,
Lyckligt folk som ej förfakar
Hvad det måst sig gagna vet.

Lycklig den försiktigt handlar
För all farlig nyhet skyr:
Lycklig den som ej förvandlar
Trygghet uti äfventyr.

ken. På det förra har han uti samlingen lämnat oss allenast 11 stycken, hvaribland en hymne à L'Aurore och en Ode sur un transport Amoureux synas så väl fattade, at äfven en god Fransk Auctor skulle dem förmodeligen gärna såsom sina vidkännas. At Friherre *Manderström* från ungdomen mycket älskat och öfvat Latiniska Poësin samt skrifvit åtskilligt mer, än han nu lämnat i samlingen, därest 14 stycken allenast äro införde, synes mig nog sannolikt, emedan jag påminner mig, at han vid tillfällen vift mig Epigrammer och andra smärre Versar, som nu där saknas.

Då på en längre tid tillbaka, kanske til föga båtad för vår Litterature, kännedom af Latiniska språket och åhoga at det grundeligen lära hos oss märkeligen afdragit, emot förra tider; hvadan ock goda Latiniska Skaldestycken blifvit des mera sällsynte; har det varit så mycket mer ovanligt, at se en Hofman i detta språk äga så fullkomlig färdighet, som Baron *Manderström* vårkeligen hade, och at af hans hand stundom så så vackra och välflytande Latiniska versar, som efter min tanka, täfla med de bästa vår tid frambragt. En del af de 14 han oss lämnat, så uti heroisk som lyrisk versart, äro äldre än de Svenska uti samlingen: och torde kännare af Latiniska Poësin tildöma i synnerhet en skrift, som varit ärnad at åtfölja hans Morfaders, Commerce Rådet *Polhems* Lefvernes-Beskrifning, hvilken icke än utkommit, samt en annan öfver vår Nådige Konungs hemkomst til Fäderneslandet år 1771, så väl som tvänne Oder, den ena til framledne Riks Rådet Baron *Lagerberg*, den andra vid et Bröllops tillfälle, jämväl en uti

hexameter, vid hans släktines Bröllop, et ypperligt värde, såsom hvaruti ej alienast Latinska Profodiens granlaga regler äro noga iakttagne, utan ock igenkänner man där den goda styl och smak han genom de gamlas läsning gjort till sin egen.

Vår höga Stiftarinna Högstfälig Hennes Maj:et Drottning *Lovisa Ulrica*, alltid upmärksam på Män af Snille och förtjenst, hade redan år 1768 kallat Hof-Marskalken Friderre *Manderström* till Ledamot i denne Kongl. Akademien; hvarest han tog inträde med et i handlingarna tryckt Tal om *Svenska Poëtiska öfversättningar*: et ämne, det han så mycket bättre kände, som han vid flere sådana arbeten, både uti bunden och obunden skrifart, med framgång lagt handen.

Hvad förkofring lärdomen uti et land tilflyter, men i synnerhet på huru märkeligt fått dess språk odlas, ryktas och städas genom goda öfversättningar, sådant hafva de folkslag med lycklig verkan försökt, som i vetenskaper hunnit till den största högd och et hos dem utspridt allmännare ljus i hvarjehanda gäneliga ämnen.

Man har förmärkt några vilja neka dem, som öfversätta andras arbeten, namn af Författare, och förmäna dem den lärdomsfrägd, som endast skal tilhåra dem, hvilka framgifva något Original-arbete. Jag vågar dock anse detta för en fördom, härledande sig, till hända, från någon inbillning hos en del, de där, med mer eller mindre skäl, tro sig vara Snillen af första rangen, och anse folk af öfversättare-classen nedan om sin förtjenst. Efter min oförgrifliga mening hafva dock dessa ej nog efterfönnat, hvarken de egenheter som höra

höra til en god öfversättare, ej eller, at det gagn hans arbete åstadkommer, ofta vida öfverträffar det, som af många Originaler kunnat hämtas, til äfventyrs ock alt hvad desse gode Snillen sjelfve kunnat frambringa. Åtminstone är det säkerligen icke hvars mans höfva, at väl och fullkomligen i et annat kändare språk klåda en god och väl fattad Original skrift; och det torde mig medgifvas, at näppeligen någon det rätt förmår, som icke sjelf är skicklig at vara Original-Författare. Flere exempel bestyrka detta, at de bästa öfversättningar, som lärda verlden sett, äro gjorde af Mån, som sjelfve skrifvit dråpelige Originaler, och de hafva icke ansett det nedan om sig at låmpa sitt snille til öfversättningar, hvilka kan hända fordrat deraf mera, och derjemte en större möda, än sjelfva deras egna måst berömda hufvudskrifter. En *Pope*, en *Locke*, en *Dryden*, namn som i lärda verlden högt värderas, hafva alla tre gjordt öfversättningar: den förstnämnde öfversatte i sin ungdom *Statii Thebais* och utgaf den sedermera förbättrad; likaså trenne stycken af *Ovidius*; altid lika många verkar mot Latinska Texten, som är tryckt gent emot; men hans öfversättning af *Homerus*, ehuru det är bekant, at den vittre *Dr. Young* i sina *Conjectures on Original composition* vänligen bannar *Pope*, at han ej använt den tiden *Homerus* för honom borttagit, til något egit Original arbete, hålles dock för hans största mästestycke, hvilket gifvit honom äfven så stor frågd, som sjelfve denne Poëternas Fader i så många secler besuttit; ty många lärde äro af den tankan, at om ej Grekiska Språkets ojämnförliga klang och täckhet

c) droge vågskålen til den gamles sida, borde förtädet i styrka och skönhet tildömas öfversättningen: åtminstone är det värt, at om den gode Skalde-Fadren från Melete-floden d) stundom flumrat, som *Horatius* beskyller honom före e), har *Thémis* Skald det visserligen icke gjort. Det beröm *Dryden* vunnit för sin förträffliga öfversättning af *Virgilii Æneis*, *Bucolica* och *Georgica*, är jemväl icke mindre, än det han fått för sina Originalskriffter: och man finner i tredje Tomen af den store *Lockes* verk en öfversättning af et Fransyskt Original, hvarföre han hos sina Landsmän vann mycken tacksamhet.

Mig har förefallit, som gjorde man stundom något för mycket af det så kallade *Skapande Snillet* och gifve det en större dyrkan, än thy skäligen i sin ordning kan tillkomma: ty som frågan alltid är vid et snilleyrke och lårdt arbete, hvad gagn, hvad up-

c) Om Grekiska språkets rätta caractere, des rikedom, böjlighet at väl uttrycka den finaste vändning af tankar, des sköna harmonie, m. m. förtjenar at läsas *discours sur les langues*, införd i den artiga samlingen kallad *Variétés Littéraires*, tr. i Paris år 1768. Tom. I. Il n'est possible, säger denne Auctor, de connoître la langue Greque, sans partager l'enthousiasme avec lequel en ont parlé tous ceux, qui l'ont approfondie. — Elle est aux sciences & aux arts, ce que la lumière est aux couleurs, & paroît avoir été formée moins par le besoin & par la convention, que par la nature même.

d) *Homerus* har varit född vid floden *Melete*, nära til *Smyrna* och hette rätteligen *Melesigenes*, men kallades *Homerus*, för det han blef blind, eller den som behöfde vägledare. *Vossius Inst. Orat. Lib. I. pag. 65.*

e) - - *Quandoque bonus dormitat Homerus.* *Art. Poët.* 359.

uplysning tillskyndar det verlden? hvad ökning och vidd gifver det den kunskapsmassa månniskollågrer hittils åger? (Förmodeligen lär ock detta, så i literature som andra mål vara den sanna förjensstens rätta månstock, åtminstone såsom en väsendtelig del dertil höra:) så lærer, menar jag, här af klarligen skönjas, at det är icke det egenteligen så kallade geniet *f*), hvars enkannerliga fylsla är at upfinna, det vil säga, af förut kände tankebilders hopfogande i ny ordning framte et nyskapadt helt; det är icke, säger jag, förnämligast detta, som måst bidra- ger til sanningens upptäckande, des grundfästande och belödfagande med lifliga intryck i sinnen och hjertan til verldens goda; utan sådant är en ver- kan af förståndets skarpa och fina ågg, som ge- nomtränger til sakernas grund och utveklar deras kärna; det är omdömeskraftens styrka, hennes up- märksamhet, hennes trygga och på ofvikliga grundsatser byggda granskning, som förnämligast gifver en lärd skrift sin fullständiga redbarhet, och då den således stadgar des rätta värde, gör fölg- akteligen dessa egenskaper hos Författaren til de viktigaste och prisvårdaste. Ville man kanske sä- ga: snilletts qvicka syn, som i blinken inser tingens likhet och öfverensstämmelse, för at göra deraf et artigt bruk vid sina fynd, och iklåda dem förut okända skepeller, är i sina verkningar snällare och bör förden skull såsom en naturens egen säll- synta gåfva, högre aktas än de, som mera för- värfvas genom öfning och andras undervisning,

S 5

kom-

f) Man talar ej här om *Snillet* i den mening, som det stundom tages i allmänt tal, för alla sjä- lens förmögenheter tilhopa, utan i sin rätta enkannerliga bemärkelse, hvori det af Filosofherne definieras, at vara en *facultas inveniendi similitudines rerum*.

komma senare och gå långsammare til våga; så svaras: man håller ej månen för en ådlare planet än Saturnus, förty den förre fullbordar sitt omlopp på 30 dygn och den senare knapt på 30 år: vidden af hvarderas hvälfningskrets förhåller sig efter kroppens storlek, men snabbheten eller trögheten i deras gång, icke eller tideloppets längd, blifver något skäl för någonderas större fullkomlighet: äfven så gifva förfarne Läkare företrädes-värde åt vissa starka kemiska vätskor, eller så kallade Spiritus, de där göra et hastigt, men mindre djupt intryck på kroppen, och äro rätteligen ej annat än palliativer, framför de botemedel, som äro sammansatte af läkande ämnen, hvilka i grund starka hållan, samt med sin kraft och tyngd gå långsammare, häfva det onda: en så kallad **Stras** eller af Måltarens hand sammansatt juvel förfärdigas snart; en demant deremot fordrar lång tid at i jordens sköte beredas, mycket arbete at fåjas, och blir, ju mer fåjad, des förträffligare; men det är alltid en demant.

Snillet må vara och är visserligen en dyrbar himlens skänk, de som den fått måge glädjas, (*gaudeant bene nati*) dock utan at tro det uträtta allt, eller sig derföre berättigade til högfiäret: men manne väl ock någon dödlig kan gifva sig själf, de andra själens förmögenheter, som närmare och mågtigare verka på mänsklighetens väl? at de för öfrigt äro af sådan art, det de, i lunda lagde, föga mer båta än en i sig själf rik, men oskött jordmån, sådant höjer ju des mer de mäns förtjenst, som bragt dem genom flit och odling til en märkelig fullkomlighet. Det blifver desutom efter
min

min enfaldiga tanka ofstridigt, at om et moget förstånd och god omdömes kraft, som af naturens altid ofelaktiga anvisning hemtar konstens fundera reglor, icke får styra snillet, och gifva form åt dess foster, så förlorar det sig i en utsväfvande flygt, mera löjlig än för världen båtande: kan det än roa och förnöja vår alltid fikna nygirighet, genom målade föreställningar; så är dock därigenom föga vunnit, om Läsarens vett och hjerta däraf ej hemtar större ljus och styrka til kunskap och dygd: men hvar detta sker, är det säkerligen, de nyssnämnde högre förmögenheternas verk, det är kunskapers och vishets frukt; och snillet deltagar i deras förtjenst, om det, såsom et godt tjenstemedel, med minnets hjälp, gått dem genom sin qvicka och lifliga bildningskraft tilhanda. En prisvärdig sak vinner måst, då den uphöjes i sin rätta och tilbörliga mon; men et öfvermåtes pris skadar ofta mer än det uphöjer en förtjent god frågd g). Föreningen af förstånd och snille, hvarföruktan en sund gransknings anda och ren smak aldrig vinnes, är utan tvifvel det lyckligaste. Den är ock alltid nödvändig, hvar något rätt stort skal frambringas. Skal världen se en *Horatius*, en *Boileau*, en *Pope*, så måste konst och natur, lärdom och snille, vett och smak oskiljaktigt förknippas: då fordras hårdigt arbete och tolamod; et skarpt och genomträngande omdöme, en redig och väl öfivad urskillning, som märker och riktigt måter skilnaderne emellan de ting, som synes hafva största

g) *For fame, impatient of extremes, decays
Not more by envy, than excess of praise.*

Temple of Fame. v. 44.

sta likhet, ej mindre än den analogie och en slags likformighet, som ofta rönes uti de til utseende vidast skilda ämnen: ja, än mer, i alla och en hvar af dessa sinnets förmågenheter måste vara en vis ætherisk eld, hvarpå jag ej vet namn, men ovederfijligen hos stora själar finnes, som ger lif och teknar med oförgånglighetens stämpel, alt hvad från en sådan Måstares hand kommer. Förgåfves då vilja fira en sinnets egenkap, på de öfriges bekostnad, då alle, och i ypperligt mått fordras. Sådane hafva de varit, hvilkas verk i många Seclers lopp behållit sit värde: sådane de gamle, sådane de nyare, bland hvilka i vår tid någre lyft och ännu på vår Svenska Parnass lysa.

At jag i öfrigt ej mistager mig i detta mitt vågade omdöme rörande Snillet, torde mig tillåtas göra en liten jämförelse. *Miltons Lost Paradise* är tår hända det största alster af et gränslöst snille, som verlden än sedt: det har, i Poëtiska verlden, med alt skäl blifvit storligen hedradt; men om förträdes fråga skulle upkomma, emellan detta och *Baco Verulams Tractatus de dignitate & augmentis scientiarum*, hans *Novum Organum*, hans *sermones fideles, sive interiora rerum*; eller ock om *Miltons* dikt jämföres mot *Lockes Essays on human Understanding*, hans *Treatises on Civil Government*; emot *Algernoon Sidneys* bok i samma ämne, eller mot *Montesquiens Esprit des Loix*; uti hvilka desse Store Mäns Skrifter, deras djupfinniga förstånd och omdömes styrka, så förträffligen uplyst verlden, utvidgat Lärdomens Rike och banat den väg för vetenskapernas fortgång, den vi i denna stund nytte; så lär man utan svårighet med-

gif-

gifva at *Milton*, med alt sit lyfande snille, måste i minnets Tempel åtnöjas med ett lågre rum. Om nu någon, som dertil åger full skicklighet, gifver sin Nation på dess tungomål, en bok eller afhandling af sådant värde och nytta, som dessa nysnåmnda, den få af hans landsmän förut visste af eller förstodo, manne han ej derigenom utvidgade vett och kunskap hos Folket? redan en betydelig skänk til Fäderneslandet; men alltid dubbel i värde, om han, jemte god insigt i det språk, hvar på hufvudskriften är, äger den kännedom af sit egit modersmål, och färdighet at det i alla förekommande ämnen, efter sin rätta art, med värdighet bruka, hvarförutan ingen må et sådant arbete företaga: då gifver han ju sin Nation i öfversättningen et godt Original, åtminstone i hänseende til språket, som förut deruti saknades.

Grekeland har utan tvifvel för sit språks fullkomlighet at tacka sina Poëter och stora Auctorer *h*), samt den fina anda deras Sång-Gudinnor dem inblåste, den *spiritum tenuem*, hvarom *Horatius i*) sjöng och sågnade sig at vara delaktig af: men Latinska språket kunde åtminstone ej hyllas och komma i något skick, innan Grekiska Litteraturen blef känd i Rom: då blef språket så omskapadt, at mer än hälften af deras ord finnas hafva sit ursprung från Grekiskan, med något för folkets mundart beqvämt bokstäfvernas och ändelsernas om-

h) Lika som Italienskan har at tacka Dante, Petrar-
cha, Bembo och Boccace för sin första rykt, hvil-
kas skrifter lade grunden til den skönhet den sedan
vunnit.

i) *Carm. Lib. II. Od. 16.*

ombyte; ty hvardera språket behölt dock alltid sitt särskildta lynne. At sådan odling i förstone skedd genom något slags öfversättning, ehuru i början oformlige, och sedan, såsom onödige, aldrig til eftertidens kunskap komne, sådant tyckes sjelfva sakens natur medgifva: och om detta är det äldsta gagn, öfversättningar från et språk til annat gjordt verlden, så är visserligen det icke mindre, hvilket mer än något annat sedermera bidrog til vetenskapernas nya ljus i Europa, och den därupå följande Reformationen, efter Grekiska Kejsaredömers förstöring; nemligen, at de därifrån flygtande Lärde strax började öfversätta och på de gånge språken framgifva de gamle gode Classiske Auctorerne, hvilket än vidare, både uti nålleförflutne, och detta århundrade tyffelsatt många Lärda uti Italien, men förnåmligast i Frankrike och England. At ock sådant varit förnåmlsta medlet til förbättring och riktande af dessa länders språk, lär vara ståndt utom all gensägo: ty som bristen uti et lands tungomål aldrig tydeligare röjes, än då en däruti, så väl som andra språk, väl kunnig Man företager, at från ett främmande på sitt tolka en god bok, och därvid i det nogaste kommer at måta sitt modersmål mot ett bättre odladt, samt i lärda och vittre saker mera inöfvadt; så är naturligt, at han med yttersta eftertanka och forskning, för at väl vinna sitt ändamål, söker på det bästa sätt som ske kan hjälpa dessa brister k), Företaga

k) Bägge vårt Tidehvarfs vittre Män, Ihre och v. Dalin, hafva i denna väg arbetat, til språkets märkeliga förbättring. När den förre, i sin ungdom, efter Drott. *Ulrica Eleonoras* befallning, verterade

taga sig då flere skicklige min dylikt bemödande
 uti många olika ämnen, så kan landets språk ej
 annat än deraf mycket vinna: dels rikedom måste
 ökas, endels af eget förråd, då dels äldre goda
 stamord och vackra talesätt, redan merändels för-
 gåtne, af vårdslöshet och en förtids dofnad at yr-
 ka vittra och lärda saker; dels ock, när motsva-
 rande och välljudande ord, at uttrycka goda No-
 tioner, aldeles tryta genom lån af främmande ord,
 då af godkända Författare, hvilke med urval och
 gransk-

den berömda Addissons Bok, *Ladys Library* (Frun-
 timmers Bibliotheket, tr. i Stockh. hos Horn 1736
 och 1738) och märkte felen uti en Fransk version
 af samma bok, rönt han bäst, som han mig feder-
 mera sade, så väl hvad noggrannhet vid en god öf-
 versättning fordras, som i synnerhet vårt språks både
 fördelar och brist, hvilken senare han då började
 påtänka at hjälpa. Hvad hans vidsträckta lärdom och
 otröttliga möda i den delen uträttat, lär en tack-
 sam efterverld aldrig kunna förgäta.

At v. Dalin, på vår höga Stiftarinnas befallning
 översatt Montesquieus sköna afhandling *om de Ro-
 mares välde och fall* är likaledes så väl bekant,
 som den vackra granskning deröfver framledne Herr
 R. R. Gr. Rudenschöld, til språkets stora vinning
 gjorde.

Desse 2:ne översättningar af så skickliga hän-
 der torde så tjena mig til bevis, af hvad jag här
 anförst: och med dem vågar jag ställa i närmaste
 jämnförelse Bar. Manderströms, på Hennes Maj:ts En-
 ke-Drotn. befallning gjorde översättning af *Phociens
 Samtal*, förträffligt original af l'Abbé Mably, och
 versionen med mycken omsorg gjord. En gransk-
 ning deraf från god hand skulle, efter min tanka,
 än yttermera til stadga och upodling för språket
 mycket bidraga.

granskning förstå det göra, borgarerätt gifves åt sådana ord, med någon lämpelig ändring efter modersmålets art, som närmast passar och fogar sig til det folkets gom och uttal, hvars språk man således vil rikta 1). Ingen ting kan vara naturligare eller förnuftigare, än at söka utomgårdshvad jag behöfver, när jag ej har det hemma.

Mig torde utan anförde bevis medgifvas, at alla de Europeiska språk, som nu aktas vara de måst odlade, hafva det förnämligast på denna våg blifvit: och deraf kommer, at dessa Nationer nu hafva så lätt, at öfversätta goda böcker från andra på sitt; hvilket de ock i sanning ej underlåta, och man ser likasom en beständig råflan emellan Fransos och Engelsman, at på detta lätt tilägna sig ett vackert Original, så snart det i någotdera landet utkommer; ja väl flere öfversättningar af samma skrift åro, sådeles i Frankrike, ej ovanlige. Sedan ock nu mera det så kallade de lärds tungomål, Latinen, blifvit i Europa mindre allmänt, och böcker därpå mera sällan utgifvas; efter som hvar Nation, för at dess bättre gå egna landsmän med genaste uplysning tilhanda, merändels skriva på eget språk; så har derigenom öfversättning allestädes

- 1) Enär sådant med et främmande ord för första gången sker, kan det aldrig annorlunda anses än förslagsvis, til allmänhetens omdöme, och en vältänt Författare uplyser altid med en note under texten skäl och nödvändighet til et sådant nytt ords bruk. Häri är ingen fara: är prägelen god, blir nog myntet gungse från hand til hand, och penningfloeken tilväxer. Samma anmärkning tycks ock hafva rum, i hänseende til egna gamla ord, som förtjuna åter föras i bruk, men allmänheten nu föga känner.

des blifvit en större nödvändighet: men då det icke kunde vara för en allmänhet och lärda världen i gemen likgiltigt, huru sådana öfversättningar skedde, väl eller illa; så hafva uplyste Män varit omständigt, at bringa detta lärdomens så nytiga befordringsmedel i form af en på grundsatser faststad konst eller vetenskap, samt uppgifvit tolkningsreglor, dem de, på anförde och med exempel förklarade skäl, visat vara nödvändige för en öfversättare at iakttaga, om han ville undvika at blottställa sig för en förståndig granskares skälliga åga. Icke at de häruti velat vara Lagstiftare, utan deras anmärkningar äro at anse såsom en frukt af deras och andres rön och förfarenhet; upgifne at nyttjas af dem, som känna dem gode, och sjelfve ej hugla något bättre.

Är öfversättarens ändamål, som det ofelbart våra bör, at på sit eller något annat språk öfverföra en uti okändare tungomål skrifven hufvudskrift, för at kunna där, til innehåll och mening, med samma klarhet fattas; så lår han finna sit ovilkorliga åliggande vara, at, i det nogaste som språkens olikhet medgifver, göra sin öfversättning med Originalet aldeles lika och enahanda, så til tankarnas ordning och sammanhang, som stylens art och uttryckets vigt: ty hvar han något förändrar, ökar eller minskar af det som i Originalet finnes, begår han en otrohet och öfverträder sin plikt; han utgifver för det samma hvad likväl icke så är, och han sätter på en Författarens räkning hvad denne aldrig tänkt *m*). Skal han rätt förmå up-
IV. DEL. T fylla

m) Här talas icke om de så kallade fria öfversättningar, där öfversättaren endast nyttjar af hufvudskrif-

fylla sin skyldighet, måste han först och framför alt vara väl kunnig i det ämne, hvari hufvudskriften är skriven: En Mathematisk, Astronomisk, en Juridisk afhandling o. s. v. må han ej ultro sig at tolka, utan grundelig insigt i den vetenskap hvarom frågan är: En skrift uri de Abstrakta Filosofiska Lårdomsgrenar, en historia, et våltalighets- eller skaldestycke, fordra, hvar af sin öfversättare, helt särskild skicklighet; emedan icke allenast hvardera af dessa, för at rätt handteras, äska sin egen method och utföringslätt; utan hvarje Auctor har ock sin enkannerliga styl, och något skiljaktigt i sin tanke- och skrifvemått, som gör den likasom til färgen skiftande emot alla andras *n*). Häraf föl-

ten hvad med hans föremål inflämmer, och i öfrigt utför sina egna tankar.

- n*) Det ankommer på öfversättarens urskillning, at ej nedlägga sin möda på et original, som det ej förtjenar; ty blott en god och kärnrik Skrift, kan blifva hans landsmän nyttig at i deras språk få läsa. Det är ock endast goda och redbara skrifter, som hålla prof vid öfversättning.

La traduction est la pierre de touche des bons écrits: le faux brillant s'eclipse, le solide reste. Le stile est à la pensée ce que l'habit est à l'homme, ou le coloris au tableau: le connoisseur juge moins sur cet éclat, que sur l'expression du naturel, la force du clair-obscur, l'exactitude du dessein, où le genie de la composition; au lieu que l'ignorant de l'art n'admire que le vermillon des joues, la richesse des draperies, l'azuré du ciel & le beau verd des arbres: de même l'homme éclairé n'apprécie un ouvrage que sur l'elevation de son but, & sur le nombre des verités importantes qu'il renferme. *Principes Philosophiques, Polit. & Moraux par Weiss. Tome II.*

följer då vidare, at den som vil öfverlätta, gör för sig rådligast, om han väljer en Auötor, hvil-
kens lärdom och kunskaper närmast lämpa sig til
dem, hvaruti han själf är öfvad och väl hemma:
dock ännu ej nog dermed; de lärde, som förenåmn-
de anmärkningar i detta ämne författat, hafva än
gifvit honom det råd, at studera sin Auötor, kän-
na vidden och arten af hans snille, hans passioner
och moraliska lynne, hans styrka eller svaga at ut-
föra sina tankar, de lärdomskällor, hvarur han
hemtat sina kunskaper, och sårdeles dem han nyt-
tjat vid den i fråga varande skriften: med et ord,
såsom uti tolkningen altid Skriftställaren själf, men
aldrig öfverlättaren bör synas; så är för denna nö-
digt, om hans arbete skal blifva det samma som
Originaler, at fåtta sig uti lika tankeställning, i
samma passion, i lika grad af värma och nit, eller
stillhet och köld, som Auötoren var, då han skref,
samt för honom välja sådana ord, uttryck och ta-
lelätt, i den numer och med den ton, som han
ofelbart skulle brukat, at framföra sina tankar, om
han talt det språk, hvarpå öfverlättningen nu
göres.

Den som förden skull fattar den ädla förefats,
som dock ofta gifver mer möda än tack, at rikta
sina Landsmän med en fullständig tolkning af en
god Bok, han måste alltså, utom den insigt i sa-
ken, hvarom redan är nämndt, med en god urskill-
ning och öfning at väl föra sin penna, nödvän-
digt förena en viss böjlighet och finhet i snillet,
at otvungit lämpa sig efter en annans tanke- och
skriflätt, så at han altid kan följa sin Auötor jämt
på spåren: är denna hog stark, eldrik och flödan-

de af grundeliga tankar och sentencer, gifna i valda uttryck; eller är han korrekt och kärnfull, så at i få ord innefattas en vidsträckt mening, som lämnar en upmärksam Läsare ömnickt tankeämne; eller går hans styl i en god medelmått, med en jämn och stadig gång; är han altvarsam och tungsin, eller lätt, gladlynt, skämtsam och lekande; til alt måste öfverfättarens snille och penna sig foga, alltid med en vighet och, om mig tillåtes så tala, en smidighet, som hos honom aldrig får saknas: ty han bör märka, at då skildrar han sin Auctör aldrafullkomligast, när han aldeles uttrycker hans Caraktäre och enår det samma lynne, den samma ton och ställning i talet, som hufvudskriften visar, blifver i hans verk rådande.

Han lärur härvid behöfva at taga all sin skicklighet til råda och ofta finna at det, såsom en af gamle Kyrko-Fäderne sagt, vil vara svårt, at noga följa en annans dragna linier, utan at någorstådes gå därutom o): men ehuru angelågen han bör vara, at följa en lika ordning och utföra Auctorens mening med samma anda och talesätt, vinner han dock ej detta, om han låter sig fjättras af et bokstafligt och Grammaticalliskt tvång p): aldramin

om

o) *Difficile est alienas lineas insequenti, non alicubi excedere.* Hieron. in Præf. ad Euseb.

p) Då språken äro af så mycket olika beskaffenhet til deras delar och inrättning, låter sig icke utan orimlighet göra, at i alt mäta det ena mot det andra, såsom det i Grekiskan säges κατά πόδα. Arabernas och Hebræernas mångfaldiga conjugationer, som ej finnas i andra språk; Grekernas flere tempora och modi, Frankosernas många articlar och våra Finmars 14 casus för deras nomina; huru skulle en

om han vil efter orden öfversätta de egna talesätt, eller så kallade idionismer, ordspråk, skänkte-ord och metaphoriska phraser, som i alla språk nog besynnerliga finnas, där inkomna ifrån fordom, af tillfällige händelser i allmänna lefvernet och af gamla Auctors bruk, hvaraf hufvudskriftens Författare väl kan hafva sig med fördel berjent, men om de gifvas med samma ord i annat språk, ej annat kunna än ådraga öfversättaren löje. Hans urskillning och fullkomliga kännedom af hela hans eget språks förråd, då den sätter honom i stånd att låta Författaren tala i öfversättningen med lika betydande ord, eller om några i allt noga motsvarande icke finnas, då med dem, som i det näraste äro af samma vikt, öppnar honom ock alltid utväg, hvad de nys nämnde egne talesätt och ordspråk vidkommer, huru han må i sin tungemål finna något dylikt äfven så sinrikt och godt, och sådant med varsamhet nyttja, för att äfven i dessa delar, såsom i hela talers sammanhang, göra det med en lika liflighet och snällhet flytande, som i sjelfva hufvudskriften 7). En skicklig Auctor fårdeles af et

T 3

vid-

Svensk öfversättare kunna sådant allt i Grammaticallik likhet framgifva?

- 9) Det är likväl icke saken för en öfversättare, att han i hvar minsta prick skal följa sin Auctor: Han äfventyrar då, att aldrafnarest göra sin tolkning originalet olik: man ser icke uti smärre likgiltige punkter hvarken et originals eller öfversättnings värde, utan i de väsendtliga delars godhet, styrka och lämpliga fogning til et prydligt *helt*, där allt för enar sig att betaga, föga och til förundran väcka. Til detta framför allt bör öfversättaren sträcka sin aktning, att hans tolkning må förete den möjliga-

vidlöftigare verk, utför ej alla ställen med lika styrka och eftertryck; han höjer och sänker, mildrar och stärker tonen uti sin styl, med et för Läsaren behagligt omskifte, efter de vidrörde ämnens art, för at på de viktigare lägga så mycket större kraft, och dermed upfylla, samt hålla vid lika hela Läsarens aktning: Sådant undfaller icke en god öfversättare: där han märker i sit Original något verkligen högt, djuptänkt och fint, med et starkt och så til sägande fullständigt talets lopp, eller ock med en vördig enkelhet, lätt och snällt vara utfördt, försummar han icke, at gifva sin öfversättning samma prydliga anseende: alltid i gemen därpå fårdeles upmärksam, hvar som helst uti Originalen finnes en så kallad *god oratorisk nummer*, d. å. den ordens ställning i ljud och samband, som faller för en åhörare eller läsare måst lätt och angenäm, hvilken stylens goda egenskap han så mycket mindre utur akt lärer, som han väl har sig bekant, at den uti alla våltalighets stycken, i bunden eller obunden skrifart, är af mycken vikt: han förblandar dock aldrig Originalens och sit eget språks rätta lynne; ty hvart tungomål hafver sit särskildta r), och hos honom fordras så väl en god kån-

ste likhet; och man skal då gärna förlåta honom, om små obetydliga ting där icke synas.

- *) Det är juft denna språkens skiljaktighet, som gör en öfversättares arbete nödosamt och granlaga: dock lär Herr *D'Alemberts* anmärkning hafva sin goda grund, at om den vore borta, och språken fullkomligen lika, skulle vi hafva flere medelmåttiga, men ock mindre förträffliga versioner, uti hvilka, säger han, alltid iakttages harmonie och lätthet i stilen: han tillägger ock vidare, på samma ställe uti sina

känsla af hvad uti hvardera bör aktas för en full och prydlig nummer, som ock en färdig penna, at föras i den goda tonen, och et godt öra at den pröfva.

Honom kan dock icke vara tillåtit at gifva sin skrift en prydnad, som i Originalen ej finnes; ty han bör aldrig, utan tvungen och i trångsel genom sit språks brist, öfvergifva honom: Ingalunda får han, för at visa sit snille eller roa sin Läsare, förbyta Auctors styl, där den är låg eller medelmåttig, uti en högräfvande, eller hvar den är rymlig och flödande, göra honom korrt och sammandragen, eller tvärtom: så snart han i stylen ej iakttagit enahanda gång med sin Auctor, förlo-

T 4

ras,

Observations sur l'art de traduire, at en öfversättare behöfver yttersta gränslagenhet at urskilja, i hvilka fall fullkomlig likhet med Originalen, må vika för behaglighet i hans diction; och påstår vidare, at en af svårigheterna i konsten at skriva, särdeles i öfversättning, är at veta *i hvad mån man må up-offra energie för noblesse, correction för facilité och justesse för stylens mechanisme*. Med all skyldig aktning för en så stor mans omdöme, tror jag dock för min del, at sådana offer äro ingen Auctor väl tillåtlige; så vida styrka, klarhet och noggrannhet i fanningens föreställande äro så väsendtliga egenskaper i en skrift, som med inga andra kunna ersättas eller utbytas. Utan kraft och energie är ingen ting ädelt; hvad är lätthet som ej i grunden är riktigt och correct, eller stylens konstbyggnad, om rätthet och justesse felar? Tör hända instämmer detta närmare med Franska smaken; men vårt Svenska alfvar, menar jag, föredrager alltid det redbara och fanna för det granna och lätta: största konsten lär sig bestå däri at bägge delar, så vidt hvarje ämne tillåter, väl förena.

ras, förränkes styrkan och följderna af dennes bevisningsväg (*elenchus*) och öfverlättaren förtjenar därför ingen tack: han har icke en gång frihet, at något efter sin tycke förbättra: väl eller illa, är det Författarens räkning, och honom tilhörer allenast, at gifva det trogigt fram sådant som det är; men skulle något förekomma, efter hans tanka, felaktigt, förvirradt och som tärfvade skäligen rättelse, gör han bäst, at sådant i en under texten tillfäst note erinra s).

Sådane erinringar vid konsten at öfverlättas, som nu anförde äro, och hvilke torde finnas af den egenskap, at de, såsom alle hämtade af goda mönster, icke skäligen kunna åsidoläggas, kunde ån med flere dylika på god grund ökas: min mening är dock icke, lärar ej eller varit andras, som derom handlat, at fullständiga regler kunna i thy mål föreskrifvas: den som lägger hand vid betydliga öfversättningar, torde finna många fall sig yppa, som svårigen med några föreskrifter kunna redas: En väl uplyst öfverlättare tärfvar dem ej eller egentligen: han åger hos sig det, som handledt de granskande Lärde, at slike regler författa. Konsten i gemen, vare sig at skriva, granska eller

ver-

- s) Honom bör komma ihog, at hans syssla är helt annan, än den som vil utlägga och förklara en skrift: den som vil paraphraseras, är väl skyldig gifva hela innehållet, men i hurudana och huru många ord honom behagar; såsom *Jean Baptiste Rousseau* gjort med Davids Psalmer i sina sköna *Odes Sacrées* och *Corneille* på så oförliknligt sätt med *Thomas à Kempis*. Men en Commentator uplyser allenast med sina anmärkningar de ställen han tror förklaring behöfva.

vertera, är ej annat än människovettets allter, då der noga betraktar naturen. Huru föds, huru upkommer i skriften det *sköna*, det *höga*?

Det vackra - är *natur* - med vett i dagen lagd

En ting, förr ofta tänkt . så väl ej nånfin sagd:

Aldrig kunna andra lagar gillas, än naturens egna, inga som inskränka och i tvång sätta dess frihet; ty hvar det *sker*, förlorar talet eller skriften sitt bästa behag och sin redbarhet: men som en hvar hjärne är icke straxt bekväm, at se in i hvad ordning naturen är sammanfatt och sig förhåller; så hafva de vise utdragit och kungjort dess bud, samt med egen efterföljd och exempel dem uplyst. Den unge *Maro*, säger en stor Auctor, ville sätta sig öfver alla regler och föraktade, at någor annorstädes hämta, än från naturens egen källa; men då han närmare tillåg, fann han at naturen och *Homerus* voro et och samma *t*).

En Måltare känner reglorna; men ock sin styrka; och han vet at flere ursprung til det vackra gifvas, ännu ej försökta:

Han tar en ädel flygt, förfakar kända spår,

Och hittar där et skönt, dit konsten än ej når;

Et nytt, kanske et fel, men täckt, - det snillet adlat:

Sjelf granskarn står förtjust och vågar icke tadla't.

Han räds ej någon räfst; för ingen reda gör:

Han träffar nätt sitt mål - alt nog - han hjertat rör.

At jag vid detta tillfälle något vidlyftigare än eljes kunde af nöden varit, vidrört detta ämne, torden J, M. H. mig benåget förlåta: Jag har

T 5

der:

t) Essay on Criticism.

dertil trott mig hafva anledning deraf, at framl. Hof-Marskalken Baron *Manderström* varit den, som i vårt land och vår tid lysselsatt sig med de fleste öfversättning r af vittra saker, och jag vet icke väl, om hans förtjenst och möda dervid alltid med nog tack blifvit belönt. Dessutan har jag hos oss, hvarest detta hjelpemedel til språkets odling bör anses så nyttrigt, icke funnit något utförligare derom på Svenska utgifvit; men väl många rätt dåliga öfversättningar, hvaraf man nog försarit at erinringar om det rätta sättet kunna vara, åtminstone för de mindre öfvade, af nöden u).

Fri-

- u) Desse torde befinna sig och förut väl pröfva sina krafter, om de hafva skicklighet til den syfsla, de vilja sig åtaga. Det vore ej onyttigt, om de bland annat läste Herr d'*Alamberts* förutnämnde vackra observationer öfver denna konst, som stå i 3 Tom. af hans *Melanges*. Men ännu mer den berömde *Huetii* Bok *de claris interpretibus & optimo genere interpretandi*. Mig torde tillåtas, at af denna mindre allmänt kända Bok här införa et stycke, som aldeles instämmer med hvad här ofvanföre är anfördt: "*Quicumque interpretis petisset laudem, doctrina puerili diligenter institutus, stilum longa exercitatione procudat & implicatas animi notiones assiduo scribendi usu plane & dilucide involvere insvescat: tum lingvæ quam suscipit interpretandam, accuratam animo notitiam hauriat; nec sententias leviter percipisse contentus, ad alia pergere; sed singulas etiam singulorum verborum proprietates enucleate consellari debet, & ad vivum resceare. Auctori præterea, ad quem convertendum accingitur, familiariter sese adjungat; longoque et frequenti translatione, ipsius ingenium, sermonem ac doctrinam periclitetur. Rerum omnium comparet peritiam, non earum modo, quæ ab ipsius Auctore ex instituto descriptæ sunt & per-*

Friberre *Manderström* har i sit förenämnde inträdestal inskränkt sina påminnelser endast til Svenska Poëtiska öfversättningar: Han visar däruti först hvad olika svårighet möter vid en skrifts öfversättning i obunden stil och vid et skaldestycke, men anmärker tillika, det en skicklig öfversättare, då han för verskonstens Lagar nödgas förlåta ord, som närmast svara emot Originalets, har ofta tillfälle vid en närmare utveckling af Auctors tanka, at i sit språk finna andra ord, som den ännu lifligare uttrycka. Han yttrar sig derjemte, huruvida det kan vara nödvändigt vid öfversättning af en Poëtisk Skrift, at följa den vers för vers, hvilket han på anförda skäl, efter min tanka väl grundadt

tractatæ, sed reliquarum etiam, quarum doctrina instructus Auctor ad scribendum accessit: ut si quis in interpretando Platone operam suam collocare velit, non in Philosophicis modo, sed in Geometricis etiam omnino sit erudiendus; quas enim ex disciplinis hisce exoticis voces, elocutiones, argumenta, comparationes, aliave id genus derivavit, harum significationem animo nunquam consequetur interpres, nisi in iisdem doctrinis studiose fuerit multumque subactus. Ad hæc ingenio suo moderari possit, sese ad alterius arbitrium ita componat, auctorisque formam ita induat, ut totus ipse sub aliena specie deliteat; Et quocunque oculos lector vel perspicacissimus intenderit, Auctorem cernat, ipse interpres nusquam appareat. Sic itaque paratus, animum ad interpretandi studium fidenter appellat: tum singulas Auctoris sui partes ac periodos antequam membratim exponat, locum omnem repetita lectione pertentet Et perspiciat; Et postquam cum attenta cogitatione, sepe-rit, verba idonea seligat, ἰσοδυναμα ἰσορροπα, vel iis quam proxima: ea deinceps in quadrum Et ordinem, pro linguæ facultate, similem compingat.

dadt, tillstyrker. Uti Lyriska och sådana stycken, som äro satte för musique, lär det finnas des mer oundgängligt, som harmonien i det nogaste kräfver samma vocaler och ordens ljud; och at äfven accenterne blifva på sina bestämde rum; så at dereft, efter ton-konsten, en drill faller, den ej måtte stanna på en vocal eller stafvelse, som dertill icke är tjenlig. Hvad ock i gemen andra skaldestycken vidkommer, torde alltid den sig mindre lyckligt med deras öfversättning befatta, som ej väl känner det starka, höga och fina i Originalen och dess språk, samt är i stånd, at uti sit valja uttryck til en lika verkan för Läsaren. Har hans Auctör skrifvit med en rätt Poëtisk värma, kärnsfullt och djuptänkt, så är ofelbart i loppet af hans vers en sådan klang, en så nått fogning, at om öfversättaren den bryter, och icke gifver den i sit språk med lika snällhet, kraft och eftertryck, så förloras det ljufva, det rörande (*Horatii molle atque facetum*) som gjorde hufvudskriftens förträfflighet, och då har han förvänt, men icke rätteligen vänt den uppå sit tungomål; med et ord, han har gjort ingen ting, eller värre än intet.

På hans urskillning och goda kännedom af sit språks hela vidd, dess skönhet uti vigt och klang, dess brist eller rikedom, ankommer hans lämpliga ordval; men at icke utelåta något af de väsendtligaste och finaste drag, som höra til uttrycket af Författarens tanka, det bör han alltid tro vara sin ovillkorliga skyldighet. Möter honom deruti oöfvervinnerlig svårighet, sårdeles i hänseende til tvänget och rimsluten, och då hans Auctör är
myc-

mycket djupfinnig och korrt med kärnfulla uttryck (*concis* *iv*), då ville jag håldre råda honom, at öfverlåtra utan rimslut, med bibehållande af en eljest god versification, om han dymedels kan i sit språk framställa Originalen i lika styrka, korrekthet och behag, än at han skulle i obunden, eller rymligare styl i vers, vanställa et i sit språk vackert skaldeestycke *x*).

Bacon *Manderströms* öfversättningar ifrån flere språk äro ganska många. De som finnas uti den redan tryckte Tomen af hans arbeten, äro til antalet 18, deraf ifrån Fransyskan 8; 7 ifrån Latinen och ifrån Grekiskan 3. I Förtalet gifver han tillkänna at andra och tredje delarna, som icke än äro tryckte, komma at innehålla, endast öfversättningar af Tragiske, Lyriske och Comiske Theaterstycken, men den fjärde och sista några hans egna försök, så uti bunden som obunden styl öfver hvarjehanda til Litteraturen hörande ämnen. På dessa Theaterstycken, hvilka skola innefattas uti 2 och 3 Tomerne är mig lämnad förteckning, som innehåller 10, nemligen *Andromache* af Racine,

Vol-

- av*) Såsom en *Youngs Nights* nästan öfveralt, samt åtskillige af *Popes*, *Hallers*, *Klopstocks*, *Lessings*, *Kleist*s och flere de goda Tyska Poeters arbeten.
- x*) Såsom Abbé *Resnel* förevisas hafva gjort med *Popes Essay on Man*, i hvilkens arbete Originalens skönhet på intet sätt igenkännes, där en enda rad (*one sterling line*) betyder mer än stundom 4 eller 6 hos öfversättaren. Hvaremot den Franska öfversättningen i profa af *Sillhonet* är nära til Originalen. Lika anmärkning som vid den förra, synes ock skäligen kunna göras vid den Danska öfversättningen på vers, som utkom i Soröe.

Voltaires Opera, *Ismenor*, Des Fontaines Opera, *Sylvie* Opera af Laujon, *Iphigenie* uti *Auliden*, Opera, *Julie* af Monvel, en fortsättning deraf; *Martin* och *Gripon* af Falbaire, *Nanine* af Voltaire och *Zulime* Lustspel, hvilka alla jag icke än haft tillfälle at se. Men utom alla dessa är bekant, at Baron *Manderström* i sin ungdom öfversatte Kejser *Antonini* betraktelser öfver sig sjelf til sig sjelf, som åro tryckte här i Stockholm år 1755. Originalet deraf är skrifvit på Grekiska y). Likaledes har han på Hennes Maj:ts nådiga befallning öfversatt Phocions samtal om Statskonstens förbindelse med Sedelåran, af Abbé *Mably*, tryckt här år 1766. Af dem som nu äro intagne i den 1:sta Tommen, åro förut tryckte och i allmänhetens händer Ode öfver tiden af *Thomas*, verser vid *von Dalins* Graf, *Horatii* 14 Ode i 1:sta Boken, öfversättning af Auctors egna Latinska verser på Kron-Prinsens Födelsedag, 2:ne stycken från Grekiskan kallade Posidippus och Meterodorus; men de förut uttryckte åro, Ode öfver enslig lefnad af den yngre *Racine*, en Skämtskrift af *Voiture*, en Vaggevisa af *Brequin*, en annan Fransk Visa, en Epigram af *Sanazar*, Tragedien Cæsars död af *Voltaire*, *Horatii* 14 Ode i 1 Boken, *Propertii* 15 Elegie i 2:dra Boken, af en til Kron-Prinsen ingifven supplication på Latinsk vers af K. R. *Lövensköld*, af Abbé *Hanquet*s Latinska vers öfver Konung *Adolf*
Fre-

y) Förmodligen lär dock Baron *Manderström*, vid sin öfversättning, nyttjat den derå varande gamla Latinska versionen.

Fredriks död, *Catos Disticha* alla 4 Böckerna, *Theocriti Thyrsis* ifrån Grekiskan.

När man besinnar hvad tid och arbete til sådan myckenhet af öfversättningar fordrats, och tillika den särdeles noggranhet Friherre *Manderström* dervid brukat, är det i sanning undransvärdt at han hunnit så mycket fullborda; hållt då en så stor del af hans lifslopp, hans hela ungdom och mätta mannaålder varit använd til arbetsamma sysslor och trånga upvakningar vid Hofvet. Om derföre, uti så stort antal öfversatte Skrifter från flere språk, granskning på sina ställen kan synas ågarum, det lårer ej förringa hvarken deras värde och hans förtjenst, ej eller den nytta vårt språk af hans möda redan tilflutit, och än vidare, genom en förståndig granskning dertil kan vinnas.

Hos hvar billig och våltänkande Läsare galler alltid hvad den gamle Läraren i Skaldekonsten sagt, "at ehvar uti en Skrift det mätta lyser och är "godt, bör man ej stötas af några få svagare ställen, som Skribenten undfallit:

Hvem bäst en felfri Skrift i alt förväntar se,

Begär hvad aldrig var, ej är, och ej lär se.

Den sanningen håller ock förmodligen alltid prof:

Den bär Critiken bäst, som måst beröm förtjent.

De bästa hufvudskrifter Författare hafva ej kunnat undvika en skålig granskning; huru mycket mindre öfversättare, hvilkas besvärliga bana är belagd med så många hinder, och har så trånga skrankor? Baron *Manderström*, förlorar ej dervid, at i så måtto dela et lika öde med de förut nämnde

de bästa Engellska öfversättare, *Pope* och *Dryden*; hvilken förras *Homerus* och *Statius* blifvit mycket granskade, dock, sådant oaktadt, i lärda världen intil denna dag, behållit sit öfveträffande värde; och *Dryden* sjelf har varit sin egen strängaste Criticus 2).

Så mångfaldige Vitterhers-arbeten vitna ej mindre, til Friherre *Manderströms* heder, huru vål och aktsamt han förstått, under sina andra ärenders oförsumlige skötande, at icke des mindre åga sig sjelf och göra sig all ledig tid sit snille til gagn: des mer hos honom prisvårdt, som han äfven til sällskap och omgången mycket deraf använt, det han visserligen icke flydde och förskade, utan fast mer gärna sökte det yppersta och bästa, hvarest hans behagliga välende gaf honom lätt intråde, samt hans mogna vett och skickliga ma-

- 2) Detta kan ses af hans Dedication til den vittre Lord *Mulgrave*, framför den stora uplagen af hans *Virgil*, hvarest han tillika upgifver de svårigheter öfversättare i gemen möta, och dem han i synnerhet haft vid detta ojämnförliga Originals tolkning at brottas med. Mig torde ock tillåtas at i förbigående anmärka, det denne *Drydens* Skrift synes i detta ämne väl förtjena läsas, särdeles af yngre vitterhetsyrkare, som hafva hog, at någon öfversättning sig företaga: tör hända har någon just deraf hämtad uplysning verkat, at en Svensk öfversättning af *Virgilii Æneis*, som för flere år tillbaka, började utgifvas i trycket, tryckt hos Nyström år 1762, med Motto af *Statius*:

*Nec tu Divinam Æneida tenta,
Sed longe sequere, & vestigia semper adora,*

stadnade vid första Boken, utan at man sport allmänhetens saknad af det följande.

manet i tal och åtbörd, skaffat honom tilbörlig aktning.

Med alla dessa egenskaper af en god omgångsman, kände han sig dock alltid lyckligast inom sitt eget hus; och man märkte från den tid, han satte sitt eget bo med en älskelig Maka, at hans hemkända förnöjelse gjorde honom uti allmänna omgången något mera fällsynt än förut, då han, utan at åsidosätta plikt eller anständighet kunde sig derifrån undandraga.

Til det vackra könets fällskap hade Naturen gifvit honom en synnerlig böjelse. Hans omgångsge med dem var höfligt och dem vördigt; efter tillfälligheter lifligare och ömt; och han skämtar sjelf i sina Skaldeskrifter om sin ungdoms flygtighet, til dess han hade den lyckan göra bekantskap med Hof-Fröken hos Hennes Majst Drottningen, Friherrinnan *Virginia Charlotta Duvall*, hvilken han år 1773 i April månad lyckligen vann til sin Maka, och med henne til sin död i det ljusaste ägtenskap sammanlede. En Son *Erie Ludvig* blef enda frukten af detta ägtenskap, hvilken nu, vid 15 års ålder, i vetenskapers och bokliga konstners idkande vid Upsala-Lårosäte tråder i sin berömlige Faders fotspår.

Til denne vår bortgångne Ledamöts välförtjensta beröm på vitterhets-banan, bör ej eller förtigas den goda insigt och smak, han ofta ådagalagt vid de hos Kongl. Akademien förekomne ämnen, som rört inscriptioner och sinnebilder, hvarvid hans förslag och påminnelser funnits snillrike och på konstens regler grundade.

Hof - Marfkalken *Manderström* hade jämväl, bland flera goda egenskaper, mycken hog och skicklighet för at bygga, det han, såsom i sina öfriga företagen, efter klokt anlagd plan och uträkning, med drift och skyndsämhet utförde a).

At kunna förrätta alt med sådan färdighet, bidrog förnämligast en rätteligen jämn och stadig hälfa, som han til inemot slutet af sin lefnad fick njuta.

Baron *Manderström* var af medelmåttig storväxt, men til utscende stark välfattad kroppsbyggnad. Hans anletsdrag, rött, ställning och alt instämde hos honom, at utmärka en manlig och tänkande ande; där röjdes et allvar och värdighet, lyckligt blandade med det glada och förbindande, hvilket, vid närmare bekantskap och längre omgång, bibehöll sig genom et muntert och sig altid likt sinne, samt tillskyndade honom förtroende och vänskap.

Hans fanna och tilförlåtliga carakter var genast så synbar, at ingen tvekade vid at förtro sig honom; deri man ej eller någon tid fann sig bedragen: Ty ehuru han väl ägde nog förfarenhet af verlden, för at icke alltför snart ingå med någon uti närmare förtrolighet; var han dock, för sin del altid en öm och pålitelig vän.

Sådan är ock altid den, hvilkens själ, såsom Baron *Manderströms*, är full af ära och en liflig kän-

- a) Tvänne hus i detta Residencets norra Förstad, dem han på korta tider, ifrån gamla och förfallna til ganska beqväma och prydeliga boningar förvandladt, vitna här om, samt om hans goda önsak vid deras inrättning,

känsl af sina plikter: den kan visserligen aldrig blottställa en vän i något som rör hans hemlighet eller välfärd: och hvad yttermera kunde göra den trygg, som hade att fåna sig af Bar. *Manderströms* vänskap, var den bepröfvade varslambet och grannliga omtänka han i allt var ifrån ungdomen van at bruka: Ty det fullbordar, efter min tanka, hans sedebild, at han i en ypperlig grad ägde, hvad hos en hvar, men särdeles hos en Hofman, plågar anses för en af de både nödigaste och prydeligaste egenskaper, den konsten, at kunna väl tala, när talas bör; men ock väl hålla sin anda.

Vårriden förledne året 1788 började vår Baron *Manderströms* hålla blifva nog vacklande, och han kände flere podagriska anstötar, som stadnade uti en tårande sjukdom, hvaraf han ändteligen den 1 sista September flöt sin berömmeliga lefnad.

Historiska Anmärkningar,

Om

Brännvinets ålder i Sverige.

Af

Lector JOHAN MURBERG,

En af Svenska Akademien.

Brännvin, om hvilket nytta och skadlighet för Riket, så mycket blifvit tvistadt i senare tider, lär hos oss varit längre både känt och tilverkad än man i allmänhet tror. Dess förrsta kännedom i Sverige hänföres vanligen, af våra häfde-tecknare a), til senare hälften af Kon. GUSTAF I:s regering; men det måste förstås endast om et ymnigare och allmännare bruk deraf. Om jag icke bedrager mig, är konsten, at bränna Brännvin i Sverige, i det närmaste, samtidigt med *kruttilverkningen*, om hvilkens ålder hos oss, jag en annan gång torde få til Kongl. Academiens pröfning, lemna mina anmärkningar. Någon undersökning om Brännvinets förrsta upfinning, hörer icke nu til mitt ändamål. Man tror, at Modeneserne lårt tilverkningskonsten af Araberna, och varit de, som i början af fjortonde århundradet, först gjort det känt i södra delen af Tysskland; och tyckes dess första bruk förnåmligast hafva varit i Läkarkonsten, imot utvårtes åkommor, eller invårtes sjukdomar. Man eger ännu en afhandling, utur Boktryckare-konstens förrsta tidevarf, som tyckes nog be-

a) Se härom Prof. FANTS *Observ. Select. in Hist. Suec.* p. 107.

bestyrka denna gifsning. Titeln är, enligt den tidens sätt: *Hienach steen verzeichnet die ausgeprannten wasser, In welcher mafs man die zu den Geli-dern nutzen und prauchen sol alls denen Meister Michel Schrick Doctor an der Ertznei beschriben hat und ist gar gut und nutzlich zu wissen.* — Gedruckt zu Augspurg anno Domini MCCCCCLXXXII. Icke mindre torde den nytta, man trodde det ega, såsom förvaringsmedel imot pesten och smittsamma sjukdomar, hafva i början bidragit, at gifva smak och tycke för en hetlig dryck, som i sig sjelf är intet mindre än behaglig för en ovan; i synnerhet så länge konsten, ännu i sin början, icke påfunnit de många sätt, man nu har, at göra honom vålsmakande. Men vet, at pestsmittan var i medeltiden äfven så vanlig i Europa, som hon nu är i Turkiska länderna; och en gammal Tysk-Författare, *Gobelinus Persona*, intygar, at i Tyskland, uti fjortonde århundradet varit oupphörligen gängse, än på ett, än på ett annat ställe, på samma sätt som koppor och målsling nu äro. Slåta eller inga fundhets-författningar gjorde, at hon, med varor eller personer, lätt flyttades ifrån den ena orten til den andra; och sjelfva vårt land, under et så rent och helsosamt luststrek, blef ofta, och ej många år imellan, hemsokt af denna lands-plåga. Lägges hårtill den brist man hade på kunniga Läkare, det slåta tillstånd, hvaruti sjelfva vetenskapen i norra delen af Europa befanns, och den tillit allmänheten således nödgades hafva till signeri, quacksalfvare och huscurer, lårer det vara mindre oväntadt, at någon hvar gjort sig angelägen om ett förvarings- och läkemedel, som för-

modeligen af utländska säljare mycket prisades, och kanske o'ri, ej utan nytta blifvit föfökt. Ännu i senare tider, då uplysningen blifvit större, hade man i detta afseende den tillit til Brännvin, att, efter Apotekaren *Simon Berchelt*s iätrygande i sin bok om *Pessilentzien* b). Kon. JOHAN III. op-diktat och påfunnit et *aqua vitæ contra oppositum*, eller *aqua vitæ contra omne venenum et pestem angelizatam*, som medels distillering tilverkades af *Rheniskt vin, enhörning, röth coral, hvith elephantzand, brendt hjortehorn, t'et hvithe på taggerne, hvarjehanda krydder och rötter m. m.* Ethundrade femtio år förrut voro så dyrbara läkeböten hvarken upfunna, eller var det hvar mans råd och lägenhet att nytta dem, om de funnits. Allmänheten lärer förmodeligen skattat sig lycklig, då hon, vid trängande behof, kunde hafva tilgång på vanligt *Brännvin*.

Enuru denna Brännvinets brukbarhet til husläkedom, hvilken Svenska allmogen än i dag väl känner, gifver nogsam anledning till den förmodan, att, sedan dels bruk blifvit bekant och allmänt vid Tyska Bergverken, det äfven med *Garparna* tidigt kommit til Sverige; är dock ovist, om icke *Krutmateriet*, hvartil den tiden Brännvin alltid fordrades, äfven så snart kunnat gifva tillfälle dertill. Ännu icke har jag, i den ringa del af Svenska häfder, jag genomgått, för förrsta gången af sådan anledning funnit *Brännvin* omtaladt. Stockholms Stad hade på 1460-talet en *Pulvermakare*, vid namn *Måster Berend*; och ibland andra Stadens utgifter finnas uti *Råenskapsboken* för 1469 och

b) Tryckt i Stockholm 1589. 8.

och 1470 afförda *fyra örtugar*, som denne *M. Berend* fått för *brandwyn til krudh.* Detta visar väl, at Brännvin redan denna tiden såldes i Stockholm, men ej om det var ifrån utländsk ort infördt, eller inrikes tilverkadt. Det senare är dock så mycket mindre ofö modligt, som Stockholm icke långt derefter kunde upvisa tre personer, hvilke idkade Brännvinsbränneri. I Februarii månad 1494, måndagen efter St Sigfrids dag, blefvo, som det årets *Liber Memorialis*, uti Stads-Archivet, intygar, *Tydeke Pulvermakare, Hans Panzarmakare*, och en hustru *Anna Ketken*, upkallade inför Slottsfogden och Magistraten på Rådhuset, och, på Riksföreståndarens befallning, allvarligen förbudne, *at brenne eller selje något brentwyn her i Stadhin.* De skulle väl ega frihet, om de ville, att *brenne helom tunnom til pulffuer behöffuer, oc them withe, som them thz affköpe*; men annars skulle de icke bränne eller her selje, *vidh hvarstheres XII marker, uten alle nade.* Brännerikonsten var således nu mera ingen hemlighet, då qvinfolk redan befattade sig dermed; varan lårer ock redan varit begärlig, och Krögeri-nåringen indrågtig, efter den vid så högt vite förböds. Så mycket man ännu vet, är detta det första förbud, och inskränkning af Brännvins-tilverkningen i Sverige; och uphåfver allt tvifvelsmål, om något sådant kunnat utfärdas några och femtio år derefter. Men begäret hos människor quäfves icke genom förbud, sedan vanan gjort njutandet til ett inbilladt eller verkligt behof; och Magistraten i Stockholm lårer snart blifvit derom öfvertygad; imedan fyra år derefter, eller 1498 fanns för godt, at updraga all Brännvins-tilverk-

ning och förfäljning här i Staden åt en enda person, *Cort Flaschedragare c)*. Denne *Cort* hade en fodran hos Staden för arbete, som han gjort, under förliane örlog och tvedrägt. För densamma gaf han Staden quitt, imot det han ensam fick frihet, at hålla och skänka brent vin, medh siva skel, at han skulle göra rättoghet til Stadhins pulverhus, så mycket och så ofta deraf gjordes behoff. Kämnårerne fingo tillika befallning, at noga tillse, der ingen i Staden, utom förrnämde *Cort*, måtte skänke eller bränne wyn; och att förbjuda en hvar af dem, som hårtill thet brukat oc uppehållit, att vidare selje eller skänke brent vin, vidh hvarthères III marker. Man ser här af, at det förra förbudet antingen blifvit snart uphåfvet, eller ock icke haft den åsyftade verkan. Märkligt är ock, att böterne nu voro så lindrige, och endast fjerdedelen af hvad då utsatres. Hvar och en hade således frihet, at köpa och nyta Brännvin, och *Cort*, att tillverka så mycket han ville och kunde. Efter en liknelse hade smaken för Brännvin, och bruket deraf, nu gått så vida, att vederbörande, som ej sågo sig i flånd, att aldeles hindra nyttjandet af denna öfverflödsvara, åtnöjde sig, att för Stadscassan draga någon såker fördel af dess ålskares dårskap. Åminstone finnes Magistraten sedan, en tid borrtåt, alltid hafva vilkorat samma utslutande förfäljningsrättighet åt någon, som för den samma erlade til Staden sin vissla afgift. En sådan var 1507 *Cort Svarfware*, hvilken då ensam hade, som det heter, *vellet*

*) *Flaschedragare* kallades Kypare och Källarfvänner, som stops- och kantals, och i än mindre mått sålde vin, öl, mjöd och andra dricksvaror.

vellet d) at selje brenth wyn. Han hade dock icke fått nyttja sin rättighet utan intrång; ty Kåmnärer-ne gjorde beslag på Brännvin hos några, som o-löfligen velat deltaga i hans vinst; och utslaget vid Rådflugur råttén, dit de blifvit instämde, blef märkeligen det, att de, *för bön skull*, återfingo sin borttagna vara; men med tillfågelse, at ej vidare förytira något deraf. Huru länge denna monopoliska författning sedermera blifvit hållen vid magt, vet man icke; men så vål desse förbudsbrytares be-frielse för all pligt, som den omständigheten, att hvarken Brännvin, förbud deremot, eller förbuds-brott, uti Stadens *Tenkieböcker* vidare omnämnas för den följande tiden, gifva anledning att tro, det Brännvins tilverkningen sedan varit mindre in-skränkt, och, kan hända, fri för alla af Stadens invånare, som ville och kunde betjäna sig deraf. Förmodligt är likväl, det denna skadliga konst, att *fördåla* eller förstöra Svenska Jordbrukets afkast-ning, i slutet af detta och början af Gustavianiska tidhvarfver, endast hållit sig inom de större Stå-derna, och varit okänd af Svenska allmänheten; imedan ännu intet sporr deraf kunnat updagis, i denna tidens handlingar. Man lærer icke kunna föreställa sig, at den store Konungen, och oförlik-nelige Rikshushållaren, GUSTAF I, som i allt var sina undersåtens Lärmåstare, och i sina öppna bref til Landsorterna undervisade menigheten, huru åker-bruket skulle skötas, bergningen af åker och ång förrättas, och Landthushållningen äfven i de min-

U 5

sta

d) D. ä. väldet, magten, rättigheten.

sta delar bäst drifvas *e*); och som ofta med dryg känning understödde dem med utländsk Spanmål *f*) då hårda år infallit; skulle, i sina faderliga föreställningar, lemnat Brännvins bränningen onämnd, om hennes idkande i Riket varit af någon betydlighet, och medtagit mycket af dess Spanmåls-förråd. Endast mot slutet af sin regering lärde han funnit henne förtjåna någon upmärksamhet, då han, som en af våra Håsdetecnare berättar *g*) efter et misfväxtår, 1550. fann sig föranlåten, at varna undersåtarna för alt öfverflöd uti starka drycker, och förbjuda allt brännvinsbrände. Man må dock icke tro, at denna öfverflödsvara i hans tid aldeles saknades, eller åtminstone var sällsynt. Hon fanns och nyttjades vid alla hans *Slott* och *Gårdar*, och det så litet sparsamt, at 1555 års räkenskaper för förtäringen vid Upsala *Gård* visa, at två *tunnor* eller *fat* och $2\frac{1}{2}$ kannor deraf inom året åtgått på det stället allena *h*). Ut i Kämparens räkningar för upböörden af Stocholms Stad, finnes alltid en artikel, som heter *Brännvins-penningar*, som torde varit någon försäljnings-avgift; och beloppet deraf var för år 1544 fjorton mark och sex och et halft ören. Samma år hade desse Herrar, jämte åtskilliga andra dricksvaror til *Stadens behof*, åfven inköpt fem kannor *Brändevin*; men hvilka de och

e) Se BJELKEs Tal, om Sv. Hush. I. lycklig. tidhvar uti bilagerna.

f) TEGEL. CUST. I. Hist. p. 198.

g) GRUPE. Brevier. Gust. p. 383.

h) FANT I. c.

och de andra varorna kommo till nytta, känner man icke i).

- 2) Utom Brännvin, voro för Stadens räkning köpta 2 kannor *Bastart*, 56 kan. *Rheniskt Vin*, 4 tunnor och 4 kan. *Mjöd*, 3 tunnor *Honing* o. f. v. 3 ris och 3 böcker *Paper*, 5 marker *Vax*, en botten och 50 stycken *Tvål*, 131 famnar *Ved*, m. m.
-

Anmärkningar,

Om

Krutets ålder och bruk i allmänhet,
och i synnerhet i Sverige.

Af

Lector JOHAN MURBERG.

En af Svenska Academien.

Att *Berthold Svartz*, en till födelse ort, lefnadstid, ämbete, och andra omständigheter, okänd Tyfsk varit den, som mot slutet af 1370 talet uppfunnit *konsten, att tillverka Krut*, har varit en äfven så allmän, som oriktig mening; till dess den grundlärde Danske Professorn och Stats-Rådet, HANS GRAM i en utförlig afhandling om *Byssekrud* a) ådagalade, att *Krut* och *Skjutgevär* åtminstone et halft århundrad förut varit kända och nyttijada i Europa; och man är numera icke utan anledning, att föra deras första uppfinning och bruk både till långt äldre tider, och till en helt annan verldsdel.

Ljungeld och åska äro väl sådane lustsyner, som, oaktad all sin skönhet, tyckas böra, i förrsta på-

- a) Uti *Skrifter af det Köpenhavske Selskab af Videnskabers Elskere* 1743, og 1744. I Del. p. 213 och följ. Stats-Rådet C. F. TEMLER har sedan vidare uplyst detta ämne, uti *Nye samling af det Kongl. Danske Vidensk. Selskabs Skrifter* I Del. Köpenh. 1781. Men tyckes onödigt slöfat med sin möda, då han vill dels med skäl, dels med våldsamhet afpruta 16 år af den tid GRAM ansett såsom vis för Krut och Canoners bruk i Europa.

påseendet, mera förfåra, än reta til efterapande; men människan vänar sig småningom vid allt; och förvetenhet eller förmåtenhet leda henna oftast till de målt oväntade försök och företag. Åtminstone äro de rön, att, genom visla eldfångda ämnens blandning och antändande, något kan åstadkommas, som liknar *Åskans* blix och dunder, så urgamla, att häfderne knappast förmått bibehålla blotta åminnelsen deraf. Jag lemna derhän, hvilken uppfinning det kunnat vara, som de äldste Grekiske Skalder insvept i fabeln om Prometheus, som röfvade elden från Himmelen, och därför så hårdt straffades af Åskguden Jupiter. En gammal författare menar, at denne Japeti Son varit en stor naturkännare, som undervisat Asyrierna om himlakropparnas lopp, och åskans natur och beskaffenhet. Tör hända, han varit en *Franklin* på sin tid och sitt fätt; åtminstone rimar sig något dylikt bättre med Fabelns ställning och innehåll, än att han endast, som andre gissa, vunnit sin ryktbarhet, genom metallers utsmältning och bergverks inrättande vid Caucasus. Jag skall ej eller mycket omnämna Konungens i Thesalien *Æoli* Son, *Salmones*, som, efter nyare Fabelskrifvares upgift, af *högmod* velat i *åskande* råfla med Jupiter, och för denna förmåtenhet blifvit af honom dödad, genom ett åkslag. Det kan likväl anmärkas, at *Homerus*, som gifver honom, lika med sina största Hjältar, det hedersnamnet *ἀνύμων*, *förträfflig*, och säger om hans dotter, att hon haft en *berömlig Fader*, icke hört detta honom i senare tider pådiktade *högmod* omtalas; och att *Eustathius* i häfderna funnit, att han varit en stor Konstnär, som kunnat göra *dunder*

der och blix. Fabelfamlaren *Apollodorus* b) vet ock berätta, at han dertill nyttjat metallkårl (μετὰ λεβήτων χαλκῶν), kastat eldar eller brinnande facklor i luften (βάλλων εἰς ἔρανὸν αἰθερμένας λαμπάδας,) och kallat det åska och blixta, (βροντᾶν καὶ ἀστράπειν.)

Men någon upmärksamhet torde dock det förtjåna, som *Xiphilinus*, *Zonaras*, och i synnerhet den tillförlitlige *Dio Cassius* c) berättat, om den ursinniga Romerska Kejsaren *Cajus Caligula*. Denne galning, sedan han, genom alla möjliga dårskaper, laster och brott, gjort sig ovärdig namnet af människa, förklarade sig sjelf för Gud, inrättade åt sig Tempel, Prester och gudstjenst, och kallade sig *Jupiter Latialis*. Denna nya och sjelfstagna värdighet borde värdigt underhållas; och som den himmelske *Jupiter* med sin åska alltid tillförne så förkråkt honom, att han antingen krupit under längen, eller låtit nedbåda sig under långkläderna, så trotsfode han nu sin jämnliska med ett konstverktyg, hvarutur han så ofta åskan geck, ljungade mot blixten, dundrade mot knallen, och utsköt en åskvigg så ofta åskan slog ned; utropande alltid dervid det, som *Ajax*, hos *Homerus*, sade til *Ulysses*: Antingen skall du döda mig, eller jag dig. Utan tvifvel komma härvid i minnet de gamlas vanliga *Stenkastare* och *eldslungor*, som långt förut voro be-

b) Biblioth. L. I. p. m. 84.

c) Hist. Rom. L. 59. C. 28. Ταῖς τε βρονταῖς ἐκ μηχανῆς τινος ἀντεβρόντα, καὶ ταῖς ἀστραπαῖς ἀνῆστραπτε. καὶ ὅποτε κεραυνὸς καταπέσει λίθον ἀνθηκονίζεν ἐπιλέγων ἐφ' ἑκάστῳ τοῦτ' Ὀμήρεϊ Ἦ' μ' ἀνάεις ἢ ἐγὼ σε.

bekanta, och i Macchabeernas *d)* tid redan nyttjades i Asien; men då desä väl kunde kasta *lyssande eld och krossande stenar*; men ej gifva något sådant *knallande brak*, som liknade åskan; och *Caligula* med sin maschin åttadkommit alla desä tre verkningar på en gång; vill det synas, som krut eller något krutlikt ämne blifvit nyttjadt; och frågan blifver då, om han möjligen, och sannolikt kunnat hafva tilgång derpå.

Konsten at *tilverka krut* har, utan tvifvel, äfven som många andra konster och vetenskaper, förrst blifvit uppfunnen i den del af Asien, som vi med et allmänt namn kalle Ostindien. Ätminstone instämma alle Resebeskrifvare deruti, at Chineserne, som än i dag öfverträffa alla andra folkslag uti *lustfyrværkerikonsten*, ifrån urminnes tider egt densamma; och ehuru *Du Halde*, *e)* sedan han inlygat krutets äldriga bruk i China, föregifver, att Artillerivetenskapen der icke är gammal; vederlägger han dock strax detta föregifvande, med berättelsen om de 3 eller 4 *tjocka och korrta stycken eller mörfare*, som funnos liggande på Stadsporten i Nan-

d) 1. Macch. 6 v. 51.

e) *Description de la Chine &c. T. 2. p. 47.* Quoique l'usage de la poudre soit ancien à la Chine, l'Artillerie y est assez moderne, et l'on ne s'est gueres servi de la poudre, depuis son invention, que pour les feux d'artifice, en quoi les Chinois excellent. Il y avoit cependant 3 ou 4. *Bombardes courtes et renforcées* aux portes de Nanking assez anciennes, pour faire juger, qu'ils ont eu quelque connoissance de l'artillerie. Ils paroissoient cependant en ignorer l'usage, et elles ne servoient là, qu'à être montrées comme des pièces curieuses.

Nanking, och visades, för sin ålder skul, såsom föllsynta konstverk, hvars bruk nu nåttan var okänt. Det är enfalldigt, om icke löjligt, att anta Artillerikonsten såsom ung hos Chineserna, då sådana vederbörligen intyga om hennes så höga ålder, att hon genom tidens längd nåttan råkat i förgåtenhet hos et folk, som så envist bibehåller sina inrättningar, seder och bruk. Deslutom har man nyligen fått ett säkrare bevis, att *krut* och *skjutgevär* varit både kända och brukliga uti Indien, ifrån äldsta tiderna, och til äfven i flera århundraden, innan vår nuvarande årsräkning börjades.

Ængelska Ostindiska Handelsbolaget eger, som bekant är, i Hindostan och Bengalen ganska vidsträckt land, och många millioner underfåter, som följa den bekanta *Brahmas* religion och lagar. Det föll dervarande Ængelska Regeringens Åmbetsmän och Domare mycket svårt, at till dessa underfåters nöje och tillfredsställelse, slita de dem imellan upkommande tvister, utan kännedom af de stadgar, deras store Lagstiftare föreskrifvit, med deras religion införlifvat, och de i flera tusend år efterlevat. Man hade därför haft all möda öspard, at kunna få del af deras *Shofter* eller *helliga böcker*, som innehålla så väl deras Religionsstycken, som borgerliga samhållsföreskrifter, inrättningar, bruk och sedvanor; men Bramerna, som ensamme studera, förstå och tala *Samskretsa* Språket, hvarpå dessa böcker äro författade, hade icke kunnat öfvertalas, at gifva uplysning om saker, som voro i så nära förbindelse med deras Religions hemligheter. Ändteligen kunde, för tjugu år sedan, då varande Generalguvernören i Ben-

galen, den efter återkomsten til Fäderneslandet, för sin förföljelse och långvariga Rättegång, bekante WARREN HASTINGS bringa det så vida, att ellofva af de lärdaste Bramen, större delen äldre Män, kommo tillammans på Williamskans i Calcutta, Hufvudstaden i Bengalen, och där, ifrån Maj månad 1773 til Februari 1775 gemenligt sysselsatte sig, att utur sina heliga *Shaster* göra et sammandrag af alla där föreskrifna borgerliga lagar, bruk och seder. Detta utdrag öfversattes, under deras ögon, på Persiska språket, och sedan på Ångelska, af *Hastings* Secreterare, Herr *Halhed*, som vid detta infälle seck lånenhet att lära det af Européer förr okända Sanskritiska språket; samt sedan med flit studerat det, och af hvilken man har att framdeles derom vänta en fullkomligare upplysning, ända han redan meddelat i *företalet* til denna Hindostanska Lagbok. f) Uti den *Inledning*, som Bramerne satt framför sjeftva Lagsamlingen, och som utom annat, handlar om Regentens egenskaper och pligter, är honom uttryckeligen förbudet, att i krig bruka *förgiftade vapen*, *Canoner* och *Bössor* (Cannons and guns) eller något slags *eldgevär*; och i förrsta capitlet, som föreskrifver allt, som vid *lån*, *borgen*, *pant*, m. m. bör tagas i akt, nämnas i andra *afdelningen*, *stridsyxor*, *pikar*, *skjutgevär*, och annan krigsredskap, såsom *saker*, på hvilka man utan renta får hafva lån i femtio månader, så framt icke ränta vid lånets undfående varit betingad. Herr *Halhed* anmärker dervid, "att det

DEL. IV. X "läser

f) Detta utdrag är redan tryckt i Ängland, och äfven på Fransyska öfversatt och tryckt i Paris 1773, under titel af *Code des Loix des Gentoux*.

"lärer förefalla andra äfven så oväntadt, som der varit för honom själf, att finna *skjutgevär* omtalas i så uråldriga häfder; men, utom det, att *krut* varit bekant i China och Hindostan ifrån otänkliga tider, beryder, efter hans förfäkran, Samskretiska ordet *Agnee-asler*, något som dödar med eld, eller ett eldgevär; och *Schet-agnee*, som är namn på en Canon, och sammanfatt af *schete*, et hundrad, och *gekneh* döda, något som dödar hundrade på en gång." Jag påminner mig härvid hvad Philostratus uti *Apellonii Thyanei* Lefvernesbeskrifning (L. 2. c. 33.) berättar om Indernas visla eller Bramaner, at de kastat eller skjutit *πρηγ-γας καὶ βεβυτας* blixst och dunder på sina fiänder; och behöfver ej erinra om den inbördes upplysning och styrka, som dessa båda ställen gifva hvartannat.

Eger nu detta sin riktighet, så blifver det väl ingen omöjlighet, att Kejsar *Caligula* kunnat nyttja *krut* til sin *åskmachin*; och til vidare uplysning derom, behöfver man endast litet rådföra sig med Handels-Historien. Redan under den tid de gamle Phœnicierne bodde vid röda Hafvet, hade de idkat handel på Indien; och sedan de flyttat sin stapel til Medelländska kusten, och anlagt Tyrus, fortsatte de samma handel med ännu större drift; och underhöllo således ett slags gemenskap mellan båda de yttersta ändarna af den då bekanta världen. Sedan *Alexander* förstört Tyrus, blef *Alexandria* medelpunkten för östra och vestra världens handelsörelse; och under *Ptolemeerna* bragtes Indiske segelfarten till den fullkomlighet, att man ej, som i äldsta tiderna, åtföljde ständigt kusten, utan vid utgången utur Arabiska hafsviken lemnade sig åt

passad-

passivduinden, och sökte icke land, förrän man nåddes Taprobana eller Ceylon. g) Romarne blefvo sedermera måltare af Egypten; och som de, efter Carthages förstöring, fått smak för handeln; och efter eröfringen af Asien, drefvo yppigheten i Rom till en otrolig högd; så blef handeln på Indien mera blomstrande, än han någonsin tillförne varit. I *Augusti* tid gingo årligen 120 Skepp ifrån *Myoshormos* vid Egyptiska stranden till Indiska kusterna, med *koppar, tenn, bly, coraller, kläder, gördlar, storax, glas*, m. m. h) Och till Rom fördes årligen ifrån Alexandria, Ostindiska varor till ett värde af 1,250,000 Riksd. Vid så fatta omständigheter kan det äfven vara förmodligt, att *krut* någon gång kunnat vara ibland de från Indien återbragta sällsyntheter.

Enligt Herr *Halheds* försäkran, berättat ock desse Brämer eller Indianske Lärde, att, som deras hufvud intyga, hade deras Urfäder, innan *krutge*vår kommit i bruk, haft ett annat slags *eldskott*, som utskötes ur Bamburör, och voro af den beskaffenhet, att de i lusten delade sig i flera *eldstungor* eller *eldspilar*, som alle gingo till målet, och kunde ej släckas, sedan de en gång blifvit anrånande. Detta instämmer med hvad *Vossius* i sina *Anmärkningar*, i) och *Thomas Hyde* i sin *Historia om Schachspelet*, k) samlat utur gamla Författa-

X 2

re

g) FR. SAM. DE SCHMIDT *Opuscula. Diff. IV. de commerciis & navigat. Ptolemæorum.*

h) J. G. EICHHORNS *Geschichte des Ostindischen Handels vor Mohammed*, Gotha 1775.

i) Voss. *Lib. observ. c. 15. p. 87.*

k) TH. HYDE *Historia Shahiludii*, p. 175. seq.

re om Indianernas konstiga *eldsfjutning*; och torde, i anseende till det brinnande ämnets osläcklighet, varit, om ej det samma, åtminstone i våra fligtskap med den i medeltiden så ryktbara *Grekiska Elden*. Ämnet till denna eld var, enligt gamla beskrifningar, *Naphta*, *Bergbeck*, *Svafvel*, *Kåda*, med flera sådana eldfångda saker; och *SCALIGER*, med flera, hafver velat hedra en Romare *Marcus Gracchus* med dets förresta uppfinning; men hvad man med någon sakerhet vet om dets ålder i Europa, är, at han, som *Nicetas*, *Theophanes*, *Cedrenus* och flere intyga, midt i sjunde århundradet, förrest brukades uti ett Sjöslag med *Sarrasenerna*, utan för Staden *Cyzicus* vid *Hellespont*, och med så lycklig verkan, att hela fiändens flotta, med en besättning af 30,000 man, uppbrändes; att han sedan, i snart 300 år, af *Constantinopolitanska Kejsarna* nyttjades vid flera tillfällen, med lika fördel; och att beredningslättet var en *statshemlighet*, som med mycken sorgfällighet bevarades. Då detta slags eld icke har någon gemenskap med *kruket*, och således ej hörer till mitt föremål, skulle jag icke nämnt derom, så framt icke tvänne omständigheter dertill gifvit anledning. Den ena är, att dets uppfinning, äfven så litet som *kruket*, lärer tillhöra Europa, emedan han, enligt samtidiga Författares vittnesbörd, kommit ifrån *Asien*, och blifvit bragt till *Constantinopel* af en *Calbinius* ifrån *Heliopolis* i *Syrien*. Huruvida denne Man gifvit sig sjelf hedern af denna uppfinning, vet man väl icke; men då denne osläcklige eld finnes långt förrut hafva varit både känd och nyttjad i *Asien*, blifver hans uppfinningsåra alltid rättydig.

dig. Den andra omständigheten är, att i senare rider, en eld af förmodeligen helt annan beskaffenhet blifvit med samma namn betecknad.

I belågringen för Damietta i Egypten 1249, uti LUDVIC den heliges tid, berjånade sig Turkarne af ett slags eld eller brinnande ämne, som gjorde en förkräckelig verkan, antände och förtärde allt hvad han träffade, och gjorde Fransöferna ganska mycken olågenhet. Han kastades, säger Joinville, som själf var närvarande, utur mörfare, synetes i luften som en tunna med en lång eldstjart, och åstodkom ett förfärligt dunder och knallande, som liknade åskan. l) Denna sista omständighet gifver nog samt tillkänna, att det icke varit den vanlige Grekiske elden, ehuru Joinville, som ej kände detta förtörande ämne, nämner det med det gamla allmänt bekanta namnet; och synes det så mycket troligare, att krut eller någon krutblandning här varit anbragt, som krutets beskaffenhet och förödande egenskaper, om icke redan, årminstone icke långt efter denna tiden äfven finnas kända i västra delen af Europa. Ett ofelbart bevis derpå gifver Ångelske Munken Roger Baco, uti sin afhandling, *de Mirabilibus artis & naturæ, & de nullitate magiæ*; och äro hans ord redan anförda af Herr Gram, m) och efter honom af vår Lagerbring. n) Man vet ej egentligen tiden, då Baco sammanförfärdigt denna sin lilla Bok; men han hade studerat vid Academierna i Oxford och Paris, var känd för så mycken lärdom och djupsinlighet, att han

X 3

l) *Mémoires de JOINVILLE* cap. 28. DU CANGE.

m) Pag. 279.

n) S. H. 4 D. pag. 564.

han kallades Doctor mirabilis, egde så stor insigt i Chemien, en af Modernas denna tiden älskad och idkad vetenskap, att han ansågs som Trollkari af de okunniga Munkarna och sina Landsmän, och i denna egenkap inmanades i fängelse, hvilket förmodligen gifvit anledning til denna skriftens uppfattande; och dödde ändteligen 78 år gammal 1284, eller 37 år efter belägringen för Damietta. At han hvarken velat utgifva sig för uppfinnare af det *pulver* han omtalar, eller prålat med sin kunskap, visar det mörka och korrtä lätt, hvarpå han yttrat sig; men det tillägg han gör, att *hela Städer och Krigshärrar kunna dermed förstöras*, gifver vid handen, att han känt något sådant bruk deraf. Det är ock visst, att denna kunskap icke hade kunnat hemtas i Europa, hvarest krut och mörslare denna tiden icke voro i något bruk. *Ægidius Columna*, eller som han vanligen kallas, *Romanus*, Biskop i Bourges i Frankrike, som var Informator för den 1285 på Franska Thronen uppstigande *Philip den sage*, har skrifvit, förmodligen til denna sin unga Lärnings eller Konungs undervisning, en bok, *de Regimine Principum*, hvaruti han på det nogaste beskriver alla då brukliga både anfalls och försvars vapen. Han talar der vidlyftigt om de då vanliga *Tormenta*, *Petraria*, *Trabucche*, *Biffæ*, äfven om flera lätt att skjuta glödgade pilar, slunga glödande kulor, skjuta brinnande jernrör fyllda med olja, svafvel, beck, kåda, m. m. göra eldminor under murar och fästningar, m. m. men nämner alldeles icke hvarken krut eller bombarder, ett namn, som egentligen gafs åt krutgevär, och till-

tillskapadt af deras låte eller knallande, är med dem jämnåldrigt i Europa.

Men om krut, mörsfärc och canoner icke, i denna Biskopens ungdom, voro brukliga bland Europeerna, torde han dock innan sin död 1316 väl hört talas derom; emedan de 20 år derefter nyttjades i Frankrike, och deras bruk inom 50 år var antaget i nästan alla Europeiska Länder. När man då erinrar sig, det konstlön att nyttja dessa förförande verktyg hölls i början mycket hemlig; att man likfom blygdes bruka medel, som så litet instämde med tidens tankfätt om verklig tapperhet och mandom; och ändtligen, att sedan de blifvit allmänt kända, antagna och försökta, nästan ett par Sekler fodrades, innan man hunnit blifva rätt van vid så farliga verktygs handterande, och kunde alldeles aflägga de gamla anfallsvapnen; så lär med all sannolikhet kunna slutas, att man tidigt nog i fjortonde århundradet egt kunnat derom.

Första spörren af deras bruk finner man likväl hos Morerna i Africa, hvilket ock i hänscende till hvad ofvanföre anfördt blifvit, är alldeles förmodligt. I Spanske Konungen *Alphonso XI.* Historia berättar Biskopen i Leon, *Don Pedro*, att i ett Sjöslag, som Konungen i Tunis, förr 1330 hållit med Moriska Konungen i Sevilla, hade Tuneferne haft några *Jern-machiner*, som till skapnaden liknade långa tunnor, hvaratur de åskat med eld. Likaledes anförer *Mariana*, af gamla Spanska Krönikor, att då Algezira af samma Konung *Alphonso* belågrades 1343, och Spaniorerne med sina vanliga Blidor kastade stenar, sköto Morerne på dem

dem tillbaka med jernkulor och eld, som gaf en för-
 färlig smäll. Man lärer så mycket mindre behö-
 va draga dessa vittnesbörd i tvifvelsmål, som *Du*
Cange, af Krigs-Commissarien *Barthelemy an Drachs*
 räkningar visat, at krut och canoner 1338 bruka-
 des af Fransoerna i belägringen för Puy Guilla-
 me, ett Slott i Auvergne; och *Froissard* äfven in-
 tygar, både att Besättningen uti Quesnoy år 1340
 haft mörlare och canoner, och att sådane äfven
 samma år nyttjades i belägringen för Doornick. o)
 Mörerne äro således ännu de förrste, som med nå-
 gon säkerhet kunna sigas hafva i Europa brukat
 krut och stycken; och denna konsten hade efter
 all liknelse öfver Egypten kommit till dem ifrån
 Indien.

Ehuru ringa gemenskap de Europeiske Stater-
 ne denna tiden plågade med hvarandra, finnes dock,
 att Artilleri-vetenskapen så hastigt spridt sig, at
 krut och canoner voro ej allenast kända, utan äf-
 ven nyttjades i nästan alla Länder, omkring med-
 let af denna århundrad. Om deras bruk i Spanien
 och Frankrike är redan nämndt. Om Angelsmän-
 nerna intygar *Villani* att de i slaget vid Crecy
 1346 utut canoner skjutit med jernkulor och eld;
 och i Munitionsräkningar af 1344 och följande
 åren, hafva både *Camden* och *Spelman* funnit *Bys-*
semästare (*Gunners*) på ordentlig stat uppförda. I
 Löven köpte Magistraten 1356, som *Divæus* be-
 rättar, tolf bombardas, som då af sitt förskräckli-
 ga knallande kallades *donderbussen*; och följande
 året nyttjades de i slaget mellan Brabantarna och
 Flämningarna vid Stanslet. 1360 var krutill-
 verke

o) Se GRAM och LAGERBRING på anf. ställ.

verkning redan i gång hos Lübeckarna, och året derpå nyttjades det af dem i ett sjöslag med Danska Flottan. Hertig *Albrecht* af Brunsvig hade 1365 på Slottet Einbeke en canon, hvarmed han fonderiköt Margrefven *Fredriks* af Meilen blidor och krigsredskap. För Staden Augsburgs räkning blefvo 1372 tolf Metallcanoner gutne, *ad explodendos*, som det heter, *Saxorum globos*, och 6 år derefter åter trenne, af hvilka en kastade kulor af 127 skålpunds vikt. I Ribe såldes krut 1372 i *fjårdingar*; och i Prag egde man 1373 en *böfse-makare*, hvilket allt GRAM uti sin redan oftanämnda afhandling med ojälviga Författares vittnesbörd ådagalagt. Man kan således trygga sig vid *Petrarchas* utlåtande, då han i sin bok, *de Remediis utriusque fortune*, i slutet af 1350-talet skrifvit, att krut och canoner voro då olyckligtvis så allmänna, som någonsin andra krigsvapen, af hvad slag som heldst; och att man då redan nyttjade *tråcanoner*, hvilke, som man vet, ännu i Kejsar *Carl V:s* tid 1530 icke aldeles kommit ur bruk.

Sedan krut och stycken, dessa så behändiga, som förfärligt ödande mordvapen, börjat så allmänt nyttjas, äfven af våra närmaste Grannar, är det troligt, att de ej länge blifvit okända i Sverige. Det är redan nämndt, at krut 1360 tillverkades i Lübeck. Slaviska Krönikan, *Herman Cornes* och *Crantz* instämma alle, att den eldsvåda, som samma år lade Rådhuset i Lübeck i aska, uppkommit af deras vårdslöshet som gjorde krut, (*qui pulveres pro bombardis parabant*) och året derpå, uti kriget med Konung *Waldemar IV* i Dannemark blef, uti ett sjöslag mellan Danska och Lübska Flot-

torna, Danske Prinsen *Christopher* lå illa sårad i hufvudet af en Lübsk canonkula, att han miste förståndet, och dödde i urfinnighet tre år derefter. Att de Danska Skeppen vid samma tillfälle äfven varit försedda med samma slags Artilleri, är lå mycket troligare, som utgången var för Lübeckarna olycklig, och en stor del af deras Flotta blef antingen uppbränd, eller eröfrad. Men hvad man med säkerhet vet, och Herr GRAM med ett original *dombref* bevilat, är, att krut var 10 år derefter i Dannemark lå bekant, att det, som en handelsvara, fanns i en enskild Mans hand, och såldes til krigsbehof; och i anledning deraf torde Hånfestädernas, i synnerhet Lübecks handel i Sverige, en Meklenburgisk Prins på Svenska Thronen, som öfver all höfva indrog sina Landsmän och andra Tyskar, Stockholms pantsättning till Hånfestäderna, Danska Drottningens insteg i Riket, och flera omständigheter nåppeligen tillåta något tvifvelsmål derom, att krut och canoner varit hos oss bekanta mot slutet af fjortonde århundradet.

Denne förmodan instämmer likväl icke med den tanka, Författarne af Svenska Riks-historien bysa, om krutets äldsta bruk i Riket. Hof-Canzleren v. DALIN säger på ett ställe, *p)* att *Riksföreståndaren Sten Sture den äldre förste infört krut i Sverige*; och på ett annat, att han *förste gången med visshet funnit skjutgevär med krut omtalas i Sverige år 1483 uti förlikningen mellan Sturen och hans Svåger Ivar Axelson.* *q)* Canzli Rådet LA-

GER-

p) Vitt. Acad. Handl. 1 Del. p. 26.

q) S. Hist. 2 Del. p. 764, 787.

GERBRING går något längre tillbaka, och tror, att *Byssmåflaren Rodenborg*, som vid Stäkeborgs belägring 1439 iköt åt Riks Föreståndaren Carl Knuts-son, varit den förrste Konstnär af denna anstalt i Sverige. r) Närmast har väl Herr Róding träffat rätta tidpunkten, då han förmodar, att ett spar. samt bruk af skottvapen med krut dr i Sverige in- imot 100 år äldre än Gustaf Eriks sons regering; imedan Rimkrönikan uti K. Eriks af Pomern och Engelbrechts tid på flera ställen nämner *Byssor*; s) men han har mycket misstagit sig då han troit, att krut ej blifvit i Riket tillverkad förrän i K. GUSTAFS tid, och det på den grund, att Olaus Ma- gnus icke nämnt derom, då han beskrifvit annat Saltfjuderi. t)

Så säkert det är, att ordet *Bombarda* icke fin- nes hos någon Författare, som lefvat innan krut begynte nyttjas i södra delen af Europa; så vilst är ock, att ordet *Byssa*, brukadt om *skottvapen*, icke är äldre, än krutets bruk i våra nordiska län- der; och att således, då *Byssor* nämnas i Handlin- gar, som med händelserna äro samtidige, dermed hvarken kunna eller böra förstås de gamla skjut- verktyg, *blidor*, *murbräckor*, *stenkastare*, eller hvad namn de må hafva, utan endast sådana *skottvapen*, som laddades med *krut* och *stenar* eller *kulor*. När Rimkrönikan beskriver Stäkeborgs belägring i K. Birgers tid, talar hon flera gånger om *skott* och *stena*; u) men nämner aldeles icke *Byssor*, som ock denna

r) S. R. H. 4 Del. p. 564.

s) Vitt. Acad. Handl. I Del. p. 163.

t) Anf. St. p. 175.

u) p. 138. 140.

denne tiden näppligen voro kända i Europa. Derimot förekomma *Byssor* i senare tider som oftast, då belägringar omtalas; och man har undrat, att på intet ställe någon anmärkning göres, om nyheten af deras bruk, eller tiden, då det blifvit infördt. Men denne undran upphörer, så snart man erinrar sig, att denna rimmada Historia icke kommit ifrån en, utan ifrån flera Författares händer. Den förrste Rimaten har lefvat innan *krutgevär* ännu blifvit kända i Europa; och slutat sitt arbete under *Magnus Eriks sons* minderårighet, eller förrsta regerings tid, hvilket nog samt bevitnas af det beröm, han tillägger denna illa beryktade Konung, at

Faa Christna Konunga lifva nu sliike! v)

Mer än hundra år derefter, då *krutvapnen* voro allmänna i hela Europa, och deras bruk i Sverige så gammalt, att början deraf redan råkat i förgåtenhet, är arbetet fortsatt af en annan Författare, som dött, eller åtminstone slutat skriva, kort efter *Carl Knuts sons* upphöjelse på Svenska Thronen; och desutom icke egt utförliga nnderättelser om det, som förr hans egen tid tilldragit sig i Riket. Man ser det tillräckligt af såttet, hvarpå han afhandlat detta tidehvarfvets historia. Han genomlöper hastigt, på 10 eller 12 blad, allt som händt i Konungarna *Magnus Eriks sons* och *Albrechts*, samt Drottning *Margaretas* regeringar, nögd att hafva omnämmt det förnämsta af tidens allmänt kända omständigheter och hvålfningar. Derimot upptaga de händelser, han sjelf i sin tid öfvervarit, nämligen Engelbrechtska rörelserna, K.

Chri.

v) p. 150.

x) p. 441.

Christophers, och de förrsta åren af *K. Carls* regering, som utgör en tidrymd af några och tretio år, omkring 250 fidor. Man målte då urfåckta en Författare, som ej sagt ofs hvad han, efter all liknelse, sjelf icke visste, och ej som nytt anmärkt bruket af krut och canoner, då de redan blifvit så allmänna, att åtminstone Rikets förnåmsta Fästningar voro dermed försedda. Då Dalaborgshus 1434 under *Engelbrechts* uppresning belågrades, hade Fogden eller Ståthållaren *Palme Jónsson* försvarsvapen både af nya och gamla slaget, och som vår Författare intygar,

Skjöt fast med Byssa och pila.

vid Stockholms Slotts belägring tu år derefter, säges ej allenast om Commendanten *Erik Nilsson Rönnon* att han

haffde Byssor ok Pyla ospara,

och om Besättningen, att de på södra sidan, åt höttboden,

MÅNGA BYSSOR lagt,

Och skutu fast med Byssor och Pyla.

samt att Danskarne ifrån Tornet öfver Söderport, med *Byssa ok Pyl* sara skjutit på de Svenske; utan de belågrande voro åfven med *Byssor* väl försedde. För Nyköpings Slott, som samma tid beställdes, blefvo de Svenske af Fogden *Berman*

mötte sva hardelika igen

med Pyla, Byssa ok med STEN

att the kunne thet Husit ey vinne. y)

Jag

Jag nämner med flit icke Calmar, Visby, Borgholm och flera Slott, hvilkas *kytt* eller Artilleri Författaren sedan omförmåler; och kan *Rodenborgs* misslyckade försök 1439, så mycket mindre anses för der första i Sverige, som å ena sidan händelsen endast visar antingen oskicklighet hos Artilleristen, eller otjänliga verktyg och tillställningar, eller snarast alla tillsammans; och å den andra, den utförliga berättelsen ådagalägger, att Författaren ansett samma händelse, icke som bevis af konstens nyhet, utan som ett märkligt prof af en högre vård om Riksföreståndarens lif. ≈) Men man har ännu ojäfvigare intryg om denna konstens mycket högre ålder i vårt Fädernesland.

De

- 2) GRAM anförer p. 287 en aldeles lika händelse och omdöme derom, utur Venetianska Cenzleren *Raphael Carefinis* berättelse om Sjöslaget mellan Genuesarna och Venetianerna 1379 d. 13 Junii. — Non obstante, quod hostes a fronte *Jannenses*, aut in Clugia detrusi a latere, niterentur cum *bombardis* Galeas nostros offendere; *Divina clementia mirabiliter operabatur in nobis*; Erant enim 33 Galeæ sibi invicem junctæ ad remorum extensionem contiguæ; *terribilissimi bombardarum lapides copiose & sine intermissione exhibant. Nullus tamen unquam Galeam aut hominum tetigit: incredibile auditu, mirabile visu. Cadebant namque ante vel post, aut inter remorum palaturas* — — Denna mindre skicklighet, att nyttja och rickta dessa krutgevär, visar så mycket mindre deras nyhet, som mellan båda lägren för Chioza eller Clugia detta år dageligen växlades mer än 500 skott af *Bombardis* eller *Byssor*; Och dessa Bombardæ voro somliga så stora, att de kastade stenar af 195, och 140 skålpunds vikt.

De äldste Stockholms Stads räkenskaper, som man hårtills funnit, af år 1431, samt några följande visa, att Stockholm då redan hade ej allena *Canoner* och *Krut*, utan äfven *Byssmåflare* och *Bysssegjutare* på ordentlig stat. Nyfånåmda år 1431 hade Borgmästarne, *craftino exaltationis* (den 13 Sept.) af penningar, som de för något *bytegods* uppburit af *Hans van Stendeln*, utgifvit 22 m. 7 ören till *Helmich Bysseskytta*, att *köp Bysseskrudh m^x*; samt desutom vid andra tillfällen utbetalat 7 ören för *Byssestenar*, en mark för *Bysseställningar*, och 3 m. till *Måster Johan*, som brutto i *hans lön* för *Byssönar*. (Denne *Mr Johan* lär vara den *Bysssegjutare*, som strax förekommer.) 1436. andra veckan i Fastan, feck Borgmästaren *Johan Bysmarke* betalning utur Stad kassan för det förskott af 24 m. 6 ö. han utlagt haffde för *Stadhin*, *nakrom narom tilforin*, *fore bulvirke oc hammarbandh. oc BYSSESKYTTANOM oc BYSSESGJUTARNOM*; och samma år, mandaghen efter letare, inköptes för Staden två *skock Bösssten* för 12 m. och *Lördagen* för *Dominica Palmar*. åter 2 *skock* för 16 m. *Sti Urbani Pawadagh* hade 40 mark på en gång blifvit utgifna för *Salpeter*; och af *Nils Skeppare* hade man köpt ena *Lodhbyssa* för 3 mark. Denna lodhbyssa var utan tvifvel en mindre canon, hvar till *lodh* eller *gutna jernkulor* brukades, äfven som *stenkulorna* nyttjades till de större stycken eller *mörfare*; och det lär ej behöfva erinras, at desse sistnämde äro de äldsta skottvapen, sedan *krut* begynte nyttjas; att de kommo i ställe för de gamlas *Tormenta* eller *Stenkastare*; och att vid *Artilleriets* förbättring och fullkomnande, man helt an-

nor:

norlunda, än vanligen sker med andra konster, nedsligit ifrån det större til det mindre. a) 1440 dödde den gamle Byssmästaren *Helmick*, och följande året seck hans Enka utur Stadens cassa 8 m. 3 ör., så att då var hans lön all betaladh. Men ser således att *Byssor* och *Krut* nu icke voro något nytt i Sverige; och att Författaren till Rimkrönikan så mycket mindre velat i sådant afseende framställa den stymparen *Rodenborg*, som *Helmick* vist 10 år förut, och förmodeligen mycket längre varit Byssmästare i Rikets Hufvudstad.

För de följande 10 och tjugu åren saknas alla Stadens räkenskaps-böcker; men för 1463 och följande, äro de åter till hands, och visa, att Käm-närerne årligen betalat för *Byssor*, *Krut*, *Byssesdll-*
nin.

- a) Till mera upplysning häruti må här utur ANDRÆ DE REDUSIJS *Chronicon Tarvisinum* ad ann. 1376, anföras beskrifningen på de då brukliga B. Stor. "Est
"autem Bombarda instrumentum ferreum, finissimum,
"cum trumba anteriore lata, in qua lapis rotundus
"ad formam trumbæ imponitur, habens cannonem a
"parte posteriore secum conjungentem, longum bis
"tanto quanto trumba, sed exiliorem, in quo impo-
"ritur pulvis niger, artificiatu cum Salnitrio & sul-
"phure, & ex carbonibus salicis, per foramen can-
"nonis prædicti versus buccam. Et obtuso foramine
"illo cum concono uno ligneo intra calcato, & la-
"pide rotundo prædictæ buccæ imposito & assentato,
"ignis immittitur per foramen minus cannonis, &
"vi pulveris accensi magno cum impetu lapis emitti-
"tur. Nec obstant muri aliqui, quantumcunque gros-
"si. Quod tandem experientia compertum est — —
"quibus quidem bombardis lapides eruantibus, ho-
"mines putabant desuper Deum tonare." Beskrif-
ningens noghet ursäktar den släta stilen.

ningar, *Bysseslenar*, *Lädersäckar till pulver*, *Stenspickor till Bysseslenar*, *Vickukost åt dem som hugga Bysseslenar m. m.*

Då af den förrstnämnda räkningen finnes, att Stockholm omkring 1430 haft *Styckgjuteri*, lårer ej kunna tviflas, om här då redan funnits *Krutquarnar*. Men vilst år, att Staden 1464 hade på itaten en *Krutmakare Mäster Berend*, som gjorde pulver til *Rådhsins behoff*, och 1469 dertill på en gång mottog 120 pund *Salpeter*, jämte *brendhwijs till krudh*, och 3 ören, att dermed låta laga *Salpeterkitteln*. Således var Stockholm försedd ej allenast med krutvapen, utan ock med allt, som till deras tillverkande födras, långt innan den tid, våre Håfderocknare förmodat, att krut och skjutgevar varit kända i Sverige.

Det är skada, att äldre räkningar för Stadens utgifter, än de redan nämnda af 1431, antingen äro aldeles förlorade, eller icke ännu kunnat iigenfinnas. Inmedlertid visa dock dessa qvarlevor, att krutgevar kändes och nyttjades hos oss ganska tidigt i femtonde århundradet; och då jag återtager, hvad redan viladt år, att krut 1360 tillverkades i Lübeck, och kortt derefter var en handelsvara på Jutland, lårer den förmodan ej anses för ogrundad, att det äfven i fjortonde Seklet blifvit både bekant och nyttjad i Sverige. Det är föga troligt, att Lübeckarne, som denna tiden besörgde hela Svenska handeln, och alla Rikets behof af utländska varor, länge låtit en ny handelsvara, på hvilken de kunde fått hvad pris dem behagade, länge vara okänd af sina Svenska Handels Skattdragare; och Sveriges tåta vapenskiten, dels imot,

dels i förening med Dannemark, i slutet af fjortonde och början af femtonde århundradet, hafva utan tvifvel gjort det till en nödvändighet, att äfven vara försedd med samma slags *vapen* och *värjor*, som af fienderna med fördel brukades.

I följande tiden finnes Staden ständigt haft icke allena sitt *Bysshus*, som stod under Magistratens vård; b) utan ock sina *Byssgjutare*, *Byssmåflare* och *Krutmakare*, hvilke, som räkningarna utvisa, njutit årlig lön utur Stadens Kassa. Af de förra tu slagen har man ej namn på många: men så känner man så mycket flera *Krutmakare*. Måster *Berend*, som 1464 gjorde pulver till *Radhsins* behoff, är redan nämnd. 1478, *Lördagen för Mickelsmests tillfälle Anders Pulvermakare Stadhenom sin tjänst till Pinghesdagha*, för 24 mark och frij kosth; och 1488 blef *Mickel Pulvermakare* på följande villkor dertill antagen, att han skulle årligen njuthe 30 m. redhe penningar, och dertill 10 aln. *Leyskt*, samt bo fritt i *Stadhsins torn vestan muhr nedhan kaakbrinken*; och om så hände, att han i *Stadhsins rese* finge skadhe til lijf eller lyner, lofvades honom på Stadens vågnar bröd till dödha daghra. Följande året blef denna öfverenskommelse än vidare

- b) Som Slottets eller egenteliga Fästningens bemanande och försvar denna tiden tillhörde Regeringen, och besörgdes af *Slottslofven*; så tillkom Stadens vård och bevärande Magistraten och Borgerskapet. Borgmästarne och Rådet hade i förvar nycklarna til Stadens portar, torn och bömar, och lemnade dem årligen till vissa af sina Ledamöter, eller andra goda Borgare, till egentligt handhafvande och tillsyn. Således seck en *Olof Mattsson* 1476 *Pingest-Lördagen* nycklarna till *Stadhsins Bysshus*.

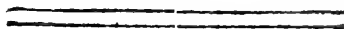
dare af Borgmästarna och Rådet stadfäst. Imedler-
 till har 1493 en *Tydeke Pulvermakare* i Stock-
 holm idkat brännvinsbränning och försäljning; och
 som han ej finnes hafva njutit lön af Staden, samt
 endast seck Elja Brännvin til *pulverbehöfver*, c) så
 synes han haft krutmakeri för egen räkning, och
 Stockholm således varit försedd med flera Krutfa-
 briker. Behofvet var ock nu så mycket större,
 som äfven Handelsfartyg förde Canoner; och seck
 till den ånda Skepparen *Olof Mickelson* 1492
 låna af Staden 4 *Stenbyffor*, att dermed bevåra sitt
 Skepp på en resa till *Lübeck*. 1516 blef *Hans*
Pulvermakare som Broder intagen i H, *Lecama Gil-*
le; och under den tid Fru *Christina*, efter sin
 Mans död, anstaltade om Stockholms försvar mot
 CHRISTIERN II. voro åtminstone 3 Mästare, *Bal-*
zar, *Henrik* och *Jacob* med sine Drängar sysselsa-
 farte med krut tillverkande. d). Men ehuru
 Stockholm egt Styckgjuteri och Krutqvärn, om icke
 ifrån förra århundradet, åtminstone ifrån förrsta
 fjärdedelen af derta, hemtades dock ofast både
 krut och canoner ifrån Hånfästiderna, i synnerhet
 då krigsoroligheter frucktades. För Stadens räk-
 ning skickades 1477 en half lest *Koppar* till *Hans*
Bisperade i *Lübeck*, att han för dess värde skul-
 le uppköpa och hitfända *pulver* och *pjål*. Likale-
 des införskrefvos 1498 *Byffor* ifrån *Danzig*, ge-
 Y 2 nom

c) Se Anmärkn. om *Brännvinets ålder i Sverige*,
 pag. 311.

d) Se Afhandlingen om *Stockholm under Christjern II.*
 pag. 61.

nom en *Henrik von Essen*, hvilken vid afsefveringen skulle med bevis ifrån gjutningsorten styrka, at samma bysbor blifvit, innan de afländes, behörigen profskutna. *e)*

e) Stockholms Stads Tenkiebok för de anförda åren.

Lefvernes-Beskrifning

Öfver

Framledne Cantzli - Rådet,

Kongl. Witterhets - Academiens Ledamot,

Herr SVEN LAGERBRING,

Författad och upläst i Kongl. Witterhets- Historie-
och Antiquitets-Academien d. 24 Juli 1788,

Af

JAC. VON ENGSTRÖM,

Cantzli-Råd, Riddare af Kongl. Nordstjärneorden.

MINE HERRAR!

SVEN LAGERBRING, Cantzli-Råd, Ledamot af Kongl. Witterhets-Academien, hade redan förvärfvat en ypperlig högagtning, fårdeles uti den lärda världen, innan han af Konungen med adelig Skjöld benådades, och då förändrade det namn han af sine Förfäder ärft.

Desse hans Förfäder, så långt man med visshet kan leta sig tillbaka, kallade sig *Bring*. De älsste voro bosatte uti Norrige, och derifrån spreddes sig Släkten ut både til Sverige och Danne-mark.

En art frälsagn har varit innom Släkten, om dess härstammande af samma ått med *Jon* och *Helge Bring*, Norriske Konungen *Swerres* Krigshöfdingar, hvilke föllo uti en drabbning 1191. Säkert

är, att de af detta namn, hvilke sig uti Skåne fortplanrat, städse uti sine Signeten behållit en med hjälm beräckt skjöld, belagd med ett skeppsankare, och uppå hjelmen en hvit Dufva, hållande en grön qvist uti munnen; men Cantzli-Rådet *Lagebring* var långt ifrån att derat draga någon så. lång åra. Dels nit likan för fanningen medgaf icke att något, som saknade bevis, skulle af honom för såkert antagas. Man hörde honom aldrig sjelf nämna om denna sin åuts förmodade, ehuru möjelige ålder och vördighet. Han gick en annan, med dels ådla tänkesätt mera öfverensstämmande våg, den till sanskyllig åra ledande, att, genom redlighet, dygd och egne verkkelige förtjenster, vinna agtning, anseende och heder, blott derföre att de förre utgöra människors ovillkorliga åliggande, och uti den senare finna tilfredsställande belöning.

Af åfvannämnde Norriske Släkt nedsatte sig *Mathias Bring* uti Staden Landscrona i Skåne, mot slutet af 16:de Seculo, och idkade derstädes handel. Dennes Sonson *Jöns Eneirson Bring*, Kyrkoherde vid Brönestad och Matteögs Församlingar i Lunds Stift, efterlämnade en Son *Ebbe Jönsson Bring*, först Kyrkoherde vid Bosjö Klosters, och sedan vid samma Församlingar, som des ålfedne Fader förestådt. Samma *Ebbe Bring* hade med *Abigaël Klinthea*, Dotter af *Olof Christensson*, Kyrkoherde vid Bosjö Klosters Församling, flere Barn, och deribland Sonen *Sven Bring*, hvilken föddes den 24 Februarii år 1707.

Redan uti barnåldren utmärkte sig vår unge *Bring* med en lätt fattningsgåfva och ett eldigt snille;

snille; gäfvor, som lofva mycket, och som höllo ord, i anseende til Herr *Lagerbring*: Ett såkert bevis, att de med granlagenhet blifvit i yngre åren jämkade till sunda omdömet.

Ju mera qvickhet, ju varslammare måste tillämpningen ske af den allmänna regel, att ungdomen bör ledas på medelvägen emellan nöjets lekande yra, och ledsnadens samt besvärets tryckande börda. Intet ögnablick får uturagtlåtas att hindra lastens första utbrott, under en så jämn öfning i fanning och dygd, att det unga hjertat, äfven genom vanan, måtte iklåda sig ett vålartadt kynne. Ibland är denna omsorg öfverflödigt, ofta hjälper den inter; men, det oagtdadt, är det en pligt, hvarifrån Föräldrar icke kunna frikallas.

Det utgjorde vår *Brings* ömma Föräldrars angeläsamaste tidsfördrif, att, efter dessa grunder, vaka för sin Sons upfostran. Man kan med skäl tillskrifva så väl deras möda, som vår unge *Brings* egen medfödda goda böjelse, den munterhet, som följde honom ända in uti en ålder, från hvilken ungdomsvärmen vanligen flyr, den dygdiga vandel, det kloka upförande, den arbetsamhet och lärdom, hvilke under mannaåren förvärfvat honom ett välförtjent anseende.

Tidigt började vår unge *Bring*, att, under Fadrens eget handledande, inhämta de första nödvändiga undervisningar. Han gjorde år efter annat snabba framsteg uti kunskapernes förberedelsestycken. Snillet, som skyndade långt framför åldren, fordrade allt jämt ny och stadigare föda; ja, redan vid 14 års ålder var vår unge *Bring* färdig, att med nytta besöka Högskolan uti Lund, der

han 1720 bland de Studerandes antal finnes an-
tecknad.

Nu öppnades för honom ett vidsträcktare fält
på den bana som redan börjat löpa. Jag fager
vidsträckt, icke blott i anseende till Vetenskaper-
nes mängd, eller den vidd som hvar och en af
dem omfattar, utan jämväl i anseende på vår *Bring*
sjelf.

Här var intet den huglöshet, som hos en del
Ynglingar förfälar det bästa sinne, icke den mak-
samhet, som råknar beivärligt att samla kunskaper,
icke den råhet, hvarpå ingen undervisning
sig kan fästa, icke den sjellklohet, som föragtar
både Lärare och lärdomar.

Nej, hos vår unge *Bring* yttrade sig en, med
tilltagande insigter, förökad hug för Vetenskaper,
en, under redan nedlagd möda förvärfvad oom-
gängelig arbetsamhet, samt, under inhämnade kun-
skaper vunnen färdighet att rikta sine insigter. Vi-
da skild ifrån den dumma egenkärlek, hvilken
uti öfverdrifven god tanka om sig sjelf igenkän-
nes, hade han nog förstånd att, under egne anstäl-
re försök i Vetenskaperna, uttröna det mycket än-
nu för honom återstod att lära.

Vid förenämnde tid hade Carolinske Academien
uti Lund en slags rygbarhet, förvärfvad igenom
flere ådrvarande af insigter och skicklighet lysan-
de Lärare. Vår unge *Bring* tillitade dem snart
sagt, alle om undervisning. Ehvad skiljagtighet
ock kunde vara emellan de ämnen, hvilke af dem
förstältes och utreddes, ansåg han dock intet der-
af hvarken under sin hug, eller öfver sin för-
måga.

Det

Det naturliga, ehuru goda begrepet, ja själfva omdömet, kunde i hans sinne icke nog städas, icke nog underhjälpas af framfarne upmärksamme måns förfarenhet. Han sökte det samma uti de då anseende, sedan ofta mindre agtrade Vetenskaper som kallas *Logica* och *Metaphysica*, den Theoretiska Philosophiens bägge delar, hvars behag hufvudsakligen beror af Lärarens skickelighet. Han höll sig icke här vid skalet, icke vid onyttige ordarråtor eller onödige inbillningsfoster; han urskilde kärnan af Vetenskapen, hvilken med så mycket större skäl förtjenar namn af den sunda Philosophien, som den egentligen icke annat är, än det städade sunda förnuftet. Han rönt ock deraf för framtiden den lätthet vid hvarjehanda ämnens utredande, hvilken de störste Män, så väl i Stats-ärenden, som uti den lärda världen, för honom, på lika lätt åtkommit. Ut i dessa Vetenskaper undervistes ungdomen då för tiden med mycken förman af Professore, sedermera Biskoppen Doctor *Anders Rydelius*, nogsam känd för dess vackra Philosophiske och Theologiske insigter, förenade med en ogemen våltalighet.

Derjemte vinlade han sig om god kunskap uti Sedoläran, naturliga lagen och allmänna rätten, den Practiske Philosophiens stycken. Hvad nödigare än at tidigt känna Menniskans pligter och rättigheter? Hvad nyttigare än at vera det uti tillbörlig ordning, och med den redighet som stadgar bevisen? Det var Professor *Arvid Möller*, som till ungdomens bättnad meddelte dessa nyttige undervisningar.

Genom det redige och bevisande sätt, hvarmed

den Mathematiska Vetenskapens flere grenar länge varit upstådada, sökte han att ännu mera skärpa begrepet, under kunskaps inhämtande om de lagar, all tings visa Uphofsman för naturen utstakat. Professor *C. Qwensel* handledde honom uti dessa stycken.

Om Romerske Språkets prydlighet och den goda smaken efter Grekers och Romares mönster, underrättades han af dåvarande Professoren, sedermera Biskopen Doctör *Carl Papke*.

Historien, denna kunskap om Menniskjornes tvifler, påfund och förslag uti deras företaganden, samt Allmagts råd uti utgången, föll honom särdeles i smaken, under de undervisningar han derom hämtade af Professor *Magnus Rydélius*.

Uti Österländska språken och Grekernes tungomål var den vittre och språkkunnige Professor *C. Schultén* des Låromästare.

Under närmare iansakande uti den rena källa, hvarifrån Gudalåran sig härleder, beredde han sig styrka att urskilja det sanna ifrån de villomeningar, dem lika så snart högdragenhet uti starka, som lågfinther uti svaga själar framalstrat. Han njöt härutinnan den ypperligaste handledning af dåvarande Professoren, sedermera Årke-Biskopen *Jacob Benzeli*.

Mätte mig tillgifvas denna till äfventyrs trötande vidlyfthet uti ett tidehvarf af vår unge *Brings* lefverne, som i allmänhet icke ådrager sig upmärksamhet! Då det är fråga om en lård Man, synes mig icke vara utur vägen, att äfven känna medlen, hvarigenom han upodlat alla själens förmögenheter, och lyft sig upp till den högd af kunskap,

skap, att han med framgång kunnat upplysa andra. Lärare och Lärjungar öka inbördes hvarandras förtjenster, då at goda undervisningar skjöras mögen frugt.

Det är sant, att alle, som vid Högskolorne sig uppehålla, heras vinlägga sig om åfvan upräknade Vetenskaper; men framgången visar sig så skiljagrig uti utöfningen, att man om de flåsta kunde räkka uti något tvifvelsmål. Hvad båtar att blott bivitla föreläsningar, når det icke en gång år tillräckeligt att dem åhöra, utan en oafbruten uppmärksamhet, och ett sedan anställt återupprepande för sig sjelf.

Vår unge *Bring* var, vid ånnu yngre år, vänd att arbeta sjelf, och, medelst fortfattande af detta läsningsfått, drog han dubbel fördel af sina Handledares lärdommar. Han stånade icke eller på halfva vägen, såsom ofta händer. Hvarken ledsnade eller tröttnade han; hvarken var han ostadig eller otålig. Man lätte icke denna tiden blott för att kunna besvara några frågor vid ett förhör, utan för att känna Vetenskapen i sitt sammanhang, och att dermed kunna göra gagn. Icke var det eller den tidens sed att hafva från Lårolåter till Tjänstevårken. Man var likafå öfvertygad derom, att man utan goda insigter var oduglig till Fäderneslandets tjänst, som att skickelighet aldrig kunde sakna upmuntran eller belöning.

Med detta rånkesfått fullbordade vår unge *Bring* sine studier, och, når han bragt sine allmänna insigter till erforderlig fullkomlighet, dömde han med skål råtta tiden vara inne, att vållja ett hufvudycke, hvarmedelst han egenteligen skulle söka att blif-

blifva nyttig Medlem uti Samhället. Att han skul-
le stadna innom Lärdomsgränisen, och deruti gaga-
na det Allmänna, borde man vänta. Man kunde
ock hafva förmodat, att han, af de Vetenskaper,
hvilka denna framfarna tiden syfslofatt honom, skul-
le utvälja någon att vidare upparbeta; men ännu
var hugen emellan dem alla lika delad.

Vår unge *Bring* var lårgirig. En Vetenskap
gafs, af hvilken han ännu endast hade försmak.
Lagfarenheten kände han blott till dess hufvud-
grunder, hvilka den af praktiske Philosophien häm-
tar. Denna sistnämnde hade så mycket mera vun-
nit dess tycke, som den fanning och rättvisa der
stadgas, öfverensstämmde med dess egen böjelse. Han
beslöt att följa dessa spår, och jämväl känna fät-
ret af naturliga Lagens tillämpning vid Folkflagens
färskilfde lagskipning.

Framledne Revisions-Secrereraren *Elrenstråhle*,
då Professor *David Nehrman*, hade redan, genom
sin grundeliga kunskap och rediga undervisnings-
fätt, ådragit sig det Allmännas uppmärksamhet och
agtning. Hos denne vittre Man, hvars minne uti
dess flere med begårlighet sökte skrifter bevaras,
sökte vår unge *Bring* undervisning, först uti Ro-
merska Lagfarenheten, hvilken hos oss i många
stycken länge tagits til mönster, och ännu i flera
Länder delar rättvisan, samt sedan äfven uti Fä-
derneslandets Lagförfattning. Han fann lättare än
många andre hvad han sökte. Vål underbygd af
grundvetenskaperne, ratfvade han icke long tid, att
vinna fullkomlig insigt uti Lagfarenhetens alla de-
lar; hvartil jämväl mycket bidrog det nöje Lär-
mästa;

måstaren smakade uti en så beskaffad Lärjunges undervisning.

År 1730 utgaf han sitt förrsta allmänna Lärdomsprof, och försvarade under Professor *Nehrmans* inseende en af honom sjelf författad Akademisk Afhandling: om *de missbruk af Romerska Lagen*, som uti *Füderneslandets Lagväsende* sig förete; och följande året en annan afhandling, under samma inseende: om *Twistemåls twifvelagtiga utgång*.

Nu var tillräckeligen ådagalagdt på hvad goda skäl det förtroende var grundadt, hvarmed dess Lärdomästare honom hedrade; och, då sistnämnde åskade dess biträde vid undervisningsvårket, lämnade Cantzleren dertill sitt bifall, samt fullmägt utfärdades år 1731 för Herr *Bring* att vara Adjunct uti Lagfarenheten vid Lunds Högskola.

Fremmande torde det förefalla, att ännu icke blifvit nämnt om Filosofiske Magister-graden, hvilken borde vara en ägta lärdomsstämpel, såsom den vanligen är den första Akademiska belöning. Att vår *Bring* varit Lagerkransen värdig, innan han vände sig till Lagfarenheten, intygas noglångt af det sått, hvarmed nyssnämnde Juridiske afhandlingar finnas författade. Genom dessas utgifvande hade han beredt sig väg till en Hatt uti en Facultet, hvilken framför den Filosofiska åger ett, uti Författningarne grundadt, företräde.

Under det Adjuncten *Bring* nu var sysselsatt, att undervisa unge Studerande, kunde för dess genomträngande snille sig icke dömlja hvad uplysning Lagfarenheten och Historien ömsom låna hvarandra. Ju längre han gick tillbaka med sine under-
fök-

fökningar uti Fäderneslandets Lagväfande, ju mera uppeldades dess hug för våre Svenske håfder, Till dessas granskande uppmuntrades han jämväl både af Revisions-Secreteraren *Ehrenstråhle*, och af Årke - Biskopen *Jacob Benzelius*, hvilke begge varit dess Lärare, samt med nöje lämnade honom tillgång till deras vackra samlingar af Böcker och Handskrifter. Han drog äfven i denna väg mycken fördel af en nära vänskap, hvarmed han förbant sig den vid Lunds Lärofäte då nyligen utnämnde Professoren uti Historien, Archiater *Kilian Stobæus*, hvilken för sina mångfaldiga kunskaper af samtid och efterkommande varit högsagad.

Må det icke kunna räknas denne Archiater till förtjenst, att uti Svenske Håfderne hafva vågledt Canzli - Rådet *Lagerbrings* forskande ande, och uti Natural-Historien fört Archiater *von Linnés* skapande snille uppå de första spåren.

De undersökningar Adjuncten *Bring* nu företog sig uti Svenske Håfderne, till egen upplysning, lade grunden till det stora arbete han sedermera i samma ämne nedlagt. Jag menar dess Riks-Historia.

Sinnet bibehöll med alt detta en angenäm munterhet. En behaglighet uti umgånget, där anständigt blygsamhet råflade med kunskapen till att förnöja, förvärtvade honom förtroende af Ungdomen, ynnest af sina Förmån. Desse föreslogo honom 1735 till den då ledigvarande Secreterare-sysslan vid Academien, hvilken syssla likväl denna gången icke blef dess lott.

Omkring denna tiden var framledne Presidenten uti Kongl. Krigs-Collegium, *Gretve Hans von Fersen*

Fersen omtänkt, att åt sin yngre Son, nuvarande Hans Excellence Herr Riks-Rådet m. m. Grefve *Axel Fersen* uppleta en snäll Handledare. Adjunkten *Bring*, hvars skickelighet var bepröfvad, årkänd, blef hårtill, med Cantzlerens goda minne, anragen. Intet vittnesbörd om Adjunkten *Brings* förhållande vid denna förrättning kan vara mera öfvertygande, mera smickrande, än det, hvilket hans fordna Lärjunge, åfvannåmnde Hans Excellence m. m. Grefve *Fersen* honom ännu med fågnad lämnar. Denne kunnige Herre och skarpsyn-te Dommare om sann förtjenst, bär ännu hos sig uti årkånsmåt minne den gagnande undervisning, han af Adjunkten *Bring* erhållit. Ypperligen talar ock om hans förtjenst, att, när unge Grefve *Fersen* år 1737 inträdt uti Rikets krigstjenst, och ingen ytterligare handledning af Adjunkten *Bring* behöfde, blef sistnåmnde likväl kvar uti Presidentens Hus på fot af en uplyst, munter, nöjsam och redlig vän till år 1739.

Ledig ifrån alla andra åligganden än det, som hos honom aldrig kom i förgåtenhet, att nämligen rikta sine kunskaper, använde han deruppå det tillfälle som tiden medgaf. Än upvagtade han, med vederbörligt tillstånd, vid öfverläggningarne uti Kongl. Svea Hofrätt; än besökte han flitigt Kongl. Bibliotheket och Archiverne, än förskaffade han sig tillträde till lärde och vittre Män, samt deras samlingar. Han skördade under denna tiden ett rikt förråd, till upplysande af Fåderneslandets häfder, hvaraf han sig sedermera berjent vid författandet af des många historiska arbeten.

Efter

Efter hemkomsten till Lund återtog han sina förra gjöromål, såsom Adjunct uti Lagfarenheten, och utseck sedermåra, år 1741, Konungens fullmakt att vara Carolinske Academiens Secreterare. Samma år anmodade honom Corfultorium Academicum i Upsala, att anmäla sig ibland de sökande till den då förordnade nya Profession uti Hushållnings- och Handels-Lagfarenheten. Man ville det Allmännas bästa. Revisions-Secreteraren *Ehrenstråle* hade författat utkast till dessa bägge delar af Lagfarenheten, och dem med vanlig noghet uti sine föreläsningar förklarat. Af en dets snällaste Lärjunge var skäl att sig mycket lofva. Secreteraren *Bring* hvarken kunde eller borde afslå detta för honom smickrande anbud. Ehuru oviss om utgången, men alltid orädd om egen möda, anlåg han sig skyldig att svara emot ett så oväntadt förtroende. Begaf sig till Upsala, och försvarade derstädes till allas nöje med mycken heder, utur öf-ra Cathedern, en af honom författad afhandling om Cammar- och Handels-hushållningen, uppfylld med de fundaste fatser uti desse angelägne delar af ett Rikes författningar.

Denna nyssnämnda lysla vid Academien uti Upsala missgeck likväl Secreteraren *Bring*; men det var beslutat, att han uti förlusten af en Vän, skulle finna sin fördel. År 1742 afled den mångkunnige Arc iater *Kilian Stobæus*, och Secreteraren *Bring* förordnades till dets efterträdare uti Historiska Professionen vid Academien i Lund, samt tog sitt inträde 1743.

Detta kan med skäl räknas bland de sällsynte lyckelige val. Hade för en Lärare varit nog att
i alla

i allmänhet äga vackra insigter, så funnos de hos Professor *Bring*. Hade det gjort tillfyllest att vara en stadgad och mogen Man med goda seder, så var han det redan i yngre år. Ville man anse tillräckeligt att vara väl bevandrad i den vetenskap, hvaruti undervisas skulle, så var Professor *Bring* deruti fullkomlig. Men, så vilst som dessa egenskaper icke böra saknas hos en Academisk Lärare, så säkert är ock, att något mera fordras til det vigtiga Läroembetet. Utan fogelige umgängesgåfvor, outtrötteligt tålamod och lit undervisningsfärd, uppfyller en Lärare icke ändamålet, gör ofta mera skada än gagn. Dessa gåfvor träffades jämväl hos Professor *Bring*. Med så ord, han ägde i fullkomlighet alla förenämnde egenskaper, hvilke, när de hos en person förenade finnas, framställa en ypperlig Lärarmästare. Ett Lärarsäte, fullfäst af sådana Män, kan icke nog högt skattas. Hvad mängd af dygdige Människor, uplyste Medborgare, dråpelige Embetsmän, till befrämjande af Fäderneslandets väl, anseende och heder, skulle icke der framalltras, och till efterkommande åtteläggars bästa kringspidas?

Utom de vanlige offentlige föreläsningar, meddelte han äfven flere timmar om dagen enskilda undervisningar uti särskilde delar af Historien, vid ett anseeligt tillopp af Åhörare; och med allt detta författade han dess emellan många större och mindre afhandlingar. Allt talande bevis om outtröttelig flit.

Alle, som njutit undervisning af Professor *Bring*, af hvilke en stor del ännu lefva uti alle stånd kringströdde, lära ofelbart med mig instämma uti

billigt lof af des förtjenster. För min del bör jag erkänna des ömhet och nit om ungdomens framsteg uti kunskaper. Jag har med mycken tillfredsställelse åhört des föreläsningar, så allmänne som enskilde, deraf mycket vunnit, men ock ännu mycket mera kunnat lära, om jag förmått behålla alt hvad han sökt hos mig inplanta. Om någon mindre väl undervisad lämnat des Skola, vore det mindre underligt bland den mängd Åhörare sig hos honom instälde. Det kan åtminstone lika så litet sättas på Professor *Brings* räkning, som det kan förringa värdet af den bästa färgestoft, att den icke håftar vid andra ämnen än de, hvilke blifvit beredde at färgen emottaga.

Kort efter Professor *Brings* tilltråde till Historiske Professionen, yppades fråga om föreläsningar uti den Theoretiska Philosophien. De borde bestridas af då varande Professore, sedermera Presidenten *von Oelreich*; men han var med vederbörligt tillstånd frånvarande uti främmande länder. Professor *Bring*, i sin bästa ålder, icke rådd för ormak, men tjenstfärdig och vännfäst, åtog sig och bestridde samma föreläsningar uti sin bortovarande ungdomsväns ställe.

Under de flere från syfslor ledige stunder, dem Professor *Bring* vid Academie-Secreterare förrättningen fann sig åga, hade han börjat arbeta på en inledning till Vetenskapernes Historia. Det hade för andre göromål kommit att hvila; nu återtog han detsamma, och deraf utkom 1748 på modersmålet första Delen, ifrån Vetenskapernas början till *Alexanders* den så kallade stores tid. Fortsättningen måste gifva vika för andre företaganden. I
med-

medlertid vittnar detta arbete om Författarens vida sträckta belåsenhet och urskillningsgäfva. Menniskliga snillet har i alla tider varit verkande; vetenskaper och konster äro urgamla; skiljagtheten i meningar må härflyta af hvad orsak som helst, så blifver dock grundläggningarne faste, oomkullstötelige. Det har sårdeles lyslosatt Professor *Bring* att frikalla de gamle Philosopher för de tillvitelser af orätt begrep om det Högsta Väsendet, som till äfventyrs en slags fördom bragt å bane.

Förenämnde arbete hade icke väl blifvit allmänt gjort, förr än Professor *Bring* företog att uplåta den mycket förtjente Fältmarskalken Herr *Rutger Aschebergs* lefverne, hvilket af trycket utgafs 1751. Upprättningen härtil är en Dagbok, den Fältmarskalken sjelf hållit. Sådane förekomma ofta i andra Länder; hos oss äro de mågta fållsynte; jag mistänker af farhåga att de för hastigt måtte råka i omilda händer. Men til denne Dagbok har Professor *Bring* fogat en myckenhet af uplysningar, dem han utur andra säkra källor hemrat, sårdeles om de fälttog denne Herre öfver varit under 30-åra kriget, sedan Konung *GUSTAF ADOLFS* död, under Konungarna *CARL XI:s* och *XI:s* regering.

Imedlertid öktes stundeligen Professor *Brings* förtjenster; rygtet om des lärdom utbreddes med des arbeten; des Lärjungar, af hvilke flere hunnit till den värdighet att nalkas Konunga-Thronen, gjorde honom rättvisa uti förkunnandet af des beröm. En så nyttig Lärares ypperliga värde kunde icke misshännas af dem, som förstodo huru mycket tillkommande afföders väl beror af

de goda tänkesätt, de nyttige kunskaper, de upmuntringar till dygd, flit och kärlek för Fäderneslandet, som den tillväxande ungdomen meddelas.

Vid Kröningen 1751 röntes Professor *Bring* det vedermäle af Konungens Nåd att blifva utnämnd till Doctör uti Lagfarenheten, hvartill han gjort sig förtjent, medelst de ofvannämnde tvåne Academiske afhandlingar uti denna vetenskap.

Någre år derefter eller 1754 gaf den vittre och af stora Konglige egenskaper lyfande Drottning *LOVISA ULRICA* första skapnaden åt detta till Vitterheten helgade Samfund. Drottningen, sorgfälligt att här församla de vittaste Män i Riket, anslåg Professor *Bring* värdig att här intaga ett rum; och näppeligen kan en vitter Man någon större åra vederfaras, någon mera upmuntrande rättvisa hända, än den, att se sig hedras med smickrande bifall af verkliga kännare af snille och förtjenst.

År 1769 tacktes Konungen upphöja honom med dess efterkommande uti Adeligt stånd; tillåt honom uti skölden föra sina Fäders ankare, men fastar på ett band af guld i blått fält, samt behålla Dufvan på hjälmen, med en lagerqvist i näfver, och förändra namnet till *Lagerbring*, såsom åminnelse af de fredlige Apolloniske lagrar, dem han så ofta med mycken heder skördat.

Herr *Lagerbring* emottog denne Konungens nåd med tillbörlig vördnad och vanlig blygsamhet. Det var med hans egen böjelse öfverensstämmande, att anse detta såsom en uppmuntran att fortfara uti lika nyttig ifver, lika drift och arbetsamhet.

Af dess Rikshistoria var nu första Delen kommen uti det Allmännas händer. Den hedrades med särdeles gynnande bifall, och man yttrade mycket åtrå att få se fortsättningen af ett arbete, hvars början gaf så mycket hopp.

I afseende att härupå skynda, anslog Konungen en summa penningar, till bestridande af nödige resor, så väl för att å nyo genomgå härvarande samlingar, som att i Dannemark hämta de historiske upplysningar der kunde vara att tillgå; Herr *Lagerbring* frikallades från åtskillige vid Akademien åliggande göromål, och erhöll en ny upmuntran, medelst Cantzli-Råds namn och heder 1770.

Mot slutet af samma år begaf sig Herr *Lagerbring* till Köpenhamn. Af dervarande vittre Män var han redan fördelagtigt känd. Emellan de värdeligen Lärde bygges vänskap äfven på längre afstand. Deras arbeten göra dem fins emellan på ett hedrande sätt kände; genom meddelande af hvar andras upptäckter förbinda de sig ofta inbördes på det närmaste. Flere Lärdes kände brefväxlingar intyga sådant.

Särdeles berömde sig Herr *Lagerbring* af den benägenhet, hvarmed Danske Conference-Råderne *Hjelmstjerna*, *Klefsvenfelt*, *Suhm* och Stats-Rådet *Langebek* för honom öppnade sina förråd, samt Professor *Kall* lämnade honom tilltråde till Universitetets Boksamling. Det mästa uti Herr *Lagerbrings* ämne, som för närvarande angeck medeltiden af vår Historia, var att tillgå hos Herr *Langebek*, hvilken, under resor på allmän bekostnad uti sitt eget Fädernesland, i Sverige, Ryssland och Tyiska Riket sammanletat ett anseeligt antal gamla

Handskrifter, af hvilke en stor del, såsom bekant är, redan till allmän tjenst utkommit.

Knapt hade Herr *Lagerbring* hunnit städa och nyttja hvad han på denne resa samlat, förrän han följande året anträdde en annan hit till Hufvudstaden. Här skyndade sig något lvar att gå honom på alt upptränkeligt fått tillhanda. Landshöfdingen Friherre *Tilas*, Stats Secreteraren *Benzelstjerna*, Cantzli-Råderne *Berch* och *Wilde*, Allesorerne *Broocman* och *Gagnerus* visste honom, uti hvad han önskade, så mycken beredvillighet, att Herr *Lagerbring* skulle hafva dömt sig brottslig emot tacksamhetslagen, om han detsamma icke på ett offentligt sätt årkänt.

Ännu tyckte Herr *Lagerbring* vår medeltrids Historia tärfa någon mera uplysning. Hvad han icke träffat uti Fäderneslandet, mistänkte han hafva kunnat undfalla dets upmärksamhet under förra vistander i Köpenhamn. Han beslöt att förnya sina undersökningar derstädes, och förfogade sig dit emot slutet af år 1772; men denna efterskjörd var nu icke särdeles lönande, och han vände snart tillbaka till hemorten.

Här återstod för honom ett göromål, hvarvid han redan då och då lagt handen, men hvars fullbordande han besparat af den billiga omtanka att gifva företräde åt den besvärligare delen, framför det som kunde lättare hemma förrättas. Det var att genomgå så väl den vackra samling af Handskrifter, hvilka då varande Professoren, nu Biskopen i Stregnås Doctor *C. J. Benzelius*, ägde i arf efter sin vittre Fader, Årke-Biskopen Doctor *Eric Benzelius* den yngre, som ock hvad ännu kun-

kunde återstå af de Handlingar, hvilka funnos vid Domkyrkan och Academiens Bibliothèque, hvarvid Herr Professor *Sommelius* gjorde honom ett gagnande biträde.

När nu alle af honom kände tillgångar blifvit nyttjade, utgaf han 1773 den andra Delen af Riks-Historien, och fortsatte arbetet med den drift, att den tredje Delen redan 1776 lämnade prässen. Den fjerde Delen kunde likväl icke, oagiat all använd flit, utgifvas förr än 1783.

Imedlertid nalkades åldren med stora steg. Herr *Lagerbring* arbetade så trågit som krafterne vid 76 års ålder kunde medgifva. Likväl hant han icke fullborda femte Delen af Riks-Historien, hvilken skulle sträcka sig till början af Konung GUSTAF ERICSSONS regering.

Herr *Lagerbrings* affigt hade väl varit att bringa Svenska Riks-Historien langt längre, och der-till efter hand samlat; men när han förmärkte att arbetet fordrade flere år, än han kunde sig lofva, flyttade han målet tillbaka till gränsen emellan medeltidens och nyare Historiens tidehvarf.

Det var till någon årlättning, som han åtog sig att författa ett kortt Sammandrag af Svea Rikes Historia ifrån de älfsta till nyare tider, för ungdomens tjenst, hvilket sträcker sig till och med Statsförändringen 1772, och af trycket utgafs 1775. Här förekommer ett tryckfel, så mycket mer anmärkningsvärdt, som det äfven influtit uti senare tillökte uplagan, hvilken 1778 började utgifvas, men 1780 fullkomnades, och hvilket förändrar Herr *Lagerbrings* tideräkning för de älfsta tider. På 3:dje sidan såges *Oden* hafva kommit till Sveri-

ge vid 60 år för Christi födelse, ett helt Seculum senare än det handr, efter Författarens mening, såsom framdeles skall visas. Att Herr *Lagerbring* 1780 hytt i denna omständighet samma tanka med den han upp gifvit uti första Delen af sin Riks-Historia, ligger i öppen dag, vid betraktande af den Åttelångd för Ynglinga-åttén, hvilken förekommer på 4:de sidan uti 6:te Delen af den tillökte uplagan. *Swedger*, den sjette åtteläggen efter *Oden*, anföres der att hafva lefvat vid Christi födelse.

Utom de många tillökningar, sårdeles i nyare Historien, hvarmed senare uplagan blifvit riktad, äro första och sjette Delarne nya tilläggningar. Den senare innefattar nödige Åttelångder; den förra kannedomen af sjelfva Riket, med des s tar.

En sådan Rikets Statskunskap saknades i Allmänhetens händer på modersmålet. Någre år förut hade väl en dylik blifvit med mycken flit författad af Herr *Cantzler*, under det han här besörgde Chur-Saxiske angelägenheterne, och af honom så väl på Franska som på Tyska utgifven; men denne var icke på annat sätt driffjäder till Herr *Lagerbrings* arbete, än att det bidrog och skyndade på des befordrande till trycket. Herr *Lagerbring* hade mer än 20 år för honom sammanfatt sitt utkast till Rikets Statskunskap, och deröfver hållit enskilde föreläsningar. Jag har dem sjelft bivistat, och då jag var en af de få, som förunnades tillgång till Herr *Lagerbrings* egen Handskrift, kan jag så mycket tryggare försäkra, det jag den samma igenkänner uti den tryckte första Delen af ofvannämde Sammandrag, de tilläggningar

gar undantagne, som senare tidens Ikisten förantlåtit.

De uti Sammandragets 6:te Del tillagde Ättelångder tjena visserligen till mycken hjälpreda uti Historien; men vid deras nyttjande fordras väl någon granskning, i anseende till någre misstag, eller annars insmugne felagtigheter. Vid upräkningen af *Fornioters* efterkommande, förblandas *Swade* eller *Sweide Heitersson* med *Sweide, Haldan* gamles Fader, hvilken senare *Sweide* af andre vitre Mån hålles för den 7:de Ätteläggen af *Sweide Heitersson*. Men icke en gång denne tillökning af 7 leder, ja knapt *Snärs* 300-åriga ålder, förmar att förena denne Ättelångd med den antagne tideräkningen, såsom Herr *Lagerbring* sjelf erhindrar.

Folkslag, hvars gränser sammanstöta, hafva merendels alltid med hvarandra mycket att dela. Det var således naturligt att Herr *Lagerbring*, under utarbetandet af Svenska Riks Historien, altjämt behöfde rådfråga och jämnföra Danske Håfdateknare. Derigenom blef han så hemma uti Danska Rikets Håfder, att han, utan särdeles tidspillan, kunde författa ett kort Sammandrag af samma Rikes Historia, hvilket 1777 utgafs såsom första Delen af Nya Stats-Historien i sammandrag. Jag kan icke annorlunda än såsom tryckfel åter anse att *Odens* ankomst till Sverige på 16:de sidan af detta sammandrag, utfattes inemot 100 år för Christi födelse. Mig förekommer såsom hade man här, i stället för zifran 6 fatt det första 0, och att man uti Sammandraget af Svenska Historien utestutit zifran 1. På detta enda sätt kunna begge Samman-

dragen med *sjelfva Riks-Historien* förenas. At alla desse arbeten icke under Författarens egne ögon blifvit utgifne, är bekant.

Icke allenast desse nu uppräknade, utan en stor mängd flere af Herr *Lagerbring* författade arbeten, utmärka med hvad outtröttelighet han ständigt utvidgade och förkofrade de insigter, för hvilke han i yngre åren lagt så god grund.

Åtskillige Menniskor befinnas så flöge uti begrepet, så tröge uti värkställande, att de knappast til något blifva dugse. De släste, ehuru med begrep och något snille begåfvade, äro dock till en del inkränkte, tjena förmodeligen i någon vislig väg, enär de rätteligen användas, men blifva gangfka onyttige, då afseendet mindre slästes vid deras ämne, än vid årelystnad och vinning. Uppå sådane personer syftade förmodeligen *Pythagoras*, när han gaf det välmenta råd, att icke af hvart och et slags tråd utan urval förfärdiga *Mercur* bild.

Få, ja mer än få äro de, hvilka snart sätta tjena till alt hvad dem kan updragas, eller de sjelfve sig föresätta. Sådane Män utgöra ett undantag ifrån den allmänna reglen, och ibland dem vågar jag sätta Herr *Lagerbring*. Nästan gifves ingen verenskap, uti hvilken han icke ådagalagt mogna insigter. Dets kunskap var så vidsträckt, att han med skjäl för en mångkunnig Man må hållas.

Det säkraste intygande härom hemtas af des mångfaldige efterlämnade skrifter. De må sjelfve vittna och frikalla mig för den förebräelse, att hafva framkommit med ett öfverdrifvit lof. Om tiden icke

icke medgifver att utur samma skrifter låta Herr *Lagerbrings* anda sig så utförligen förklara, såsom vederborde, låra dock de få vedermålen, som hinna uppes, göra tillfyllest för så uplyste Dommare, som J ären, mine Herrar.

Af den mängd arbeten Herr *Lagerbring* utgivit, är intet enda som icke bär stämpel af vett och snille. De små Academiske Afhandlingar under dets inseende, hvilke egentligen varit ämnade til pröfvostycken för studerande Ungdomen, ehuru icke alltid af honom sjelf författade, förete alltid spår af dets egen granskning, och hyfa såkerligen inga satser, dem han sjelf ogillat. Desse smärre arbeten finnas uti in- och utrikes både Lärda Tidningar och andra skrifter icke allenast med beröm nämnde, utan ock i utdrag införde

Man finner uti dem nogsammt en stadgad sund Philosophie, så väl hvad den theoretiske som praktiske delen beträffar, dem han förträffeligen väl kände. Han hade annars icke förstått att uppå desse vetenskaper sätta ett förtjent värde. Derifrån förskref sig den tanka han hyfte, att ingen kunde vara skickelig Håfdeteknare, som icke var god Philosoph. På ett annat ställe, då han förklarar den rätta uplysningen bestå uti kunskapen att rätteligen bruka förnuftsens gåfvor, att känna Gud, sig sjelf och verlden, veta hvaruti vår rätta skyldighet, billiga rättighet och sannfärdiga nytta består; tillägger han sig af hånaderne handgripeligen funnit, att de största olyckor, tyranni, upror, förräderi, med mera dylikt, haft sin förnämsta grund uti ett förmörkadt förnuft och brist på kunskap. Vid samma tid som han besörgde de ofvannämnde

Philos.

Philosophiske Föreläsningar, utkommo äfven åtskilda Academiske Afhandlingar i philosophiske ämnen, under dess infseende. Hvad grundsatserne vidkommer, föredrog han sin fordna Lärare *And. Rydelius* som för *Leibnitz* och *Wolf*. Han tyckte att *Rydelius*, mindre än andra, bygt läran på förslags-meningar, och att han bibehöll själsens frihet, såsom en dess hufvudsakeliga egenskap.

Med denna kunskap förenade han grundelig insigt och renlärighet uti Gudaläran. Den framlyser uti alla dess skrifter, sårdeles uti många Afhandlingar rörande åtskilda stycken af Kyrko-Historien, såsom då han visar att hos Hedningarne i äldsta tider finnes spår till årkännande af Guddomens Treenighet: att de Christne värdeligen dyrkat Tre Personer i en Guddom, innan Nicæniske Mötet: att anledning är, det Hedningarne förmodat Christi ankomst i världen, innan den skedde: att dessa icke allenast intyga, det de förste Christne årkände Kristus för Gud, utan jämväl själfve gifvit honom ett rum bland sine Gudar. Då han beskrifvit flere af de i första Christna Församlingens Secler ibland densamma upkomna Secter, och så vidare. Vid ett tillfälle, då han anført alle åldrars meningar om kroppens återupresande urur sin aska, och visat huru förfäkrad man hårom allt jämt varit, slutar han med följande anmärkning: Forntiden hvilade på Guds Allmägt och Försyn, Menniskjors såraste stöd. Förundransvärdt är, att många i vår tid villja med skårpta ögon inse uti trones saker, när vi åndock så föga begripa själfva naturen. Jag menar det endast kan kallas begripa, då man förmår ådagalägga, hvarföre en sak

sak sig så, och icke annorlunda förhåller. Vi se med håpnad åtskillige värkningar i naturen, utan att känna orsaken. Måtte menniskliga sinnet blifva förståndigt och underkasta sin svaghet den vishet som öfver oss är. Bättre är veta något mindre, än att villja lysa med fåfänga insigter, och sträcka sig till utgrundande af dolde helige sanningar.

När Herr *Lagerbring* kunnat undervisa andre uti Lagfarenheten, kan ingen tvekan upkomma om dets insigter uti denna vetenskap. Jag bör dock här tillägga, att flere af dets sedermera utgifne arbeten vittna om mycken kännedom, icke allenast af Romerska Lagen och Canoniske Rätten, utan jämväl af flere Folkflags gamla Lagförfattningar, men i synnerhet Fäderneslandets så äldre som nyare Lagväsende.

Flere af Herr *Lagerbring* hållne Tal utmärka sig med den manliga våltalighet, som med styrka, tydeligen dock behagligt öfvertygar, upmuntrar, tillfredsställer, icke den, som i förta ögnablicket förtjusar, och så till sägande hänrycker, men ofta finnes osmakelig, som af godkände tankar och sanning, vid mera kallfinnig eftertänka. Han tolkade med lika färdighet Carolinske Academiens underdåniga glädje vid det höga tillfälle, då nuvarande Konungen såsom Kronprins förta gången benådade detta Lärosäte med sin närvaro, såsom han vid särskilte tillfällen beklagade förlusten at en Cantzler, en Pro-Cantzler och en Medbroder. Vid ett tillfälle, då han nedlade Rectors-embetet vid Academien, öfvertygade han sine Åhörare huru löga kunskap stod att erhållas under ett såårigt vistande
vid

vid Lärosfåtet; men ock huru otjenligt det vore att der sig onödigtvis alltför länge uppehålla. En annan gång ordade han om de Studerandes fri- och rättigheter vid Högskolorne i äldre tider. Vill man vara nogråknad, torde man likväl få lämna företråde åt de af honom på Latin hållne tal. Det är märkeligt, men icke ovanligt att tankar och uttryck ofta falla sig lättare uti de främmande språk, om hvilka man sig med mera omsorg vinnlagt, eller hvars Författare man i synnerhet rådfört.

Herr *Lagerbrings* språkkunskap var vidsträckt. Han var väl hemma uti den heliga Skrifts grundspråk. Græiskan utgjorde i synnerhet dess stora förnøjelse. Att han var ganska bevandrad uti Græskiske Kyrkofädernes och andre Græskiske Författares hvarjehanda Skrifter, rönes tillräckeligen af de bevis han vid åtskillige tillfällen ifrån dem hemtat, utan att betjena sig af andras öfversättningar. I låren härvid, mine Herrar, erindra eder den At-handling, hvarmed Herr *Lagerbring* riktat denne Academies Handlingar. En Medaillon af Silfver, funnen jemte andre gamle mynt i Skåne, förestedde en bild med ovålige strek förestäld, och namn af omskrift syntes knapt de deromkring befintelige oredige drag förtjena. Herr *Lagerbring*, kännare af Grækernas språk och deras gamla skriffätt, dechifrerade omskriften, och visste att penningen var präglad under Kejsaren *Alexii Comnenii* tid, samt beledsagade detta med artige anmärkningar om Våringarne.

Någon kannedom af Turkiske språket yppar sig uti Herr *Lagerbrings* tryckte bref till Herr Cantzli-

Cantzli-Rådet *u. Ihre*, rörande likhet emellan sam-
ma språk och Svenska tungomålet.

Romerska Folkets språk måtte jag knapt näm-
na. Hvilken kan vara vårkeligen vitter eller lård,
utan att detta väl förstå? Så tänkte man ännu och
med skjäl uti Herr *Lagerbrings* ungdom, då grund-
valen lades till des kuns-kaper. Det var då icke
underligt att han var Måstare häruti.

Europas fläste så äldre som nyare tungomål
kände han. De förre nödvändige för Fornhåfder-
nes granskning; de senare för nya Historien. Till
öfverfåttningar hyfte han så föga förtroende, att
han hade all möda ospard till erhållande af Skrif-
ter och Handlingar på det språket, hvaruppå de vår-
keligen från början varit författade.

När alla desse kuns-kaper funnos samlade hos
Herr *Lagerbring*, skulle väl mycket brista för att
kunna utgöra en snäll Häfdeteknare? Visserligen
icke annat än ett slitigt och forskande genomgåen-
de af Håfder och framfarne Författares arbeten.
Detta föll icke svårt för Herr *Lagerbring*, som
med outtröttelig arbetsamhet, förträffeligt minne,
ågt granskningsgåfva och god urskillning, förena-
de renaste kärlek för sanning, och en fårdeles hug
för Historien.

Denna vitterhets del, hvaraf de öfrige vittre
yrken sig så märkeligen begagna, under det den
tjenar Philosophen till lykta att träffa spåren till
menniskjans rätta kännedom, var honom af Öf-
verheten ålagd att uplysa och förklara. Huru ypp-
erligen han häruti fullgjort sin pligt, intygar,
utom des Lärjungar, en mängd af arbeten uti Hi-
storiske ämnen, af honom utgifne. Han satte en åra uti
upg

upfyllandet af sine skyldigheter, och skulle sjelf hafva dömt sig brottslig till försmällning, om han icke gjort skjäl för de förmåner honom voro förunt.

Jag ville önska att tiden medgaf ett uprepande af dess historiska Afhandlingars innehåll. Sådant skulle ofelbart ännu mera betyrka den fördelagtiga tanka, J, mine Herrar, om Herr *Lagerbrings* förtjenster emot Historien redan upfattat. Det skulle ådagalägga att han skjordat frugter af samma vitterhets alla grenar.

Än har han vilat den nyta alla Verenskaper af Historien hämta; än har han utstakat regior för en sanskyldig Histories författande; än förklarar Egyptens, Grækelands, Romerske och andre Folkslags fornhäfder och minnesmärken; än utredt gamla Geographien, Lärdoms-Historien, Vapnkunskapen och Ättelångder; uplyst Myntkunskapen, Handel och allmänna Hushållningen; afskildrat lofvärde Måns förtjenster uti deras Lefvernes-beskrifningar; med granlynt öga öfverfarit Kyrko-Historiens vidsträckte fält, så väl i anseende till skiljagtighet i läran, som bruk och inrättningar; än utur de flätte Folkslags tideböcker framletat de säkraste underrättelser om deras uphof och öden, deras misshälligheter med hvarandra, deras blodige uptråden, deras bemödande om fred och lugn.

Så mycken orsak man allestädes finner att beundra Herr *Lagerbrings* sällsynte belåsenhet, så högeligen är man belåten med den uti dess skrifter sig företeende grannlagenhet, att icke annat för visst antaga, än hvad uti bevis ledas kan, att granska sjelfva bevisen, att nagelfara intill den minsta

sta omständighet, som kunde gifva anledning till misstränka, och att medelst bevisens anförande sätta Läsaren i tillstånd att jämväl dömma om uppgifvens trovärdighet. Fordrar sanningen upptäckande af andras mistag, sker det alltid med en sedsamhet, som anstår en rätteligen lärd, hvilken aldrig tarivar ohöflige förebräeller till vapn.

Här igenkänner jag säkerligen mine Herrar det flit, hvormed Herr *Lagerbring* försattat Fäderneslandets Historia.

Jag har redan nämnt att han tidigt började samla materialier till detta verk, hvilket han ämnade all möjlig utförlighet. På det högsta sorgfällig om sanningen, såste han särdeles upmärksamhet vid gamle ojäfagtige Handlingar, hvilka han räknade för tillförläteligaste bevis. Flere för honom hade anført den klogan, att många af våre gamle skrifter blifvit bortförde utur landet, eller annars försvunnit. I hans tanka var således inret namuligare, än söka bevara de återstående, och, i denne afsigt föresatte han sig att genom trycket allmänne göra de Handlingar han hunnit öfverkomma.

Således utgaf han emellan åren 1744 och 1757, jemte egne vittra anmärkningar, en samling Handlingar rörande Skåne, af hvilke blott någre få helt korta förut blifvit i ljuset frambragte af Herr *Archier Kilian Stobæus*. En del af desse genom Hr *Lagerbrings* försorg utkomne Handlingar, såsom *Liber Daticus Ecclesie Lundensis*, och *Necrologium Lundense*, hafva sedermera fått rum uti Hr *Langebeks* samling af skrifter, tjenande til Danika Historiens uplysning. Att Herr *Langebek*, under

förra uplagans jämnförande med Hufvudskriften, varit i stånd att förbättra och upfylla någre stäl-
len, hvilke undgått Herr *Lagerbrings* annars gran-
synte öga, betäger så mycket mindre sistnämndes
förtjenst, som det icke är ovanligt, att senare jäm-
förelser af dylike Handlingar bidraga till uplagor-
nes förbättrande.

Likaledes utgaf Herr *Lagerbring* en annan sam-
ling af strödde handlingar och påminnelser, till up-
lytande af Fäderneslandets Håfder, uti 3:ne band
octave format, hvaraf 1:sta delen utkom 1749, den
2:dra 1754, och den 3:dje 1758.

Särskilt har han utgifvit ett utdrag af Gräbrö-
dernes här på Riddarholmen, fordom hållne Dag-
bok, af sjelfva hufvudskriften författad af Herr
Örnhielm: Provincial-Mötets beslut i Helsingborg,
hållit 1345 af Ärke-Biskop *Per Hanson* i Lund,
jämte stadfästelse härå af Ärke-Biskop *Nils* 1396.
Begge hämtade utur Lundske Cantorns *Bo Jons-
sons* Permebok, som förvaras på Kongl. Bibliothe-
quet: Föreningen i Calmar emellan de Tre Nordi-
ske Riken 1397, och förnyelsen i Halmstad 1436:
Det så kallade Helgeandsholms Beslut, hvilket så
många stridige meningar varit underkastadt, af för-
tiga flere uti andre Academiske skrifter inryckte
Handlingar.

Under des infående äro åtskillige Topographi-
ske beskrifningar öfver Svenske Orter och Städer
utkomne.

Uaf andra delen af ofvannämnde samling af
handlingar och påminnelser, må jag upptaga hvad
der förekommer om Vetenskapernes fordna öde i
Sverige, för att dertill lägga en senare, under
dessa

dels inseende, utkommen Academisk Afhandling om Verenskapernes tillstånd i Sverige, under Calmar Unions-tiden, och en kort jämförelse emellan äldre och senare tiders Verenskaper och Vitterhet i Sverige, författad 1776, införd såsom Företal till den så kallade Encyclopedie, hvilken 1777 började utgifvas af Herrar *Ankarström* och *Gjorwell*, men beklageligen icke fullföljdes.

Jag måste här stanna och lämna flere smärre afhandlingar oomrörde. Det skulle utströta Edert sålamot, mine Herrar, ehvad benå enhet J ock för mig lunde hyfa, om jag företog ett upräkande af alla Herr *Lagerbrings* kortare skrifter, rörande våre Svenske Häfder. En stor del af deras innehåll känner J ock, mine Herrar, förut, så vida det sedermera influat uti det större arbete, som förevigat Herr *Lagerbrings* minne. Jag minnar den af honom författade *Svea Rikes Historia* ifrån de äldsta tider.

Det är väl ett gammalt, icke alltid ogrundadt påstående, att man utan möda kan åstadkomma tilläggningar till andras påfund. Men huru obegripligt detta skulle lämpas till Herr *Lagerbrings* nyls-nämnde Riks-Historia, lärar något hvar sinna, som med kännedom af våre Häfdeteknare, och med upmärksamhet läst detta hans arbete. Ofelbart hafva föregående Författare uti vår Historia mycket bidragit till vågens banande, hvarvid i synnerhet en *Eric Benzelius*, en *Jac. Hilde*, en *von Dalin* förtjena att med beröm och tacksamhet ihogkommas. Men då utur dem endast hämtas anledning till efterforsknings anställande, då man, longt ifrån att svärja på Lärarnästarens ord, undersöker på hvad

skjäl och grunder dels låra är bygd, så kan man billigt sägas hafva frambragt ett nytt arbete.

Ingen före Herr *Lagerbring* har gått så långt uti upptäckandet af det, som rörande Sverige, kan finnas uti in- och utlånke Handlingar och Skrifter. Ingen har varit nogare uti pröfningen af de nyttjade källor, eller den lamma med fundare granskning värkställt. Sanningen är på okonstladt sätt framsteld utan sken till våld, utan egne tillätfser. Vida skiljd från den sáfånga, att med sanningens äfidosätrande, på andra Folkslags bekostnad, tro sig någon heder kunna tillskynda Fäderneslandet, har han ökat glansen af våre Förfäders ära, genom den sannfärdighet, hvarmed deras hedrande bedrifter blifvit utur sitt mörker framdragne. Ja, en af våre vittaste Landsmän, Ledamot af denne Kongl. Academie, Herr Cantzli Rådet *Ihre* har fällt det fördelagtiga omdöme, att vår Nation kan skryta med Herr *Lagerbrings* Riks-Historia. a)

Jag må icke uppehålla Eder, mine Herrar, med anförande af alla de underättelser, hvarmed Herr *Lagerbring* riktat vår Historie, alla de omständigheter, dem han derifrån uteflurit, eller deruti råttat. Uri en hufvudsakelig punkt har han bragt vår Historia till en fullkänlighet, hvarest man länge längtar. Der lyser på ett utmärkt sätt Herr *Lagerbrings* förtjenst. Det vore obilligt att detta med tyfthet förbigå, då vi här uprese hans minnesstod.

Alle våre Häfdeteknare öfverenskomma att Sverige länge varit bebodt, och en Regering härstädes in-

a) Se dess Afhandling om namnet *Menzwed*, uti 3:de Delen af denne Academies äldre Handlingar.

inrättad, innan den Afriatiska *Oden*, hvars Ättelägar sedan länge innehaft *Svenske Thronen*, hos oss införde en ny styrelse; men om tiden, när denna förändring skedd, har man icke kunnat sig förena. Tideräkningen så för som efter *Odens* hitkomst, har således varit förvillad. Man finner näppeligen någon öfverensslämmelse häruti förr än vid slutet af 10:de Seculo. Fäfsingt väntar man att åretalen för så aflägsne tiders händelser med visshet kunna utlättas; men med all skäl kan man åska af en Håfdeteknare att han på Secler icke måtte sig misstaga.

Den vidibeläste *Olof Rudbecks* bekanta försök att utröna tiden, när Sverige blifvit bebyggt, liknar de öfrige foster af denne vittre Mans lekande snille. Han fägnade sig åt den utvåg han påfunnit att förvärfva Fäderneslandet Innevånare uti andra århundrade efter Syndafloden; man saknade den glädjen att häruti finna många medhållare. Matjorden på våra Åttebackar var en alltför slppsig grundval, för att däruppå bygga ett Rikes ålder. Klyftigare hade det skäl til ålderdom varit, som hämrades af Julhelgens framskjutande uti Konung *Olof Skottkonungs* tid, om det allenast kunnat bevisas att första författningen innom Fäderneslandet tagit sin början.

Imidlertid hade Herr *Rudbeck* budit till att uti naturen upleta en underrättelse, som tideböckerne syntes honom neka. Misströstan, att på senare stället finna nog styrka för en antagen förslagsmening, bragte ett halft Seculum derefter ett af våra vittrafte Snillen att äfven fly till naturen, men uti en hel annan våg. När Herr *Rudbeck* läut Ri-

kets älder stiga med svartmyllans tillväxt på våra ättelösa ar, till Herr v. *Dalín* den ansefligen fölla med vännets afslagande:

Vattnumsköljings läran var gammal, och redan i bökan af detta *Seculo* hos oss framställd af den kunnige *Arcander Hjörne*, samt ledernera på 40-talet upitvad af den lärde *A. Celsus*; men man föreställde sig så mycket mindre att detta *Physiska* rön skulle blifva af någon nytta för *Historien*, som man icke var i stånd att för hvar år bestämma något säkert mått. Herr v. *Dalín* antog likväl ett visst mått för gifvit, och i följje deraf räknafe han vattnets högd i vårt *Fädernesland* vid *Frålltarens* födelse hafva varit vid pals 15 famnar högre än nu för tiden. När han derifrån ledde den naturliga slutfats, att *Sveriges* ålder icke kunde gå så langt tillbaka, såsom Herr *Rudbeck* föregifvit, var det dock väckeligen helt onödigt att derefter rätta tideräkningen för *Sveriges* bebyggande. Jag kan åtminstone icke anse att des förlagsmening om tiden till *Odens* hirkomst deraf på minsta sätt beror, hållt Herr v. *Dalín* förmenar att *Sverige* med 50 alnars högre vatten än nu, redan 500 år för *Christi* födelse haft *Innevånare*, och 300 år derefter kunnat åstadkomma en så stark utflytning, som den *Swewerne* skulle hafva företagit. Tideräkningen för *Odens* ankomst till *Sverige* härleder sig från en hel annan källa. Gamla *Langfedgatalet* säger om *Oden*: *Han flydde syner Romverjum nordur hingad*. Något *Romerskt* Krigstog skulle då hafva jagat honom utur des hembygd. Herr v. *Dalín* anlåg *M. Ulp. Trajani* företagande mot *Schyterna* vara det lämpeligaste.

Men

Men derigenom nedflyttas *Odens* ankomst til 130 år efter Frålsarens födelse, ehuru han kunnat med sitt sällskap bo här så snart som Swewerne, eller det Folk, hvaröfver *Förniother* regerade; och *Hr v. Dalin* blef föranlåten att prålla ihop ättelederna genom beräkande af fem på hvart Seculum, efter ett senare förslag af Herr *Newton*, som väl egenteligen hade afseende på de tidehvarf, då, igenom hvarjehanda hvålfningar flere Åtter regerat.

Af alt detta väcktes man till större upmärksamhet vid vattuminfknings frågan. Åtskillige vittne Mån syflosatte sig med des undersökande och utredande, särdeles Herr *Lagerbring*, Biskop *Brovallius* och Herr *Canzli* Rådet *Ferrner*.

Herr *Lagerbring* var den förste att häröfver yttra sin mening uti förste Delen af des samling af Handlingar och påminnelser till Svenska Historien. Slutmeningen af denna Skrift synes mig förtjena att anföras. Den lyder sålunda: "Alltså stadnar hela undersökningen deruti, att den förmenade vattuminfknigen, såsom oviss, åtminstone i mätningen, intet gifver något ljus i Svenska Historien, och att Sveriges ålder blifver lika stor, ånskönt man ville medgifva des riktighet. Likaledes bibehåller Bibliotekarien *Dalins* vackra Verk sitt tillbörliga värde, ånskönt tideräkningen, som uti de älfte Handlingar alltid är mörk, intet skulle med säkerhet kunna följjas."

Med sådane tankar om vattuminfknigen, och då han intet kunde finna sig vid att räkna hela fem ätteleder på ett Seculum, icke heller med Herr *von Dalins* tideräkning kunde förena före-

gående in- och utlänske Håfdeteknare, företog han sig att utfinna något mera säkert. Han kunde icke föreställa sig att ju Håfderne skulle förete en utväg att upplysa sig sjelfva. Han fann der trenne ätter upptagne, hvilke efter hvarannan innehått Svenske Thronen, och deras släktlinier vara utförde med så mycken sannolikhet, som för desse tider kan förmodas, alt ifrån *Fornjother* till *Olof Skottkonung*. Denne senares regements tid, är utan all tvekan. Det var alleraft fråga att måta afståndet emellan desse bägge gifne personer. Af *Herodotus* hade Herr *Lagerbring* lärt lättet här till, nämligen att räkna trenne åtteleder på hvarje hundra år. Denna räkning, som Herr *Newton* äfven gillat, och hvilken af förfarenheten vann så mycken styrka, lämpade Herr *Lagerbring* till förenämnde släktlinier. Utslaget blef, att då ifrån *Olof Skottkonung*, honom oräknad, till *Iwar Widsadme*, var i upstigande 12 leder, så inföll sistnämndes lifstid vid slutet af 6:re Seculum efter Christi födelse. Deumes samtida var *Ingiald Iliråda*, hvilken i 23:dje led härstammade ifrån *Oden*, således lefde sistnämnde omkring 160 år för Frälsarens tillkommelse i verlden. Vid *Odens* hitkomst regerade *Gylfe* här i vår Nord, och räknas vara den 7:de Ätlingen från *Fornjother*, den ältte Regerande i Sverige, hvars namn till vår tid blifvit förvaradt. *Fornjother* måtte följagteligen hafva lefwat vid pås 350 år för Christi födelse.

Denne på så enkel, så naturlig grund fotade räderäkning lärer nåppeligen sakna allmänt bifall. Likväl, då man i räkningar bör vara noga, och ingen räkning godkänna, innan utslaget undergått

gått någon pröfning, må här uprepas den Herr *Lagerbring* sjelf anställt.

Sturleson förklarar att Kon. *Eric Emundson* i Sverige ledde blott 10 år sedan Kon. *Harald Hår-fagre* intagit hela Norrige. *Harald* blef Konung 864, berättar samma Håfdereknare, och 10 år fordrades till hela Norriges underkufvande. Kon. *Eric Emundsons* dödsår inträffar derefter på 884. Herr *Lagerbrings* uträkningslätt förer honom till ännuot år 900 vid påls. Man kan föga komma närmare med ett allmänt öfverflåg i tideräkningen.

Detta nu anförde torde vara nog för att gifva något begrep om Herr *Lagerbrings* förtjenst emot Svenska Historien.

Att ett Verk af denna vidd icke kan frikallas från alla misstag, ärkände Herr *Lagerbring* sjelf; han uptog äfven med särdeles ärkänsla alla anmärkningar, som honom meddeltes, och rättade gerna hvad förbättras borde. Hårom bår des Företal til Riks-Historiens 4:de Del ett utmärkt vittnesbörd. Åtskillige, utom des förvällande, insmugne fel, lär ingen oväldig Läsare honom tillräkna. Han klagade med fog sjelf öfver sådana, och desse urskilljas lätteligen af en, vid dylika arbetens nyttrjande nödig upmärksamhet. Såsom sådant må mig tillåtas anmärka den skilljagthet, som träffas på 77:de och 278:de sidorne uti 4:de Delen, rörande Gref *Hans* till Eberstein. Det är icke Författarens fel att det senare blifvit bibehållit, ehuru tankan på förra stället undergått förändring.

Öfverflödige hafva säkerligen desse mina erindringer varit. Ingen lär bestrida att ju Herr *Lager-*

gerbrings Svea Rikes Historia är en ypperlig skatt för den vittra världen, att der intet saknas til Historiens uplysning, och att till ett fullkomligt vitterhets-mönster intet annat felas än en mera prydlig skrifart. Men denna är icke allas lott. Delsutom lägga händelserne ofta ett tvång på föfaret att dem föreställa, ja äfven ofta på utlatelserne, såsom en åkänd vitter och våltalig Romare langt för detta pämint.

Det är tid, och kanske hafven J, mine Herrar, ansett denna tiden långesedan hafva varit inne att afbryta detta ämne, för att äfven betrakta Herr *Lagerbrings* öfrige personlige egenskaper.

Reslig växt med starka lemmar gaf honom ett fördelagtigt utseende, som i yngre åren underhöls af en stadig gång och rak ställning; men vid annalkande ålderdom började han något luta, hvilket med åren allt mer och mer tilltog.

Ett manligt arbete, en glad och munter upfyn, som på ett behagligt sätt intog, höllo fullkomligen hvad de lofvade af stadig, förstånd, redlighet och vänskap.

En het blod underhöll i kroppen en värma, som i unga åren trof de all köld. Upvärmde rum fördrog han intet, ånadtone var alltid kallt uti dess arbetsrum, der han sin måsta tid tillbragte. Det var först mot slutet af dels dagar, som eldstaden i detta rum nyttjades.

Starka drycker smakade han icke. Ett glas vin, men icke mera, och det ändå ganska sällan, kunde han någon gång taga.

Måttlighet i mat och ordentlighet i lefvernet

net satte honom i tillstånd att draga all fördel af sin hog för arbete.

Samma böjelse att sig fyllslofatta, hindrade honom att upoffra mycken tid åt samqväm; men när han der befann sig, var han särdeles munter, och trets gerna uti glättigt, häst ungt folks lag.

Ehuru han alltid skattade för sitt nöjsammaste tidstördrif det umgänge han plågade med effidne Lärde, medelst rådfrågande af deras efterlämnade skrifter, och således var rik på kunskaper, märktes aldrig spår till den grålagtige sáfånga, att uti andra sällskaper villja lysa med sine insigter.

Han skämtade gerna, men aldrig på andras bekostnad. Att förråla någon, var så afskildt från dess lynne, att han svårligen kunde fördraga dem, hos hvilke en sådan vana inästeg vunnit. Han led, när han hörde någon begabbas. Fåkunnige eller narragtige personer upvåckte hos honom det medlidande, som Philosophern alltid måtte känna vid betraktandet af människliga vettets svaghet.

För onödige förtroenden hade han en särdeles affmak, icke utaf brist på tyfslårenhet, men emedan han ansåg dem oftast vara falskhetens värktyg.

Den stadighet uti tänkesätter, som honom alltid utmärkte, medgaf icke de förändringar tiderna på visst sätt ofta afstvinga dem, hvilka dväljas uti den så kallade stora världen. Vida skild från det bullersamma uti Hufvudstaden, bibehöll han, under sitt lugn i Landsorten, den belevnhet han från förra stället på 40:talet med sig hembragt.

Hushållning besvårade honom. Han hade det gemens-

gemenligt med andre Lärde, att räkna snart sagt alla hunder förlorade, som icke uti Bok-kammaren tillbringas. Landnöjet var honom likväl icke oangenämt. Han smakade det om Somrarne på Rosenlunds Sätessgård, som des's Fru i arf tillfallit, till des's han med åren utvalde mera stillhet.

God Man, öm Fader, vålgörande Husbonde, hjälpsam mot anhöriga, vän af sine vänner, höflig mot alla, frikostig emot fattiga, utan afscende på årkänsla.

Han ägde ett förträffligt minne, god urskillningsgäfvad, uplyst vett; var snarhittig, och framförde sine tankar med mycken lätthet.

Med ett hjerta och en själ af des'se egenskaper, skulle han icke hafva varit lycklig, om annars hvad vi gemenligen kalle lycka är et godt hjertas och en vettig själs vilja följeslagare?

Han njöt verkligen de fläste af de förmåner, som tiden kan skänka.

Fri från många slags bekymmer, hade han den sällsynte lycka att egentligen få syfslofått sig med det, som utgjorde des's förnämsta nöje: att nämligen, genom läsning och betraktelser öka sine kunskaper.

Utan öfverdrifne begär, anslåg han sig tillräckeligen belönt med de hederstitlar Öfverheten honom förunnat.

Skild ifrån den dårskap, att skapa sig behof utöfver nödvändigheten, kunde han fågna sig af

af ett välstånd, tillräckligt att underhålla sinnets munterhet under trågnaste arbete.

Redlig och uprigtig, saknade han aldrig vänner; vann allas förtroende. Af den studerande Ungdomens årkänsla och tillgifvenhet rönt han ett offentligt vedermåle år 1781. Blekingeske Samhället vid Lunds Universitet besörgde en Skådepenning öfver honom, till tacksam äminnelse att han uti 31 år gynnat det samma med sitt gagnande upseende.

Vitre Män undgå fällan lärde stridigheter. Anmärkningar, hårflytande lika lå snart af afund och ovillja, som af värkligt nit för Vetenskaperna, alstra sådane af sig. Herr *Lagerbrings* lugn stordes aldrig af dylike tråtofrön,

Genom det ägtenskap han år 1746 ingeck med Fröken *Maria Beata Lagercreutz*, a) förvärfvade han sig en Fru, prydd med alla Könets dygder, och smakade, under sammanlefnaden med henne, det ljulva, det förtroliga och vederqveckande som förföttnar lifvet. Desse för honom angenåma dagar uphörde 1760. Hjertat blödde vid förlusten af denna älskade Maka; men han förtod att bära denna ömma afstaknad med en filosofisk, en christelig undergifvenhet under Förtynens beslut.

Herr

- a) Dotter af General - Auditeuren *Jacob Lagercreutz*, med des förlsta Fru *Maria Rosen sparre*, en Dotter af Landshöfdingen *Birger Rosen sparre* till *Rosenlund*, och des Fru *Anna Tigh*.

Herr *Lagerbrings* billige och således löflige fågnad öfver vålartade Barn öktes väl med den glädje att se trenne af dem fullvuxne och för-
förgde; b) men en Dotters och en Mågs tidiga
borrtåg tillskyndade honom särskilde gånger ny
sorg, ny öfvertygelse om vår glädjes ovarag-
tighet.

En jämn hälft är icke den minsta af lifvets
fördelar. Sällan visste Herr *Lagerbring* af nå-
gre krämpor, utom en tandflujs, som honom
undertiden besvärade, men han klagade knapt
deröfver.

När krafterne under tilltagande år, efter natu-
rens ordning, måste vidkännas ett försvagande, af-
togo de likväl långsammare hos Herr *Lagerbring*
än vanligen hos de fliste. Sinnet bibehöll dels
munterhet ända intill dess lefnadsafton.

Uti en sådan författning kan det ock få räk-
nas ibland timmelig lyckfälgighet att upnä en hög
ålder. Herr *Lagerbring* hade lefvat 80 år, 9 må-
nader och några dagar, då han af en slagflujs an-
gripen, få timmar derefter fullbordade sitt lefnads-
lopp den 5 December 1787.

Hans affaknad har nu blifvit hos eder uplif-
vad, mine Herrar, emedan J behagat mig det å-
lägga.

b) Sonen *Carl Lagerbring*, Kongl. Expeditions - Se-
creterare. Döttrarne *Ebba Lagerbring*, Änka efter
Hof-Jägmästaren Friherre von *Schwerin*, hvil-
ken afled och *Abela Charlotta Lagerbring*,
gift med Bergs-Rådet *Gustaf von Engeström*. Hon
dog 1786.

lågga. Vinner fåtter edert bifall, så har min önskan nått sitt mål. Jag behöfver intet innesluta framledne Herr *Lagerbring* uti eder framgena hogkomst. Ty, så vifst som inge Witterhetens råtta Idkare kunna umbåra defs lärda arbeten, så såkert lefver Herr *Lagerbring* uti Kongl. Witterhets-Academiens beståndiga åtanka.

FÖRSLAG

till

INSCRIPTIONER och MINNES-TEENNINGAR,

Hvilka af Kongl. Witterhets-Historie- och Anti-
quitets-Academien blifvit uppgifne åren
1789 och 1790.

N:o 1. Skådepenning af Götheborgs Stad, till
äminnelse af Konungens båkkydd och Stadens
därmedelst vundna räddning mot fiendligt an-
fall om Hölsten 1788.

Första sidan: Konungens bröstbild, namn och
titel.

Andra sidan: En Qvinna, med en så kallad torn-
krona på hufvudet, sittande uppå en sten
af cubisk skapnad, håller i högra handen
en lants, och i den vänstra ett skeppsrod-
der; bakom, en sköld märkt med Göthe-
borgs Stads vapen. Framföre henne synes
en beväpnad Hjelte med framræckt lants i
högra handen och hållande i den vänstra,
framföre Qvinnan, en sköld, hvaruppå lå-
ses Konungens Chiffre.

Öfverskrift: *Augusti præsidio tuta; inunder:*
Civitas Gothoburg. MDCCLXXXVIII.

eller ock

Till andra sidan följande Påskrift:

In
Memoriam
Compressi Hostium Conatus
AUGUSTI
Præsidio Consilio Animo
MDCCLXXXVIII.

Cives Gothob:s.

N:o 2. Svenska Academiens Minnespenning för
år 1789, öfver Riks-Radet och Amiralen Nils
Stjernsköld.

Första sidan: Dets Adliga vapen med omskrift:
*Nicolaus Stjernsköld, Regni Sveciæ Senator
& Classis Præfectus.*

Andra sidan: Herculis Stjernbild, sådan den för-
reställes på Himlagloben, i afseende så väl
på R. R. Stjernskölds rappa bedrifter och
eviga åminnelse, som ock uppå hans namn
och vapen. Öfverskrift: *Quem Virtus ad-
didit astris.* I nedersta afskrifningen: *Post
clarissimas res gestas pro patria occubuit.
MDCXXVII.*

N:o 3. Skådepenning öfver Hans Kongl. Höghet
Kron-Printens förhör i borliga konster den
29 Martii 1789, i närvaro af Riktens Stän-
ders utvalde Ledamöter.

Första sidan: Konungens Bröståbild, namn och
titel,

DEL. IV,

88

Andra

Andra sidan: Samma bild, som på den för tre år sedan öfver lika ämne slagne Skådepenning, eller Minerva, som framför och föreställer den unga Prinsen för Sverge, i en Qvinnas liknelse, med sin trekrönta sköld i handen. Men till öfverskrift: *Laetitia iterum*, och i nedanskriften: *Ordinum Regni ex educatione Principis Hæreditariis XXIX Mart, MDCCXXXIX.*

N:o 4. Skådepenning öfver Sjösegren vid Hogland 1788.

Första sidan: Hans Kongl. Høghet Hertigens af Södermanland bröstbild, med namn och titel.

Andra sidan: Sjösegren, på Romerskt vis förestäld, såsom en ung vingad Qvinna, med ena foten uppå en Skeppstam, och hållande i en hand Ryska Flaggor, samt i den andra en Lagerkrans. Öfverskrift: *Tanto Nomini, tantæ virtuti.* I nedersta afskärningen: *De Classe Russorum ad Hoglandiam. XVII. Julii MDCCCLXXXVIII.*

N:o 5. Belönings - Penningar:

1:o För rappra Soldater.

Första sidan: Konungens Bröstbild; namn och titel på Svenska.

Andra

Andra sidan: Inom en Lagerkrans dessa ord: *För
tapperhet i fält.*

2:0 För tappra Sjömän.

Första sidan: Konungens Bröstdbild; namn och
titel på Svenska.

Andra sidan: Inom en Skeppskrona eller på Rö-
merka viset af Skepp Stammar sammanfatta
krans dessa ord: *För tapperhet til sjös.*

N:o 6. Förslag till Inscription å en tillåtnad Graf-
vård öfver framledne Hans Excellence Herr
Riks Rådet m. m. Grefve Höpken i Salems
Kyrka.

Andreas Johannes ab Höpken
Comes

Regis Regnique Sveciæ Senator

Reg. Colleg. Cancell. Præses

Reg. Acad. Upsal Cancellarius

Ordd. Reg. Eques

Nat. d. XI. April. MDCCXII.

Summis Togæ Honoribus

Juvenis Admotus

Antiqua virtute perfectus

Ultimo Purpurarorum Nectos

Conditorio Huic Ossa

Fastis Patriæ facta

Posteritati Nomen Exemplum

Reliquit

D. IX. Maji MDCCCLXXXIX.

Parenti Optimo
Carolus De Geer Eleonora ab Höpken.

N:o 7. Skådepenning af Borgare - Ståndet öfver
dels vid siffledne Riksdag af Konungen stad-
gade rättigheter under trygghet och helgd af
Privilegier.

Första sidan: Konungens Bröfzbild, namn och
titel.

Andra sidan: Denna Inscription inom en La-
gerkrans;

Statori
Jurium Suorum
Regni Cives
Urbici
MDCCLXXXIX.

N:o 8. Skådepenning af Vetenskaps-Academien, å
anledning af H. E. Herr Riks-Rådet Grefve
Höpkins död.

Första sidan: Bröfzbild med namn och titel.

Andra sidan: En Örn, länt utur Höpkenska vap-
net, fvingande sig upp i lufren från en
mark, hvarest föreställes en trädplantering
och Vetenskaps - Academiens ofta nyttjade
Sinnebild, en Man, som planterar ett träd.
Öfverskriften: *Sublimis abiit.* Nederst: *Post
fundatam Acatemiam R. Scientiarum Stock-
holmensem Anno L.*

N:o 9.

N:o 9. Skådepenning öfver det 1787 under Kronans styrelse stälde Discont-Compagniet.

Första sidan: Konungens Bröståbild, namn och titel,

Andra sidan: Moeris sjö, eller den bekante Egyptiske vattubehållningen, dit vatten fördes från Nilen, att i händelse af flöden minska deras våld, och vid torka genom Canaler utsläppa vatten. Den är förestädd såsom en dam, ifrån hvars botten upresa sig två Pyramider, på toppen pryddes med hvar sin Statue, sådan denna sjö efter Herodoti och Pomponii Melæ underrättelser var inrättad. Til dels igenkännande afbildas ock Nilen, såsom en gammal Man med en Sphinx och Crocodil utmed sig, samt utejurande sin urna i sjön. Öfverskrift: *Regis & effundit.* Nederst: *Fiscus Regius p. n. nix collocanda & mutuanda MDCCLXXXVII*

N:o 10. Svenska Academiens Minnespenning öfver framledne Kongl. Rådet, Fältmarskalken och General-Gouverneuren Grefve Ascheberg.

Första sidan: Bröståbild med omskrift: *Idem pacis eras mediusque belli.*

Andra sidan: Inom en krans af en Eke och en Lagerqvist sammanhäftade med en Murkrona, denna Inscription:

Rutger
ab Ascheberg
Com. Sen. R. Marsch.
Plur. Prov. Gubernat.
Natus MDCXXI.
Suec. Commodo impensis
Annis LV.
Ob. MDCXCIII.

N:o II. Inscriptioner i förstugan af Rådhuset i
Gefle, hvilken ock kommer att nyttjas till
Bourse.

Å ena sidan:

Sedan Stadens Rådhus
Afbrunnit den 21 September 1776.
Börjades denna bygnad 1785.
Fullbordades 1790.
Konung GUSTAF III.
Låttade Koftnaden
Genom 4500 Riksd:s Gåfva
Landshöfdinge var då
Grefve F. A. U. Cronstedt Commend. af N. O.
Verkställigheten besörgde
Borgmästaren Carl Dahl
Rådman och Grofsh. Samuel Walley
Grofshandl. Olof Sellgren
Grofshandl. Peter Lundin
Såm.-mak. And. Schubert.

Å andra sidan:

I detta rum
Skola varma hjertan kloke hufvuden
främja

främja Svea Rikes och Gefle Stads bättnad
 Näringar finna sin trefnad
 Handel på redlighet grundad
 Utvidgas genom idoghet
 Svenska kölar med Svenskt gods
 Bestämmas till aflågsna stränder
 Hembragt ymnighet
 Råcka bröd åt Medborgare
 Utsprida rika frukter
 Kring Stad och Land.

N:o 12. Belönings-Penning för de Officerare, som
 bivistat Sjödrabbningarna vid Fredrikshamn
 den 15 Maji 1790, och i Svensksund den 9
 och 10 Julii 1790.

Första sidan: Segren, som en vingad Qvinna med
 krans i handen, bemågtigande sig en Rysk
 Chaïque med struken flagg.

Andra sidan: Fyratio hientlige Fartyg
 Eröfrade
 den 15 Maji 1790,
 och
 femtiotre
 den 9 Julii 1790.

För dem som blott bivistat en af dessa drabb-
 ningar omförmåler Inscriptionen allenast de
 den dagen gjorde eröfringar.

N:o 13. Inscription på den Obelisk, som Konun-
 gen i nåder beslutit upresa i Stockholm.

På ena sidan:

GUSTAVUS III.
 fidem
 Civium Stockholmenfium
 flagrantè bello
 Probatam
 Posteris tradi voluit
 Pace restituta
 A. MDCCLXXX.

På den andra:

Af
 GUSTAF III
 Uppest
 Efter slutad Fred
 1790.
 Till Minne
 Af
 Stockholms Borgerskaps
 Trohet och Nit
 Under Kriget.

N:o 14. Skådepenning öfver Segren vid Fredriks-
 hamn.

Första sidan: Konungens Brösts bild, namn och
 titel.

Andra sidan: Segren stående på ett Svenskt Skår-
 gårds-Fartyg, hvar öfver hon svänger sin
 kran; nedtager med andra handen flaggan
 af en nära liggande, illa medfaren Chaïque.
 Öfvanföre: *Incensis submersis captis astua-*
rior.

riar. Hostium XL. Nederst: Ad Fredrichs-
hamn. XV. Maji MDCCXC.

N:o 15. Skådepenning öfver Retraiten från Wiborg.

Första sidan: Konungens Bröstkild, Namn och Titel.

Andra sidan: Retraiten förestäld eller Svenska Flottorna, som slå sig igenom de Ryska. Ofvanföre: *Medios per hostes & ignes.* Nedanföre: *Classes felici ausu e sinu Viborg. reduces III. Julii MDCCXC.*

N:o 16. Skådepenning öfver Segren vid Svensksund.

Första sidan: Konungens Bröstkild, Namn och Titel.

Andra sidan: Sverige beväpnad och igenkänd af sin trekrönta sköld, sitter på en sjöstrand med en Victoriola i ena handen och Neptuni treudd i den andra. Utanföre i hafvet synas vrak af förstörda Skepp. Ofvanföre: *Debitis ornata triumphis.* Nedanföre: *Rege Duce Deleta Classe actuariar. hostium in freto Svenskf. IX. X. Julii MDCCXC.*

N:o 17 Skådepenning öfver Freden vid Werelå.

Första sidan: Konungens Bröstkild, Namn och Titel.

Andra sidan: Konungen och Kejsarinnan gifva hvarandra handen öfver ett Altare, märke

med två sammanflagna händer, som hälla
 en Caducée samt omgifvit med Oljeqvistar.
 Öfvanföre: *Saluti populorum*. Nedanföre:
Pax Sueciam inter & Russiam XIV Aug.
MDCCXC.

FÖRSLAG

till

Inscriptioner, hvilka af Kongl. Witterhets- Historie-
 och Antiquitets-Academien blifvit gillade och
 jämkade åren 1789 och 1790.

N:o 1. Förslag till en Jetton för ett Ordens- Säll-
 skaps räkning.

Första sidan: En Ek, till hvilken flera Foglar
 flyga. Öfverskrift: *För hvilat och nöjet. I*
nedersta afskärningen: Sorgfälligt vårdad i
Tjugu år.

Andra sidan: Dessa ord: *Till tacksamhet åt Di-*
recteurerne Jonas Tranchell och Robert In-
nes för tio års möda af vånfasta Bröder
T. E. J. S. Nederst: Den. . Nov. 1789.

N:o 2. Förslag till Inscription under framl. Com-
 merce-Rådet m. m. Jonas Alströmers Buste.

Jonas Alströmer
 Artium Fabrilium in Patria
 Instaurator,

N:o 3,

N:o 3. Förslag till Inscription på framledne Vice
Amiralen Thomas von Rayalin Graf.

Thomas von Rayalin
Vice Amiral
född 1673.
Död 1741 på den Örlogsflotta han förde
Grundelig Kunskap
Vidsträckt Erfarenhet
Oförfäradt Mod
Redligt Nit
Nyttiga Tjenster
Förvärfvade Honom
Öfverhetens Nåd
Medborgares förtroende
Fäderneslandet
Bevarar hans dygd
uti
Tackfamt Minne.

N:o 4. Minnespenning af Vetenskaps - Academien
åt Herrar Bergius.

Första sidan: Deras Bröstdbilder, med titel *B. Bergius fisci Ordd. Regni Commissarius. P. J. Bergius M. D. Prof. Hist. Nat.*

Andra sidan: Denna Inscription :

Erudito
Fratrum Pari
Sociis Suis Munificis
Acad. R. Scient.
Stockholm.

N:o 5. Inscription på en Klocka i Dagsbergs Kyrka
uti Östergöthland.

Uri Konung Gustaf III:s XIX Regeringsår
Då Friherre F. G. Strömfelt var Landsnöfding
J. A. Lindblom Biskop

N. N. . . . utnämnd Kyrkoherde
Blet denna Klocka omguren i Norrköping
på Förlämlingens bekostnad.

1790.

af N. N. Bällsten.

Pl. 150: . . . Alt det ande hafver lofve Herran.
Hallelujah.

N:o 6. Inscription till Stats-Secreteraren Eric Crispin
Segercronas tillkommande Grafvård.

Minne

af

Eric Crispin Segercrona

Stats-Secreterare

född 1709. den 14 Januarii död . . .

Lagklokhet och drift i Ämbetet

Beståndighet i vänskap

Nit för Kyrka och fattige

förvärfvade honom sina Samtidas högaktning

Konungens Nåd

Tillade honom Adelig värdighet

Med

Med det Sköldemärke
Som bars af dets Halfbroder
Johan Fredric Segercrona
Kongl. Secreterare

född 1729. d. 11. Junii död 1789. den 27. Juli

Släkt och Vänner
Reste Stenen
I . . .

N:o 7. Inscription under framl. Professor Bergmans
Medaillon öfver dets Graf i Vestra Nykyrka
i Linköpings Stift:

Thorberno Bergman
Chem. Prof. Ups. Eq. Aur. Ord. Vas,
Naturalis Scientiæ Peritissimo
Marito Optimo
Ex^o Etis XLIX Annis
Denato d. VIII Julii MDCCCLXXXIV.
Mæritissima Vidua
A. MDCCXC.

N:o 8. Inscription på Luleå Stads Nya Kyrka:

Under
Konung GUSTAF III:s
Milda Regering
Bygd och fullbordad
År 1790.

N:o 9:

N:o 9. Skådepenning till sågnadsbetygelse öfver
den återställda Freden, slagen af Lunds Stifts
Prästskap.

Första sidan: Konungens bröstbild, namn och
titel.

Andra sidan: Opt. Principi
Terra Marique Victori
Majestate Regni Vindicata
Pacis Auctori
E Bello Reduci
Scan. & Blek.
Clerus
MDCCXC.

Rättelser.

Sidan 14 Raden 12 i Noterne står ~~Emendä~~ läs Emändä.
 Sid. 17 rad. 3 i Noterne står ~~Lehtaus~~: läs Lichtaus.
 Sid. 17 rad. 4 i Noterne står ~~Harkka~~. läs Harkko. Sid.
 17 rad. 7 i Noterne står ~~Werka~~. läs Werka. Sidan 17
 rad. 9 i Noterne står ~~Palltina~~ läs Palttina. Sid. 17 rad.
 14 i Noterne står Mändö läs Mändä. Sid. 18 rad. 15 &
 16 i Texten står ~~Inda~~, som *utstrykes*. Sid. 22 rad. 25 i
 Noterne står ~~Tietäjä~~ läs Tietäjät. Sid. 23 rad. 14 i No-
 terne står ~~Wordviner~~. läs Mordviner. Sid. 23 rad. 20
 i Noterne står ~~Venäjän~~. läs Wenäjän. Sid. 23 rad. 22
 i Noterne står ~~Wikahde~~. läs Wikahde. Sid. 24 rad. 6 i
 Texten står ~~Sam~~. som *utstrykes*. Sid. 26 rad. 14 i Not.
 står Joutzi: läs Joutzi. Sid. 50 rad. 19 i Noterne står
 Ikornaskoga: läs Ikornaskoga. Sid. 53 rad. 24 står ~~an-~~
 vände läs använde. Sid. 54 rad. 17 står ~~bredden~~ läs
 brädden. Sid. 55 rad. 13 står ~~förvaradt~~ läs förvarad.
 Sid. 56 i Not. står ~~Strengnäs~~ läs Strengnäs Sid. 57 fl-
 sta rad. står ~~inveni~~ läs inveniet. Sid. 58 i Not. står
~~protocollerna~~ läs protocollen. Sid. 59 rad. 3 står ~~flottbomar~~
 läs flottbomar. Sid. 59 rad. 5 står ~~bräder~~ läs bräden.
 Sid. 59 i Not. Balli ~~Harum~~ läs Ballistarum. Sid. 61 i
 Not. står ~~Code de loix de~~ läs Code des Loix des Gen-
 toux p. 39. Sid. 64 rad. 6 står ~~Jernsprint~~ läs jernsprint
 fastreglades. Sid. 67 rad. 12 står frånvaro läs frånvara.
 Sid. 77 rad. 24 står ~~Skickemästare~~ läs Skickemästare, d.
 är Fältväblar eller Under-Officerare, som ställa Folket
 i ordning; ordet förekommer 1 Maccab. 3: 55. i Sv.
 Bibeln. Sid. 77 i Not. ~~Benet arensen~~ läs Benet A-
 rendsen. Sid. 79 rad. 9 står ~~tvingat~~ läs tvungit. Sid.
 84 rad. 12 står ~~mätte~~ läs mätte. Sid. 86 rad. 12 står
~~hvarit~~ läs hvartill. Sid. 88 rad. 3 står ~~iksdagen~~ läs
 Riksdagen. Sid. 89 rad. 10 står ~~anlägga allmän~~ läs an-
 lägga en allmän. Sid. 92 rad. 15 står ~~Student~~, läs
 Stadens. Sid. 94 rad. 13 står ~~stadga~~ läs stadge. Sid.
 98 rad. 10 står ~~Lax~~ läs Lax. Sid. 98 flsta rad. står
~~Vedsterås~~ läs Vesterås. Sid. 103 rad. 4 står ~~elägga~~ läs
 belägga. Sid. 104 rad. 2 står ~~Castelholmen~~, läs Castel-
 holm på Åland. Sid. 104 rad. 6 står ~~uttvingat~~ läs ut-
 tvungit. Sid. 104 rad. 9 står ~~vore~~ läs vore. Sid. 105
 rad.

rad. 25 står ~~vidare~~ läs vidare. Sid. 106 rad. 23 står ~~voro~~, läs voro. Sid. 124 rad. 25 står ~~Sturlesfons~~ läs Sturlesfons. Sid. 127 rad. 14 står ~~medlet 14:de~~ läs medlet af 14:de. Sid. 140 rad. 3 står ~~Spirituali~~ läs spiritualis. Sid. 140 rad. 14 står ~~anmärkning~~ läs en anmärkning. Sid. 155 rad. 28 står ~~Chesnocopherus~~ läs Chesnecopherus. Sid. 164 rad. 5 står ~~domares~~ läs Romares. Sid. 185 rad. 20 står ~~Deotning~~ läs Drottning. Sid. 197 rad. 19 står ~~trängsmedel~~ läs tvångsmedel. Sid. 240 rad. 3 står ~~fedan~~ läs Seden. Sid. 243 rad. 3 står ~~Cremutii~~, Cordi läs Cremutii Cordi. Sid. 256 Not. p) och r) står ~~Lampied~~ läs Lampred. Sid. 257 rad. 5 står ~~Gallierus~~ läs Gallienus. Sid. 342 rad. 31 står ~~1707~~ läs 1707. Sid. 344 rad. 27 står ~~skickelighet~~ läs skicklighet. Sid. 348 r. 12 & 13 står ~~vunuit~~ läs vunnit.

GETTY RESEARCH INSTITUTE

3 3125 01049 6731

